

inanca düşünceye
emeğe saygı

Yıl 1 Sayı 1 Şubat 2008
Fiyatı:7,5 YTL ISSN 1308-044X

İmtiyaz Sahibi
Pastel İletişim Rek. adına
İdris TUNÇBİLEK

Genel Yayın Yönetmeni
R. İhsan ELİAÇIK

Yayın Koordinatörü
ve Sorumlu Müdür
Mehmet Yaşar SOYALAN

Yayın Kurulu
R. İhsan ELİAÇIK
Mehmet Yaşar SOYALAN
İlhami GÜLER
Ramazan YILDIRIM
Şaban KARATAŞ
Altay ÜNALTAY
Musa ŞİMŞEKÇAKAN
İslam ÖZKAN
İsmail DOĞRU
Cumhur KAYGUSUZ

Grafik Tasarım
Kadir AYBEDİR

Reklam ve Halkla İlişkiler
Beyhan DEMİRCİ

Dağıtım
Murat SARILI

Abone
Gülseren HARPUTLU

Adres
Merkez:Defterdar Mh. Otakçılar
Cd. No:80 Kat:1 Eyüp İSTANBUL
Tel: 0212 493 20 72 / 493 20 76
Faks: 0212 493 20 39
İrtibat Adres
Kızıtaşı Cd. Nalbeth Demir Sk. 2/4
Tel: 0212 621 24 74
e-mail:dergi@sozveadalet.com

Abonelik Şartları
Yurt İçi: 70 YTL (12 Sayı)
Öğretmen / Öğrenci: 60 YTL
Yurt Dışı: 120 EURO / 200 USD
Abone Tel: 0212 493 20 72
e-mail: abone@sozveadalet.com

Abonelik için hesap bilgileri
Akbank İST. Gaziosmanpaşa Şb.
Pastel İletişim Ltd. Şti.
YTL Hesap No: 0061035-2
EURO Hesap No: 0061049-3
USD Hesap No: 0061048-5
Türkiye Finans Katılım Bankası
İstanbul Gaziosmanpaşa Şubesi
İdris TUNÇBİLEK
YTL Hesap No: 99390479-1
İdris TUNÇBİLEK
Posta çeki Hesap No: 5605726
Dağıtım: Kültür Dergi Dağıtım
(KDD)

Baskı: Step Ajans

Yayın Türü: Yaygın - Süreli

Dergideki yazılardan yazarları
sorumludur. Kaynak gösterilerek
alıntı yapılabilir.

EDİTÖR'DEN...

Sözün bittiği yerde, doğru söze; zulmün sıradanlaşıp, kanıksandığı bir ortamda adil bir örnekliliği; hayatın “öteki” üzerine kurgulanıp “hepsi benim”, “sadece benim” anlayışının hayatın her me-
trekaresini işgal ettiği ve başka bir talebe izin verilmediği bir dünyada, paylaşmayı esas alan
ahlaki bir duruşa her günküden daha fazla ihtiyaç var.

Öyle ki, insanoğlu, okyanusun ortasında yolunu kaybetmiş, şaşkın bir serçe gibi kendisini,
yalnız ve çaresiz hissediyor. “Buradayım”, “yanındayım” diye uzatılan bir ele öylesine muhtaç
ki... Farklılaşmalar ancak sapkınlaşıldığında mümkün olabiliyor. İnanan-inanmayan, düşün-en-
düşünmeyen, zalim-mazlum, katil-maktul aynı şekle bürünüp, aynı renge boyanmış.

İşte böylesine bir zamanda; “söz bitmedi, adalet hayal değil” diyebilmek ve bunu özgün, kom-
pleksiz ve anlaşılır bir dille ifade edebilmek için Söz ve Adalet Dergisi olarak huzurlarınızdayız.
Örneklerini sunduğumuz/sunacağımız yazılarla bu ümidimizin gerçekleşip gerçekleşmediğine
sizler karar vereceksiniz.

Allah'ın izniyle, elinizdeki bu sayı ile birlikte her ay sizlerle birlikte olmaya çalışacağız. Sizin
alaka ve eleştirilerinizin de katkısıyla her yılın sonunda bu birlikteliğimizi yeniden gözden
geçireceğiz.

İlk oniki sayılık birinci etabın ilk sayısına “adalet” konusunu işleyerek başladık. Her sayıda,
seçilen konuların farklı boyutlarıyla ele alınacağı bir dosyamız olacak. İkinci sayıda özgürlük,
üçüncü sayıda ahlak dosyalarımız var.

Yazılarımızda sadece belli bir okuyucu gurubuna cazip gelebilecek salt akademik bir dil kul-
lanmak yerine, her kesimden okuyucuya ulaşabilmek amacıyla akıcı bir dil oluşturmaya özen
gösterdik. Okuyucuların yazılardan edebi bir haz alma hakları olduğunu da unutmadık. Aynı
şekilde günceli tümüyle dışlamadık ama ona mahkûm olmak da istemedik. Kendimizce orta
yol bir belirledik.

Nereden başlayalım? Sorusunun en uygun cevabının “adalet” olduğunu düşündüğümüz için ilk
dosya konumuzu “adalet” olarak belirledik ve bu konuyu onbir ayrı makalede farklı boyutlarıyla
ele aldık. Ayrıca her sayıda genellikle dosya konularıyla ilgili olarak farklı anlayışlardaki ilim
adamı, yazar ve sanatçı ile konuşmayı düşünüyoruz. Bu sayıda Hüseyin Hatemi Hoca ve Fikret
Başkaya ile konuştuk.

Dosya dışında da bir çok bölümümüz var. Her sayıda İslam düşüncesi ve sosyal bilimlerle
ilgili telif ve tercüme makaleler olacak. Aynı şekilde yakın tarih ve kültür dünyamızla ilgili
çalışmalar da sunacağız. Bu konularla ilgili olarak hazırladığımız telif ve tercüme makalelerimizi
beğeneceğinizi umuyoruz.

Sinan Tavukçu kardeşimizi usta işi çizgileriyle her sayı aramızda göreceğiz. Ayrıca hatırat bölü-
münü de Sinan Bey hazırlıyor. 31 Mart Vakasıyla ilgili, olayları bizzat yaşamış, Mustafa Turan'ın
hatıratından ezber bozacak bir yazı hazırlamış.

Sayfalarımızda çeşitli gezi notlarıyla da karşılaşacaksınız. İlk yolculuğumuz Endülüs'e... Kitap
kırıtikerimiz de sizleri bekliyor. Bu sayımızda Hristiyan İngiltere'nin ölümünü konu ediyoruz.
Ayrıca yeni çıkan kitaplar ve diğer sosyal etkinliklerle ilgili değinilerimiz de var.

Güncele boğulmak istemiyoruz ama her sayı ülkemizin kronikleşmiş sorunlarından bazı farklı
kareler aktarmaya çalışacağız. Bu sayı, Kuzey Irak operasyonu ve başörtüsü sorunlarıyla ilgili
olarak kendi açmazlarımızın siyah beyaz görüntülerini sunuyoruz.

Bir düşünce yorum dergisi olarak, düşünce yazıları elbette bizim olmazsa olmazlarımız. Aslında
yayınladığımız her makale bir düşünce yazısı niteliğinde. Ancak deneme türünde kaleme
alınmış yazılarımız da olacak.

Biz, Söz ve Adalet Dergisi olarak, sorumluluğumuzun bilincindeyiz; neleri yazıp neleri
yazamayacağımızın farkındayız. Ancak sizin eleştiri ve önerileriniz de bizim için önemli. Ayrıca
bir yazar ancak okuyucusunun anladığı kadar yazabilir. Bu nedenle sizin yazılarımızdan ne
anladığınızı önemseyeceğimizi bilmelisiniz.

İkinci sayıda buluşmak üzere Allah'a emanet olun. Saygılarımla...

MEHMET YAŞAR SOYALAN

İÇİNDEKİLER

7		102	
DOSYA		HATIRATLARI HATIRLAMAK	
İnsanlık İçin Sığınak: ADALET		31 Mart Faciası	
69		109	
RÖPÖRTAJ		SEYEHAT	
Doc. Fikret BAŞKAYA		Endülü's'e Yolculuk	
20		67	
ÇİZGİ		RÖPÖRTAJ	
Sinan TAVUKÇU		Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ	

Sözü Olanlara, Adalet İnananlara / R. İhsan Eliaçık

Tükenmeyen Söz Bitmeyen Umut: Adalet / R. İhsan Eliaçık

Tanrı Algısının Adalet Veya Zulüm Olarak Tezahürü / Mehmet Yaşar Soyalan

Kur'an'da Adalet Kavramı / Nasr Hamid Ebu Zeyd/Çev: A. Altay Ünaltay

Hız.Muhammed: Sevgi Peygamberi mi Adalet Peygamberi mi? / Prof. Dr. İlhami Güler

Şeytan Üçgeninin Suç Ortakları - Krallar Bir Ülkeye Girse... / Musa Şimşekçakan

Hak Ve Adalet / Ramazan Yıldırım

Adalet Ve Eşitlik Sarmalı / Doç.Dr. Mevlüt Uyanık

Kur'an'da Adalet Kavramı / Abdullh Şahin

Hikmet: Adaletin Temeli / İsmail Doğu

Geleneksel İslam Düşüncesinde Adalet: Maverdi Örneği / Dr. Mehmet Birsin

Adalet Ve Ahiret / Adnan Adıgüzel

Yeni Medeniyet Projesi - Geçmiş, Şimdi ve Gelecek / Hasan Hanefi /Çev: İslam Özkan

Alevilerin Sırrı Fâş Etmelerinin Vakti Gelmedi mi? / Şaban Karataş

“ Kâlu Belâ ” - Vicdan Baskısı / Musa Şimşekçakan

Endülü's'e Yolculuk / Mehmet Yaşar Soyalan

Türkiye'nin Kuzey Irak İle İmtihanı / Altay Ünaltay

Adaletin İktidar Halleri / Hidayet Şefkatli Tuksal

Efendilerinin Bilinciyle Düşünen Köleler Olmamak /Musa Kars

Düşünmeye Başlarken... / Rüstem Budak

Hıristiyan İngilterenin Ölümü / Hilmi Azizoglu

Çöl Ortasında Bir Şair ; Mehmet Akif / Peren Birsaygılı

Değiniler / İsmail Doğu

11:23 - Ahmedinejad'tan İsrail'e gözdağı | 11:21 - TRT'den TSK'ya Kürtçe yayımla destek | 11:19 - Milli Eğitim Bakanı da maaşları yüksek buldu! | 11:16 - Barajlardan sevindirici haber | 11:12 - Bankacılar Erdoğan'ı konuk ediyor | 11:04 - Kenya'da şiddet dinmiyor: 14 ölü | 11:01 - Org.Babaoğlu: Kontrol edip, vuruyoruz | 10:51 - MEB'ten 'geleceğin liderleri' projesi | 10:48 - 300 bin Iraklı Şii'den ortak deklarasyon | 10:37 - ABD, NATO eleştirisinde geri adım attı |

BANKACILARA İADE-İ İTİBAR ZİYARETİ

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) 50 yıllık tarihinde ilk defa bir başbakanı ağırlayacak. Bugün TBB'yi ziyaret edecek olan Başbakan Erdoğan'la İstanbul'u...

Kürdistan İsci Partisi'ne
Silahlı bucalede 37 bin kişi oldu Türkiye
www.setimes.com

TRT'den TSK'ya Kürtçe yayımla destek
TRT, TSK'nın yürüttüğü mücadeleye destek vermek için bölge insanına yönelik Kürtçe yayın y...

- 11:23 Ahmedinejad'tan İsrail'e gözdağı
- 11:12 Bankacılar Erdoğan'ı konuk ediyor
- 11:01 Org.Babaoğlu: Kontrol edip, vuruyoruz
- 10:48 300 bin Iraklı Şii'den ortak deklarasyon
- 10:37 ABD, NATO eleştirisinde geri adım attı
- 10:23 MIT ajanları İran'dan niye sinirdi? edildi?
- 10:14 Yeşil ortada kaldı
- 09:58 Dünya Bankası'na bomba tehdidi
- 09:45 TÜSİAD Diyarbakır'da incelemeler yapacak
- 09:32 İşkence seansları tele-kulağa takıldı
- 09:20 Yargıtay Başsavcısı'na tepki yağdı
- 09:13 'Bayrağımızın değeri azaltılıyor'

Turgut Özal Derneği

Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği
www.turgutozal.org.tr

Google Reklamları

Güncel Barajlardan sevindirici haber Türkiye'de, geçtiğimiz yıl yaşanan kuraklığın ardından, son yağışlarla birlikte barajlarda... - İstanbul'da araç kundaklama bitmiyor - Evlatlıklar internete - Milas'ta patlama: 16 yaralı - Çok ayıp Ali Kırca! - Şiiler 'Kerbela faciası'nı' anacak	Düşünce-Analiz Yeni Hasan Can Türkiye-Suriye birliği-İl Yeni Cüneyt Kafkas "PKK'yi bitirmek!..." Tank Ali Kalbim Pakistan için kanıyor Immanuel Wallerstein Zapatistalar neyi başarabili? Dr. İbrahim Kalın Türkiye-ABD bir ileri bir geri...	Söyleş Seçkinler için 'tehlikeler' bitmiyor Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Ferhat Kentel: Bu ülkede işleyen derin strateji herkesi herkese düşürdü, birbirimizle konuşmuyoruz Son Haberler Ahmedinejad'tan İsrail'e gözdağı TRT'den TSK'ya Kürtçe yayımla destek Milli Eğitim Bakanı da maaşları yüksek buldu! Barajlardan sevindirici haber
---	--	--

Sözü Olanlara, Adalete İnananlara...

Nasıl bir çağda yaşıyoruz?

Acaba geleceğin tarihçileri yaşadığımız çağı ne olarak anacaklar?

Öyle görünüyor ki dünya onca ilerleme teorilerine rağmen “gücün” kutsandığı ve “zulmün” sıradanlaştığı ve giderek kanıksandığı bir çağı yaşıyor.

Afganistan veya Irak işgali ile “tacını tahtını elinden almak için ordu toplayıp rakip kralın ülkesine sefer düzenleyen” eski çağ savaşları arasında bir fark görebiliyor musunuz? “Bugünkü saldırıda 100 kişi öldü”, “Dünkü patlamada da 60 kişi ölmüştü” haberlerinin artık haber değeri bile yok.

Yaşadığımız çağ, bilim, aydınlanma çağı vs. değil; gücün kutsandığı ve zulmün ayyuka çıktığı karanlık bir çağdır.

İnsanlık vicdanı bu karanlıkta acı çekiyor.

Ve bu insanoğlunun birbirine yaptıkları yüzünden oluyor.

İnsanlığın acılarına merhem olacak, gözyaşlarını dindirecek başka şeylere ihtiyaç var.

Dünya bu karanlıktan yeni bir insanlık parıltısı ile; aklın, vicdanın ve vahyin birlikte tutuşturduğu yeni bir meş’ale ile çıkabilir.

Bu nedenle güce karşı söz, zulme karşı adalet çağın vicdanı haline gelmiştir.

Yeni bir insanlık hamlesine ihtiyaç var.

Çünkü kişiyi yücelten sözü, devleti yücelten adaleti, insanlığı yücelten vicdanı ve merhametidir.

Sözü kendisini bağlamayanın haysiyeti, kalbi titremeyenin merhameti, aklını kullanmayanın tefekkürü, emeği ve alinteri olmayanın da şahsiyeti yoktur. Adaleti olmayan devlet yüreksiz, Allah’ı olmayan dünya kalpsizdir.

Böyle bir dünyada yaşamak insanoğlu için ne büyük bir ızdır rap...

Böylesi bir zamanda, söz, adalet, vicdan, merhamet diyen, inanca, düşünceye, emeğe ve alinterine saygıyı esas alan, anlayışlara, güir seslere ve diriltici soluklara her zamankinden daha çok ihtiyaç var...

Kur’an der ki: “Rabbinin kelimeleri sıdk ve adalet olarak tamama ermiştir” (En’am; 6/115).

Demek ki ilahî hitap, sözü namus bilerek (sıdk/sadakat) yaşamayı bireysel, adaleti de her şeyin (mülkün/devletin/dünyanın) temeli yaparak yaşamayı toplumsal hayatın, bitmeksizin sürece büyük hedefi olarak gösteriyor.

Bunlar sağlanmadan hiçbir şey bitmiş olmaz.

İnsan ancak bu şekilde çevresine zarar veren bir yaratık olmaktan çıkar.

Şehir ancak bu şekilde ormandan ayrılır.

Toplum ancak bu şekilde yaşanabilir hale gelir.

İnsanlık geleceğinden ancak bu şekilde emin olabilir.

Aksi halde söz, gücünün buyruğuna, adalet, onun çıkarını sağlayan bir aygıt dönüşür.

Üzerinde söz tutmayan insanın, yırtıcı bir hayvandan, üzerinde adalet tutmayan devletin de, asalak bir canavardan ne farkı kalır.

Bu nedenle gücü kutsamaya, yalana, kaypaklığa, ikiyüzlülüğe

karşı sözün namusunu, zulme ve zorbalığa karşı da adaletin erdemi ne kadar yüceltsek azdır...

Bu nedenle İslâmî mücadele demek, sadece, rahatça namaz kılmak, oruç tutmak, her yerde başörtüsünü serbest bırakmak, dindarların rahatlığı ve bolluğa kavuşması demek değildir.

Gerçek anlamda ve sahici İslâmî mücadele; yeryüzünde son kız çocuğu toprağa gömülmekten kurtarılana, son aç doyurulana, son esir özgürlüğüne kavuşturulana ve son mazlumun da yüzü gülene kadar yapılan bir mücadeledir. Bu mücadele; işgal altındaki son ülke özgürlüğüne kavuşana, Dicle ve Fırat kenarında kaybolan son koyunun hesabı sorulana, son Ebu Lehep güçten düşürülüne ve son Firavun'un cesedi mumyalanıncaya kadar sürecek bir mücadeledir...

Esasında mücadele dediğiniz bunlardan sonra başlayanlardır. Çünkü bunlar size yarayan şeylerdir. "Öteki" için ortada bir fedakârlık yoksa orada erdemden bahsedilemez.

Gerçek anlamda ve sahici İslâmî mücadele; yeryüzünde son kız çocuğu toprağa gömülmekten kurtarılana, son aç doyurulana, son esir özgürlüğüne kavuşturulana ve son mazlumun da yüzü gülene kadar yapılan bir mücadeledir. Bu mücadele; işgal altındaki son ülke özgürlüğüne kavuşana, Dicle ve Fırat kenarında kaybolan son koyunun hesabı sorulana, son Ebu Lehep güçten düşürülüne ve son Firavun'un cesedi mumyalanıncaya kadar sürecek bir mücadeledir...

Bunların geçmişte bir kez yaşanıp bittiğini mi sanıyorsunuz?

Öyleyse siz hiç Kur'an okumamış, İslâmî mücadele diye çelik çomak oynamışsınız demektir... Ve siz ey İslamla mücadele ettiğini sananlar, böyle düşünüyorsanız, siz de yanılmışsınız demektir.

Bu duygu ve düşüncelerle;

Söz ve Adalet Dergisi'ni inanca, düşünceye ve emeğe saygıyı esas olan bir özgür düşünce platformu olarak düşünmekteyiz. Çünkü insanoglu, inancı (kalbi), düşüncesi (beyni) ve emeği (alinteri) özgür bırakılmadıkça inkişaf edemez.

Tevhid, adalet ve özgürlük bizler için her zaman yüce değerlerdir.

Amacımız "adalete dayalı yeni bir dünya" için sözü olanların sesi olmaktır. Bunun için sözü olanları düşünce üretmeye ve fikriyat oluşturmaya çağırıyoruz. Bu düşüncelerin toplumda yayılmasına ve giderek ete kemiğe bürünerek mücessem hale gelmesine vesile olmak istiyoruz.

İnsanlık tarihinde baş çelişki olarak "adalet-zulüm" çelişisini görmektedir. Tarihe, çağa ve geleceğe bu pers-

pektiften bakıyoruz. Her türden zulme karşı adaletten yana tarafız. Zulmün ortadan kalkması ve adalete dayalı bir ülke ve yeryüzü için verilen adalet ve özgürlük mücadelelerini saygıyla selamlamakta ve içtenlikle desteklemekteyiz.

Sevgi, akıl, merhamet, iyilik, güzellik, doğruluk, söz, sadakat, ahlak ve emek gibi değerleri yüksek insani değerler olarak görüyoruz. Bunların kalıcı olması için sözü olanlara sayfalarımızı açıyoruz.

Doğru bilginin ve gerçeğin peşindeyiz. Akıl, vicdan ve vahiy birlikteliğinin bunu başarabileceğine inanıyoruz. Yaşayan hayatta karşılığı olmayan atıl bilgilerle uğraşmayı düşünmüyoruz. Zihinsel çabamız gerçeğin ve doğru bilginin ortaya çıkarılması içindir.

Yaşadığımız ülkenin, geleneksel uygarlık havzamızın ve insanlığın kültürel mirasını bu doğrultuda değerlendirmek ve doğru olanı kimden gelirse gelsin almak, yanlış olanla da kimden gelirse gelsin yüzleşmek kararındayız.

Türkiye'nin, dünü, bugünü ve yarınları hakkında sözü olanlara sayfalarımızı açarak aydın fikirli herkesle iş ve fikir birliği yapmak istiyoruz. Bu çerçevede üretilecek her tür çözüm önerisini konuşmaya ve tartışmaya değer buluyoruz.

Türkiye'nin geleneksel medeniyet havzası, dil, din, tarih ve coğrafya evreniyle kaynaşma, dayanışma, kültürel alış-veriş ve bütünleşmeye yönelik her tür fikriyatı, faaliyeti ve politikayı destekliyoruz.

İslam tarihinin tüm akım ve ekolleri karşısında bağımsız duruştan ve herhangi bir akım veya ekolü, sorgulamaya yanaşmadan günümüzde olduğu gibi diriltmekten ziyade; sorgulama, yüzleşme, seçme, süzme ve kendi sentezini yaratarak yeniden okumadan yanayız.

Kendi ülkemize, halkımıza, dinimize, medeniyetimize ve insanlığa karşı sorumluluk bilinci içindeyiz. Kendini sorumlu hissedenleri, sorumluluklarının gereğini yerine getirmeye davet ediyoruz. Sözü olanları bu platformda seslerini yükseltmeye çağırıyoruz.

Sözün namusuna inanıyoruz. Giderek çoraklaşan düşünce dünyamızda kendi aklı ve vicdanı ile düşünebilen fikir adamları yetiştirmeyi amaçlıyoruz. Düşünce dünyası çöle dönmüş, tefekkür mirası kurutulmuş bir ülkenin yarınlarının olamayacağına inanıyoruz. Bu nedenle "hür düşüncenin kalesi olan dergi" geleneğini canlandırmak için sözü olanları sayfalarımıza davet ediyoruz...

R. İHSAN ELİAÇIK
Genel Yayın Yönetmeni

Dosya

İNSANLIK İÇİN SIĞINAK ADALET

- Tükenmeyen Söz Bitmeyen Umut: Adalet / *R. İhsan Eliaçık*
Tanrı Algısının Adalet Veya Zulüm Olarak Tezahürü / *Mehmet Yaşar Soyalan*
Kur'an'da Adalet Kavramı / *Nasr Hamid Ebu Zeyd/Çev: A. Altay Ünaltay*
Hz.Muhammed: Sevgi Peygamberi mi Adalet Peygamberi mi? / *Prof. Dr. İlhami Güler*
Şeytan Üçgeninin Suç Ortakları - Krallar Bir Ülkeye Girerse... / *Musa Şimşekçakan*
Hak Ve Adalet / *Ramazan Yıldırım*
Adalet Ve Eşitlik Sarmalı / *Doç.Dr. Mevlüt Uyanık*
Kur'an'da Adalet Kavramı / *Abdullah Şahin*
Hikmet: Adaletin Temeli / *İsmail Doğu*
Geleneksel İslam Düşüncesinde Adalet: Maverdi Örneği / *Dr. Mehmet Birsin*
Adalet Ve Ahiret / *Adnan Adıgüzel*

tükenmeyen söz bitmeyen umut: ADALET

R. İHSAN ELİAÇIK
recep@hsan@gmail.com

*“Allah, kâfir de olsa adil devleti ikame eder,
zalim devleti Müslüman da olsa ikame etmez”
İbn Teymiye*

*Adaletin insanlığı yaşatan
kadim bir damar olduğuna
dair bu klasik metinler
gösteriyor ki son on dört
asırdır dünyada söylenenler
Hz. Muhammed’in “Medine
Sözleşmesi”ne düşülmüş
birer dipnot olmaktan öteye
geçebilmiş değiller.
Hz. Peygamber’in
Medine Sözleşmesi’nde
ortaya koyduğu sözleşme
(vesika), adalet, ortak
iyilik (maruf), barış
(sulh), savunma (dif’a),
güvenlik (emn), serbestlik
(dinhum ve dinehum),
birliktelik (ümme) kurucu
kavramlarının, doğuda ve
batıda insanlığın kadim bir
damarı ve modern ülkelerin
dahi kurucu sloganlarıdır.*

Tolstoy, “İnsan ne ile yaşar?” diye sormuş ve “Sevgi ile” diye cevaplamıştı...

Bir de “İnsanlık ne ile yaşar?” diye sormalı...

İnsanı bireysel olarak ayakta tutan şey sevgi ise, “insanlığı” toplumsal olarak ayakta tutan şey ne olabilir?

Yani ne olmazsa insan bir hayvana, yaşadığı şehir bir ormana dönüşür?

Bu soruların cevabı önemli; çünkü sanıldığına aksine insanoğlu, evrim sürecinde ileriye doğru değil, sanki geriye doğru seyrediyor. İnsanın, giderek hayvana; şehirlerin de, giderek ormana dönüştüğü gözlemleniyor.

Buna engel olacak bir şey olmalı...

“Tanrı, adalet, özgürlük, ahlak, birlik” gibi kavramlar, söz konusu “hayvanlığa geri dönüş” veya “ormana benzemeye” engel olmak için insanoğlunun bulduğu, ürettiği veya sığındığı en esaslı kavramlardır...

Öyle ki bugün dahi, dünyanın belli başlı ülkelerinin “kurucu ideolojileri” veya “anayasal sloganlarının” bunlardan oluştuğunu görüyoruz.

İnsanlık bunlarla yaşamakta, dünya tam gerçekleşmiş olmasa da, bunlara dair arayış ve umut ile ayakta durmaktadır.

Türkiye’deki “Egemenlik kayıksız şartsız milletindir” veya “Yurtta sulh cihanda sulh” gibi, her bir ülkenin ideallerini anlatan anayasal veya defacto (yürürlükteki) sloganlarının neler olduğuna kısaca bakalım...

ABD: In God We Trust (İngilizce, “Tanrıya güveniriz”) ve E pluribus unum (Latince, “Çokluktan birliğe”)

Almanya: Einigkeit und Recht und Freiheit (Almanca, “Birlik ve adalet ve özgürlük”)

Avrupa Birliği: In varietate concordia (“Çokluk içinde birlik” sloganının Latince. AB üye ülkelerinin dillerine tercüme edilir: United in diversity,

Unie dans la diversité, vs.)

Danimarka: Kraliyet Sloganı: Guds hjælp, Folkets kærlighed, Danmarks styrke (Danca, “Tanrının yardımı, halkın sevgisi, Danimarka’nın gücü”)

Fransa: Liberté, égalité, fraternité (Fransızca, “Özgürlük, eşitlik, kardeşlik”)

İran: de facto: İstiklâl, azadi, cumhuri-yi islami (Farsça, “Bağımsızlık, özgürlük, İslam Cumhuriyeti”)

Moritanya: Honneur, Fraternité, Justice (Fransızca, “Onur, Kardeşlik, Adalet”)

Namibya: Unity, liberty, justice (“Birlik, özgürlük, adalet”)

Paraguay: Paz y justicia (İspanyolca, “Barış ve adalet”)

Romanya: Nihil Sine Deo (Latince, “Tanrı olmadan hiçbir şey”)

Ruanda: Unity, Work, Patriotism (İngilizce: “Birlik, çalışma, vatanseverlik”)

Suudi Arabistan: Lailaheillallah Muhammedun resullah (Arapça, “Allah’tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir”)

Sierra Leone: Unity, freedom, justice (İngilizce: “Birlik, özgürlük, adalet”)

Yunanistan: Eleftheria i thanatos (Yunanca, “Özgürlük ya da ölüm”).

Bu örnekleri uzatmak mümkün...

Doğu’da ve Batı’da yüze yakın ülkenin ulusal sloganlarının aşağı yukarı bu kelime ve kavramlardan oluştuğunu hatırlatmak sanırım yeterli olacaktır...

Dahası, tarihe baktığımızda da “adalet”in, kadim bir insanlık damarı olduğunu görürüz.

İlk ilahî suhupların, “Leş, kan ve insan eti yemek yasak.” dediğinden beri bu damar, canlılığını koruyor aslında.

İnsanoğlunun, canını, malını (emeğini), aklını (düşüncesini), neslini, dinini (inancını), ırzını ve namusunu bir değer olarak fark ettiği; bunun için kanun, nizam, dirlik ve düzen, hak ve adalet fikrine ulaştığı günden beri bu böyle...

Aslında farkınız olmasak da, soylu bir insanlık serüveninin tam içindeyiz ...

İnsanoğlunun bu serüveninde Yaratıcı’nın ta işin başından beri hemen yanı başında olması ne büyük bir destek..

İnsan, zorlayıcı bir içkinlikle insanlaşma yolunda yürürse, Allah ona koşarak geleceğini söylüyor. Yeter ki insan, ilk hareketi göstere...

İnsanlığı yaşatan şeyin, başta “adalet” olmak üzere birkaç “rüya” kelimeden ibaret olduğunu eski kadim metinlerden anladığımız gibi, çağdaş modern metinlerden de anlıyoruz.

Her ikisine dair kısa bir okuma ve karşılaştırma bunu göstermeye yetecektir;

Âdem, Şit ve İdris’e verilen suhuplarda şunlar yazılıydı: “Kan içmeyin, leş ve insan eti yemeyin.”

Nuh kanunları diye tarihe geçen yedi ilke şunlardı: “1- Putlara tapmamak 2- Küfürden kaçınmak 3- Zina yapmamak 4- Adaletle riayet etmek 5- Kan dökmek 6- Hırsızlık yapmamak 7- Canlı hayvan yememek...”

Sümer kent devleti Lagaş’ı İ.Ö.2415–2400 dolaylarında yöneten Kral Urukagina’nın hazırladığı kanun metninde şunlar yazmaktaydı:

“Kanallar, surlar, mabetler yaptırdım. Mabetlerimizdeki tanrı mallarını rahiplerin kötüye kullandıklarını gördüm. Tanrı’nın mallarını korumak ve istismarını önlemek için yönetimi elime aldım. Rahipler gömme hizmetleri bahanesiyle halktan kat kat para alıyorlardı. Fakat Tanrı Ningursu, Lagaş krallığını bana verince, beni 36 bin adam arasından seçip kral yapınca, eski günlerin Tanrı yasalarını yeniden uygulamaya koydum. Borçlarını ve vergilerini ödeyemeyen Lagaş oğulları için af çıkardım. Mabetlerdeki mülklerden vergiyi kaldırdım. Kral adamlarının bundan böyle halkın mallarını zorla değil, gönüllü ve değeri karşılığı almalarını emrettim...”

Hammurabi’nin çivi yazısıyla yazılmış, üç bölümden oluşan ve okunabilen 282 yasanın yer aldığı kanunları, dönemin siyasi, sosyal ve hukuki muhayyilesini yansıması bakımından son derece önemlidir. Çünkü imparatorluk, bu kanunlarla yönetilmektedir. Kanun maddelerinin yaşayan sözlü kültürün derlenerek yazıya geçirilmiş hali olduğu söylenebilir. Şu an orijinali Paris”teki Louvre müzesinde sergilenen Hammurabi kitâbesinin girişi şöyle başlamaktaydı:

“Sümer ve Akkad bölgelerinin dağınık insanlarını topladım. Dirlik ve düzeni getirdim. Otlak ve sulama imkânları sağlayarak halkı refaha ve bolluğa kavuşturdum. Bölgede barış içinde yaşanan bir ortam yarattım... Kim ki bu sütunda açıklanmış olan sözleri dinlemez, benim lanetlerimi küçük görür ve Tanrı’nın lanetinden korkmaz, benim koyduğum kanunları kaldırır, kelimelerini değiştirir ve kendi adına yer açmak için benim adımları silerse; Büyük Tanrı, Tanrıların Babası Anu, o kişinin tah-tını, saltanatını yok etsin, esasını parçalasın ve sonunu getirsin...”

Hız. Musa’ya insanlığa iletmesi için bir levha üzerine yazdırılan; ve öyle görünüyordu ki, esasında Tevrat (Torah/Töre) derken de kastedilen on emir de şunlardı: “1- Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak 2- Put yapmamak ve putlara tapmamak 3- Allah’ın ismini lüzumsuz yere

anmamak 4- Cumartesi yasağına riayet etmek 5- Anne-babaya saygı göstermek 6- Öldürmemek 7- Zina yapmamak 8- Çalmamak 9- Yalancı şahitlik yapmamak 10- Hiç kimsenin evine, barkına, karısına, hizmetçisine, öküzüne, eşeğine, malına ve canına göz dikmemek...”

Hız. Davut’a emredilen de şuydu: “Ey Dâvut! Sana yer-yüzünde (hilafet) devlet verdik. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Heva ve hevesine uyma! Yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır. Allah’ın yolundan sapanlara ise hesap gününde çetin bir azap vardır...” (Sad; 38/26).

Pers kralı Darius’un Behistan Dağı’na kazdırdığı hitâbesinde şu cümleleri görüyoruz; “Tanrı Ahura-Mazda yer-yüzü düzeninin bozulduğunu görünce onu bana verdi: ben de yeryüzüne dirlik ve düzen getirdim...”

Budha, kurtuluşa götüren yolda erdemli ve dürüst bir yaşam için ne yapmak lazım geldiği sorulunca şu beş ilkeyi sıralamıştı: “1- Öldürme 2- Verilmeyeni alma 3- Yalan söyleme 4- İçki içme 5- Beline hâkim ol...”

Budha’nın izinden giden Hindistan, tarihin en önemli siması Maurya İmparatorluğu’nun kurucu liderlerinden Aşoka, taş sütunlara kazdırdığı hitabesinde şunları söylemekteydi: “Kutsal Kralımız dedi ki: “Anaya babaya itaat edilmeli, bütün yaşayan varlıklara saygı gösterilmeli, daima doğru konuşulmalı ve öğretmen öğrencileri tarafından sayılmalıdır. Ana-babanın dediklerine kulak vermek; dostlara, akrabalara, tanıdıklara, rahiplere, din yolunda dünyadan elini eteğini çekmiş kişilere cömert davranmak ve yaşayan yaratıkları öldürmekten kaçınmak olağanüstü bir duygudur...”

Mani’nin “beş emir”i ve “üç mühürü”ü de şunlardı: “Dua, oruç ve sadakaya devam etmek, yalan söylememek, her hangi bir canlıyı öldürmemek ve et yememek, temizlik ve saflığa dikkat etmek, zahit, alçak gönüllü ve mütevazı olmak (beş emir). Eline sahip olmak; kötü söz söylememek, et yememek, içki içmemek, beline sahip olmak; cinsel ilişkiden uzak durmak, evlenmemek, diline sahip olmak; hiçbir canlıya zarar vermemek, insanı, hayvanı, bitkiyi, toprağı, ekini, suyu vs. korumak (üç mühür)...”

Çinli bilge Lao-Tse de, bundan 2500 yıl önce şöyle demektedir: “Eski zamanların, Tao’ya göre yaşamasını bilen hükümdarları halkın çok şey bilmiş olmasını değil, doğal olmasını isterlerdi. Halk iyi yönetilemiyorsa çok şey biliyor demektir. Bunun için gereksiz bilgiyi yaymayanlar mutluluk ülkesini yönetirler... İmparatorlar ve beyler Tao’nun doğal yoluna uysalardı bütün yaratıklar onlara saygı duyardı; yer ve gök bir olurdu ve Tao her yana yayılırdı; kimse halka buyurmazdı ve halk kendili-

ğinden doğru yola girerdi... İnsanların seve seve ölüme gitmemesini sağlayın! Uzaklara göç etmemesini sağlayın! Savaş arabaları ve gemileri olsa da bunlara binmesin. Zırhları ve silahları olsa da bunları kuşanmasın. Aşı tatlı, giysisi hoş, evi rahat olsun. Beğendiği töreye uysun. İnsanlar zamanından önce yıpranmasın, ölmesin...”

Konfüçyüs öğretisinin siyasi özetini ise, Ta Hsüe (Yüce Bilgi) kitabının şu parçasında buluruz: “Eskiler, adaletin ışıyla ortalığın aydınlanması için önce devlet işlerini yoluna koyarlardı, devlet işlerini yoluna koyabilmek için önce ev işlerini yoluna koyarlardı, ev işlerini yoluna koyabilmek için önce kendi kendilerine çeki düzen verirdiler, kendi kendilerine çeki düzen verebilmek için önce kendi içlerindeki düzeni yoluna koyarlardı, kendi içlerindeki düzeni yoluna koyabilmek için önce düşüncelerini yola koyarlardı, düşüncelerini yola koyabilmek için ise önce bilgi eksikliklerini giderirdiler.”

Orhun Abideleri’nde de şu satırları okuruz: “Kardeşim Kültekin ve beylerimle birlikte çalıştım. Bu sayede göçmüş ve dağılmış halkı topladım. Yoksul ve bitkin halkı toparladım. Çıplak halkı giydirdim, aç halkı doyurdum, fakir halkı zengin ettim. Az milleti çoğalttım. Tanrı irade ettiği için milleti dirilttim...”

Platon’un “Devlet” adlı kitabında Sokrat’ın devlet ve adalet konusundaki görüşleri diyalog şeklinde şöyle aktarılır: “Sokrat, bir şölen münasebetiyle dostlarını topladı ve şu soruyu ortaya atarak onlarla konuşmaya başladı; ‘Adalet nedir?’ Adalet için dört tarif yapılmıştı; ‘Adalet; başkasına verilmesi gereken şeyi vermektir...’ Sokrat bunun adalet olmadığını açıkladı. Mesela aklını kaybetmiş birinin elinden aldığınız silahı tekrar kendisine iade etmemiz adalet değildir... ‘Adalet; dostlara fayda düşmanlara zarar vermektir...’ Sokrat bunun da adalet olmadığını açıkladı. ‘İnsan bazen aldanıp kötülere dost, iyilere düşman olabilir. Bu takdirde adalet kötülere yardım, iyilere zarar verme şekline dönüşmüş olur. Sonra kötülere kötülük etmek insanları daha da kötü yapar. Dolayısıyla bir insana kötülük etmek adaletle yakışmaz’ dedi... ‘Adalet; içinde en kuvvetlinin, yani hükümdarın menfaatinin bulunduğu şeydir. Bu, halkın, hükümdarın kanunlarına boyun eğmesidir...’ Sokrat, bunun da adalet olmadığını söyleyerek şöyle dedi; ‘Hükümdar yanılabilir ve kanunları kendi aleyhine çıkarabilir. Sonra iyi bir hükümdar, kanunları kendi menfaatine değil, halkın faydasına olarak vazetmekten memnurluk duyar’ dedi... Adalet; karşılıklı çatışma korkusunun ortaya koyduğu kanunlardır. İnsanlar şöyle düşünmüşlerdir; ‘Zulme göğüs germek, onu işlemekten daha kötüdür.’ Bundan dolayı insanlar birbirlerine zulmederek, düşmanlıklara göğüs gererek zulmü ve adaleti öğrenmişler ve zulmetmemenin ve zul-

me uğramamanın daha iyi olduğunu anlamışlardır. Böylece de kanunlar ve anlaşmalar doğmuştur. Dolayısıyla kanunları meşru ve adaletli saymışlardır. İşte adaletin aslı ve özü budur...”

Bu metinler eski çağlara aitti. Şimdi de son dönemden bazı metinlere bakalım ve bunlarla karşılaştıralım:

Hız. Muhammed, 25 yaşındayken “Hılfu'l-Fudul” adlı teşkilata şu yemini ederek girmişti: “Allah’a yemin ederiz ki Mekke’de ister bizden olsun ister yabancı, ister iyi olsun ister kötü, haksızlığa uğrayanın hakkını geri alıncaya kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz. Deniz süngeri ıslattığı, Hira ile Sebir dağları yerlerinde durduğu sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize mali yardımda bulunacağız...”

Mekke şehri üzerinden insanlığa yaptığı çağrı şu ayette adeta özetlenmiştir: “İşte bunun için sen çağır ve emrolunduğun gibi erdemli ve dürüst ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben, Allah’ın indirdiği Kitab’a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum...” (Şura; 42/15)

Medine Sözleşmesi’nin özetini ise şu cümlelerde görürüz: “Mü’minler, Beni Kureys, Beni Avf, Beni Neccar, Beni Haris, Beni Saide, Beni Cuşem, Beni Amr ibni Avf, Beni Nebit, Beni Evs, Beni Avf Yahudileri, Beni Neccar Yahudileri, Beni Cuşem Yahudileri, Beni Evs Yahudileri, Beni Salebe Yahudileri, Cefne ailesi, Beni Şuteybe Yahudileri... Bunlar işlerini adaletle ve marufa göre yürüteceklerdir...”

Veda Hutbesi’nde en çok geçen kelime, “hak” kavramıdır. Bu açıdan hutbe, özü itibarıyla temel insan haklarının korunmasına yönelik tavsiye ve emirlerden oluşmaktadır. Hutbe, insanların canlarını, mallarını ve namuslarını mukaddes ilan ederek, bunlara tecavüzün yasak olduğunu beyan ile başlar. Hutbenin ana teması, insanların en temel üç hakkı olan can, mal ve namus güvenliğini sağlayamaya yönelik ilke ve değerlerin açıklanmasından ibarettir: Bütün kan davaları kaldırılmıştır. Kaldırılan ilk kan davası Abdülmuttalib’in torunu Rabia’nın kan davasıdır. Faizin her türlü kaldırılmıştır. İlk kaldırılan faiz de Hz. Peygamberin amcası Abbas’ın faizidir. Keza kimin yanında bir emanet varsa sahibine vermelidir. Varise vasiyet etmeye gerek yoktur. Mal miras yoluyla varislere kalabilir, bunu engellemek veya keyfi kararlarla varisi mirastan mahrum etmek yoktur. Çocuk kimin döşğinde doğmuşsa ona ait olacaktır. Çocuğunun, babasından başkasına ait olduğunu iddia eden soysuzdur. Zinadan kesinlikle uzak durulmalıdır, zina edene mahrumiyet vardır. Kadınlar Allah’ın emanetleridir. Erkeklerin ve kadınların birbirleri üzerinde hakları vardır. Kadınlar namus ve iffetlerini korumalı, er-

Veda hutbesinde en çok geçen kelime, “hak” kavramıdır. Bu açıdan hutbe, özü itibarıyla temel insan haklarının korunmasına yönelik tavsiye ve emirlerden oluşmaktadır. Hutbe, insanların canlarını, mallarını ve namuslarını mukaddes ilan ederek, bunlara tecavüzün yasak olduğunu beyan ile başlar. Hutbenin ana teması, insanların en temel üç hakkı olan can, mal ve namus güvenliğini sağlayamaya yönelik ilke ve değerlerin açıklanmasından ibarettir: Bütün kan davaları kaldırılmıştır. Kaldırılan ilk kan davası Abdülmuttalib’in torunu Rabia’nın kan davasıdır. Faizin her türlü kaldırılmıştır. İlk kaldırılan faiz de Hz. Peygamberin amcası Abbas’ın faizidir.

kekler de kadınları koruyup sakınmalı, her türlü yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamalıdır... Keza kimseye haksızlık edilmemeli, hiçbir haksızlığa da göz yumulmamalıdır. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Böylece bütün Müslümanlar kardestir. Hiç kimse, başkasının hakkına gönül hoşnutluğu içinde vermedikçe tecavüz etmemelidir. Rabbimiz birdir. Bütün insanlar Âdem’in çocuklarıdır. Adem ise topraktandır. Allah katında üstünlük ancak takva ile olur. Arab’ın Arab olmayana takva dışında bir üstünlüğü yoktur. Mü’minlere bir emanet bırakılmıştır. Buna sınıksız sarıldıkça yollarını şaşırma-yacaklardır. Bu emanet Allah’ın kitabı Kur’an’dır...

Farabi ideal devlet ve başkanında aradığı şartları şöyle sıralar: İdeal devletin (Medinetü’l-Fazıla) başkanında şu oniki şart bulunmalıdır; 1- Mükemmel bir fiziki yapı, 2- Sağlıklı anlama ve değerlendirme yeteneği, 3- Güçlü hafıza, 4- Kıvrak zekâ, 5- İfade ve üslup güzelliği, 6- Bilim sevgisi, 7- Yeme, içme, oyun, eğlence ve cinsel ilişki gibi geçici kaba hazlara düşkün olmama, 8- Doğruluk ve dürüstlük, 9- Kişilik sahibi ve insanlık onuruna düşkün olma, 10- Adalet sevgisi, 11- Kararlılık ve uygulama cesareti, 12- Gönül zenginliği ve tok gözlülük... Bu özelliklere sahip birisi bulunmazsa şu altı şartı taşıyan birisi devlet başkanı olur; 1- Filozof olmak, 2- Öncekilerin koyduğu kanun ve töreleri bilmek, 3- Hukuk bilgisi, 4- Zeki olmak, 5- İkna kabiliyeti, 6- İrade ve kudret. Bu üstün niteliklere sahip bir kişi yine bulunmazsa devleti iki kişi yönetecek demektir. Bunlardan birisi kesinlikle filozof olacak öteki ise diğer özelliklere sahip ola-

Adaletin insanlığı yaşatan kadim bir damar olduğuna dair bu klasik metinler gösteriyor ki son on dört asırdır dünyada söylenenler Hz. Muhammed'in "Medine Sözleşmesi"ne düşülmüş birer dipnot olmaktan öteye geçebilmiş değildir.
Hz. Peygamber'in Medine Sözleşmesi'nde ortaya koyduğu sözleşme (vesika), adalet, ortak iyilik (maruf), barış (sulh), savunma (dif'a), güvenlik (emn), serbestlik (dinihum ve dinehum), birliktelik (ümme) kurucu kavramlarının, doğuda ve batıda insanlığın kadim bir damarı ve modern ülkelerin dahi kurucu sloganlarıdır.

caktır. Bu niteliklerin her biri ayrı ayrı kişide bulunursa devlet altı erdemli başkan tarafından yönetilecek demektir. Eğer bunlardan birisi filozof olmayacak olursa, o devlet başkansız sayılır ve her an tehlikeyle yüzyüzedir. Eğer bir filozof kişi bulunmayacak olursa o devlet gidecek yıkılır..."

İbn Teymiyye ise şunları söyler: "İnsanlar zulmün korkunç, adaletin sonunun yüce olduğunda tartışmamışlardır. Bu yüzden şu rivayet vardır; Allah, kâfir de olsa adaletli devlete yardım eder, mü'min de olsa zalim devlete yardım etmez. Allah, kâfir de olsa adaletli devleti yaşatır, Müslüman da olsa zalim devleti yaşatmaz..."

Avrupa siyasi tarihinde dini, siyasi ve milli kurtuluş hareketlerine ilham kaynağı olan Vindiciae Metinleri 1620'de Cambridge, 1683'de de Oxford Üniversiteleri tarafından yakıldı. 1648'de I. Charles'in idamından hemen sonra bir İngilizce tercümesi ortaya çıktı. Vindiciae'nin ana kavramları; hükümetin sözleşmecî tabiatı, halk hâkimiyeti, vekâlet olarak siyasi yönetim, mülkiyetin korunması ve nihayet adaletsiz yönetimlere direnme hakkı, onsekizinci yüzyılda Rousseau'nun ortaya çıkmasına kadar Avrupa siyasi düşüncesinde baskın çıktı. Vindiciae, siyasi düşünce açısından değerlendirildiğinde, otoriteden çok hürriyete, zorlamadan çok rızaya ve devletin dış gücünün zorlamasından çok bilincin iç sesine boyun eğmeye ağırlık veren bir kitap olarak belirginleşmektedir. İşte o kitaptan İbni Teymiyye'ninkine benzer satırlar: "Kralların halkı doyurmak, yargılamak ve halkın hastalıklarını iyileştirmek için başa geçtiklerini düşünürsek; beni bir çobanın yalayıp yutmasından, bir hırsızın doyurması daha iyidir; bir yargıçtan haksızlık göreceğime, bir hayduttan ada-

let bulayım; bir tıp doktoru tarafından zehirleneceğime, kocakarı ilaçlarıyla sağlık kazanayım. Malımı mülkümü yasal olarak atanmış bir bekçinin çarçur edip dağıtması yerine, kendi kendine bu işe sahip çıkan birinin dikkatle yönetip çevirmesi benim için çok daha iyidir..."

John Locke'nin şu satırları ise hiç de yabancı değil: "Sir Robert Filmer'in iddialarından başka bir açıklama ile devlet meselesini temellendirmek zorundayız. İddia edildiği gibi siyasi yönetim hakkı tanrısal bir hak değildir. Âdem'in, çocukları üzerinde babalık veya tanrıdan kaynaklanan bir yönetim hakkı yoktur. Onun olsaydı bile mirasçılarının buna hakları olmazdı. Mirasçılarının olsaydı bile, kimin mirasçı olacağını gösteren bir doğa yasası veya Tanrı emri bulunmadığı için, mirasçının kim olduğunu saptamak mümkün değildir... Siyasal erk, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm başta olmak üzere cezalar verebilen, bu yasaları uygulayabilen, devleti yabancı istilasından korumak için toplumun gücünü kullanma ve bunları yalnızca kamunun iyiliği için yapma hakkıdır... Doğal durum özgürlük durumudur. Bütün insanlar, doğa yasası gereği eşit ve özgür yaratılmışlardır. İnsanlar, bir başkasının değil sadece Kadir-i Mutlak bir Tanrı'nın uşaklarıdır, onun malıdır. Bu açıdan kimsenin kimse üzerine doğuştan bir üstünlük iddiası olamaz. İnsanlar doğa durumunda kimseden izin almadan ve kimseye bağlanmadan, doğa yasasının sınırları içinde eylemlerini düzenlerler. Mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda tam bir özgürlük halindedirler. Doğa yasası gereği insanların kendi kendilerine yetmerek, ihtiyaçlarını gidermek için başkalarına yönelmeleri vardır. İnsanların, başlangıçtaki doğa durumundan siyasi bir toplum kurmaya yönelmelerinin sebebi budur. Üstelik bütün insanlar kendi rızalarıyla bir siyasi topluma katılana kadar böyle (doğa durumunda) kalırlar... Savaş durumu, doğal özgürlük ortamının bozularak, öteki üzerinde kararlı bir göz koyma halidir. Bu durumda ötekinin canı, malı ve özgürlüğü tehdit edilmiş olur. Başkasının canına kastedenle savaşmak ve saldırganı öldürmek adalete uygun olur... Devletin amacı barış, güvenlik ve kamunun iyiliğidir. İnsanlar böylesi bir otoriteye kendi rızaları ile tabi olurlar. Otoriteye tabi olarak siyasi topluma katılmalarının sebebi, doğa durumundaki özgürlük halinin getirdiği tehditlerden korunmak ve yetersizliklerini gidermektir... Siyasal erki hukuk dışı yollardan kullanmaya kalkan veya hukukun dışına çıkarak gaspçı bir keyfîlik içine giren yöneticiye itaat etmek gerekmez..."

Rousseau'ya göre her türlü adalet Tanrı'dan gelir, adaletin kaynağı yalnızca O'dur. Ama biz adaleti bu kadar yüksekte almasını bilseydik, ne devlete ihtiyacımız olurdu, ne de yasalara. Şu halde, yalnız akıldan çıkan evrensel bir

adalet vardır, ama aramızda kabul edilmesi için bu adaletin karşılıklı olması gerekir. Dünyaya insan açısından bakılınca adaleti doğal halde yürütme gücünden yoksun olduklarını görürüz. Adaleti etkinleştirmek için yasalar ve sözleşmelere ihtiyaç vardır. Rousseu'nun hükümet biçimlerini sınıflandırması ise klasik Aristo tasnifini andırır: "Önce egemen varlık yönetim görevini bütün halde ya da halkın büyük bir bölümüne bırakabilir; öyle ki, yönetici yurttaşların sayısı yönetilen yurttaşların sayısını aşar. Bu çeşit yönetime demokrasi denilir. Ya da egemen varlık, yönetim işini bir azınlığın eline bırakır; öyle ki, yönetilen yurttaş sayısı yöneten yurttaş sayısından çok olur. Bu türlü yönetime de aristokrasi denir. Son olarak, egemen varlık yönetimi tek bir yöneticinin eline bırakır. Bütün öbür görevliler yetkilerini ondan alırlar. Bu üçüncü biçim en yaygın yönetim biçimidir. Bunun adına da monarşi ya da krallık yönetimi denir..."

İnsan Hakları ve Sağduyu adlı eserleriyle tanınan ve bütün ömrü boyunca İngiltere, Fransa ve Amerika'da mücadelesi veren Thomas Paine, o devirde Amerika'daki kolonilerin İngiltere'den ayrılmasını ve Amerika'da bağımsız bir cumhuriyet kurulmasını savunmuştu. Köleliğe saldıran, kadın haklarını vurgulayan ve İngiltere'ye karşı bağımsızlığı savunan fikirleriyle dikkat çekmişti. Paine'e göre insan hakları, doğrudan "Tanrı'dan" gelmektedir: "İnsan hakları konusunda geçmişteki örneklerle göre akıl yürütenler yanlışlık yapmaktadırlar. Yüz ya da bin yıllık ara aşamaların birinden kendilerince (egemenlik) hakkı çıkarıp, onu bugüne getiriyorlar. Yolun hepsini yürümüyorlar. Oysa daha da gerilere gidilecek olursa bunun doğru olamayacağı görülür. Eğer geçmiş bir yetki kaynağı olacaksa, birbirleriyle zincirleme çelişen böylece binlerce yetki kaynağı ortaya konabilir. Fakat geçmişe doğru gitmeye devam edeceksek bu tavrımız bizi "insanın Yaratan'ın elinden çıktığı zamana dönme" gerçeğine ulaştıracaktır. O zaman insan neydi? İnsan'dı. Yüksek ve biricik adı İnsan'dı ve ona bundan daha yüksek bir unvan verilemez..."

Adaletin insanlığı yaşatan kadim bir damar olduğuna dair bu klasik metinler gösteriyor ki son on dört asırdır dünyada söylenenler Hz. Muhammed'in "Medine Sözleşmesi"ne düşülmüş birer dipnot olmaktan öteye geçebilmiş değiller.

Hız. Peygamber'in Medine Sözleşmesi'nde ortaya koyduğu sözleşme (vesika), adalet, ortak iyilik (maruf), barış (sulh), savunma (dif'a), güvenlik (emn), serbestlik (dinihum ve dinehum), birliklilik (ümme) kurucu kavramlarının, doğuda ve batıda insanlığın kadim bir damarı ve modern ülkelerin dahi kurucu sloganlarıdır.

Peki, madem öyle, o halde bunca çatışma ve kargaşa neden?

Elmalılı Hamdi Yazır'ın şu tespitlerine kulak verelim:

"İnsan türünün bekası "medeniyet" ile, medeniyetin kıvamı da "adalet" ile. Adalet ise birinci olarak kanuna, ikinci olarak o kanunun güzelce "tatbik ve icra" edilmesine bağlıdır. Yoksa bütün ülkeler anayasalarında hemen hemen aynı idealleri esas aldıklarını iddia ederler..."

Demek ki aslolan iddia değil, icraattır.

Dinler benzer iddialarla doğar. Devrimler benzer amaçlar uğruna yapılır ve ülkeler benzer ülkeleri gerçekleştirmek için kurulur. Aralarındaki fark icraattır.

Kimi bunları istismar eder, kimi inanmadığı halde başka bir şey söylemeden din kurulamayacağı, devrim yapılamayacağı ve ülke yönetilemeyeceği için bunları esas almak zorunda kalır.

Kimileri de bunlara sahici olarak "iman" eder. Samimiyetle peşine düşer ve uygular. Bu yönüyle de diğerlerinden ayrılır. Yedinci yüzyılda Hz. Muhammed'in yaptığı tamı tamına budur. Bugünde fark bu olacaktır...

Dikkatle bakarsak yukarıda aktardığımız metinler, örneğin Hz. Nuh'un yedi kanunu, Hz. Musa'nın on emri vs. tamamı format olarak aynı olmasa da esas itibarıyla aynı kavramlar etrafında dönmektedir.

İnsanlık, bugüne kadar her bir defasında, yine yeniden, bu kadim damardan konuşmakta ve Aliya İzzet Begoviç'in şu sözlerini doğrulamış olmaktadır: "Din de, devrim de acılar ve ıstıraplar içinde doğar. İkisi de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten devam eden sırf onların gerçekleşmesi çabasıdır. Onların gerçekleşmesi ise, aynı zamanda ölümleri demektir. Din de, devrim de, gerçekleşirken kendini boğacak kurumlarını, statükolarını doğururlar. Devrim yalan söylemeye ve kendi kendine ihanet etmeğe başladıktan sonra, statükolaşmış sahte dinle ortak bir dil kullanır..."

Her başarısız tecrübenin sonunda insanlık, adalet arayan bu kadim damarını yine yeniden harekete geçirecek yeni bir soluğu bekler hale gelmektedir. Bu, dünya durdukça devrimin halinde akan insanlık vicdanıdır.

Allah'ın kitabı Kur'an'ın esas amacı, işte bu vicdanı uyandırmaktır. Onun için Kur'an kendisine "basâiru li'nnâs" (insanlık için basiret/vicdan/içgörü) der;

"Bu Kur'an insanlık için basiret, hidayet ve şeksiz şüphesiz imana ulaşmak isteyen bir halk için rahmettir." (Caşiye; 45/20)

tanrı algısının adalet veya zulüm olarak tezahürü

MEHMET YAŞAR SOYALAN

mysoyalan@gmail.com

Giriş

İnsanoğlu ister bir Tanrıya inansın ister inanmasın yeryüzündeki işlerini, yapıp ettiklerini Allah'ı yanına/arkasına veya karşısına alarak yapı gelmektedir. Dolayısıyla bütün gündemini bir şekilde, doğrudan veya dolaylı olarak Tanrı ile ilişkileri belirlemektedir. Düşünce dünyası, sosyal, siyasal ve kültürel ilişki biçimleri de bu çerçeve de şekillenmiş ve şekillenmeye de devam etmektedir.

Allah'ı karşısına alan kişinin durumu, Allah'ı yanına alana oranla fazla karmaşık değildir. Kafa karışıklığı insan olması hasebiyle inkârcı için de söz konusudur ama kendini merkeze koyduğu ve her fırsatta bütün bağlardan uzak olduğu mesajını verme gereği duyduğu için neyi, niçin yaptığı daha kolay anlaşılır. Bu nedenle her vesileyi Allah'tan bağımsız olduğunu göstermek için kullanır. Şuur altı bu şekilde işlediği için, bunu çok zaman planlamadan, doğal bir şeymiş gibi yapar. Genel olarak tepkiseldir, aslında kendinden de tam olarak emin değildir ama eminmiş gibi davranır. Bunun için olsa gerek, özgür olduğunu her vesile ile dile getirir. Tanrı'dan özgürleşmiş birey, özgürlüğünü daha çok, kendi çıkarı için her yolu mübah görüp meşrulaştırmakta, yakın çevresini talan etmekte ve hemcinslerini dışlamakta kullanır. Elbette sorsan “böyle yapıyorum” demez, ama materyalist algısı onu bu noktaya getirir. Öyle ki; yeryüzündeki çevre kirliliğinin ve mevcut ekolojik sıkıntıların nedenlerinden biri bedevilik ise ikincisi Tanrı'dan özgürleşmiş anlayışların ortaya koydukları sömürgeci yaklaşımlardır. Bu anlayış, insanı merkeze alıp onu kutsamış, dolayısıyla kendisi dışındaki yaratılmışlarda ve evrenin işleyişinde bir anlam ve kutsallık görmediği için, onu hoyratça kullanmış, kirlletmiş veya tüketmiştir. Bu nedenle yeryüzündeki doğal dengenin bozulmasında, “sadece benim”, “hepsi benim”, anlayışının önemli payı vardır.

Ancak, insanlık tarihinin yaşı hesaba katıldığında bu çevre felaketi, yeni bir durum sayılır ve daha çok aydınlanma sonrası dünyasının neden olduğu bir sorundur. Tanrı karşıtı düşüncenin etkisinin yoğun olarak hissedilmesi, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun Tanrı karşıtı olduğundan değil; para, bilgi, askeri ve yönetim gücünün bu insanların ellerinde olmasındandır. Bu dönem dünya tarihi içinde istisnai ve şaz bir zaman dili-

*Adaletin insanlığı yaşatan
kadim bir damar olduğuna
dair bu klasik metinler
gösteriyor ki son on dört
asırdır dünyada söylenenler
Hz. Muhammed'in “Medine
Sözleşmesi”ne düşülmüş
birer dipnot olmaktan öteye
geçebilmiş değiller.
Hz. Peygamber'in
Medine Sözleşmesi'nde
ortaya koyduğu sözleşme
(vesika), adalet, ortak
iyilik (maruf), barış
(sulh), savunma (dif'a),
güvenlik (emn), serbestlik
(dinihum ve dinehum),
birliktelik (ümme) kurucu
kavramlarının, doğuda ve
batıda insanlığın kadim bir
damarı ve modern ülkelerin
dahi kurucu sloganlarıdır.*

mine karşılık gelir, büyük ihtimalle de geçicidir. Bunun işaretleri de alınmaktadır. “Bu iyi bir durum mudur”, o ayrı bir konudur. Ancak, Allah karşıtı anlayışın ve ortaya çıkardığı büyük sorunların ve yaşattığı travmaların bu denli etkili, kalıcı ve sesinin gür çıkarak yeryüzüne egemenmiş görüntüsü vermesinin bana göre en önemli nedeni Allah’ı yanına alarak veya Allah’ın arkasına saklanılarak inşa edildiği iddia edilen bir dünyada yapılp edilenlerdir. Yani Allah adına hareket ettiğini söyleyen insanoğlunun eylemleridir. Özellikle Orta Çağ Avrupa’sı ve Aydınlanma sonrası dünyası bu yapılp edilenlere en iyi örnektir.

Tanrı Tasavvurunun Hayatı Algılamadaki Fonksiyonu

Sağlıklı bir Allah algılaması ve buna uygun bir hayat ortaya konulsa, Allah karşıtı söylemler kendiliğinden sönüp gidecektir. Çünkü bu söylemler enerjilerini yanlış Allah anlayışları ve onun yeryüzündeki tezahürlerinden alırlar. Bu yanlış algılamalar bittiğinde veya azaldığında bu söylemler de azalıp yok olacaktır. Bu nedenle üzerinde durulması gereken konu Allah/Tanrı algılamalarının ve bunun yeryüzünde yansımalarının nasıl olduğu konusudur.

İnsanoğlu tarihi serüveni boyunca yaptığı her şeyi, Tanrı tasavvurunun bir gereği olarak gerçekleştirmiştir, diyebiliriz. Nasıl bir Tanrıya inanıyorsa, inanişına uygun bir dünya kurmuştur. Kendi iç dünyasını, çevresini, insanlarla ilişkilerini, yeryüzündeki konumunu bu inaniş ve anlayışına göre düzenlemiştir. Aynı şekilde dinin temel ilkeleri de bu Tanrı/Allah algılamasına uygun olarak şekillenmiştir. Allah sadece azap ve gazap edici, yani sadece “kadir ve yüce olan” olarak tasvir edilirse, bu anlayışın egemen olduğu topluluklar da sadece totaliter ve otoriter yönetimler oluşturabilirler. Veyahut Allah, sadece sevgi, merhamet kaynağı ve her şeyi başlatan bir ilah olarak tasvir edilir, hesap soruculuğu dışlanırsa, böyle anlayışların egemen olduğu topluluklarda hiçbir zaman sosyal adalet sağlanamadığı gibi ya anarşi hâkim olur ya da başka otoriter bir toplumun egemenliği altına girerler. Birincisine Yahudileri, ikincisine Hristiyanları örnek olarak verebiliriz.

Öyle ki, bazen insanoğlu, dinin ideallerinin peşinden koşarak; bir uyarıcı, bir kurtarıcı, bir mücahit, bir din savaşçısı olur. Bazen din, insanoğlunun peşinden sürüklenerek, yaptıklarını meşrulaştırma ve temizleme aracına dönüşür. İnsanoğlunun dinle bu çelişkili ilişki biçimi çok zaman farklı dinlerin ortaya çıkması sonucunu da doğurur. Gücü elinde bulunduranlar, -çok zaman kendileri inanmasalar da-, dini; gerektiğinde toplumu uyuşturan bir afyona, gerektiğinde de bir kurtuluş objesine, hatta bir ölüm makinesine, toplulukları hareket ve galeyana

getiren bir doping ilacına dönüştürdükleri için, onun doğası bozulmuştur. Böylece din, yeryüzünde kalpleri telif eden/ısındıran bir rahmete, adaletin egemen olduğu toplulukların oluşup yaygınlaşmasına değil de, gücün esas alındığı, sadece paranın geçer akçe olduğu, her bir milimetrekarede fırkalaşma, bozulma, kirlenme ve haksızlığın kol gezdiği, dolayısıyla zulmün hâkim olduğu toplumsal yapıların yayılıp gelişmesine neden olmuştur/olmaktadır. Bu durum paradoksal bir şekilde, etki-tepki yasasının bir gereği olarak, hakkı arayan, adalet taleplerini dile getiren yeni toplumsal hareketlerin, dolayısıyla farklı yeni söylemlerin, hatta yeni dinlerin ortaya çıkmasının zeminin hazırlamıştır. Bu durum geçmişte böyle olduğu gibi günümüzde de böyledir.

Sadece azap ve gazap edici, kadiri mutlak, gücünü göstermekten hoşlanan bir Tanrıya inanılıyorsa, böyle bir Tanrıya inanan insanlar genellikle otoriter ve baskıcı bir toplumsal yapı ortaya koyarlar. Hesap soruculuğu ve kadiri mutlaklığının yanında, merhametli, bağışlayıcı ve rahmetini her daim gösterdiği varsayılan kuşatıcı bir Tanrıya inanılıyorsa, böyle bir Tanrıya inanan insanlar genellikle özgürlükçü ve barışçıl sosyal yapılar inşa ederler. Bu ifadeleri hem geçmişte hem de günümüzde birçok örnekle delillendirebiliriz. Örneğin geçmişte Roma, Mısır ve Pers imparatorluklarını, günümüzde de İsrail ve ABD yönetimlerini otoriter algılamalara örnek verebiliriz. Kuşatıcı Allah algılamalarının bir sonucu olan adil sosyal oluşumların günümüzde belirgin bir örneği bulunmasa da geçmişte İslam’ın ortaya çıktığı ilk yıllar bu özgürlükçü ve adil toplulukların/oluşumların en belirginidir.

Adı, özelliği, ilkeleri ne olursa olsun bir din algılamasında temel öge Allah/ilah/tanrı unsurudur ve her şey buna göre şekillenir. Doğal olarak o din mensuplarının evren, kozmoloji ve hayat anlayışlarını da bu Tanrı algılamaları belirler. Onlar da bu anlayışları çerçevesinde çevrelerini/yeryüzünü şekillendirirler.

Allah Algılamasındaki Yanılsamalar

Allah tasavvuru, anlayışı veya algısı dediğimiz zaman, O’nun nasıllığı, neye benzediği veya benzemediği konusunu kastetmiyoruz. Gerçi geçmişte de konu genellikle bu bağlamda anlaşılp tartışılmıştır. Allah’ın neye, hangi şeye benzediği konusu bile bazı din ve mezheplerin ortaya çıkmasının nedeni olmuş, dolayısıyla bu konu ile ilgili olarak lehte ve aleyhte birçok kitap yazılmış. Özellikle Kelam kitapları bu konunun tartışmalarıyla dolu... Günümüzde de İlahiyat Fakültelerinin Kelam bölümlerinde bu konular ile ilgili ateşli tartışmalar yapılmasının yanı sıra ilgili tezler de hazırlanmaktadır.

Tartışmalar ve tez konuları, “geçmişte Kelamcılar bu

konuyu niçin tartışmışlar” veya “geçmişte bazı topluluklar, -Müslüman veya değil- Allah’ı niçin bir cisim olarak tasavvur etmişler?” Veyahut “geçmiş, şekli Allah tasavvurlarının günümüzde bir karşılığı var mıdır? Bugün bu anlayışta herhangi bir topluluk bulunmakta mıdır?” gibi konular etrafında yapılsaydı, günümüz ihtiyaçları ve gerçekleri karşısında daha anlamlı ve bu konularla ilgilenenler için de yararlı olabilirdi. Yoksa geçmişteki toplumların böylesine şekli Allah tasavvurlarının günümüze aktarılıp tartışılmasının bir bilgi edinme faaliyeti olması dışında ne gibi faydası olabilir ki?

Geçmişte birçok İslam bilginin de dikkat çektiği gibi, Allah ile ilgili algılamalarda asıl sorun, şekli Allah tasavvurları değil, yalnızca ona ait olması gereken sıfatların başka canlılara/varlıklara, örneğin yönetici ve şeyh gibi bazı şahsiyetlere devredilerek yeryüzünde Allah adına iş tutan bazı kişi ve kurumların icat edilmesidir. Bu durum aynı zamanda Allah’a ait sıfatların içinin boşaltılması, etkisizleştirilmesi işlevi de görmüştür. Belki bunlar kadar önemli bir konu da, Allah’a ait sıfatların bir kısmının göz ardı edilerek unutturulması, özellikle bazı sıfatlarının öne çıkarılarak, Allah’ın parçalardan bir parça olarak algılatılmasıdır. Örneğin sadece gazap edici, cezalandırıcı, hesap sorucu, yüce, kadir, cebbar gibi otoriter nitelikteki bazı sıfatları öne çıkarılıp, sürekli cehennem tasvirlerine gönderme yapılarak, kendisinden çok korkulması gereken bir Allah anlayışında, toplumsal madalyonunun bir yüzü, sadece sevgi dolu, sınırsız bağışlayıcı ve merhamet edici, etliye sütlüye karışmayan, zalimin zulmü karşısında hiç konuşmayan/sessiz kalan bir Allah anlayışında olduğu gibi, toplumsal madalyonun diğer yüzü ortaya çıkmaktadır.

Bu tür algılamalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaygın olan anlayışlardır. Toplumu sınıflara, kastlara ayırıp felç eden işte bu Allah tasavvurlarıdır. Bu çarpıklık, çok Tanrılı dinlerde olduğu gibi tek Tanrılı dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık için de söz konusudur. En üzücü olan da, en son ve en kuşatıcı, en adil din olma durumundaki İslam’ın Peygamber sonrası algılama ve uygulamalarında bu sorunlu Allah algılamasından yakasını kurtaramamış olmasıdır.

Günümüzde din dediğimizde daha çok kuru bir şekilcilik ve sınırları belirlenmiş belli ritüeller anlaşılıyor. Elbette bu ritüellerin merkezinde de şekle bürünmüş bir Allah tasavvuru var. Bu durum hemen, hemen bütün dinler için geçerli. Bu şekilci Tanrı tasavvuru her dinde kendi doğasına uygun bir şekilde oluşmuş. Örneğin Yahudiliğin temel metinleri olan Eski Ahit’e baktığımızda Allah, genellikle, kızgın, hırçın, kendini aşırı beğenmiş, kullarının açığını arayan, her an azap ve helak etmeye

hazır, insanoğlu ile kavgalı, adaleti gözetmeyen, nerede ne yapacağı tam olarak kestirilemeyen, üstelik milliyetçi/ırkçı bir Tanrı olarak anlatılır. Eski Ahitteki bu Allah; ne yaparsa yapsınlar, hangi günahı işlerse işlesinler daima Yahudilerden yanadır, yani taraf tutar. Ve onların cehenneme girmeyeceğini, girseler bile orada birkaç gün veya dakika kalacaklarını iddia ederler (Kur’an; 2/80 ve 2/111). Üstelik Yahudilik dininin dışında kalanlar her zaman ve her durumda haksızdırlar ve helak edilmeyi hak etmişlerdir.¹

Bu algılamanın sosyal hayattaki yansıması da yukarıdaki fotoğrafa uygundur. Bir Yahudi, konumu ne olursa olsun diğer insanlardan daima üstündür, dolayısıyla yasalar karşısında da ayrıcalıklıdır. Yahudi Tanrısı Yahova çok zaman kızgın ve sinirli olduğu için ne zaman ne yapacağı belli olmadığından, Yahudilerin Yahova’yı sakinleştirmek için sık sık ona sunaklarda kurbanlar sunmaları gerekir. Bu kurbanların etleri ve yağları o sunaklarda kokusunun ve dumanının Allah’a ulaşması için özellikle yakılır. Bu etlerin din adamları dışında diğer insanlar tarafından yenmesi kesinlikle yasaktır. Çünkü çok kıskanç olan Yahova bundan hoşlanmaz. Bu Tanrı tasavvuru, o Tanrıya inanan insanların karakterine de yansımıştır. Özellikle günümüzde Yahudilerin neden olduğu sıkıntıları burada aramak gerekir. Yoksa Filistin’de olup bitenleri akıl ve insani değerlerle izah etmek mümkün olmaz.

Hristiyanlığa ve Hristiyanlara gelince; İncillerdeki Allah anlatımlarıyla Pavlus sonrası Hristiyanlığının Tanrı tasavvuru arasında belirgin farklılıklar hatta çelişkiler söz konusudur. İncillerde, her şeyi yaratan, yüce, seven, merhamet sahibi ve ahirette hesap soracak olan bir Allah anlatımı sözkonusu iken, sonraki dönemlerin algısında Allah sadece seven, insan ne yaparsa yapsın onu daima bağışlayandır. Yüce ve Kadiri Mutlak oluşu, özellikle de ahirette hesap soruculuğu devre dışı bırakılmıştır. Zaten oluşturulan “Ezeli Günah Teorisi” ile Allah’ın evrene müdahalesi bu olaya indirgenmiş, Hz İsa çarmıha gerilerek bütün Hristiyanların günahının bedelini ödemiştir. Üstelik kilise hem günah çıkarma seremonisiyle hem de yeryüzünde Allah’ın nuru ve sözcüsü olarak Allah adına her türlü tasarrufta bulunma hakkını elde ettiği için Allah zaten yeryüzünden kovulmuştur. Aslında Aydınlanma baronlarına yapılacak fazla bir şey de bırakılmamıştır. Allah, ancak kilise üzerinden konuşabilmektedir. Varsa eğer, adalet ve nimet de yine kilise üzerinden dağıtılmaktadır. Pavlus’un sadece seven ve merhametli olan Allah tasavvuruna rağmen, kilise, krallar atama ve azletme yetkisiyle koca bir Orta Çağ insanoğlu için cehenneme çevirmiştir. Baştan sona kilisenin organize ettiği Haçlı Savaşları bu dünyevileşmenin en belirgin örneğidir.

Müslümanların Yanlış Allah Algısının Nedeni, Kur'an'ın İnsan Biçimci Dili midir?

Üzülerek söylemek gerekir ki, Müslümanların Allah tasavvurları da çok sorunludur ve yaşadıkları hayat da bu sorunlu Allah algılamasına paralel olarak sorunlarla doludur.., Peygamber ve ilk iki halife sonrasında yaşananların, her coğrafya ve dönemde farklı görünüşleri olsa da, Kur'an'da da yansımasını bulan bu sorunlu Allah algısında, Arap cahiliyesinin tanrı algılaması çok belirgin bir şekilde kendisin hissettirmektedir. Üstelik bu Cahiliye etkisi sadece bu güne özgü de değildir. Emevi hanedanlığı döneminden bu yana Cahiliye'nin Tanrı anlayışı artıp-azalarak günümüze kadar devam edegelmiştir.

Kur'an'ın, vahyedilip bir kitap haline getirilişinden kısa bir süre sonra yaşanan toplumsal travmalar, Müslümanların din ve Allah algılamalarında önemli değişikliklere neden olmuştur.² Kur'an, mesajlarını muhataplarının dil algısı çerçevesinde ifade etmiştir. Onların kullandığı kelime ve deyimlerle konuşmuş, onların, o kelimelere yükledikleri anlamları esas almış ve muhatabının mesajı daha iyi kavraması için aşına olduğu insan biçimci bir dil kullanmıştır. Zaman içerisinde somuttan soyuta doğru, kelimelerin anlam dünyasına, kelimenin özüne bağlı kalarak yeni anlamlar yüklemiştir. Cahiliye Arabı'nın din, Allah ve kozmoloji anlayışlarını sorgulamış, özellikle Allah ve genel din algılamalarını temelinden değiştirerek yeniden inşa etmiştir. Müslümanlar sonraki yıllarda Kur'an'ın, insan biçimci dilini ve yeniden tanımladığı Allah'ı, gereği gibi kavrayamayarak, Kur'an'ın kendi terminolojisini önemli ölçüde somuttan soyuta doğru yeniden yapılan-dırmasına rağmen, gaybi birçok kavram somut olarak algılanmış ve algılanmaya da devam edilmektedir.

Kur'an'ın insan biçimci bir dil kullanmasının en önemli nedeni, vahyin muhatabının insan olması yanında, Allah'ın, yeryüzü nimetlerini ayaklarına serdiği insanı, kendisi gibi adil ve ahlaklı görmek istemesidir. Bu mesajı Kur'an'ın hemen hemen her suresinde görmek mümkündür. Allah; hak, aziz, yüce, muktedir, kahhar, mütekebbir, cebbar, melik ve kadiri mutlak; ancak O, bu güç ve kudretini, azgınların azgınlıklarının karşılığını vermek, rahmetinin tecellisi olarak mağdur ve mazlumlara koruyup gözetmek ve yeryüzünde hak ve adaleti tesis etmek için gösterir ve kullanır. Bu kudret ve kuvveti, adaleti ve hakkı gözetken kimseler ile güçsüz ve kimsesizlerin sığınacağı yegâne sığınaktır. O kahhar ve ezici kudretini güçsüzlerin üzerinde göstermez. Bu nedenle insandan da aynı şekilde davranmasını ister. Yani Allah, haktır ve insandan hakka riayet edip haksızlık yapmamasını; adildir, insandan adil olmasını; cömerttir insandan cömert olmasını; rahman rahimdir insandan da merha-

Allah, haktır ve insandan hakka riayet edip haksızlık yapmamasını; adildir, insandan adil olmasını; cömerttir insandan cömert olmasını; rahman rahimdir insandan da merhametli olmasını bekler. Yaratıcıdır, insanın çalışıp çabalarayıp üretmesini; âlimdir, insanın öğrenip haddini bilmesini; basirdir, insanların hakkı hukuku görüp, gerçeği kavramasını ister.

metli olmasını bekler. Yaratıcıdır, insanın çalışıp çabalarayıp üretmesini; âlimdir, insanın öğrenip haddini bilmesini; basirdir, insanların hakkı hukuku görüp, gerçeği kavramasını ister. Bu cümleleri Allah'ın bütün sıfatlarını içine alacak şekilde genişletmemiz mümkündür.

Ancak Kur'an'ın bu insan biçimci dili, sonraki dönemlerde ifade ettiğimiz bağlamda anlaşılmayıp, daha çok bedevi kültürünün bir yansıması olan zahiri/literal dil algılamasının bir tezahürü olarak; ya salt maddi/şekli anlatımlar olarak kabul edilmiş. Ya da bu anlatımlar insanla ilişkilendirilmeden, yeryüzünde bir karşılığının bulunup bulunmadığına bakılmaksızın sadece Allah'ın sıfatları ile sınırlı olarak yahut kendini hiçbir kural ve prensibe bağlı olmadan, sosyal hayatla ilgisinin kurulması imkânsız bir şekilde sembolik ve deruni/batini bir anlatım tarzı olarak anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak Allah'ın, Kur'an ile muhataplarına ulaştırmak istediği mesaj, metin/Mushaf içinde mahsur bırakılarak buharlaşmış veya buharlaştırılmış, böylece mesajın hedefine/muhatabına ulaşması engellenmiştir.

Allah'ı Gereği Gibi Tanımlayıp Kavrayabilmek

Öyle ki, Allah algılamalarındaki yanlışlamalar, sadece Allah'ın sıfatlarının yanlış algılanması ile sınırlı değildir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Allah'a ait birçok sıfat Kur'an'ın kendisine yüklediği anlamlardan soyutlanarak, en azından bir anlam kaymasına uğratarak okunmuş, Allah'ın sadece kendine has kıldığı bazı yetkiler bazı kullara hasredilerek, bir yetki gaspı da yapılmıştır. Bu yetki gaspını; şefaet etme, gaybi bilme, mucize/keramet gösterme, helal haram koyma gibi birçok alanda görmemiz mümkündür.

Kur'an, gaybın, çok kesin bir dille, yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini ifade etmiştir.³ Buna rağmen, birçok Müslüman yalnızca Allah'ın sahip olabileceği

*İnsanoğlu tarihi serüveni
boyunca yaptığı her şeyi, Tanrı
tasavvurunun bir gereği olarak
gerçekleştirmiştir, diyebiliriz.
Nasıl bir Tanrıya inanıyorsa,
inanışına uygun bir dünya
kurmuştur. Kendi iç dünyasını,
çevresini, insanlarla ilişkilerini,
yeryüzündeki konumunu
bu inanış ve anlayışına göre
düzenlemiştir.*

gayb âlemine ait bilgilerin Peygamberler ve başka bazı şahsiyetler tarafından da bilinebileceğini ifade etmişlerdir. Oysa zaten, insan için gerekli olan gaybi bilgiler, Allah tarafından ilahi vahiyle Resullerine bildirilmiş ve o vahyi ifadeler Kur'an, İncil gibi ilahi metinlerde yer almıştır. Yani yüce Rabbimiz kulları içerisinde kendisinin seçtiği insanlara seslenmiş ve kulları için gerekli olan açıklamaları yapmıştır.⁴ Eğer bir gaybi haberdan söz edeceksek o haberler yine Kur'an'ın içinde mevcuttur.⁵ Bilinen İlahi metinler dışında Allah Resullerine gayb ile veya başka bir konu ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmadığını yine kendisi Kur'an'da ifade etmiştir.⁶ Yine Kur'an'da Allah'ın Resulünün ağzından gaybı bilmediği şu ifadelerle dile getirilmiştir.

“De ki, ben kendi kendime Allah'ın dilediğinden başka ne bir menfaat elde etmeye, ne de bir zararı önlemeye malik değilim. Ben eğer gaybı bilseydim daha çok hayır yapardım ve kötülük denilen şey yanıma uğramazdı. Ben iman edecek bir kavme müjde veren ve uyarıcı bir peygamberden başka biri değilim (Araf: 7/188), “De ki «ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demem, gaybı da bilmem, size «ben Meleğim» de demem, ben ancak bana verilen vahye uyarım». De ki: Kör, görenle bir olur mu hiç?” (En'am: 6/50)⁷ Kaynağı Allah olan bilgilere, Allah'a rağmen sahip olmak, onun bilgi ve otoritesinin aşılması anlamına gelir ki, böyle bir durum Allah'ın kudret ve otoritesini geçersiz kılar. Aynı şekilde, Allah'ın, gaybın kendi tekelinde olduğunu ve ona kimseyi ortak etmediğini ilan etmesine rağmen, ilahi kelamın dışında, bazı şahıslara gayba ait bilgilerin Allah tarafından özel yollarla ve özel şartlarla verildiğini varsaymak veya böyle bir iddiada bulunmak, Allah'ın, yanlışlığını, adil ve rahman oluşunu sorgulamaya yol açar ki, böyle bir şey Allah için asla söz konusu olamaz. Kendisine ait bir bilgiyi muhafaza etmekte bile acziyet gösteren veya çelişkili

bir tavır sergileyen bir yaratıcının evrenin adaletini sağlaması mümkün müdür? Elbette böyle bir iddia Allah'a atılmış bir iftiradan başka bir şey değildir.

Aynı şekilde şefa'at konusunda da benzer bir yaklaşım söz konusudur. Bir kimsenin bir başka kimseye şefa'at ve aracılık yapmasının mümkün olmadığı, Kur'an'da kesin bir dille ifade edilmişken.⁸ Peygamberin ve bazı özel şahsiyetlerin ahirette günahkârların, günahlarının affedilmesi için şefa'at yetkilerinin olduğu iddiası, geleneksel İslami algılamadaki önemli açmazlardan biridir. Kur'an'da şefa'at ile ilgili ayetlerin muhatabı öncelikle müşrikler, sonra da ehli Kitaptır. Dolayısıyla bu ayetler de bunların yanlış ve temelsiz şefa'at anlayışlarıyla ilgilidir.⁹ Bu nedenle ilgili ayetler, bu kesimlerin anlayışlarının yanlış ve temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu ayetler bağlamlarından kopararak Allah'ın bazı şahsiyetlere de ahirette şefa'at etme yetkisi verdiği/vereceği iddiası İslam'ın temel rüknü haline getirilmiştir. Bu yanlış anlayışın temelinde muhtemelen, hicri 1.yy da oluşan zahiri/literal algılamasının yanında, Yahudi ve Hristiyan geleneğinin etkisi de yatmaktadır.

Allah, Kur'an'da kendisinin bile hiç kimseye hak etmediği bir şeyi vermeyeceğini, yani, kim ne hak etmiş ise ahirette o karşılığı bulacağını, insanlar arasında ayırım yapmasının söz konusu olmadığını açık seçik ifade etmesine rağmen, insanların bazılarının, diğer bazıları hakkında aracı olmaları ve bunun kaynağının da Allah'a mal edilmesi, Adil Allah anlayışını temelden sarsmaktadır. Aynı davranışı aynı gerekçelerle gösteren, dolayısıyla aynı sonucu hak eden iki kişiden birine, araçların araya girmesi (birilerinin şefa'at etmesi nedeniyle) sonucu farklı bir ceza veya mükâfat verilmesi dürüst, erdemli olmanın önemli bir gerekçesini ortadan kaldırır. Özellikle ahirette yaptıklarının bir karşılığının olacağına inanan bir kişi için, şefa'atçiler sayesinde günahlarının bağışlanacağını iması bile, en azından onun günahlardan kaçınması azmini sekteye uğratar. Aynı zamanda bu yanlışlama oluşan şefa'at pazarının meşrulaştırılmasına neden olur. Böyle bir manzara, nedeni ne olursa olsun aynı suça farklı cezalar verilmesi olarak algılanacağından, Allah'ın adil, güvenilir ve sözünden dönmez oluşunun sorgulanması sonucunu da doğurur. Günümüzde yaşadığımız bazı sıkıntıların temelinde önemli ölçü de bu olgu yatmaktadır. Oysa Rabbimiz bu tür iddia ve anlayışların aksine sözünden dönmez, kelimelerine ve vereceği hükme kimseyi ortak etmez. Onun kelimelerinin düzenini ve insicamını bozup, anlamlarıyla oynayanlar, ancak kendilerini kandırmış ve sadece kendilerine kötülük etmiş olurlar, elbette kandırdıkları insanların sorumluluklarını da sırtlarına alarak Allah'ın huzuruna çıkarlar.

Benzer bir yanlış anlaşılma da Kur'an'ın doğal ve sıradan bir hakikat olarak gördüğü Allah'ın varlığı konusunda yaşanmıştır. Daha çok son yüz yılda, ateizmin/Tanrı inkarcılığının güç kazanması ve Tanrı merkezli tüm dinlere açıkça savaş açmasının ardından, Hristiyan dünyası dâhil, dünyanın dört bir yanından savunmaya geçilerek Allah'ın varlığını ispatlama yarışına girdiler. Sanki ateistlere Allah'ın varlığı kabul ettirilirse sorunlar bitecek ve yüz yıllardır süregelen kronik tartışmalar sona erecek. Oysa binlerce yıldır dünyanın her yanında zalimiyle mazlumuyla, fakiriyle zenginiyle, şehirlisiyle köylüsüyle bütün bir insanlık, Tanrının varlığına inanmasına rağmen, zulümler, sıkıntılar, savaşlar, yoksulluklar, haksızlıklar süregeldi. Üstelik peygamberler de hep, bir dine inanan yani bir Tanrı inancı bulunan toplumlara geldiği halde...

Zaten evrendeki her bir varlığın, her bir hareketin, her bir oluşun, varlığını her saniye yeniden ispatladığı bir hakikati, yeniden ispatlamaya kalkışmak ve bu konuyu, son birkaç yüz yıldır insanlığın/Müslümanlığın en önemli (çok zaman da tek) meselesi olarak ortaya koymak, bile-rek veya bilmeyerek, her iş ve oluşta evrendeki varlığını ve egemenliğini haykıran bir Allah tasavvurunun perde-lenmesine neden olmaktadır. Evrendeki kirlenmenin ve haksızlıkların nedeni, Allah'ı gereği gibi, hak bir ölçüye göre kavrayıp, bu kavrayışın gereklerini yerine getirmekten kaynaklanıyorken, insanoğlunun gündemini Allah'ın varlığı veya yokluğu gibi karşılığı olmayan bir konu ile meşgul etmek, yeryüzündeki haksızlıkların, zulümlerin bir ölçüde meşrulaştırmasına neden olmaktadır. Bu algılamanın en somut sonucu, özellikle soğuk savaş yıllarında, ateist/komünist Sovyetlere karşı, Hristiyan Batının, özellikle de ABD'nin kutsanması olmuştur. Bu algılama farklı tonlarda da olsa bugün de devam etmekte ve Tanrı, dolayısıyla Allah algısı, Batı'nın zulüm ve haksızlıklarının aracı haline getirilmeye devam edilmekte, bundan da en büyük zararı da "Müslüman'ım" diyenler görmektedir.

Öyle ki, zalimden, zulümden (3/57,140), saldırganlardan (2/190), müfsitlerden (2/205), günahkar nankörlerden (2/276), inkarcılardan (3/32), böbürlenip çalım satanlardan (4/36), hainlerden (4/107), müsriflerden, haddini aşanlardan (4/141), ve elbette cimrilere, top-layıp yığılanlardan hoşlanmayan ve daima, adaleti emre-dip, hakkı hukuku dile getiren, fakiri yetimi gözetmeyi emredip, adil ve yardım sever kullarını seven bir Allah anlayışı yerine; soyut bir konu olan Allah'ın varlığı konu-sunda yoğunlaşmak ve işin esasını oluşturan bu boyutu görmezden gelmek, bilerek veya bilmeyerek, zulme ve haksızlığa sessiz bir destek olma anlamına gelmez mi?

Bu nedenle bu tür yanlışlıklara düşüp, haksızlıklara ortak olmamak için Allah'ın doğru ve gerektiği gibi algılanması çok önemlidir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de, sağlıklı ve adil bir toplumun oluşmasının, ancak doğru ve hak bir Allah algılanması ile mümkün olacağını çok sık dile getirilmektedir.

Allah, ancak Kur'an'da anlatıldığı gibi bütün boyutlarıyla kavranıldığında, onu hak bir ölçüye göre tanıyıp tanımlamak mümkün olur. Yoksa yapılan bütün tanımlar eksik kalacaktı. Aksi halde, her eksik tanımlama onun bir boyutunu dışarıda bırakacağı için, Yüce Yaratıcı'mıza karşı bir haksızlık da yapılmış olacaktır.

"Ey insanlar size bir misal verildi, şimdi ona iyi kulak verin! Haberinizi olsun ki sizin Allah'tan başka taptıklarınızın hepsi bu iş için bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar, şayet sinek onlardan birşey kapsa onu ondan kurtaramazlar; isteyen de güçsüz, istenen de! Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür. Allah hem meleklerden, hem de insanlardan elçiler seçer. Şüphesiz Allah her şeyi işitir, her şeyi görür. O geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür." (Hac: 22/73-76)

1- M. Esed ilgili ayet ile ilgili notunda, bu anlayışın Yahudilikte çok yaygın ve egemen olduğunu, "seçilmiş toplum"a mensup olduklarına inandıklarından dolayı ya kendilerinin affedileceğine veya bir ceza verilse bile bu cezanın çabucak kaldırılacağına inandıklarını ifade eder. (M. Esed, Kur'an Mevazı, 2/80. ayet ile ilgili not)
2- Daha geniş bilgi için Vahiy Savunması -Kur'an dışı vahyin imkansızlığı- adlı kitabımızın ilgili bölümlerine bakabilirsiniz (173-200 ve 247-266 sayfaları). Anka yayımları İstanbul
3- En'am:6/50. ve 59. Araf:7/188, Hud:11/23, Cuma:62/8, Maide:5/109 ve 116, Neml: 27/65
4- Ali'imran:3/179, Cinc:72/26-28
5- Hud: 11/49, Yusuf: 12/102, Şu'ara
6- Cuma: 62/9-11, En'am: 5/67, Ahkaf: 46/23, Cinc: 72/26-28, Zuhuruf: 43/43, Yumuk: 10/2-3
7- Bu konuda, daha geniş açıklamalar için, Vahiy Savunması -Kur'an dışı vahyin imkansızlığı isimli çalışmamıza, özellikle de 4. ve 7. bölüme bakılabilir.
8- Bakara: 2/48, 123, ve 254. ayetler
9- Yumuk:10/18, Araf:7/53, Enbiya:21/28, Zümer:39/43, Enam:6/94, Rum:30/13 gibi.

SİNAN TAVUKÇU

Kur'an'da adalet kavramı

NASR HAMİD EBU ZEYD

Çev: A. Altay Ünaltaş

İslamî adaletten ziyade Kur'anî adalet kavramının tartışılması, Kur'an tedvini tarihinin de bir parçasıdır. Kur'anî ilimlerin çeşitli veçheleri, Kur'anî adalet kavramının “kopmaz bir kulp” (*el-Urve t'ül-Vuska*) bağlamında açılımı için dikkatle kullanılmıştır. Tanrı ve yarattıkları arasındaki bu ezeli anlaşma, ilahî hukuka dayalı olup, bu, her insanî ruhta içermiştir (*fitrat*); ve onlar, Allah'ın mutlak hâkimiyetini tanırlar. Böyle kişiler, “adil” olup kendi iç tabiatlarına uyarak adalei yerine getirirler ve onların kurtuluşu da buna bağlıdır.

Adalet, genelde ve hukuk gözünde eşitlikle ilişkilendirilen ve ona atfedilen bir kavram olup, bunun anlamı kanunun; koyduğu hüküm açısından kurallara bağlı insanları, sosyal, politik ya da ekonomik durumları göz önüne alınmaksızın, eşit değerlendirmesi demektir. Konunun hukuki manadaki çağrışımı budur.

Kur'an ve peygamberler, bu ilksel vahyin ve ona sadık kalınması gereğinin hatırlatıcılarıdır (*zikr*). Eşitlik ve adalete gelince, önemli olan, ilmi dikkati, çok evlilik, kadınların ve gayri Müslimlerin durumu ile, din özgürlüğü konularındaki özür dileyici (*apologetik*) tavırdan başka yere çekmek olmamıştır. Kur'an'ın, tarihsel bir yeni bağlama oturtulması (*recontextualisation*), bu konuları araştırmada daha objektif bir analiz yöntemi sunabilir. Ve son olarak, bir dizi sosyal ve ekonomik adaletle ilgili günahı tartıştıktan sonra (bunlar, Kur'an kıssalarında insanî itaatsizlik ve İlahî adaletten sapma olarak gösterilir), terazi (mizan) kavramı, insanlığın son gündeki günah ve sevaplarının değerlendirilmesi bağlamında ele alınacaktır.

İçindekiler:

1. Kur'an
2. İslam ve İlahî Adalet
3. Eşitlik ve Adalet
4. Ekonomik adalet
5. Adalet (*Adl ve Kist*)

Adalet, genelde ve hukuk gözünde eşitlikle ilişkilendirilen ve ona atfedilen bir kavram olup; bunun anlamı, kanunun, koyduğu hüküm açısından kurallara bağlı insanları, sosyal, politik ya da ekonomik durumları göz önüne alınmaksızın, eşit değerlendirmesi demektir. Konunun hukukî manadaki çağrışımı budur. Yine de kavram, daha ötede, hukukî çağrışımını da aşan ya da aşması gereken bir insanî eşitliğe atıf yapar. Eşitlik, göreceli bir kavram olmakla; genelde kültürel, toplumsal ve bazen de politik ve dinî

Kur'an vahyinde üç düzey varlık söz konusudur; bunlar, gönderen olan Tanrı, aracı olan Büyük Melek ve alıcı olan Peygamber'dir; ancak, haberleşme sürecinin esrareniz çağrışımı belirgindir ve sürekli vurgulanır. Kur'an'a göre Tanrı, Peygamber Muhammed'i elçisi olarak, mesajını insanlara ulaştırmak üzere seçmiştir.

normlarca tarif edilmekle, adaletin de benzer bir kavram olarak izafî olması beklenir. İnsan hakları bilincinin modern uyanışıyla kültürel görelilik sorgulanmış ve insanî adalet, kişiler ve milletler arasında farklılıklarına bakılmaksızın, mutlak eşitlik temeline oturtulmuş; bu da, konuyu tekrar filozoflar ve ilahiyatçıların ilgi alanına taşımıştır. Benim bu yazıdaki amacım, İslamî adalet kavramından çok Kur'anî adalet kavramını araştırmayla sınırlı kalacaktır. Kur'anî adalet kavramının tam bir araştırması, böyle sınırlı yer ve zamanda yapılabilecek bir şey olmadığı gibi; İslamî kavramın araştırması da, tüm İslami disiplinlerde, fıkıhta, kelimada, felsefede tasavvufta ve hepsinden öte tefsirde yeterli vukufu gerektirir. Kur'an'a giriş ve Kur'an'da ifade edilen İslam'a giriş de, bu tartışmanın temelini teşkil eder.

1. Kur'an

Kur'an, Peygamber Hz. Muhammed'e 20 yıl süreyle vahyedilen Allah kelimasıdır. Kur'an'a atfeden sayısız kelime olsa da, bunların en meşhuru "*Kur'an*"dır. *Vahy* (esinlenme), başka bir kelimedir; ama ben onu, içinden yalnız Kur'an'ın değil, başka kitapların da geçtiği bir "*kanal*" olarak tarif edeceğim. Etimolojik (kökbilimsel) olarak anlamı "gizli haberleşme" olup, İslam öncesi literatürdeki kullanımı ve Kur'an'daki kullanımı, iki ayrı düzeyde varlığı kapsayan esrarlı bir haberleşme usulüne işaret eder. ¹

Kur'an vahyinde üç düzey varlık söz konusudur; bunlar, gönderen olan Tanrı, aracı olan Büyük Melek ve alıcı olan Peygamber'dir; ancak, haberleşme sürecinin esrareniz çağrışımı belirgindir ve sürekli vurgulanır. Kur'an'a göre Tanrı, Peygamber Muhammed'i elçisi olarak, mesajını insanlara ulaştırmak üzere seçmiştir. İkinci de çifte konum vardır: Önce alıcı ve daha sonra insanlara elçi. Burada üçüncü kelime olan "risalet" gelir;

çok açıktır ki risalet, Kur'an "içeriğine" işaret ederken, *vahyin* bir iletişim kanalı olduğuna da işaret eder. Başka sayısız kelime de vardır; mesela *zikir* (hatırlatma), *beyan* (açıklama, belagatla konuşma) ve *huda* (rehberlik) gibi. Yine de bunlar, gerçek isimler olmaktan çok, sıfatlardır; zira onlar, önceki kitaplara da atfedilebilir; Kur'an da, bu gerçeği kabul eder.

Asıl isim olan Kur'an'a dönersek, filologlar (dilbilimciler) der ki, O, ya "*qarana*" (biraya getirmek, toplamak) ya da "*qar'a*" (okumak)dan gelmektedir. Ben burada ikinci manayı, kimi nedenlerle tercih edeceğim. Birincisi; çok açıktır ki Kur'an, Peygamber Hz. Muhammed'e sözlü olarak vahyedilmiştir. İslamî literatürde, her yerde Ruhül-Kuds'ün her vahiy oturumundan önce Peygamber'e kimi ayetleri okuduğu/iletildiği söylenir; sonra Peygamber, bunları arkadaşlarına okur. Bu ayetler, bölümler hâlinde birleştirilip, daha sonra kısmen yazılı hâle sokuldu. Peygamber'in ölümünden sonra bu bölümler toplanır, düzenlenir ve bir kitap olarak yazılı hâle getirilir: *el-Mushaf*.

İkinci sebep: Kur'an'ın yazılı şekline bağlı kalınsa da, ilk İslam toplumunun gündelik hayatında yazılı metin olarak kabul edilmedi. Onun böyle kabulü, matbaa çağının gelmesini bekledi. Şimdi bile, Kur'an'ın bu basılı metin hâliyle, bir Müslüman için onu ezberlemek ve klasik tecvid kurallarına göre okumak çok daha önemlidir.

Son olarak; Kur'an dilinin estetik özellikleri ve onun Müslümanların gündelik hayatında yaptığı etki daha çok okunuşu ve seslendirilişi nedeniyle. Onun en önemli estetik etkilerinden biri, tek veya toplu okunurken şiirsel dille yaptığı etkidir. Bu nedenledir ki, Kur'an'ın okunması cemaat ve birey hayatında önemli bir faaliyettir. Her vesileyle Kur'an'dan ayetler okunur: Evlilikte, cenazede, bayram ve kutlamaların açılışında ve hiç şüphe yok ki ibadette, 5 vakit namazda ve diğer dini uygulamalarda. ²

İslami düşünce, Kur'an'ı incelemek için çeşitli disiplinler geliştirmiş olup, bunlar birlikte bir multidisipliner (uzmanlıklar arası) yaklaşımı simgelerler. Kur'an bilimleri ya da "Ulum ül-Kur'an" olarak bilinenlerden bazıları Kur'an metninin toplanması tarihini incelerken, diğerleri onun yapısını, bazıları da ondaki olağanüstülükleri incelerler. Onun anlam ve kapsamını analiz ederken, müfessirler, kelimacılar ve fıkıhçılar Kur'an'la ilgili bu bilimlerde ustalık kesbetmek ve böylelikle bu araçları kullanarak işlerini görmek zorundadırlar; onlarsız Kur'an'ı incelemek mümkün değildir. Elinizdeki yazı bu disiplinlerin önemini ihmal edecek değildir; onların her birine yazar bir kitap hasretmiştir. ³

2. İslam ve İlahi Adalet

“... Nuh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı.” (42:13)

Kur’an’a göre, İslam, Hz. Muhammed’e Araplara vaaz etsin diye indirilen yeni bir din değildir; o dünya yaratılışı beri tüm peygamberlerce açıklanan aynı temel ve hayati mesajdır. “... Nuh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı.” (42:13).⁴ “Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, esbata (torunlara), İsa’ya, Eyyub’e, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.” (4:163). Bu nedenle, açıktır ki, Kur’an’ın tarifinde tüm peygamberler müslümandır (bkz. 6:163; 7:143; 10:72,84,90; 27:31,38,42,91; 39:12; 46:15 vs.).

Kelimenin lügat anlamıyla İslam, kendini Allah’a, âlemlerin Rabbi’ne mutlak bir adayış ve teslimidir. Kur’an defalarca vurgular ki, “Kim muhsin olarak yüzünü Allah’a döndürürse onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler.” (2:112, Ayrıca bkz. 4:125 ve 31:22). Burada Kur’an “el-Urve r’ül-Vuska” yani “kopmaz bir tutacak” olarak tarif edilir. Bu Tanrı ve insan arasında yapılmış ezeliyanlaşmaya işaret eden bir metafordur. Bu anlaşmada “Rabb’in Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbi’niz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.” (7:172). Tanrı ve yarattıkları arasında daha fiziki âleme gelmeden önceki bu anlaşma, Allah’ın varlığı ve mutlak hükmü konusunda içsel bir öz bilinç ve bir öz-şahitlik oluşturur.

Bu öz bilinç “fitrat” ya da her kişinin ruhunda içkin olan ilahî kanun denir. Bu kanuna göre her kişi, yüzünü Allah’ın o yaratıştaki dinine çevirmelidir. Öte yandan bu iç kanun, bu dünyada kendi iç doğalarını tanımayanlar için öteki dünyada bir öz-şahadet ve özü için hüküm vermenin temelini oluşturacaktır. Bu anlaşma o zaman bir değerlendirme ölçütü olacak; öyle ki kimse şunu demesin “... Bizim bundan haberimiz yoktu.” (7:172).

O hâlde İslam yaratılış dinidir; fitrat bu ezeli anlaşmaya dayalıdır; burada her insan ruhu Allah’ın tek Rab olduğuna şahitlik eder. Her insanın hayat süresince, özünde içkin bu ezeli anlaşmayı tanıması onun ruhunun kurtuluşu demektir. Bu dolaylı olarak aslında o kişinin ruhunun kendi özüne karşı “adil” ve dürüst olması nedeniyle kendi özünce (affedilip, ç.n.) kurtarılacağı anlamına gelir. Kurtulamamış ruhlar kendilerine “adalet” etmemiş, kendi “fitrat”larını tanınamamış suçlu olmuşlardır.

Kur’an’daki Âdem ve Havva kıssası, ikisinin cennetten kovuluşuna yol açan şey açısından her ikisinin de sorumlu olduğunu bildirir. Âdem çok itibar görmüş, meleklerle Âdem’e secde etmeleri emredilmiştir; ama o Tanrı’nın onunla yaptığı anlaşmayı unutmuş, ağaçtan yemiştir. (20:115). Onlar böyle yaparak kendilerine haksızlık ettiklerinde “Dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (7:23). Sonra “Âdem, Rabbin-den bir takım ilhamlar aldı ve derhâl tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.” (2:37). Demek ki, hüküm zorlayıcı bir otoriteye bağlı değildir, ama her kişinin öz-bilincinin ya da bundan habersiz oluşunun sonucudur. Kur’an’da anlatılan Âdem ve Havva kıssası buna örnektir.

“Fitrat” temel kavramı (ki “el-Urve r’ül-Vuska” ezeli anlaşması üzerinde oluşmuştur) böylece mutlak ilahî adalet ve her kişinin ebedi geleceğindeki mutlak sorumluluğu açısından sağlam bir temel oluşturur. Âdem’in Rabbiyle anlaşmasını unutma tecrübesi bir İlahi hatırlatmayı gerekli kılar; bunlar Âdem’in Allah’tan aldığı kelimelerdir. Yani Allah’ın rahmeti insanı sadece kendi öz-tanımalarıyla baş başa bırakmaz, çünkü bu işlemeyebilir ve O, insana peygamberler kanalıyla mesajlar göndererek o ezeli anlaşmayı hatırlatır. Bu tam da O’nun Âdem’e söylediği şeylerdir: “Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tabi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar” (2:38-39). Tüm peygamberler, Peygamber Hz. Muhammed de dâhil, buna göre “hatırlatıcılar”dır. Kur’an basitçe “hatırlama” (zikır) olarak anılır (bu Kur’an’da 52 kez geçer) ve Muhammed bir müzekkir (hatırlatıcı)’dır (88:21). Vahiy Tanrı’nın rahmetini ve İlahi Adaleti’ni temsil eder; insan kendine adaletsiz olduğunda sorumluluğunu hatırlatır. Kendine zulm kavramı (zulm ün-nefs), Kur’an’da sürekli ilahî adaletle birlikte zikredilir ve adaletsizliğin Allah’a nisbeti şiddetle reddedilir (bkz. 2:57; 3:117; 7:9160-62,177; 9:36,70; 10:44; 16:33,118; 18:49; 29:40; 30:9).

Çağrılarını kabul ederek peygamberleri izlemek aslında bu özde korunmuş anlaşmayı hatırlamak ve Allah’ın fitri dinini izlemektir; bu ister Yahudilik, Sabilik ve Hıristiyanlık isterse de İslam olsun. Dinler arasındaki fark kuraları arasındaki farktır; yani onların hukuki boyutudur; bu ise zaman ve mekânla değişmeye açıktır; geçicidir; ama asli iman boyutları aynıdır. Bu asli boyut, Allah’a ve ahiret gününe inanmak ve hayırlı işler işlemektir. “İman edenler ile Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlardan Allah’a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir.” (5:69).

3.Eşitlik ve Adalet

Kur'an'da insanlar bu yukarıda bahsedilen İslami görüş uyarınca dört ana kategoriye ayrılırlar. İlki Allah'ın varlığı ve ahiret hayatını inkar edenler ve yalnız bu hayatın olup ondan sonra hiçbir şeyin olmadığını söyleyenlerdir. Bunlar ateistlerdir (el-kafiri). İkinci kategori Allah'a inanan, ama ortaklar koşanlardır. Bunlar çok tanrıcılardır (el-müşrikîn). Üçüncüsü, Allah'a ve ahiret gününe inanır, ama kanunlara uymazlar; bunlar isyankar insanlardır (el-fasikin). Dördüncü kategori Allah'a ve ahiret gününe inanır ve buna uygun olarak vahyedilen kurallara uygun yaşar (el-mü'minin). Soru şudur: ateistler ve çok tanrıcılar için bir Müslüman toplumda adalet görmeleri imkânı var mıdır? Cevabı delillere bakılırsa evet olmalı, en azından Kur'an'a göre. Çünkü fitrat kavramında ve ezeli anlaşma temelinde içerilmiş İlahî Adalet tüm kâinatta zulmü yasaklar.

Bazı konular vardır ki, en azından modern bakış açısından adalet kavramıyla çatışır görünmektedir. Çok evlilik, kadınların ve gayrimüslimlerin konumu ve din özgürlüğü gibi konular, Kur'an ve İslam üzerinde sürekli tartışmayı kışkırtmaktadır. Bu konuda çok savunmacı (apologetik) cevap varsa da, tarihi açıklama ve Kur'an'ın metninin yeniden bağlamlandırılması (textual re-contextualization) yukarıda bahsedilen konuların analizinde objektif bir yöntem sunabilir. Tarihsel açıdan çok evlilik İslam'dan önce de insan toplumlarında yaygın bir uygulama olup, bu nedenle çok evliliği İslam vahyinin yani Kur'an'ın şart koşulan bir parçası olarak görmek büyük bir yanlış ve fahiş bir akademik hata olur. Konunun Kur'an'da geçtiği doğrudur, ama İslami söylemi İslam öncesine göre yorumlamak daha doğru olur. Yani Kur'an'ı yeniden bağlamlandırmaktır bu. Çok evlilik ile ilgili olduğu kabul edilen Kur'an ayeti aslında yetimler sorununu ele alır; bu çocuklar ebeveynlerini Uhud Harbin'de kaybettikten sonra koruma ve himayeye muhtaçtırlar (H.S.: 3, M .S. 625) burada Müslümanlar ciddi mağlubiyet yaşamış, savaşçıların %10'u (toplamı 700 kişi) öldürülmüş; çocukları geride kalmıştı. Gerek tarihi, gerekse de metinsel bağlam gösterir ki; bu izin yetim çocuk annesi ya da yetim kızla evlenmek üzere verilmiştir; bu da ancak onları yeterince koruyamama korkusu belirlediğinde böyledir. Özellikle de içlerinden birine zengin bir miras kalmışsa: "Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır." (4:3).

Bu tarihi ve metinsel bağlam içinde adalet, hem bu surede hem de diğer surelerde Kur'an'ın ana ilgi konusudur. Burada konu gene kadınlarla ilgili olarak getirilir: " Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günden günden sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir" (4:129).

Bu tabloya Kur'an'da sunulduğu şekliyle evliliği de eklersek, tüm yanlış anlamalar kalkar. Evlilik bağı Allah'ın ayetlerinden biridir, tıpkı yer ve göklerin yaratılışı gibi: " Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydah etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır." (30:21-22, ayrıca bkz. 16:72). Kur'an'da ifade edilen kadınların konumu, genelde, izafi ve tarihsel açıdan bakıldığında gelişmecidir. Kolaylıkla, kendi tarihi ve bağlamsal önemi içinde ima ettiği şey açısından tefsir edilebilir. Böylece kastı açığa çıkarılabilir ve temel eşitlik fikrinin adalet kavramı içinde gizli olduğu söylenebilir.

Bu özel konudan daha tartışmalı olan insan hakları sorununa geçtiğimizde, vurgulanmalı ki zihnimizde yukarıda açıklanmış Kur'an'ın ilahî adalet kavramını tuttuğumuzda, eşitlik ilkesinin İslam'ın ana, hayatı ve temel öğretisi olduğunu görürüz. "Nisa" (kadınlar) suresinin başında açıkça bildirilir ki Allah, insanları "bir tek nefisten yaratıp, ondan da eşini vareden ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan"dır (4:1). Erkek ve dişiden yaratılmış insan türü kavimler ve kabilelere bölünmüştür ki, herkes birbirini tanıyabilsin (49:13). O hâlde eşitlik bir tercih meselesi değildir, o insana verilen ilahî şeref ile temellenir: "Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nâkil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık. " (17:70).

Daha önce açıklandığı gibi; İslam, tüm kitaplarda açıklanmış ve peygamberlere gönderilmiş asıl dindir. İmanın temel unsurları tek Allah'a ve ahiret gününe inanmaksa, inananın Yahudi, Hristiyan, Sabi ya da başka dinden olması önemli değildir. İslam'ın bu tarifinde inanç hürriyeti garanti altındadır. Dinde zorlama yoktur. İslam'dan sonra başka dine dönmek, hatta çok tanrıcılık ya da ateizme dönmek de insanın özgür tercihi bırakılmıştır. Bu çok mantıklıdır. Eğer inanç özgürlüğü zorlamaya karşı garanti ediliyor ve güvence altına alınıyorsa bu kişi-

nin dinini seçme hakkının da saklı olduğu anlamına gelir. Yine de Kur'an gibi bir dini metinde, buna ölümden sonra ceza takdir edilir. Kur'an'da bunun için dünyevi bir ceza yoktur. Bu türden kovuşturma ve infazlar daha sonra fıkıhçılarca başlatılmış ve kurumsal inancın bir parçasına dönüşmüştür. Kur'an'ı okursak sabittir ki: "Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki..." (18:29). "Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kafirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir" (5:54)....

Tüm insanlar arasındaki bu eşitlik, farklılıklar dikkate alınmaksızın, temel bir garanti altındadır. Ama Müslümanlara karşı açılacak bir savaş bundan hariçtir. Savaşta ise tarihte olageldiği şekliyle savaş kuralları geçerlidir. Bu savaş koşulları Kur'an'ın "Berae" ("dokunulmazlık") ya da "tevbe" suresinde açıklanır. Bu sure Mekke'li Müşriklerle savaş ilanıya başlar; böylece bunların istisnai pratik koşullar olduğu anlaşılır; savaşta dahi eman dileyen için eman kuralları geçerlidir: "Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelamını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır"(9:6). "Cihad" kavramı ki anlamı "kutsal savaş değildir, Peygamber'in ölümünden sonraki Arap istilaları döneminde bir dinî görev olarak tarif edilmiştir.

Birçok Kur'anî kavramın anlaşılmasında hata vardır. Bunun sebebi bu ayetlerin şimdiki ayet ve sure dizilişiyle bağlamlarından koparılmasıdır. Evet, Kur'an'da müşriklerin nerede bulunursa öldürülmeleri gerektiği söylenir (2:191). Ama bir bağlamsal düzeye bakıldığında, yani surenin iç anlatımı ve dilsel bağlamı ele alındığında bu sadece "tehdit" amaçlı söylenmiştir. Bağlam; savaş, baskının kalkması ve adaletin tesisi için tek yol olarak verir. Kâbe'nin ve haram ayların hukukunu çiğneme izni yoktur: "Size karşı savaş açarlarsa, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez. Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah gafur ve rahimdir. Fitne tamamen yok edilmeye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur" (2:190-193).

Peygamber'in, Müslümanların kovulduktan 10 yıl sonra

Bu özbilince "fitrat" ya da her kişinin ruhunda içkin olan ilahî kanun denir. Bu kanuna göre her kişi, yüzünü Allah'ın o yaratıştaki dinine çevirmelidir. Öte yandan bu iç kanun, bu dünyada kendi iç doğalarını tanımayanlar için öteki dünyada bir öz-sehadet ve özü için hüküm vermenin temelini oluşturacaktır.

Mekke'ye girdiğindeki tavrı, lafzın anlaşılması için temel bir delildir. Peygamber Mekke ahalisine eman vermiş ve Allah'ın onları affetmesi için dua etmiştir. İslam'ın yayılış tarihi boyunca tek bir toplu katliam vakası kaydedilmemiştir. Bu gösterir ki ilk Müslümanlar bu ayetleri sürekli bir dini emir olarak almamışlardır. Ve en sonunda Müslümanlar sadece kendilerine savaş açmayanlara adaletle emrolunmakla kalmamış, onlarla iyi ilişkiler sürdürmeleri de istenmiştir: "Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır" (60: 8-9).

Aynı bağlamaştırma metodu gayri müslimlerin konumu için de kullanılabilir. Örneğin "cizye" şartı (gayri müslimlere ek vergi) aslında Kur'an tarafından başlatılmamış olup o çağın tüm imparatorluklarında, hem Roma hem de Pers'te geçerliydi. Hatta bu ek vergi olarak da görülmüyordu, çünkü Müslüman fıkıhçıların yorumuyla, azınlıkları korumanın bir karşılığıydı. Müslüman hukukçular bunu, askeri hizmetten azade olmanın karşılığı bir ek vergi olarak gördüler. Ve bundan kadınları, çocukları, hasta, yaşlı ve sakatlarla din adamlarını (askerlik hizmeti yapamayacakları, ç.n.) istisna ettiler. Daha ileri giderek gayri müslimlerin fakir ve muhtaçları için (yalnız Müslümanların ödediği) zekattan pay ayırdılar. Bu bizi erken Kur'an vahyi dönemindeki sosyal adalet boyutuna getirir.

4. İktisadi Adalet

Mekke'de inen vahiy adaletle davranmayı, yetimlere, muhtaçlara, fakirlere, adil olmayı vurgulamıştır. Böylece

Kura'an'da insanlar bu yukarıda bahsedilen İslami görüş uyarınca dört ana kategoriye ayrılırlar. İlki Allah'ın varlığı ve ahiret hayatını inkâr edenler ve yalnız bu hayıtın olup ondan sonra hiçbirşeyin olmadığını söyleyenlerdir. Bunlar ateistlerdir (el-kâfirin). İkinci kategori Allah'a inanan, ama ortaklar koşanlardır. Bunlar çok tanrıculardır (el-müşrikin). Üçüncüsü, Allah'a ve ahiret gününe inanır, ama kanunlara uymazlar; bunlar isyankâr insanlardır (el-fasikin). Dördüncü kategori Allah'a ve ahiret gününe inanır ve buna uygun olarak, vahyedilen kurallara uygun yaşar (el-mü'minin).

Mekke'nin 7. y.y.daki sosyoekonomik bağlamında ekonomik adalet çağrısının öncelikli bir talebiydi. Gerçi "adl" kelimesi doğrudan kullanılsa da kastedilen budur. Bu ayetlerden biri Hz. Muhammed'in çocukluğuna atıf yapar. O da bir yetimdi, babası o doğmadan ölmüş-tü, annesi 6 yaşındayken dünyadan göçtü. Dedesinin gözetiminde de olsa o acı çocukluk tecrübesi, Mekke'deki gayri adil sosyal şartlara işaret eder. Peygamber için, asil ve zengin Hatice'yle evlendikten sonra hayat güzelleşti. Ve sonrasında Kur'an Hz. Muhammed'e acı çocukluğunu hatırlatır: "O, seni yetim bulup barındırmadı mı? (93:6-10). Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeni de sakın azarlama."

İlk inen ayetlerden birinde Mekke halkı eski bir milletle kıyaslanır; bunlar muhtaç bir kişiyi kendi bahçelerine girmekten men etmişler, bahçelerinin yemişlerini kasten fakirlere vermeyeceklerini söylemişlerdir. Kur'an onları hatırlatır: "Sakin bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın" (68:24). Günahkârlara cennet halkınca "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye sorulduğunda "Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk, ..." (47:42-44). Bir başka ayette de muhtaç ve yetimlere kötü davranmak inançsızlık işareti kabul edilmiştir: "Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; Yoksulu doyurmaya teşvik etmez" (107/1-3).

Vahiy sırasıyla 10. inen surede Kur'an bencil kişiyi yerer. Eğer bu kişi zenginse yüksek sesle ve küstahça der

ki "Rabbim bana ikram etti", ve fakirse şikayet eder: (89/15-16): "Rabbim beni önemsemedi" der.". Her iki hâlde de bu kişi sanki yeryüzünde tek kendi varmış gibi davranır, kendi ilgisine muhtaç başkalarını görmez, özellikle de zenginse. Kur'an özellikle zenginliğin bir seçilmiş elite hasseten verilmediğini ve fakirliğin Tanrısal bir ihmal işareti olmadığını vurgular. Tersine zenginlik ve fakirlik insanları imtihan içindir. Bu şekilde bencil yaklaşımlar kişiye imtihanı kaybettirir. Bencil insanların suçu, yetimlere vermemek, fakirlere yardımı teşvik etmemektir. Onlar aslında malı iştahla yer, zenginliği alışılmadık ölçüde severler (89/17-20).

Kur'an'ın, zengin, küstah ve adaletsiz insan tiplmesi örnekleri hemen tüm Kur'an kıssalarında geçer. Böyle bir örnekte zengin kişi tamamen bu dünyada elde ettiğini ve ahirette elde edeceklerini hak ettiğini düşünür, tabii eğer bir ahiret varsa. Rabb'ine şükretmek ve Rabb'in ona verdiklerinin bir kısmını başkalarıyla paylaşmak yerine bir tartışmada karşısındakine şunu der: "Benim senden çok zenginliğim, şerefim ve gücüm var." (18/34). Onun bahçesine gittiği ve "kendine yazık ettiği" anlatılır. Şunu vurgulamak önemli ki; buradaki zengin ve küstah kişi nefesine yazık etmiş olarak gösterilir, bu şu demektir: O, bu haksız muamele kendi iç tabiatıyla çatışmaktadır. Ve Tanrı'yla yaptığı ezeli anlaşmayı bozmaktadır. "(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun, hiçbir zaman yok olacağını sanmam." "Kıyametın kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki (orada) bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum." (18/35-36).

Bunun karşıt örneği "adil" kişi olup, o kendine hoş gelen her şeyin Tanrı'dan geldiğini bilir ve o, bu nedenle, şükreder ve adildir. Onun küstah arkadaşına cevabı, "Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben: "Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ediyorsun?" "Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam." "Bağına girdiğinde: Maşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki): "Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir" (18: 37/40). İnkâra varan bu küstahlığın cezası ise: "Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. "Ah, diyordu, keşke ben Rabbim hiçbir ortak koşmamış olsaydım! Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi" (18/42-43). Bu çok sayıda kıssada anlatılan örneklerden birisidir. Allah'ın cezasının, onu

kendileri hak etmeleri nedeniyle insanlara ve toplumlara adilce verildiğini vurgular.

Şimdiye dek denebilir ki, Kur'an bu anlamda tek değildir; fakirlere, muhtaçlara, düşkünlere kötü davranmayı lanetleme tüm kitaplarda vardır; bu (böyle yapmamak, ç.n.) her dindarlığın asli bir parçasıdır. Kesinlikle doğru. Yine de, Kur'an'ın ekleyecekleri vardır, o da zenginlerin malında fakirlerin bir hakkı olmasının dini bir vecibe olduğudur; muhtemelen bu insan toplumları içinde ilk sosyal refah sistemidir. Bu erken dönem vahiye de geçmiş; müminlere mal ve mülklerinde muhtaçlar ve zayıfların "belli bir" hissesi olduğu hatırlatılmıştır (51/9). Yine bir erken Medeni bir surede zekât ve sadaka İslam'ın beş şartından biri olarak konur, kelime-i şahadet ve namazdan sonra üçüncü sırada gelir.

Zekâtın bir farz olarak kime verileceği şöyle sıralanır: Fakir ve muhtaçlar ve bunu toplamaya memur edilmiş kişiler, kalpleri İslam'a ısındırılacaklar, köleler ve borçlular, yolda kalmışlar. (9/60). Burada gayri müslimlerin bundan hariç olduğu hususunda hiçbir işaret yoktur. Bu sosyal refah sisteminde dini ayırım bulunmaz. Aynı surede Kur'an, servet toplamayı şiddetle kınar: "Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): "İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!" (9/34-35). Dahası, Kur'an açıkça bir amacının da servetin eşit dağılımı olduğunu bildirir. "Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamber'ine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir." (59/7).

Zekât emri tek başına bir iktisadi adalet kurar mı? Mutlaka kurar, özellikle de bu emrin sosyal bağlamını düşünürsek ve Kur'an'da adaleti sağlamak için önerilen diğer tedbirleri de buna eklersek. Kur'an'ın faize kesin muhalefeti ve bu pratikleri sert eleştirisi, zekâtın yanı sıra bir sosyal adalet arayışının temellerindendir. Zekât ve faiz konuları, Kur'an'da birbirine bağlanmış ve birbiriyi kıyaslanmıştır. Sadaka verenlerin, bunu dikkatle ve doğrulukla yaparak muhtaçlara yardım eden ve bunu açıkça vurarak onları utandırmayanların örneği faiz alanlarla kıyaslanır, ilkincler kan emicilere benzetilir (2/273-280).

Bugün dünyanın her yanında son 30 yılda birçok "İslami banka" açıldı; faizci ekonomik düzenin değiştirilmesini talep ettiler. Ama bu bankalardaki işlemler, bu konudaki son bir araştırmanın da gösterdiği gibi, hemen hemen faizle çalışan bildik bankacılık sisteminin aynıdır. Bana göre sorun, âlimlerin faizin içinde yasaklandığı ortamın tabiatını tamamen ihmal etmeleri ve amacını dikkate almamalarıdır⁵. Yani Kur'anî tutumun bağlamını unutmakla, riba konusundaki modern tartışma, yasağın mantığının ne olduğu (ki adaletsizliktir) üzerine yoğunlaşmış, İslam hukukunda faizin kavramlaştırıldığı teşri' formu dikkate alınmamıştır. Oysa burada değişik adalet ve adaletsizlik kavramları ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise konuyu tartışan tarafların çıkış noktalarının aynı olmasıdır. Burada ribanın hukuki ve ahlaki boyutlarının onun arkaplanındaki bağlamından koparılmasıdır. Öyleyse temel soru, kredi ve mevduat faizlerinin riba olup olmadığıdır. Modernistler bunu riba kapsamından çıkarırken, gelenekçiler öyle olduğunda ısrar etmişlerdir. 6. Böylece bu formel hukuki bir konuya dönüşmüş ve sonuçta asli Kur'anî adalet mefhumundan kopuk sahte bir İslamlaştırma mevzu olmuştur.

5. Adl ve Kıst

Etimolojik olarak kelime kökleri Kur'an'da her tür ve biçimde, tekil-çoğul isim, sıfat ve fiil olarak kullanılmıştır. Tekil halinde isim ve sıfat tam olarak aynı manayı vermez. İsim hep adalet anlamına gelir, sıfat olarak (adil) dosdoğru, adalete uygun veya tam dengeli anlamına gelir, hem kişilere hem eşyaya uygulanır. Kur'anî adalet kavramının köşe taşı, adaletin Tanrı'nın emri olarak sunulduğu ayetlerde bulunur. Örnek Nahl suresinin 96. ayetidir. Burada adalet "ihsan" ile birleştirilir; ihsan kendine ve başkalarına en üst iyilik ve ince davranışı göstermektir.

Bu ayette ilgi çeken, adalet ve iyilik yapmak emrinin hiçbir muhataba, kişiye, ya da müminlere yönelik olmamasıdır. Bu, geniş anlamli ve evrensel düzene yönelik ayetlerde olduğu gibidir. Özgün bir gramer nesnenin yokluğu "emretmek" fiiline adeta semantik bir sonsuzluk verir. Adalet ve iyiliği emretmenin arkasından "fahşa" (utanç verici şeyler), "münker" (kabul edilmez davranış) ve "bağy"den (adalet sınırını aşmak) nehyetmek gelir. "Fahşa", "münker" ve "bağy" ile ilgili daha detaylı örnekler İsra suresinin 26-30 ayetlerinde açıklanır. Burada tüm Kur'anî adalet ve adaletsizlik kavramları özetlenir; nefsinin ilah edinmekten harcamalarda orta yolu tutarak nefesine adil olmaya dek. Nahl suresi 90. ayette verilen adalet ve ihsan arasındaki karşılıklı ilişki tam yerini Peygamber'in "ihsan"ı tarifinde bulur; ihsan Allah'a O'nu görür gibi ibadettir. Çünkü sen O'nu görmeden de O seni görür.⁷

Böyle bir Peygamberi açıklama herhalde “ihşan”ı ibadetin en zirvesine koyar, imandan bile yükseğe. Ve eğer “ihşan” ve “adl” böylesine ilişkili ise, “ihşan”ın konumu semantik olarak “adl”e de geçer (ihşan ve diğer türevleri için bkz. 2/178, 229, 9/100, 55/60, vs.).

Diğer bir Kur’anî örnekte adalet münker olanın nehyi ile ilişkilendirilir: “Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? De ki: Rab-bim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O’na çevirin ve dini yalnız Allah’a has kılarak O’na yalvarın. İlkin sizi yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz” (7/28-29). Bu ayette adalet anlamındaki kelime “kıst”tır, o da “adl”in bir eşanlamlısıdır. O da “adl” gibi Allah’ın bir emridir, günahkârlar ya da müşriklerin yaptıklarının tersidir. Aynı surede bir başka ayet der ki: “De ki: Rab-bim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmede bir şeyi, Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.” (7/33).

Şurası artık tamamen açıktır ki adalet ilahî bir kavramdır ve insanın kaderi önceden Allah tarafından belirlenmiş değildir; buna karar veren, Allah’la yaptığı ezeli anlaşmayı hatırladığı ve gerçekleştirdiği kadarıyla insanın kendisidir. Böyle bir hatırlama ve gerçekleştirme Kur’an’a göre kişinin kendi iç tabiatının (fitrat) hatırlanması ve gerçekleştirilmesinden başkası değildir. Bu ilahî adalet, tüm kâinatı tepeden aşağı kaplamış olup, sadece o, yani Tanrı sabit olarak adalet üzere durmaktadır (kaim bi’l-kıst). “Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilah yoktur” (3/18).

Kayyum en güzel isimlerden biri olup, “ka’im” (duruş) isim fiilinden faildir. Anlamı Allah’ın varlığın tek ayakta tutucusu olduğudur. Bu ünlü “taht ayeti”nde (Ayet el-Kürsi) geçer (2/255). Sabit olarak adalet üzere duran (ka’im bi’l-kıst) Tanrı’nın sıfatlarından biri olup, bu rasyonel ilahiyatçılara (Mutezile) “ilahî adalet”i beş umdelerinden biri yapmayı telkin etmiştir. Sistemlerinde İlahi birlik (Tevhid)den sonra gelir ve onlar tartışmalarında aslında ikinci birincinin önüne geçirirler.⁸ Tanrı’nın “adl” ve “kıst”ının Kur’anî kapsamı, tekrarlanan şu ifadede geçer: “Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyr edenler için onu süsledik. Onları, taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşmüştür. Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik. Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için (gerekli) geçim vasıtaları yarattık.

Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız. Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz! Ve her şeye biz vâris oluruz. Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz. Şüphesiz Rabb’in onları (kıyamette) toplayacaktır. Çünkü O, hakimdir, âlimdir” (15/16-25).

Tüm kâinat en güzel ve mükemmel biçimde yaratıldığına göre, insan da en güzel örnek üzere (Ahşen-i takvîm, ç.n) ya da sufilere göre ilahî örnekte yaratılmıştır. Öyleyse o bu örneğe uygun, Allah’ın sıfatlarını yansıtır şekilde davranmalıdır.⁹ İnsan, Allah’ın meleklerince yakından izleniyor, iyi ve kötü fiillerinin hepsi kaydediliyorsa, o zaman Tanrı, kendi örneğini seyrediyor demektir. İnsan bu örneği doğrulamaz biçimde davranırsa, sonraki dünyada ceza insanın bu çarpık örneğine uygulanır ve adil olur: “Ey insan! İhşanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Allah ki seni yarattı, seni düzgün ve dengeli kılıp, ölçülü bir biçim verdi. Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturdu. Hayır! Siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler var, Değerli yazıcılar var, Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler. İyiler muhakkak cennettedirler, Kötüler de cehennemdedirler. Ceza gününde oraya girerler. Onlar (kâfirler) oradan bir daha da ayrılmazlar. Ceza günü nedir bilir misin? Evet, bilir misin? Nedir acaba o ceza günü? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş, Allah’a kalmıştır*” (82: 6-19).

Burada en son terazi örneğini (mizan) analiz etmek önemlidir. O Kur’an’daki çok katlı semantik içinde adaleti temsil eder. Önce Allah’ın, yapılan alışverişte hile yapmama emri vardır. Bir surenin adı “el-Mutaffifun” (hileciler) olup, onlar şiddetle lanetlenir ve öte dünyada ceza ile tehdit edilir: “Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki tekrar diriltilecekler! Büyük bir günde. Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.” (83/1-6). 26/181-183’te Medyen’e gelen peygamber Şuayb, halkını doğru ölçme ve tartmaya davet eder. Başka örnekler de vardır (bkz. 13/35, 55/9, 6/152, 7/85, 11/84-85). Burada ölçü tartıda adalet kavramı, metaforik olarak kozmolojik bir kavrama işaret eder.

“Terazi”nin metaforik örneği ahiret günü adaleti temsil için de kullanılır. Tanrı’nın meleklerince hayatın her anında kaydedilen fiillerin iyileri ve kötülerini karşılıklı tartılarak kıyaslanır: “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (her-

kese) yeteriz.” (21/47). “ Artık kimlerin (sevap) tartıları ağır basarsa, işte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; (çünkü onlar) ebedî cehennemdedirler. ” (23/102-3, ayrıca bkz. 7/8-9 ve 101/6-8).

Dahası “Mizan” örneği her yerde uygulanan ilahî önlemleri sembolize eder. Önce Dünya’nın yaratılışında ki o “halı gibi” yayılmış; üzerine sabit dağlar konmuş ve içinde her türden şey dengeli olarak yerleştirilmiştir.”. Ayrıca Tanrı’nın gökteki hazinesinden yerdeki insanı nasıl doyurduğu konusunda da aynı şey vardır: “ Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik. Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için (gerekli) geçim vasıtaları yarattık. Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız*” (15/19-22). 55. surede “mizan” şiirsel bir ifadeyle göğe yükseltilir, ki böylece insanlar dengeyi bozmasınlar (55/7-8). Bunu tartıda adil olmaları emri izler. Bu şiirsel tarzda vurgulanan, “mizan”ın sadece dünyada adaleti değil, tüm varlıktaki ilahî adaleti simgelemesidir. Bu ifade özellikle vahyi “mizan” olarak niteler: “Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah’ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür” (57/25). Yani ilahî adalet tüm kâinatta görünür ve vahiyde açıklanır.

Adalet her şeyi dengede tutan terazidir; istisnası insandır. Onun isyan özgürlüğü olup, böylece dengenin bozulmasını bu âleme getirmiştir. Âdem ve Havva kıssasına dönersek onların yaptıkları itaatsizlik ile yol açtıkları denge bozulması “Tanrı sözü”yle düzeltilmiştir. İşte peygamberlerin misyonu tam da budur. Bize lazım olan sadece Allah Sözüdür. Hepimize ve tüm insan topluluklarının üzerine düşen bir görevdir: Dengeyi koruyacağız ve bozmayacağız. Her hâlükârda, bu dünyada gelecek için kaderimize karar veren biziz. Kur’an’ın adalet mesajı budur.

1. Toshiko Izutsu (1962): “Revelation as a Linguistic Concept in Islam”. , Studies in Medieval Thought (The Japanese Society of Medieval Philosophy) 5, 122-167.

2. William A. Graham (1993): Beyond the written words: oral aspects of scripture in the history of religion. Cambridge, öz.le bölüm 3.

3. Nasr Abu Zayd (1990): Mafhum Al-Nass: Dirasah fi

Daha önce açıklandığı gibi; İslam, tüm kitaplarda açıklanmış ve peygamberlere gönderilmiş asıl dindir. İmanın temel unsurları tek Allah’a ve ahiret gününe inanmaksa, inananın Yahudi, Hristiyan, Sabi ya da başka dinden olması önemli değildir. İslam’ın bu tarifinde inanç hürriyeti garanti altındadır. Dinde zorlama yoktur. İslam’dan sonra başka dine dönmek, hatta çoktanrıçılık ya da ateizme dönmek de insanın özgür tercihi bırakılmıştır.

‘Ulum Al-Qur’an (The Concept of the Text. A study in the Sciences of the Qur’an). Cairo.

4. Ayetlere atıflar Kur’an’ın Kahire edisyonundakine uygun olarak sure/ayet no.ları şeklinde verilmiştir.

5. Abdullah Saeed (1996): Islamic Banking and Interest: a study of the Prohibition of Riba and its Contemporary Interpretation. Leiden, 40.

6. daha ayrıntılı tartışma 3. bölümdedir.

7. bu, peygamber ashabının tanımadığı bir yabancıнын sorusuna cevap olarak rivayet edilmiş; ancak onun kimliğini peygamber daha sonra açıklamıştır. Aslında melek Cibril olan bu yabancı insan suretinde görünmüş, peygamber’e bir seri soru sormuştur. İman ve İhsan’ın ne olduğu da sorular arasındadır

8. Nasr Hamid Abu Zayd (1998): Al-Ittijah al-’Aqli fi al-Tafsir: ditasa fi qadiyyat al-magaz fi’l Qur’an ‘ind’l Mu’tazilah (The Rational Trend in Exegesis: a study of the problem of metaphor in the Qur’an by the Mu’tazilites). Beirut, 4th ed., 40-42.

9. Nasr Abu Zayd (1998): Falsafat al-Ta’wil: dirasa fi ta’wil al-Qur’an ind Muhiyi al-Din Ibn ‘Arabi (Philosophy of Hermeneutics: a study of Muhiyi al-Din Ibn ‘Arabi’s Hermeneutics of the Qur’an). Beirut, 4th print, 177-193.

Çev. Notu: Ayetlerin Türkçe meali için Diyanet Vakfı Meali’nin <http://www.Kur’anmeali.com> daki nüshası temel alınmıştır.

Hız. Muhammed; sevgi peygamberi mi adalet peygamberi mi?

PROF. DR. İLHAMİ GÜLER
ilhamiguler@hotmail.com

Giriş:

İbrahimi-monoteist dinin tarihsel olarak cisimleşmiş üç versiyonu olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın Tanrı tasavvurlarını sırasıyla otoriter-korutucu, seven ve Adil-Rahman olarak nitelemek mümkün. Bu üç Fraksiyonun kurucu peygamberlerinin şahsiyetleri ile Tanrı tasavvurları arasında da bir paralelliğin olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Musa kızgın, Hz. Davud otoriter bir komutan, Hz. Süleyman ise bir kraldır. Hz. İsa sevgi peygamberidir. Hz. Muhammed'e gelince Kur'an'ın Adil ve Merhametli Allah'ının sıfatlarıyla mücehhezdir. Yahudilik ve Hristiyanlığın Tanrı/peygamber tasavvurlarının otantikliği, mevsukiyeti Tevrat ve İncil'in mevsukiyetleriyle doğru orantılıdır. Bu iki kitabın oluşum tarihleri, mitik halk muhayyilesi ile iç içedir. Kur'an'ın mevsukiyetinde ise tarihsel-bilimsel olarak herhangi bir şüphe yoktur.

*Kurucu peygamberlerinin
şahsiyetleri ile Tanrı
tasavvurları arasında da
bir paralelliğin olduğunu
söyleyebiliriz. Hz. Musa
kızgın, Hz. Davud
otoriter bir komutan, Hz.
Süleyman ise bir kraldır.
Hz. İsa sevgi peygamberidir.
Hz. Muhammed'e
gelince Kur'an'ın Adil ve
Merhametli Allah'ının
sıfatlarıyla mücehhezdir.*

1- Hristiyanlık ve Sevgi

Hristiyan Teolojisine göre gerek Baba Tanrı'nın gerekse Oğul (Hz. İsa) Tanrı'nın temel sıfatlarının sevgi olması "asli günah" dogmasına dayanır. Hz. Adem ve Havva'dan irsiyetle insanlığa intikal eden günahkârlıktan insanlığı kurtarmak için Tanrı, sevgisinin bir alâmeti olarak Meryem'e hulûl ederek (inkarnasyon) Hz. İsa olarak dünyaya gelmiştir. Hz. İsa da insanlığı bu günahattan kurtarmak için bir kefarete olarak kendini feda etmiştir. Bu onun insanlığa olan sevgisinin bir ifadesidir. Böylece "sevgi" teolojik olarak bir dava/din haline getirilmiştir. Tarihsel olarak Hristiyanlığın ne kadar sevgi ürettiği ayrı bir tartışma konusudur. Fakat bizim teolojik olarak sormamız gereken soru sevginin dava/din konusu yapıp yapılamayacağıdır. Hristiyanlıkta sevginin olanaklı olabilmesi için Tanrı'nın kişi olması gerektiğini vurgulayan Nietzsche, sevgi ve Hristiyanlık ilişkisi bağlamında şunları söyler: "Sevgi, insanın şeyleri en olmadıkları gibi gördüğü durumdur. Sanrı gücü en yüksek noktasındadır, aynı zamanda tatlılaştırıcı, ferahlatıcı güç de. Kişi sevgi içindeyken, başka zamanlarda dayanabileceğinden çok daha fazlasına dayanır, her şeye katlanır. İş, sevgi duyulabilecek bir din icat etmektir. Böylelikle kişi, yaşamın fenalıklarının ötesine geçebilirdi-ar-

tık görmezdi bile onları. Sevginin olanaklı olması için tanrının kişi olması gerekiyordu.”¹

2- Ahlâk/Din ve Sevgi

Nefretin, düşmanlığın karşıtı olarak “sevgi” bir pozitif erdemdir, yani iyidir. Yalnız, sevgi koşulsuz bir erdem değildir. Yani herkes ve her şey sevilmez. Nerede ve hangi koşullarda kimin sevilleceği gibi şartlara bağlıdır. Bu hem ahlâkî anlamda, hem de psikolojik anlamda böyledir. Bir başka husus da, sevginin duygu ve düşünce kökenli bir erdem olması hasebiyle sübjektif oluşudur. İman gibi ilk bakışta görülemeyişidir, gizlenebilirliğidir. Neye iman edileceği önemli olduğu gibi, kimin, niçin sevilleceği de önemlidir. Bütün erdemler(faziletler) duyguların ve yöneldiği kişilerin sınırlandırılmasından doğar. Koşulsuz erdem olmaz. Koşulsuz iman olmadığı gibi, koşulsuz sevgi de olmaz. Dolayısıyla, koşulsuz olarak sevgi, dava ve din konusu da olamaz, olmamalıdır. Koşulsuz sevginin dava/din haline getirilemeyeceğinin gerekçeleri şöyledir:

1. Her şey veya her davranış güzel ve iyi değildir. Her şey sevilirse insandaki beğeni ve estetik duygusu tahrip olmuş demektir. Her davranış sevilirse insandaki ahlâkî duygu ve kabiliyet tahrip olmuş demektir.

2. Erdemler insana onur ve haysiyet vererek onu hayvandan ayırır, erdemsiz insanların ve davranışların sevilmesi ve hoş görülmesi erdemleri yıktığı gibi, insanın haysiyet ve onurunun gelişmesi ve korunmasını da engeller.

Allah ve Hz. Muhammed ile insanlar arasındaki “ilişki” Kur’ân’da şöyle ortaya konur: “De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın” (3/31). Dikkat edilirse bu ve başka ayetlerde Hz. Muhammed, müminlerin Allah’a olan sevgilerini ortaya koymanın pratik yolu olarak onların kendisini “sevmelerini” önermiyor. Onları kendilerine itaat etmeye, uymaya çağırıyor. Hz. Muhammed ile müminler arasındaki ilişkinin muhtevasını belirleyen Hucurat suresinin ilk beş ayeti, müminlerin onunla kuracakları ilişkiyi adabı muâşeret ve saygı üzerine kurar. O hayatta iken pratik ilişkinin kuralı buydu. Bütün müminlerle, evrensel düzlemde ve tarih dışı kurulacak dinsel/ahlâkî ilişki ise “örneklik (usve)” ilişkisidir (60/6). Bu tespit, “O insanlar arasında yaşarken, müminler tarafından sevilmiyordu” anlamına gelmez. Sahabe onunla konuşurken söze “anam, babam sana feda olsun ya Resulallah” diye başlıyordu.

Diğer taraftan, Allah, haddi aşanları (2/190), fesad çıkarıcıları (2/205), kâfirleri (3/32), zalimleri (3/140), hain ve günahkârları (4/107), müsrifleri (6/141), müsteğbirleri (16/23), nankörleri (22/31), böbürlenerek küstahlık

yapanları (31/18) sevmez. Buna karşılık, iyilik yapanları, yardım edenleri (2/195), pişmanlık duyanları (2/222), temizlenenleri (2/222), muttakileri (3/76), sabredenleri (3/146), Kendisine dayananları (3/159), adil olanları (5/42) ve kendi davası uğrunda sağlam ve yekpare bir bina gibi kenetlenmiş saflar halinde savaşanları (61/4) sever. Sevgi sübjektif olduğu için insanî düzlemde aldatmanın ve istismarın aracı olabilir. Kadın-erkek ilişkilerinde her zaman bunu görebiliriz. İman bağlamında “münafıklık” da bunun gibidir. Sevgi ve imanın tezahürleri olsa da her zaman aranmaz. Sevgiyi hoşgörü (tolerans) erdemiyle karıştırmamak gerekir. Bu ikincisi, beğenmediğimiz, hoşumuza gitmeyen ve fakat başkalarına da zararlı olmayan fikir ve davranışlara olumsuz tepki vermemedir. Yalnız bu, onlara saygı duyma anlamına gelmez. Çünkü saygı, beğeni ve doğruluk içeren fiillere karşı duyulur. Koşulsuz sevgi ve hoşgörü umursamazlığın, amaçsızlığın ve insanları olumlu yönde değiştirme umutsuzluğunun bir tezahürüdür.

3- Kutlu Doğum ve “Gül Muhammed”

11 Eylül’den sonra Batıda İslâm’ın kasıtlı olarak “terör”le özdeşleştirilmesine tepki olarak Türkiye’de kutlanan “Kutlu Doğum” etkinlikleri giderek “gül” motifiyle Hz. Muhammed’i bir “sevgi peygamberi” olarak lanse etmeye başladı. Bu meyanda birçok kitap çıktı ve sempozyum düzenlendi. Gizliden gizliye Hz. Muhammed, sevgi hususunda Hz. İsa ile âdeta yarıştırmaya başlandı. “Gül” motifinin evrensel olarak sevgiyi ifade ettiği bilinmektedir. Türk edebiyat tarihinde de Hz. Muhammed’e duyulan sevgi gül ile sembolize edilmiştir. Ancak, simgeselliğin alabildiğine arttığı bir dünyada en büyük tehlike, simgelerin muhtevaları unutturarak, örtterek, gizleyerek kendilerinin birer put olarak gerçek özlerin yerine ikame olmasıdır. Putçuluğun/paganizmin özü de budur. Hz. İsa’nın Tanrı’nın yerine geçmesinden sonra, ‘Haç’ da Hz. İsa’nın yerine geçti. Hz. Muhammed’in sevgiyle özdeşleştirilmesinin problematiğine girmeden önce belirtmeliyiz ki, bir sürü başka türlü “sevgi”yi de ifade eden “gül”ün giderek Hz. Muhammed’in yerine ikame edilebileceği gibi bir tehlike söz konusudur. Evet, Hz. Muhammed çölde bir çiçektir, fakat “çiçek Ahmet” değildir, “çiçekçi gülleri” onu sembolize edemez. Olağanüstü güzel çiçekler açan ve geometrik dikenlerle (zırh) kendini koruyan “kaktüs” kanaatimce Hz. Muhammed için daha anlamlı bir semboldür. Çünkü kaktüsü “koparamazsınız” onunla kimseyi kandıramazsınız. Kaktüs, geometrik dikenleri ve çiçeğiyle yaşamı bütün boyutları ile gerçekçi bir şekilde sembolize eder. Savaş ve barış, sevgi ve adalet, düzen ve kaos, çetinlik ve kolaylık, sertlik ve yumuşaklık bir arada ve bir gaye için. Hepsinden önemlisi de çölde

*Bütün erdemler(faziletler)
duyguların ve yöneldiği
kişilerin sınırlandırılmasından
doğar. Koşulsuz erdem olmaz.
Koşulsuz iman olmadığı
gibi, koşulsuz sevgi de olmaz.
Dolayısıyla, koşulsuz olarak
sevgi dava ve din konusu da
olamaz, olmamalıdır.*

açabilmek; gül bahçelerinde, birilerinin “bahçesinde” birilerini memnun etmek için değil. “Çiçekli kaktüs” metaforu, Hz. Muhammed’le Türklerin “gül” üzerinden kurduğu duygusal, sübjektif sevgi ilişkisi yerine, temeli saygı ve örneklige dayanan objektif ve muhtevalı bir ilişkiye odaklanılmalıdır. Namazı, güzel kokuyu ve kadını seven, anası arpa ekmeği yiyen, içimizden biri ve bazıları Kur’an’a yansımış kimi “hatalarıyla” birlikte Hz. Muhammed; Mirac’da gezen, mucizelerle donatılmış, Hz. İsa’nın “kefare” oluşuna benzer “şefa” yetkisi ile donatılmış yarı tanrı bir Muhammed’den halka daha yakın ve daha sıcaktır.

4- Objektif Bir Dava Olarak Adalet ve Somut Eylem Olarak Rahmet

Kur’an’a baktığımızda Allah’ın ağırlıklı karakterinin koşullu sevgiyi içermekle birlikte Adalet ve Merhamet olduğunu görürüz. Bu Hz. Muhammed’e de tavsiye edilmiştir. Onun karakteri de böyledir. Dolayısıyla İslâm dediğimiz dava, Hristiyanlıkta ve tasavvufta olduğu gibi koşulsuz sevgi davası-Gel ne olursan ol yine gel, Yaratılanı severiz yaratandan ötürü- değil; muhtevalı birer ahlâkî içerik olan Adalet ve Merhamet (aksiyon) davasıdır. Adalet ve Merhamet, sevgide olduğu gibi sübjektif ve gizlenebilir –dolayısıyla da istismara elverişli- olmadığından objektif, görülebilir, ölçülebilirdir (Adalet terazisi, Hukuk, Yasa ve yardım, dayanışma). Adalet, Kur’an’da Allah’ın fiillerinin vasfı ve emri-tavsiyesi olarak ortaya konurken; rahmet Rahman, Rahim, Ğafûr ve ‘Afuvv şeklinde isim-sıfat olarak tezahür eder. Adaletin ne olduğunu biliyoruz. Rahmete gelince, onu sevgi ile karıştırmamak için önce tanımını verelim: Rağıp el-İsfahanî şöyle diyor: “Yoksun olana vermeyi (ihsan) gerektiren incelik. Bazen mücerret (kalp) inceliği (rikkat) olarak, bazen de salt “verme” (yardım, iyilik, ihsan) olarak kullanılır. Allah’ın sıfatı olarak kullanıldığında sadece ihsan anlamına gelir.”²⁰ Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: İnsanlar için söz

konusu olduğunda” merhamet’in ister rikkat (incelik) boyutu, isterse ihsan boyutu olsun, her iki halde de hemcinslerimizin içine düşmüş oldukları bir maddi-manevî “yoksunluk” durumuna karşı onları oradan kurtarmak için bir duygu ve eylemi içermesidir. Bu gösterilebilir, evrensel ve somut bir şeydir. Merhamet de koşulludur. Merhamet gösterilmeyi hak edecek şey, merhamet edilenin koşullarıdır. Makul, haklı yoksunluk merhameti meşru kılar. Diğer türlü “merhametten maraz doğar”. Koşulsuz merhamet, Adalet ilkesinin altını oyduğu gibi, ahlâk ile ahlâksızlık arasındaki uçurumu ortadan kaldırır. Merhametin genişliği ayrıdır, ‘sınırsızlığı’ ayrıdır. Sınırsız merhamet ahlâksızlığın ödüllendirilmesidir.

5- Allah, Hz. Muhammed ve İslâm’ın Ortak Niteliği Olarak Adalet ve Rahmet

a) Allah: Kur’an’da Allah’ın “Adil” diye bir ismi-sıfatı geçmez. Ancak, Allah’ın “vaadi doğruluk ve adaletle gerçekleşmiştir” (6/115). Kur’an’da Allah’ın ismi olarak geçen “el-Hakk” Adil olmayı içeren bir sıfattır. Allah ne bu dünyada, ne de ahirette “kullarına karşı zalim (zallam) değildir” (3/182, 8/51, 41/46). Genel olarak Allah’ın adaletini onu insanlara emretmesinden çıkarırız: “Adil olun. O, takvaya daha yakındır” (5/8). “Gerçek şu ki Allah, adaleti ve iyilik yapmayı (ihsan), yakınlarla karşı cömert olmayı emredip, utanç verici ve arsız olanı, akıl ve sağduyuya aykırı olanı (munker), azgınlığı ve taşkınlığı yasaklar” (16/90)... Allah’ın rahmeti üzerinde durmaya gerek yoktur. Çünkü, daha önce de değindiğimiz gibi Rahman, Rahim, ‘Afuvv ve Ğafûr sıfatları Kur’an’da yüzlerce kez tekrarlanır. “Allah rahmeti kendine ilke edinmiştir” (6/12).

b) Hz. Muhammed: Allah Hz. Muhammed’e şöyle diyor: “Eğer onlar arasında bir karar verersen adaletle karar ver. Allah adil olanları bilir.” (5/42) Başka bir ayette de “De ki... ben adaleti gözetmekle emrolundum” (42/15)... O, aynı zamanda özgürlük Peygamberidir. “O, onların sırtlarına vurulmuş yükü indirip, boyunlarına geçirilmiş zincirleri çözecektir.” (7/157) O, “müminlere çok düşkün ve onlara karşı şefkat ve merhametle doludur.” (9/128) Hz. Muhammed’in yanında bulunanlar da kâfirlere karşı kararlı ve tavizsiz, birbirlerine karşı da merhamet doludurlar” (10/29).

c) İslâm: Evrensel bir dava/din’in en önemli bir unsuru olarak Adalet Kur’an’da ‘adl’ ve ‘küst’ fiilleriyle ifade edilir. Müminlere her yerde ve her durumda bütün tarih boyunca yerine getirmeleri gereken bir sorumluluk olarak vazedilmiştir. “Allah size emanet edilen şeyleri ehil olanlara tevdi etmenizi ve her ne zaman insanlar arasında hüküm verecek olursanız, adaletle hükmetmenizi emre-

der.” (4/58) “İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allah’a bağlılığınızda sıkı durun; herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten saptırmayın. Adil olun, bu, Allah’a karşı sorumluluk bilinci duymaya daha yakındır” (5/8). Merhamete gelince, sarp yokuşu aşarak imtihanı kazanmanın koşullarından biri de insanların birbirlerine “sabırlı ve merhametli tavsiye etmektir” (90/17).

6- Sonuç: Genel olarak İncillerin koşulsuz sevgiyi savunduğu söylenebilir: “Ama beni dinleyen sizlere şunu söylüyorum: düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın. Size lanet edenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin, bir yanağınıza tokat atanlara öteki yanağınızı da çevirin” (Luka: 6/27-28, Matta: 5/38-48)... Tanrıyla insan arasındaki ilişki de genel olarak “sevgi” temeline oturtulur. Bu konuda Yahudi filozof ve teologu Martin Buber şöyle diyor: “Öncelikle Tanrı korkusunu tecrübe etmeden Tanrı sevgisiyle başlayan bir kişi, kendisinin yapmış olduğu bir putu sevmenin yeterince kolay olduğu bir Tanrı’yı sever.”³ Tanrıyla insan arasındaki ilişkiyi adaleti dışlayarak salt sevgi üzerine oturtmanın doğuracağı sakıncalar üzerinde de Fazlurrahman şunları söylüyor: “Kendilerinin tamamen Allah’ın “çocukları” (olduklarını) ve Allah’ın onlara olan sevgisini ifade etmek için kendini feda ettiği inancını vurgulayan dinî ideoloji, insanın ahlâken olgunlaşması hususunda pek az şey başarmıştır. Evet “çocuklar” gerçekten mahkeme edilmez, onlar özel bir tarzda cezalandırılır. Ancak, insanın takva meş’alesini tutuşturup alevlendirmesi beklenirken ona hâlâ çocuk muamelesi yapmak akıl kârı mıdır? İhmalkâr bir adam ile çocuk arasında dağlar kadar fark vardır. Diğer türlü, insan ne zaman olgunlaşacaktır?”⁴ “Özetle, Hristiyanlık sevgiyi gerek Allah-insan ilişkisinde, gerekse insan-insan ilişkisinde dava/din yaparak yanlış yapmıştır. Sevgi bu ilişkilerde olmalı; ancak sübjektif kalmalı. Dava haline getirilecek olan Adalet ve Merhamettir. Birincisi somuttur, ölçülebilir (terazi); ikincisi ise sadece duygu değil bizzat ihsandır. Tasavvuf koşulsuz sevgiyi dava edinerek Hristiyanlığa yaklaşmıştır. “Gül Muhammed” söylemleri de Allah’ın, Hz. Muhammed’in ve İslâm’ın gerçek davası olan Adalet talebini gölgeleme noktasına doğru yönelmiş durumdadır.

1 - Friedrich Nietzsche, Deccal, çev. Oruç Aruoba, İstanbul 1995, 35-36.
 2 - El-İsfahani, Ragıb, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, İstanbul 1986, 279.
 3 - Buber, Martin, Tanrı Tutulması, çev. A. Tüzer, Ankara 2000, 51.
 4 - Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, çev. A. Açıkgeçen, Ankara 2003, 39.

şeytan üçgeninin suç ortakları

Krallar Bir Ülkeye Girerse...

MUSA ŞİMŞEKÇAKAN

musasimsekcankan@ictihad.com

Bugünün dünyasında da yorumları ve en azından uygulamaları yönünden bütünüyle mevcut statükoları korumaya yönelik olarak kurgulandığı vehmini veren İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başlangıç metninin, insan haklarının hukuk düzeniyle korunması gerekliliğini; “İnsanın zorbalık ve baskıya karşı son bir yol olarak ayaklanmaya başvurmak zorunda bırakılmaması için...” yaklaşımıyla gerekçelendirmesi ilginçtir.

Son yüzyılda, halk iradesi ile yönetilen ülke görüntüsü vermelerine karşın, dünyamızdaki mevcut yönetim şekillerinin, içten içe birer krallık olduklarına, hatta kendilerini elit veya aristokrat sayan kesimlerin, bazen feodal ya da monarşik sistemlerde dahi görülmemiş yetkilerle donandıklarına şahit oluyoruz.

Tarihte krallar, isyanlar karşısında tek hedef olmaktan çıkmak için saha genişleterek kendilerine yakın bir sınıf oluşturmuşlardı. Firavun’un yaptığı gibi. Bugün de aynı ayrıcalıklı blok mevcuttur. Kur’an terminolojisinde bunun adı “Mele” dir. “Gözdeler” denilen ve soylu kılınan bu sınıf, iktidara yakın olup bürokrat kesimi oluşturur. Siyaset bunların elindedir. “Şımarık zenginler” diye isimlendirilebilecek “Mütref” ise, bu grupla dirsek teması kurar. Bunlar da Karun’un alt tabakası olup sermayeyi ellerinde tutarlar. Bir de “Belam” denilen ve ilmiyle sistemin işleyişine meşruiyet kazandırma görevini üstlenenler vardır. Hepsi kariyer sahibidirler. Alt tabakaları ise, “Haman” dır. Bazen zulmün emrinde teknoloji üreten mühendis takımı, çoğu zaman da ilk ikisinin yapıp-ettiklerini Allah’ın iradesi ile örtüştüren “ilim” ve özellikle “din adamı” sınıfıdır, bunlar. Böylece bütün âlemi paylaşırlar.

İnsanları kategorize eden ve kendi dışındakilere hayat hakkı tanımayan çevreler dediğimiz; Firavun, Karun ve Belam’ın sembolik tiplmelerinde kendini gösteren bu istilacılar, bir şeytan üçgeni oluştururlar. Bu üçgende, ahlaki kaygılardan uzak bir şekilde, amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah görerek aralarında paslaşırlar. İçinde halkların ezildiği bu mengine; siyaset, sermaye ve bilgi, birer silahtır. Örneğin, bunlar açısından “Küreselleşme” denilen şey, paranın egemenliğinin, akıl-bilim-ilerleme barkoduyla demokrasi patentli olarak sunulmasıdır. Böylelikle krallar, aralarında olası riskleri paylaşırlar. Kendi dışındakiler için sorumluluk duymayan ve adaleti indi yorumlarıyla çarpıtan bu emperyalist sömürgecilerin ortak tavrı, tamamen insanları kendi çıkarları için kandırmaya ve yalana odaklanmalarıdır. Bunun için; halkları bölebilir, birbirine düşürebilir ve ayaklanmalarını için görüntüde de olsa iktidarlarının bir kısmını onlarla paylaşabilirler.

Bugünün dünyasında da yorumları ve en azından uygulamaları yönünden

bütünüyle mevcut statükoları korumaya yönelik olarak kurgulandığı vehmini veren İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si başlangıç metninin, insan haklarının hukuk düzeniyle korunması gerekliliğini; “İnsanın zorbalık ve baskıya karşı son bir yol olarak ayaklanmaya başvurmak zorunda bırakılmaması için...” yaklaşımıyla gerekçelendirmesi ilginçtir.

Ayaklanmaya başvurmak zorunda bırakılmamak...

Krallar, her zaman haklı ve dokunulmazdır. Yaptıkları iyilikler birer lütuftur ve bu cömertlikleri onlara tekrar suç işleme hakkı kazandırır. Zaman içerisinde krallar; işledikleri suçlar ve hak ihlalleri sebebiyle, muhtemel bir karşı ayaklanmaya mahal vermemek için, perde arkasına gizlenip yönetimi paylaşacakları alanı genişletmeyi, daha da iyi öğrenmişlerdir. Alan genişlediği için, insanlar haklarını talep edebilecekleri bir muhatap bulmakta zorlanırlar. Örneğin, demokrasilerde halklar, ideolojik kamlara bölünür. Bu parçacı yaklaşımda, hiçbir görüş, isteklerini tam olarak gerçekleştiremez. Biri, diğeri için neredeyse düşmandır ve hak talepleri, mücadele alanında sürekli ertelenerek beklemeye alınır. Bu ideolojik arena-da, ortak bir tavır geliştirilemeyeceği için, hiç biri tam anlamıyla iktidar olamaz ve diğeri ile dengelenir. Ama krallar, hep iktidardadır. Dahası, tüketim alışkanlığının büyümesiyle, sisteme sahip çıkacaklarını bildikleri bir orta sınıf oluştururlar. Ne zaman devrimci bir çağrı görseler, hemen karşısına, bu sınıftan kendilerine şu ya da bu kılıf veya adla askerler üretirler. Bu yüzden, bugün demokrasi ile yönetildiği halde açıkça kendi halkına ya da başkalarına zulmeden pek çok ülke yönetimi bulabilirsiniz. Nitekim düzeni tehdit eden durumlarda, “Orta sınıf” denilen ve az buçuk palazlandırılmış kesimlerin beklentileri ile mevcut yapının çıkarlarının ortak paydası artırılarak sistemin işleyişi, yönetenler açısından daha güvenli hale getirilir. Üstelik insanlara yönetimde açılan iktidar alanı; ülke menfaatleri, asla değiştirilemeyecek ilkeler ve istikrar gibi gerekçelerle, çoğu kez çerçevesi belirlenmiş bir hatır. Bunun dışına çıkılamaz. Halkın iradesinin iktidara yansımamasının benzer sebepleri her zaman bulunur. Çünkü cahil sayılan halk, hiçbir zaman kendi kendini yönetemez. Halk, bunlar için köle, işçi ve yeri geldiğinde tetikçi olmak için vardır. Ve bunların nezdinde insan, yalnızca bir tüketici olarak değer taşır. Bu yönetimler, öylesine çıkarıcılardır ki, muhalefeti ve sözde emek savunusu yapan sendikaları dahi, kendileri için bir emniyet supabı haline getirmişlerdir. Örgütsüz bir toplumun doğuracağı kaoslardan kurtulmak ve olup-biteni bilmek adına, her şeyi kendileri kurgulayıp örgütlerler. Hatta terör ve teröristi bile.

Saltanatın soya dayalı olduğu dönemlerde sultanlar,

Tanrı'nın gölgesiydiler. Menfaatleri gereği bu gölgede ara sırada olsa tebaalarını güneşten korurlardı. Kendileri Tanrı olunca, tamamen görünmez hale geldiler. İnsanların feodal düzenlere karşı seslerini yükseltmeye başladığından beri krallar, çoğu kez kendilerini hemen hiç göstermezler. Bu gizlilikleriyle cin gibidirler. Ortalarda görünmezler. Bugünkü kalkanları, cinlenmiş gizemli demokrasidir. Örneğin, bu sistemde işlenen suçların önemli bir kısmı, faili meçhul kalır ve bu “cin krallar” tarafından tasarlanır. İnsanların Allah'tan geldiğini zannettikleri kaderin resmini, bu “cin krallar” ın çizdiği çerçeve belirler. Bu resmin içinde, harikulade evler ve yemyeşil bahçelerle parsellenmiş cennetler satılır. Herkesin bu resimde bir rengi ve ümidi vardır. Ve insanların içinde kaybolacakları derinlikte, geniş bir “fırsat” alanı açılır. Bu, insanın kayıtsız kalamayacağı değerler alanıdır. Bu sahaya; emek, hak ve hürriyetlerle sıvanmış neon ışıklı tabelalar ve kralların ihtiraslarıyla gübrelenmiş, kelepir vesile ağaçları dikilir. Bu ağaçlardan devşirilecek her meyve, iktidara yakınlaşmaya vesile olur. İktidara yaklaştıkça da yaşam kaliteniz yükselir. Fakat sadece hayalleriyle ulaşabilenler için dahi bu ağaçlar, kartondandır.

Kartondan oyuncaklarla oynayan insanlar, bir süre sonra çocuklaşırlar. Bu olgunlaşmamış ve kandırılan çocuklar elinde yönetim işi, bir oyun ve eğlenceye dönüşür. Bilindiği gibi çocukların ilgilerini, belli bir konu üzerine yoğunlaştırma süreleri, çok kısadır. Sıkıldıkları anda, onlara sanal veya sahte yeni bir alan açmak ve farklı bir gündem oluşturmak yeterlidir. Örneğin, az önce ağlar-ken gördüğünüz bir çocuğu biraz sonra güldürebilirsiniz. Sömürgeci güçler, yöneten-yönetilen ilişkilerinde, her türlü haklı gerekçelerden uzak istilacı tavırlarıyla onurlu insanları aşağılayıp çocuklaştırarak toplumun yozlaşması için ellerinden geleni yaparlar. Koskoca toplumu, resmi tarih masallarıyla uyuturlar. Bilindiği gibi bütün sevimliliklerine rağmen çocuklar, ülke yönetemezler. Bir toplum, uyuyarak asla büyüyemez. Mele'lerin çizdiği kırmızı yatay çizgilerle, Haman'ların çizdiği dikey yeşil çizgileri birbirine ekleyip kulluktan bozma bir sürü vatandaşlık görevi oluştururlar. Başka bir ifade ile vatandaş olmakla kul olmayı birbirine katıp karıştırırlar. Bir sürü haram ve yasak üretirler. Öyleki bunların elinde vatandaş olmak, Allah'a kul olmaktan daha zor hale gelir. Aşağılanmanın tek yolu hakaret edilip horlanmak da değildir. Baba rolündeki devlet elinde, düşündüğü ya da konuştuğu için çocuk gibi azarlanmak veya cezalandırılmak da toplumu kişiliksizleştirebilir. Aslında yeni yüzyılda gerçek savaş, psikolojiktir.

“... Gerçek şu ki, krallar bir ülkeye girdiklerinde orayı tarumar ederler; oranın onurlu insanlarını aşağılarlar. İstilacıların davranış tarzı (her zaman) böyledir.” (27 Neml / 34)

*Aşağılanmanın tek yolu
hakaret edilip horlanmak
da değildir. Baba rolündeki
devlet elinde, düşündüğü
ya da konuştuğu için çocuk
gibi azarlanmak veya
cezalandırılmak da toplumu
kişisizleştirebilir. Aslında
yeni yüzyılda gerçek savaş,
psikolojiktir.*

Görünmez krallar, sorgulanamazlar...

Hâlbuki İslam anlayışında sorgulanamayan sadece Allah'tır. Onun dışındaki herkes yaptığı şeylerin hesabını verebilmeli ve kendisine hesap sorulabilmelidir. Bu yarıdan peygamberler dahi hariç tutulmamıştır. Hesap sorulamayan kesimler, cahil saydıkları halka karşı diledikleri gibi davranabilir ve böylece sorumluluklarını askıya alarak zulmedebilirler. Nitekim bu sahte güçlerin Allah gibi davranması, maiyeti saydıkları insanları, kulları gibi görmelerine ve onları küçümsemelerine yol açar. Bu yüzden, Kur'an'da Allah'a eş/ortak edinmek en büyük zulüm sayılmıştır. Onun "tek" kabul edilmesindeki ısrarın veya bu gibi durumlarda çokça "tenzih" in sebebi budur.

"Geçmiş vahyin izleyicileri arasında öylesi var ki, kendisine bir hazine emanet etsen sana (sadakatle) iade eder ve öylesi de var ki ona ufak bir altın sikke emanet etsen, başında dikilmedikçe sana geri vermez; bu, onların, 'Kitap ile ilgisi olmayan bu halk(a yaptığımız hiçbir şey)'den dolayı bize bir suç yüklenemez (sorumluluğumuz yoktur.)' şeklindeki iddialarının bir sonucudur: (Böylece) onlar, (bile bile) Allah hakkında yalan söylerler." (3 Al-i İmran / 75)

Söz konusu ayette, halkı kandırmanın veya onlara karşı herhangi bir sorumluluk duymamanın, Allah hakkında yalan söylemekle aynı şey sayılması, ilginçtir. Burada, Allah hakkında söylenen yalan, yeryüzünde küstahça büyükenlerin işine yarayan çarpık adalet anlayışını onaylamaktır. Hâlbuki diğerlerinin haklarını yok sayan bir adalet anlayışı, hiçbir yerde tutunamaz. Allah ise, böyle bir haksızlığı asla onaylamaz.

"Ama gerçek (verilen hüküm sadece) kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler." (24 Nur / 49)

Önemli olan Allah'a rağmen güvende olunamayacağının şuuruna varmaktır. Dahası iman, Allah'ın yeryüzünün yaşanılabilir bir yer olması için gönderdiği kitaplarla

çizdiği çerçevenin, güvenlik için zaruri bir şart olduğunu tasdik etmek demektir. Adalet, güvende olmanın ilk şartıdır. Güvenlik ise, ancak tek İlah anlayışıyla mümkündür. Bir yönüyle iman, emniyet demektir. Güvende olunacak bir ortam talep etmek. Güven ise, adaletle mümkündür. İnanan biri için Allah'ın adaletini istemek kadar makul bir talep olamaz. Bu bağlamda iman etmek, adalet istemek anlamına gelir.

Güç gösterisi yapmak sadece Allaha yakıştır. Nitekim sosyal sınıf farklarının oluşmaması ve insanların birbirlerine haksızlık etmemeleri için eşit olmaları gerekir. İnsanın kendini güçlü bulduğu her alan, baskı ve zulme dönüşebilirliği açısından tehlikelidir. Zira patron-işçi, karı-koca ya da yönetici-yönetilen ilişkilerinin, Allah-kul ilişkisine dönüşmesi, zulüm doğuracaktır.

"Allah'tan başka kimseye kul olmamak" demek, kimse-nin kimse üzerinde tahakkümünün olmaması ve kimse-nin bir diğerine nasıl yaşaması gerektiğini söyleyememesi demektir. Hakları bağlamında bütün insanlar eşittir ve adalet, herkes içindir. Tevhit; adalet, adalet ise toplumun refahı içindir. Yani tevhit, insanların mutluluğu için vazgeçilmezdir. Ayrıca tek İlah'a kulluk etmek, insanın iç bütünlüğü için yani kişisel güvenliği için de zaruri bir şarttır.

"Allah size bir örnek olay anlatmaktadır: tümü birbiriyle ihtilaflı birçok ortağı olan kimsenin emrindeki adam ile tamamen bir kişiye bağlı bulunan adam(ın hikâyesi): içinde bulundukları şartlar açısından bu iki adam eşit olabilir mi? (Hayır,) bütün övgüler (yalnız) Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamaz." (39 Zümer / 29)

Özlenen ve istenen matematiksel sıfır adalet değildir. Adil olmaya gayret etmek ve adaletin gerçekleşmesini dert edinmektir. Asıl sorun, dünyanın kendi haline bırakıldığında insan dışındaki varlıklara ait gözlemlenen kuralların, insan için de geçerli olduğu varsayımıdır. İlahi rehberlik ve akliselimin yönlendirmesi olmadan, var olanın mevcut halini, Allah'ın iradesinin reel karşılığı saymak, haksızlık olur. İlahi rızanın gerçek iz düşümü; biri gönderdiği vahiylerde diğeri de ortak aklın vicdanla yapacağı birlikteliğin sonucunda aranmalıdır.

"(Her konuda) ölçü ve tartıya tam olarak, adaletle uyun; Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. Bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabalarınıza (karşı) olsa da, adil olun." (6 En'am / 152)

Kur'an, ekonomik ve sosyal adaletin olmadığı bir yerde, haksızlıklara gözünü kapayarak yapılan tüm Allah'a kulluk edimlerini, gösteriş olarak nitelemektedir (Mâun). Dolayısıyla kulluk bilincinin temelinde, adalet yer almalıdır.

Ayrıca Kur'an, bilinçten yoksun bir imanı kabul etmediği gibi resullerin dahi taklit edilmesini değil, örnek alınmasını önerir. Körü körüne itaat, kimseye fayda getirmez. İçselleştirilememiş bir bağlılık, kapsamı sorgulanamaz bir bağımlılık oluşturacaktır. Nitekim ilişki boyutunda sorgulanamazlık ona ait olmasına rağmen, Allah bile, kendisine yapılacak kulluğu gerekçelendirmiştir. Zaten ibadet formlarının tamamı, geri dönüşlü ve yalnızca insanın faydalanacağı türdendir.

"Ve (gerçek şudur:) dilediğini yaratan ve (insanlar için) en iyi olanı seçen senin Rabbindir..." (28 Kasas / 68)

İnsanların, ibadetin "niçin" ine ilişkin faydaları anlaması, beraberinde tefekkürü davet edecektir. Bilinçli bir kulluk, ön yargılardan arınmış ve içselleştirilmiş bir kabulde mümkündür. Bu anlamda, yaşadığımız olaylarla ayetler arasındaki ilişkiyi kurabilmeye, vahiy kültürü denir. Bu kültür; sürekli yaratılışla canlılığını koruyan gerçekler olarak benzerlerini kendi dünyamızda yakalamamız gereken ilkelerden oluşur. Dolayısıyla kitabî ve kevnî ayetler, evrensel anlamda hayatı doğru algılamamıza yardımcı olurlar.

İnsan-insan ilişkileri açısından; tâbi olan ile olunan arasındaki olumsuz yaklaşımlar, bir sürü mazlum ve mağdur üretmiştir. Kur'an'ın, birbirinin peşine takılan ve sonuçta birbirinden beslenmeyi varlık sebebi sayan insanlar için açtığı konular ve bahsettiği tipler, dikkate şayandır. Bilindiği gibi her zulüm, mazlum yaratır. İçinde bulunduğu mağduriyetten dolayı mazlum, ilk bakışta sevimli ve cana yakın bulunur. Hatta sadece bu zayıf yönüyle dahi merhameti hak ettiği ya da edeceği varsayılır. Oysa direnmeyi, dayanmak veya katlanmakla karıştırmalarından olsa gerek; Kur'an, bunların önemli bir kısmının sevimsiz olduğunu ve kötü bir sonuçla karşılaşacaklarını söyler.

Sevimsiz Olanlar:

İçinizde bazılarını şöyle bulursunuz;

"(Ama) hakikati inkâra şartlanmış olanlar, 'Biz ne bu Kur'an'a inanırız, ne de önceki vahiylerden bugüne kalanlara!' dediler. Sen (Hesap Günü) Rablerinin huzurunda suçu birbirlerinin üzerine atıp durdukları zaman bu zalimlerin(halini) bir görseydin! Gücsüz olanlar küstahça böbürlenenerlere: 'Siz olmasaydınız kesinlikle inanmışlardan olurduk!' diyeceklerdir. Küstahça böbürlenener ise gücsüzlere: 'Nasıl olur? Doğru yol size açıkça gösterildikten sonra biz mi sizi (zorla) ondan alıkoyduk? Hayır, suçlu olan sizdiniz!' diyeceklerdir. Ama gücsüzler, küstahça büyüklük taslayanlara: 'Öyle değil! (Bizi ondan alıkoyan, sizin) gece gündüz (Allah'ın mesajlarına karşı) yanlış ve yanıltıcı itirazlar geliştirmenizdi; (tıpkı) Allah'ı tanımamaya ve O'na

rakip güçler bulunduğu bizi ikna ettiğiniz (gibi)!' diyeceklerdir. Ve onlar (kendilerini bekleyen) azabı görünce (derin) pişmanlıklarını ifade etmeye imkân bulamayacaklar: çünkü biz hakikati inkâra şartlanmış olanların boyunlarına demir halkalar geçireceğiz. Bu, yaptıklarının (adil) bir karşılığı değil midir?" (34 Sebe / 31-33)

Gücsüz olanlar, küstahça böbürlenenerlere:

"Siz olmasaydınız kesinlikle inanmışlardan olurduk!" diyecekler.

Yani;

"Siz bizi imandan saptırdınız, sizin yüzünüzden inanamadık." diyecekler.

Küstahça böbürlenener ise, zayıf düşürülenlere:

"Nasıl olur? Doğru yol size açıkça gösterildikten sonra biz mi sizi (zorla) ondan alıkoyduk? Hayır, suçlu olan sizdiniz!" diyecekler.

Yani;

"Siz bir gün bu yaptıklarımız günah, ayıp, yanlış ve yapmayın, yapmayalım dediniz mi?

Hiç şikâyet edip Allah var, vicdan var, insaf var, durun, diyerek karşı çıktınız mı?

İman ettiğinizi söylediniz de, biz mi engel olduk?

Beraber haram, helal demeden eğlenerek yiyip içiyorduk.

Belki de bizim aşırılıklarımızın arkasında sizin desteğiniz yatıyordu.

Bütün suçları beraber işliyorduk, siz de en az bizim kadar suçlusunuz.

Artık sızlansak da, sabretsek de birdir; kaçıp sığınacak bir yerimiz yok!" diyecekler.

Küçük görülenler, küstahça büyüklük taslayanlara:

"Öyle değil! Bizi ondan alıkoyan, sizin gece gündüz Allah'ın mesajlarına karşı yanlış ve yanıltıcı itirazlar geliştirmenizdi; tıpkı Allah'ı tanımamaya ve O'na rakip güçler bulunduğu bizi ikna ettiğiniz gibi!" diyecekler.

Yani;

"Öyle bir dünya tasavvur edip öylesine büyüleyici kapılar açtınız ki...

Zevk içinde barlarda, pavyonlarda eğlenirken Allah aklımıza mı geldi.

Sizin kurguladığınız yaldızlı hayatta gerçekleri göremedik.

Sizin bu konularda yalan söyleyebileceğinizi düşünemedik.

Rahmeti, rızık, özgürlüğü ve adaleti sizin dağıttığınızı sanmıştık.

Nerede o alımlı, mağrur ve her şeyi bilen tavrınız?

O inananlarla alay eden, küçümseyen haliniz?

Anlaşılan bizi kandıran, sizin gibi şeytanlarmış.

Din diye karşımıza çıkardığınız gizemli ve şifreli anlayışlar ve bol ifritli çarpan güçler, baksanıza yalanmış. Nerede o bağlanılan sahte tanrılar, bol ebcecli muskalar, büyü bozucular, üfürülen suratlar? Artık kim efsun yapıp bizi kurtaracak? Kim bize şefaathçi olacak? Hani büyük ataların şad olmuş yardıma koşan ruhları? Şimdi kim bizi savunacak? Acaba yapılan iyiliklerin hiç mi karşılığı olmayacak? Biz size uymuş kimselerdik. Şimdi en azından, şu üstümüze gelecek ateşin bir kısmını bizden uzaklaştırmak mümkün mü?” diyecekler.

“Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırsınız, onu saçılmış zerrelere haline getiririz (değersiz kılarız).” (25 Furkan / 23)

Her ikisi içinde;

“Biz hakikati inkârı şartlanmış olanların boyunlarına demir halkalar geçireceğiz. Bu, yaptıklarının (adil) bir karşılığı değil midir?”

Yani;

“Kula kulluğun karşılığı...” denilecek.

Burada dikkat çekici olan, zavallıların şu son itirazlarıdır:

‘Hayır! (Bizi ondan alıkoyan, sizin) gece gündüz (Allah’ın mesajlarına karşı) yanlış ve yanıltıcı itirazlar geliştirmenizdi; (tıpkı) Allah’ı tanınamaya ve O’na rakip güçler bulunduğuna bizi ikna ettiğiniz (gibi)!’

Bu diyalog, yöneten - yönetilen ilişkilerinin, dinden bağımsız gelişmediğini gösteriyor. Belam ve Haman’ların elinden çıktığı anlaşılan bu sahte din örgüsü, hemen her zaman Samiri’nin yaptığına benzer şekilde “Elçi’nin İzi”nden de örnekler taşıyor. İşin kötüsü, bu uyuşturma faaliyetleri; bazen hurafelerle sulandırılmış bazen koyu bir milliyetçilik aşısı yapılmış bazen de ahlaktan yoksun ve salt sistemin bekasına uyarlanmış bir dinle yapılır. İlahi rehberlik altında oluşmuş peygamberlerin mirasından çalarak oluşturulan söylemlere, biraz pragmatizm, azıcık ajitasyon, bolca hurafe ve epeyce de resmi ideoloji katılarak insanların tapınma ihtiyacı geçici de olsa karşılanıyor. Böylesi bir büyü içinde, kalabalıkların insanı güdeleyen yönüne bir de ait olma hissi katıldı mı, artık on yıllarda yeni bir nesil yaratmanın önü açılmış oluyor.

Buradan hareketle: *“De ki: “Size bir şeyi öğütleyeyim: Allah için, ikiye ikiye ve teker teker durup düşününüz! Arkadaşınızda cinlenmişlikten eser yoktur. O, çetin bir*

azabın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.” (34 Sebe / 46) ayeti, “uydum kalabalığa” dediğimiz anlayışı eleştiriyor. Körü körüne taklidi içeren bu seviyesiz birliktelikler, özgür ve özgün düşüncelere engel teşkil ediyor. Toplumun elit bir sınıf tarafından güdülmesi sonucunu doğuran bu teşebbüsler, sınıfsal ayrım oluşturan haksız uygulamalara kapı aralıyor.

Birer ikiye kalkın ve düşünün.

Muhammed’in cinlenmiş olmadığını biliyorsunuz.

Ebu Lehep öyle istediği ve öyle dediği için böyle konuşuyorsunuz.

Aslında O; dürüst, güvenilir ve tanıdığınız biri.

Birer ikiye kalkın ve düşünün.

İslam’ın gericilik, karanlık ve öcü olmadığını,

Aslında rahmet, aydınlık ve barış olduğunu biliyorsunuz.

Birer ikiye kalkın ve düşünün.

Aslında haklarınızı gasbedenlerin kimler olduğunu

Rabb’inizin size asla haksızlık yapmayacağını farkındasınız.

Bu diyalogun ana fikri şudur:

Çıkmın içinde bulundunuz gruptan birer ikiye

Kurtulun şu taş gibi kalplerinizle yuvarlanıp gitmekten

Beyni yıkayan, günaha bulanmış yalan haberlerden

Düşünün, gerçeğin çok farklı olduğunu göreceksiniz.

Bunlar; günaha birbirleriyle yarışıp yeryüzünde sürekli savaş için ateş yakan, ikiye ikiye ve kısıncı azgınlara izin de, iştahlarının sonu olmayan dalkavuk tiplerdir. Tıpkı sefil bir maymun gibi...

“De ki: ‘Allah katında bunlardan daha şiddetli bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar, Allahın lanetledikleridir; onlar Allahın gazap ettikleridir ve şeytani güçlere (tağut) taptıkları için Allahın maymuna ve domuza çevirdikleridir: Bunlar durumu en kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapanlardır’ “. (5 Maide / 60)

Servet ve soylarını bir güç gösterisine dönüştürenlerin arzu ve isteklerinin peşinde, duyuları ile kavrayamadıkları güçlere körçesine tapan bu zavallı kimselerin, İblis’i haklı çıkaran böylesine davranışları içler acısıdır.

Menfaati için kan döken

Hayvanların kulaklarını delen

Yaratılışı değiştiren

Kuruntularının pençesinde

Emperyalist sömürgecilerin peşinde

Şeytani güçlere taparak

Bizi meleklerle mahcup eden bunlardır.

Bazılarını da şöyle bulursunuz;

“Melekler, kendilerine zulmeden kimselere canlarını alırken soracaklar: ‘Neyiniz vardı sizin?’ Onlar: ‘Biz, yeryüzünde çok güçsüzdük’ diye cevap verecekler. (Melekler:), ‘Allah’ın arzı sizin kötülük diyarını terk etmenize yetecek kadar geniş değil miydi?’ diyecekler. Böylelerinin varış yeri cehennemdir, ne kötü bir varış yeri!’ (4 Nisa / 97)

Melekler, kendilerine zulmeden kimselere canlarını alırken soracaklar: “Dünyadayken durumunuz neydi?”

“Onlar; ‘Biz, yeryüzünde çok güçsüzdük.’ diye cevap verecekler.”

Yani;

“Zor şartlarda çalışan insanlardık. Ekmek aslanın ağzındaydı. Karnımızı zor doyuruyorduk. Pek çok şeyden yoksunduk. Nasıl ve neyin mücadelesini yapacaktık. Biz, kötü bir sonuçla karşılaşmayı hak etmiyoruz.” diye cevap verecekler.

“Melekler; ‘Allah’ın arzı, sizin kötülük diyarını terk etmenize yetecek kadar geniş değil miydi?’ diyecekler.”

Yani;

“Siz fakir ama ilkesiz, zayıf ama kişiliksizsiniz. Hiçbir şeyden şikâyet etmediniz. Kurtulmak isteyip buna yol aramadınız. Nasihat dinlemediniz. Elinize biraz para geçse kendilerine kuyruk olduğunuz kimselere yaltaklanmayı, hiç ihmal etmezsiniz. Hesap gününü unutarak sorgulamadan, batıla dalanlarla beraber dalıp gittiniz (74/45, 46). Sorun çıktığında sıvışmak ve sorumluluk gerektiğinde sıyrılmak, sizin en temel vasfınızdı (24/63). Yerinizi, işinizi, şartlarınızı değiştirmeyi, adaleti ve özgürlüğü istemeyi unuttunuz. Hatta kendiniz bir şey yapmadığınız gibi insani değerleri savunanları yok sayıp onlara yapılan haksızlıklara da seyirci kaldınız. Sadece bu güçsüz halinizden kurtulmak isteyip hakkı ve haklı olanı savunsaydınız. Gerçeği dile getirenleri alkışlasaydınız. Zulme ve zalime yüzünüzü çevirip hiçbir şey olmamış gibi davranmasaydınız.

İşkenceye mi karşı çıktınız?

İşgallere mi?

Rüşvete mi direndiniz?

Adam kayırmaya mı?

Elçiler size hakikatin bütün kanıtlarını getirmemiş miydi? Allah’ın arzı geniş değil miydi? Kötülüklerden hicret etmeyi neden hiç düşünmediniz? Hiç değilse bağırsaydınız,

Adalet, güvende olmanın ilk şartıdır. Güvenlik ise, ancak tek İlah anlayışıyla mümkündür. Bir yönüyle iman, emniyet demektir. Güvende olunacak bir ortam talep etmek. Güven ise, adaletle mümkündür. İnanan biri için Allah’ın adaletini istemek kadar makul bir talep olamaz. Bu bağlamda iman etmek, adalet istemek anlamına gelir.

nız, olmadı konuşaydınız, olmadı fısıldasaydınız, olmadı sadece düşünüp kızsaydınız da azıcık kaşlarınızı çatsaydınız. Siz hangisini yaptınız?” diyecekler.

Nitekim bunlar, hiçbir şekilde tahrik olmayan ve sahip oldukları hiçbir değer için bedel ödemeyi göze almayan, alamayan ve hiçbir işe yaramayan asalak tiplerdir. Tıpkı uyuşuk bir köpek gibi...

“Ve kendisine mesajlarımızı lütfettiğimiz halde onları bir kenara atan kimsenin başına gelecek olanı anlat onlara: Şeytan yetişip yakalar onu ve o da, başka niceleri gibi, vahim bir sapışla sapıp gider. Biz eğer dileseydik (bize yaklaşırdı), onu ayetlerimizle yüceltir, üstün kılardık: fakat o hep dünyaya sarıldı ve yalnızca kendi arzusu ve heveslerinin peşinden gitti. Bu bakımdan, böyle birinin durumu (kışkırtılan) bir köpeğin durumu gibidir: öyle ki, onun üzerine korkutarak varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da. Bizim ayetlerimizi yalanmaya kalkan kimselelerin hali işte böyledir. Öyleyse, bu kıssayı anlat ki belki derin derin düşünürler.” (7 A’raf / 175, 176)

Sahip olduğu bütün değerlerin yerle bir edilmesine rağmen; tahrik olmayan ve tavır alamayan bu gibilerin, kendi haline bırakılması durumunda da sonuç değişmez. Bunlar itaat delisi ve güçlü hayranıdır. Yemekle donanmış bir masa, kariyerle sunulmuş bir makam ve bir maaş ikramiye, bunların vicdanını olabildiğince şekillendirilebilir. Hayat görüşlerinin sadece menfaatlerinin peşinde şekillendiği bu guruhun, hiç kemiği yoktur.

“İnsanlar arasında öyleleri var ki, ‘Biz, Allah’a inanıyoruz!’ derler; ama Allah yolunda sıkıntıya düşünce insanlardan çektikleri eziyeti Allah’tan gelen bir ceza gibi, (hatta ondan daha korkutucu) görürler...” (29 Ankebut / 10)

*Kur'an, ekonomik ve sosyal
adaletin olmadığı bir
yerde, haksızlıklara gözünü
kapayarak yapılan tüm
Allah'a kulluk edimlerini,
gösteriş olarak nitelemektedir
(Mâun). Dolayısıyla kulluk
bilincinin temelinde, adalet
yer almalıdır.*

Sonuç olarak, yukarıda anlatılan iki zayıf güruhun ortak özelliği, aklını kullanmayarak körü körüne tabi olmaları ve taklit etmeleridir. Bunlar; büyük saydıkları önderleri ve liderleri peşinde, doğru yolu kaybedenlerdir. Başlarına gelen her türlü musibetin faturasını ona kestiklerinden, Allah ile araları iyi değildir. Bakan ama görmeyen, duyan ama dinlemeyen, ilgisi ve dikkati belden aşağısıyla mide-sinden öteye geçemeyen, güdülesi insanlardır, onlar.

“Eğer (sınırsız zenginliklerin önlerine serilmesiyle) bütün insanlar (küfürde) tek bir (şeytani) toplum haline gelmeyecek olsaydı, (şimdi) Rahman'ı inkâr edenlerin evlerini gümüşten çatılar ve tırmanacakları (gümüşten) merdivenler ile donatırdık; Onların evleri için gümüşten kapılar, üzerine yaslanacakları koltuklar yapardık. Ve (sınırsız ölçüde) altın? Ama bunların tümü, bu dünya hayatının (gelip geçici) zevklerinden başka bir şey değildir; hâlbuki Allah'a karşı sorumluluk duyanları öteki dünyada Rableri katında (mutluluk) bekler. Kim Rahman'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytani ona musallat ederiz. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihayet (Zikrimize karşı körlük edip yoldan çıkan o adam) bize geldiği zaman (kötü arkadaşına) der ki: “Keşke benimle senin aranda iki doğu (doğu ile batı) arası kadar uzaklık olsaydı (seni hiç görmeseydim); meğer ne kötü arkadaşmışsın sen!” Onlara, “(Bu temenniniz) bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz. Hepiniz azapta ortaksınız” denir.” (43 Zuhruf / 33-39)

Zayıf ama namussuz
Fakir ama onursuz
Mazlum ama sorumsuz
Anlamış ama kabullenmiş
Fark etmiş ama kabuğuna çekilmiş
Taklit ederek kuyruk olan
Kimliği ve kişiliği olmadan
Ve göze batmadan yaşayan tipler
Başlarına gelen bütün musibetleri

Sorumlularını arayacakları yerde
Gaybı taşılayıp

Allah'a fatura ediverirler.

“Yoksa sen onlardan çoğunun (senin ulaştırdığın mesajı) dinlediklerini ve akıllarını kullandıklarını mı sanıyorsun? Hayır, hayır, koyun sürüsü gibidir onlar: doğru yoldan hiç mi hiç haberleri yok!” (25 Furkan / 44)

Zalim kralların eğlencesi olmuş ve bu yüzden ilerlemiş yaşlarına rağmen ergenliklerini bir türlü atlatamamış zevk düşkünü bu insanlar için; dinlemek ve dinlediği şey üzerinde düşünmek ya da bakmak ve baktığını görmek, hiçbir zaman önemli olmamıştır. Bunlar dünyada mazlum olmalarına rağmen ahirette de memnun ve mutlu olamayacak kadar bedbahttırlar. Zira her ikisini de kaybederler.

“Kim bu dünyada gerçekleri görmede kör ise, ahirette de kördür...” (17 İsrâ / 72)

Adalet istemek, insanca bir şeydir. Fitri kabiliyetleri olgunlaşmamış birinin, mümin olmadan önce insan olması gerekir. Nitekim bütün yaşamsal ve olası teklifler, insani özellikler içerir. Sırf bu yüzden, Allah Resulü'nün arkadaşları için ; *“...Bizi güüt demeyin...”* (2 Bakara / 104) ayeti inmiş ve onlara insan olarak değerli oldukları hatırlatılmıştır.

Sevimli Olanlar:

Bazıları ise şöyledir;

“Nasıl olur da Allah yolunda savaşmayı ve ‘Ey Rabb’imiz! Bizi halkı zalim olan bu topraklardan kurtar(ıp özgürlüğe kavuştur) ve rahmetinle bizim için bir koruyucu ve destek olacak bir yardımcı gönder!’ diye yalvaran çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmayı reddedersiniz?” (4 Nisa / 75)

“Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu topraklardan kurtar(ıp özgürlüğe kavuştur)...”

Yani;

“Lütfen yardım edin. Çocuklarım bana bakmıyor.”

“Param yok. Tedavi olamayacak mıyım?”

“Sokakta kaldım. Sesimi duyan kimse yok mu?”

Halkının yanlışlara ve haksızlıklara duyarsızlaşıp -farkında olsun ya da olmasınlar- seyirci kalarak bir nevi zulme ortak olduğu toplumlarda bu haykırıslar, çok farklı şekillerde olabilir. Kur'an yaklaşımında; olası tek makbul zayıflık içinde bulunan bu insanların cihadı, asgari şikâyet etmektir. Zulmü dile getirmek ve çığlık atmak. Böylece, işlenen suçlara ortak olmaktan kurtulurlar. Nitekim Allah, kötü sözle bağırma, sadece zulme uğrayanlar için

hoş görmüştür. Sıkışan her toplumda olduğu gibi çaresizlikleri, onları bir kurtarıcı beklentisine sokmuştur. Kurtarıcılarının, yanı başlarında yaşayan müslümanlar olduğunu bilmeden!

Allah katında, tek sevimli mustazaflar, bunlardır. Bunların imkânları olmadığı halde, zulümden şikâyet edebilecek kadar kişilikleri oturmuştur. Kurtulmak istemeleri, onların olup-bitenin farkında olduklarını gösterir. Zayıf ama onurludurlar. Fakir ama gururludurlar. Örneğin; Kur'an'da, Firavun'un hanımı Asiye; zayıf, mazlum, mağdur ama onurlu ve kurtulmak isteyen insanlar için iyi bir örnek olarak anlatılır. Kocasını, onun yaptıklarını ve yaşadığı toplumu sorgulayan biri olarak...

"Hakikati inkâra şartlanmış olanlara gelince, Allah, Nuh'un karısı ile Lut'un karısını örnek getirmektedir: onlar iki dürüst ve erdemli kulumuzun nikâhı altında idiler, ama kocalarına ihanet etmişlerdi ve bu iki kadına (Hesap Günü): 'Haydi bütün öteki (günahkâr) lar ile birlikte ateşe girin!' denildiğinde iki (kocanın) da onlara bir faydası dokunmayacaktır! İmana ermiş olanlara da Allah, Firavun'un karısını örnek getirmiştir ki o: 'Ey Rabbim!' diye yalvarmıştı, 'Senin katında cennette benim için bir ev inşa et, beni Firavun'dan, yaptıklarından ve şu zalim halkın elinden kurtar!' " (66 Tahrîm / 10, 11)

İnsanın bağlandığı bütün geçmişinin, adalet beklentisine feda edilebilmesi kolay olmadığı için, zalim bir halkın elinden kurtulmak şuuru; ırk, dil, kültür ve tarih bilincinin üstündedir. Bu şuur, adaletin olmadığı yerde sahip olunan diğer her şeyin, anlamını ve değerini yitirdiğini gösterir.

Bu çağrışı duyanların ise; bir şeyler yapmak için, kurtarıcı beklemeye hakları yoktur. Onlar için hiçbir mazeret, sürekli olarak insanın sadece kendisini düşünerek toplumunun sorunlarına ilgisiz kalmasını haklı çıkarmaz. Aksi takdirde zulmedenlerle aynı kötü sonuçları paylaşırlar. "Nitekim hiç kimse; bütün suçunun, statü olarak kendisinden üstte bulunan kimselerin verdiği emirleri, körü körüne yerine getirmek olduğu mazeretini sığnamaz." (Esed)

"(Öyle) Bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz (hepinize erişir). Bilin ki Allah'ın azabı çetindir." (8 Enfal / 25)

İnsanın yaptığı bütün iyilikler, kendisi içindir. Dünyada mevcut bulunan imkânların, insanlar arasında adil olarak paylaşılması halinde herkese yeteceği düşüncesinden hareketle; Allah'ın kimseye borçlu kalmayacağı da kesindir. Nitekim Kur'an'da, servetin sadece zenginler arasında dolaşan bir güç haline gelmesinin yasaklandığını da biliyoruz. .

Havariler demişlerdi ki: "Allah'ın yardımcısı bizleriz." (61/14)

Allah'ın yardımcısı olmak (3/52)

Allah'ın sadaka kabul etmesi (9/104)

Allah'a borç vermek (2/245)

Allah yolunda sarf etmek (8/60)

Malları ve canları satın alması (9/111)

Beşte bir ganimeti alması (8/41)

Bütün bunlar, kimsesiz, yoksul ve mazlum insanlar içindir.

Tıpkı bunun gibi;

Allah'a eza etmek (33/57)

Allah'a hainlik etmek (8/71)

Allah'a savaş açmak (ribâ)

Yine peygamberlerle beraber onlara yapılan haksızlıklara karşılık gelir.

Tüm bunların yanı sıra Allah'a kurban kesmek, oruç tutarak hâlden anlamak veya zekât vermek de, bu insanlara yapılacak yardımlarla ilgilidir. Hatta cihad dediğimiz olgu dahi, bir anlamda onların esaretine ve ezilmesine son vermek için gösterilen gayretin adıdır. Başkalarının basit görüşlü ayak takımı dediği bu fakir, zayıf ve mazlum insanlar, Allah'ın kendilerine bu kadar sahip çıktığını ve iyilik ya da kötülük olsun onlara karşı yapılan her türlü davranışı, kendisine yapılmış saydığını keşke bilselerdi. Allah ile çaresiz ve yoksun bırakılmış insanlar arasında öylesine yakın bir ilişki vardır ki, bu yüzden halk arasında; "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste." denilmiştir.

"Fakat Biz istiyorduk ki, yeryüzünde hor ve güçsüz görülen kimselerden yana çıkalım..." (28 Kasas / 5)

Nitekim Kur'an'ın; insanların küçümsenmeden, aşağılanmadan adam yerine konmaları ve insanca yaşamaları için gösterdiği yolda günahattan uzak durmaya çağırmasının sebebi, günahın sahibinde oluşturacağı suçluluk hissidir. Zira bu his, kişiliği parçalayıp boyun eğmeyi beraberinde getirecektir.

"Firavun kavmini küçümsedi, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış (fasık) bir kavim idiler." (43 Zuhuruf / 54)

Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı düşünüldüğünde "Allah için" demek; insanlar için, mazlumlar için ve özellikle mustazaf denilen zayıf, yoksul ve haklarından yoksun bırakılmış kimseler için demektir. Üstelik; "...Allah'a ve insanlara karşı taahhütlerine (sadakatle) bağlanmadıkları sürece..." (3 Al-i İmran / 112) ayetinde; insanların himayesinin, Allah'ın vereceği güvenin yanı sıra gelmesi de, bu ilişkinin önemini açıkça ortaya koyar.

Din diye karşımıza çıkardığınız gizemli ve şifreli anlayışlar ve bol ifritli çarpan güçler, baksanıza yalanmış. Nerede o bağlanılan sahte tanrılar, bol ebcetli muskalar, büyü bozucular, üfürülen suratlar? Artık kim efsun yapıp bizi kurtaracak? Kim bize şefaathçi olacak? Hani büyük ataların şad olmuş yardıma koşan ruhları? Şimdi kim bizi savunacak? Acaba yapılan iyiliklerin hiç mi karşılığı olmayacak? Biz size uymuş kimselerdik. Şimdi en azından, şu üstümüze gelecek ateşin bir kısmını bizden uzaklaştırabilecek misiniz?” diyecekler.

“Allah, rızık konusunda kiminizi, kiminizden üstün kılmıştır. Fakat üstün kılınanlar, gözetimleri altında bulunanlara, kendileriyle eşit olurlar diye rızıklarını vermezler. Bile bile Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar?” (16 Nahl / 71) ayetinin gösterdiği gibi, nankörlüğün inkâra bu kadar yakın durduğu en önemli saha, “emek” alanıdır. İnsanın üstünlük iddiasının, kıskançlık ve korkuyla nasıl bir hak gasbına yol açtığı ortadadır. Allah’ın emeğini göz ardı ederek inkâr yolunu inatla sürdürenlerin, insanların emeğine saygı duyması, pek mümkün gözükmemektedir. Dahası insanın emeğini sömürmek, beraberinde Allah’ı ve nimetlerini inkâr anlamına da gelir. Böylelikle toplumlar, ciddi bedeller öderler. Hâlbuki “Âdemoğulları” demek; “İnsanlar, eşittir.” demektir. Eğer bir menfaat söz konusuysa, bu herkesin faydalanacağı şekilde olmalıdır. Sanal ve sahte başka İlah edinmemeleri talebi, insanların gerçek özgürlüğü yakalayabilmesi içindir. Gücün sadece Allah’a ait kılınması ve bütün güç gösterilerinin yasaklanması, insanlar arasındaki eşitlik ve adaletin tesisi için zaruridir. Allah’ın samimiyeti, ortadadır. Kendisi için hiçbir şey istemez. Hâlbuki sahte Tanrıların kullarından beslendiği gibi, asılsız güç iddialarının yalancı sahipleri de halktan beslenirler. Bütün sahtekâr önder ve liderler gibi... Zira tarihte; Tanrılara sunulan yiyecek ve içecekler, bugünün çıkarıcı emperyal “İnsan Tanrı” ları nezdinde, refah ortamına dönüşmüştür.

“De ki: “Gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen, fakat kendisi beslenmeyen Allah’tan başka dost mu tutayım?...” (6 En’am / 14)

Resuller de, hiç bir karşılık beklemeden aynı samimiyeti

ortaya koymuşlardır. Kur’an’da hepsi için belirlenen ortak söz şudur: “Ben sizden bir ücret istemiyorum.”

Tanrısız bir anlayışta, kurban da olmaz. Bu durumda; vatan için, ezilen halklar için, emeğin hakkı için vb. tabelaları ellerinde tutanlar, sonuçta kime ve niçin kurban olduklarını yani arka bahçede semirmiş bir takım “İnsan Tanrılar” ın çıkarlarının olmadığını söyleyebilmelidirler.

Görüldüğü gibi; aksine güç gösterisinde bulunan bu yalancı odakları besleyenler, onlara kuyruk olan insanlardır. Ne yazık! Peşinden koştukları ve yardımlarını umdukları şeye kendilerinin güç kattıklarını bilmeden...

“(O sahte Tanrılar) kendilerine yardım edemezler. Tersine kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir (onları besleyip, korumaktadırlar).” (36 Yasin / 75)

İnsanın yalnızlık hissi, öylesine güçlüdür ki onu bastırmak için elinden tutacağını umduğu her şeye sıkıca yapışır ve abartır. Aşkını, parasını ya da ümidini birdenbire somut bir objede odaklayarak yoğunlaşır. Bu, tersinden kendine tapınma hastalığıdır ve bir nevi insanın kendisiyle yaptığı rabıttır. Çünkü yöneldiği şeylerin neredeyse hepsinin altında, kendi resmi saklıdır.

Zayıflık ve zavallılık, sadece maddi imkânsızlıklarla oluşmaz. Şahsiyet noksanlığı ya da kişilik kaybı denilen durumlarda da bu marazı çokça görebilirsiniz. İçimizdeki bu zavallı hasta insanlardan bir kısmı; “Hem sizden hem de kendi kavimlerinden emin olmak isteyen, (ama) kötülük eğilimi ile her karşılaştıklarında kendilerini gözü kapalı ona kaptıran başkalarını(n da var olduğunu) göreceksiniz...” (4 Nisa / 91) ayetinde anlatıldığı gibi, çift yönlüdürler.

Bazıları ise; “Kalplerinde hastalık bulunanların: «Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların (Yahudî ve Hristiyanların) işine yarayan bir tavır sergilemekte yarıştıklarını görebilirsin.” (5 Maide / 52) ayetindeki gibi yaltaklanmayı âdet haline getirmişlerdir. Bunlar, yalnızca içlerinde aramaları gereken şeytani, kötü bir değer olmaktan çıkarp Allah ile savaşan “Şer Tanrısı” konumuna sokanlardır. Nitekim şerrin Allah’a izafesi, sırf bu zavallıların oyuna gelerek çareyi başka yerlerde aramalarına engel olmak içindir.

“O halde sen Allah yolunda savaş çünkü sen, yalnızca kendi nefsinden sorumlusun- ve müminleri ölüm korkusunu yenmeleri için teşvik et! Allah, hakikati inkâra kalkışanların gücünü kırmaya muktedirdir; çünkü Allah iradesinde güçlü ve cezalandırmasında şiddetlidir.” (4 Nisa / 84)

Krallar bir ülkeye girdiğinde her şey tersine döner. Sorgulanamazlık, zalimlerin vasfı olur. Adalet, biter. Zihinsel (kalbî) hastalıklar, çoğalır. Vicdanlar, körelir. Herkesi

ölüm korkusu sarar. Bu durumda; şeytanlar, insanların onurunu kapıp kaçıır. Güçsüz ve mazlum insanlar, şikâyet etmeyerek yeryüzünde haksız yere böbürlenene koryucu bir kalkan olunca da; artık ne İbrahim ne Musa ne de Muhammed'in sesi duyulur. Bir Samiri çıkar, hepsini kandırır. Neleri varsa alır. Elleriindeki serveti toplayıp yine ona taptırır.

"Nice peygamber, arkasında Allah'a ram olmuş birçok insanla birlikte (O'nun yolunda) savaşmak zorunda kaldı: Onlar, Allah yolunda çektikleri sıkıntılardan dolayı ne korkuya kapıldılar, ne zayıf düştüler ve ne de kendilerini (düşman önünde) küçük düşürdüler, zira Allah sıkıntılara göğüs gerenleri sever." (3 Al-i İmran / 146)

İsyan etmiş tehdit almış

Korkmuş dağa kaçmış

Bir mağarada uyuya kalmış

Ashab-ı Kehf'ten biri kadar olabilseydim

Hiç değilse

Mahmur gözlerle bile

Onurum kurtulacaktı

Belki de uyandığımda

Dünya şu anki dünya olmayacaktı.

Not: Konu içinde geçen ayetlerin tefsirine yönelik kurgular, meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak adına yapılan bize ait beşeri yorumlar olarak görülmelidir. Her şeyin en iyisini Allah bilir.

hak ve adalet

RAMAZAN YILDIRIM

fikriyat@hotmail.com

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan hak kavramı, İslam kültürünün klasikleri sayılan diğer eserlerde bugünkü anlam ve içeriğe sahip değildir. Genel çerçevesi, anlam alanı ve temel referansları farklı bir çerçevede ele alınan kavramlardan biri olan hak kavramını İmam Şatıbi ve İmam Karâfi gibi bazı usûl-u fıkıh bilginleri ele almıştır. Ancak İslam dünyasının pozitif hukukla yüz yüze gelmesinden sonra modern dönem İslam mütefekkirleri, bu kavrama öncekilerinden farklı bir anlam ve önem vermişlerdir.

İslam düşünce geleneğinde teoriden farklı bir şekilde, pratik alanda İslam hukukçuları, hak kavramını bugüne ışık tutacak şekilde yorumlamışlardır. Mesela İmam Şatıbi, hak kavramını maslahat (kamu yararı) prensibiyle açıklamaya çalışmış ve hukukullah ile hukukulibad arasında bir ilişki kurmuştur.

İslam kelimcileri hak kavramını mutlak hakikat, mutlak doğru anlamında kullandıkları için İslam'ın ilk dönemlerindeki fırkalar dinî ve siyasi görüşlerini bu kavram ve türevleriyle tavsif ederken muarızlarını da bu kavramın zıddı olan dalalet ve benzeri kavramlarla itham etmekteydi. Dolayısıyla hak kavramı çerçevesinde oluşan teorik literatür, bugünkü kullanımdan farklı bir bağlamda ele alınmıştır. Ancak bu teorik literatür, bağlamı farklı gibi görünse de bugün tartıştığımız “tabii hukuk, hak, adalet” gibi kavramların epistemolojisini doğrudan ilgilendirmektedir.

İslam düşünce geleneğinde teoriden farklı bir şekilde, pratik alanda İslam hukukçuları, hak kavramını bugüne ışık tutacak şekilde yorumlamışlardır. Mesela İmam Şatıbi, hak kavramını maslahat (kamu yararı) prensibiyle açıklamaya çalışmış ve hukukullah ile hukukulibad arasında bir ilişki kurmuştur. İmam Karâfi de hukukullahı (Allah'ın hakkı), onun emir ve yasakları şeklinde kulun hakkını ise kulun maslahatı olarak yorumlamıştır. Burada kullanılan maslahat kavramını modern bireyin menfaati veya oportünizmi olarak algılamamak gerekir. Maslahat kelimesi zaruret, faydalı olan, ittifak, anlaşma, barış ve ıslah etme anlamlarında kullanılan sulh, salah kökünden türemiş bir kavramdır. İmam Gazali de maslahat kavramını dinin amacını (maksuduş-şer') korumak anlamında almaktadır.

Hak kavramının daha sistematik bir tanımını yerine getirilmesi gereken görevler bağlamında değerlendiren M. İbn Arabî'de görmek mümkündür. Ona göre Müminlerin yerine getirmesi gereken üç çeşit hak bulunmaktadır.

1. Allah'a karşı yerine getirilmesi gereken haklar: Allah'a ibadet etmek ve

ona hiçbir şekilde şirk koşmamaktır.

2. Mahlukata karşı yerine getirilmesi gereken haklar: Başkalarına karşı iyilik yapmak ve onlara hiçbir şekilde zarar vermemektir.

3. Kişinin kendisine karşı yerine getirmesi gereken haklar: İnsanların kendilerine mutluluk getiren ve başarıya sağlayan eylemlerde bulunmasıdır.

Son dönem İslam düşünürleri de insan hakları kavramını, Şatıbî'den devraldıkları mekasidu's-şeria (dinin amaç ve gayeleri) bağlamında ele almışlardır. Batı kültür coğrafyasında temellendirilen hak kavramıyla İslam düşünce geleneği içinde temellendirilen hak kavramları arasındaki mahiyet farklılığına da işaret eden bu düşünürler, liberal düşüncenin savunduğu "hak bireyseldir" ilkesi ile sosyalist düşüncenin savunduğu "hak toplumsaldır" ilkesi arasındaki ikileme dikkat çekmişlerdir.

İslam düşüncesinin hak ve adalet kavramlarıyla ilgili genel yaklaşımını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Din hukukun kaynağıdır ilkesi: Kulların haklarını belirleyen Kur'an ve Sünnettir. Allah'ın koyduğu emir ve yasaklar, Onun insanlar üzerindeki haklarıdır yani hududullahtır. Buna göre teorik olarak dinin hükümleri her türlü pozitif hukukun ve uluslar arası anlaşmaların fevkindedir, herhangi bir değişikliğe uğratılamaz ve hükümleri kıyamete kadar geçerlidir. Din birçok haklara işaret etmiş, kadını cahiliye döneminin algısından kurtarmış ve konumunu yüceltmış, kurumsal bir niteliğe büründürülen köleliği ortadan kaldırmak için her türlü teşvikte bulunmuş ve gayrimüslimlerin haklarından bahsetmiştir.

2. Görev ve sorumluluk bilinci ilkesi: İnsanın kendisine ve başkasına karşı görev ve sorumlulukları vardır. Dünyaya gönderiliş sebebi olan kulluk bilinci bu görev ve sorumlulukları yerine getirmeyi zorunlu kılmaktadır. Buna göre yaşama ve yaşam için ihtiyaç duyulan temel haklar kutsaldır, çiğnenemez. Haksız yere bir insanı öldüren veya yeryüzünde bozgunculuk yapan kişi tüm insanlığı öldürmüş gibidir.

3. "Mekasidu's-şeria" ilkesi: Dinin amaç ve hedefi, insanın temel haklarını sağlamak ve korumaktır. Bundan dolayı da din, şu beş ilkenin korunmasını zorunlu olarak talep eder. Dini korumak, aklı korumak, nesli korumak, malı korumak ve nefsi korumak. Modern dönem İslam mütefekkirleri insan hakları felsefesini bu temel argümanlardan hareketle açıklamaya çalışmaktadırlar. Ancak insan hakları felsefesini diğer düşünce akımlarından farklı olarak ele alan bu düşünürler, temel değer yargısı olarak adaleti esas alırlar. Çünkü "Liberalizm", bireyin

menfaatini ve özgürlüğünü "Marksizm" de eşitliği temel değer yargısı olarak kabul ettiği için adalet ve ahlak temelli bir yaklaşım sergilemekten uzak kalmışlardır.

Dinin insan haklarıyla olan ilişkisinin mahiyetini dinin insana olan bakış açısında bulmak mümkündür. İslam'ın insana bakış açısını da Kur'an da tafsilatıyla anlatılan Adem'in yani insanoğlunun yaratılış kıssasında bulabiliriz. Bu kıssanın derin bir analizinde şu hususlarla karşılaşırız:

a. İnsan yeryüzünde halifedir. Bu husus Allah tarafından açık bir şekilde beyan edilmiştir.

b. İnsan meleklerden üstün bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu üstünlüğün temel sebebi de ona bilginin verilmesi yani bilgi elde etme aracı ve yöntemi olarak akıl ile donatılmasıdır.

c. İnsan eşrefi mahlukattır ve Allah'tan başkasına secde etmeyen melekler ona secde etmekle yani ona hürmet etmek ve saygı göstermekle emrolunmuşlardır.

İnsan hakları ve adalet kavramlarıyla ilgili olarak dinin öngördüğü teorik çerçeve ile Müslümanların yaşadığı pratik tecrübe arasındaki farklılıkları görmek ve ikincisini birincinin hesap hanesine kaydetmemek gerekmektedir. Çünkü Müslümanların tarihsel tecrübeleri siyaset endeksli bir tecrübe olarak okunduğu için kimi zaman adalet ve ahlak zemininden kaymalar olmuştur. Dinin temel amacı adalet, siyasetin temel amacı ise iktidar ve egemenliktir. Eğer herhangi bir siyasi akım, iktidar ve egemenliği için dine ihtiyaç duyarsa o dinin her türlü yorum ve bakış açısını kullanmakta bir sakınca görmez. Oysaki din için asıl olan amaç; insan-insan, insan-toplum ve insan- iktidar arasındaki ilişkileri adalet ve ahlak merkezli bir zeminde tesis etmektir.

Yaptıklarından sorumlu bir varlık olan insan, hayatın tüm alanlarını ilgilendiren haklarını kullanırken adaletten ayrılmamak zorundadır. Adalet kavramı bu açıdan ele alındığında; bu kavramın birbiriyle ilişkili farklı açılımlarının olduğu görülür. Dolayısıyla adalet kavramının felsefi boyutunu, siyaset boyutunu, ahlaki ve hukuki boyutunu göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir.

Adaletin siyasi boyutunu gerçekleştirmek ve toplumda adalet duygusunu yaşatmak, siyasal iktidarın en temel görevidir. İslam tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkan başlıca düşünce akımlarının temel ilgi alanı, adaletin siyasi boyutuyla ilgili olmuştur. İmamet/hilafet olarak isimlendirilen siyasi iktidarın başında bulunacak kişide aranan şartların ilki adalet vasfıdır. Şii imamet düşüncesi, bu adalet vasfının soyca ehl-i beyte mensup olmakla gerçekleşeceğini ileri sürer. Sünnî hilafet teorisine göre; bu adalet vasfının gerçekleşmesi Kureyş soyuna bağlı olma

Dinin amaç ve hedefi, insanın temel haklarını sağlamak ve korumaktır. Bundan dolayı da din, şu beş ilkenin korunmasını zorunlu olarak talep eder. Dini korumak, aklı korumak, nesli korumak, malı korumak ve nefsi korumak. Modern dönem İslam mütefekkirleri insan hakları felsefesini bu temel argümanlardan hareketle açıklamaya çalışmaktadırlar.

esasına dayanır. Haricîler ise hem Sünnî hilafet hem de Şîî imamet teorilerine karşı çıkarak adaletin siyasi boyutuyla ilgili farklı bir düşünce benimsemişlerdir. Onlara göre; hükümlanlık yalnızca Allah'a aittir. Siyasal iktidar, tek bir lidere tanınmış bir imtiyaz değildir. Adaletin siyasi iktidar alanında gerçekleştirilmesinden tüm toplum sorumludur. "İslam'ın Felsefi Anarşistleri" olarak isimlendirilen Haricîlerin radikal bir gurubu, daha da ileri giderek toplum hayatının siyasi bir otoriteye ihtiyaç duymadığını ileri sürmüştür. Ancak çoğunluk tarafından benimsenen görüşe göre toplum içinde liyakat sahibi (takva) herhangi bir kimse bu sorumluluğu yerine getirebilir. Kur'an-ı Kerim'in adaletin siyasi boyutuyla ilgili olan temel öğretilerinin başında "Ey Davud, biz insanlar arasında adaletle hükmedesin diye seni yeryüzünde halife kıldık. Sakın heva ve heveslere kapılma ki Allah yolundan sapmayasın..." (Sâd: 26) ayeti yer alır.

Adaletin ahlaki boyutu insan hayatının en önemli erdemlerinden biridir. Kişi, hayatın tüm cephelerinde ahlaki olduğu sürece adaleti gerçekleştirmiş olur. Söz ve davranışlarında dengeyi elden bırakmayan, merhamet vasfıyla donanarak herkese karşı iyilikte bulunan, kendi çıkarlarına sahip çıktığı kadar başkalarının da çıkarlarını koruyan kimse adaletin ahlaki boyutunu yaşatır. Razi, Miskeveyh, Gazali, Tusi ve İbn Rüşd gibi düşünürler adaletin ahlaki boyutunu ön plana çıkarmışlardır. Mesela Ebu Bekir Razi "Uğruna yaratıldığımız ve menziline sürüklendiğimiz keyfiyet bedeni hazlar değildir, bilgi ve adalettir. Bunlar bizim bu dünyadan kurtulup acının da ölümün de olmadığı dünyaya intikalimizin yegâne dayanağıdır." diyerek bilgi ve adaleti, insanın varoluş amacı olarak görmektedir. "Doğrusu Allah adaleti, iyilik yapmayı ve yakınları gözetmeyi emreder. Hayâsızlığı, fe-

nalığı ve haddi aşmayı yasaklar. Tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl: 90) ayeti de adaletin ahlaki boyutuna işaret eden en temel Kur'anî ilkeyi içerir.

Hukuk ve yargı alanı da tamamen adalet ilkesiyle varlığını devam ettirebilir. Toplumun herhangi bir bireyi haksızlığa uğradığı zaman bu haksızlığı ortadan kaldıracak yegâne merci hukuk ve yargıdır. Hukuk ve yargı kurumunun vazgeçilmez bir parçası olan şahitlik, adaletinden şüphe edilmeyen şahit veya şahitlerin varlığıyla ayakta kalır. Ayrıca adaletin sosyal boyutunun gerçekleştirilmesi de hukuk ve yargının başlıca görevidir. Çünkü adalet giden yol, sosyal adaletten geçer.

Müslümanların düşünce geleneğinde, Allah'ın iradesi meselesi ve insanın bu irade karşısındaki konumu irdelediği kadar, insanın özgür iradesi konusu detaylı bir şekilde sorgulanmamıştır. Hatta bazı kelimciler, insanı, Allah karşısında özgür bir konumda ele alarak, onu tamamen özgür bir irade sahibi yapmışlar. Fakat aynı kelimciler aynı insanın siyasi otoriteler karşısındaki tutum ve davranışlarını aynı özgürlük zemininde ele almamışlardır. Bundan dolayı da insanın özgürlüğü meselesi, siyasi istikrar ve toplumsal düzen adına ihmal edilmiştir. Çünkü bazı İslam kelimcileri insanın özgürlüğü ve hakları üzerinde düşünce üretirken "istikrar, düzen, fitne, itaat" gibi siyaset literatürünün temel argümanları haline gelen kavramların dayatmacı gölgesi altında kendilerini rahat bir şekilde ifade edememişlerdir. İşte bu siyasi istikrar ve toplumsal asayiş edebiyatının hâkimiyeti altında oluşan geleneksel din anlayışında içtihadı dayalı dinamizm zaman zaman gerilemiş, buna bağlı olarak tarihî tecrübe, nasların önüne geçmiş, nasların anlam ve maksatlarından daha çok lafzcılık ve şekilcilik ön plana çıkmıştır.

Tabii hukuk felsefesini çıkış noktası olarak kabul eden pozitif hukuk, hak ve özgürlük kavramlarını egemen iktidarın çerçevesini belirlediği bir düzlemde hareketle açıklamaya çalışır. Dolayısıyla hak ve özgürlük kavramları, onların lügatlerinde tarif edildiği şekliyle vardır ve bu tarife uyanlar özgürlük ve hak kapsamındadır. Özgürlüğün ve hakların kapsam alanı yasaklarla çevrilmiştir. Buna göre; nelerin yasak olduğu değil, nelerin yasak olmadığı belirtilir. Yasak kapsamına girmeyen fiiller sayılırken 'ama', 'ancak', 'fakat' kelimeleri birbiri ardınca sıralanır. Düşünce özgürlüğü vardır ama..., eğitim hakkı anayasal güvence altındadır ancak..., inanç hürriyeti kutsaldır fakat... Bu üç kelime sihirli bir değnek vazifesi görür. Verilenler onlar aracılığıyla tekrar alınır. Oysaki, insanın fıtratını esas alan ve bu fıtratı görünen-görünmeyen vesvasın şerrinden muhafaza etmek için kılavuzluk yapan vahyin, hukuk anlayışını "Hz. Âdem ve eşine yasak kılınan ağaç" metaforunda görmek mümkündür.

“Ey Âdem, sen ve eşin cennette yerleşin, İkinci de ondan, dilediğiniz gibi bol bol yiyin ama şu ağaca yaklaşmayın. Aksi takdirde zalimlerden olursunuz.” (Bakara: 35) İlk insana verilen ilk talimat, haram-yasak olanı açıkça belirlemiş ve onun dışındaki her türlü şeyi helal-mübah kapsamında değerlendirmiştir. Yani pozitif hukukun aksine nelerin meşru olduğu teker teker sayılmamış, neyin haram-yasak olduğu açık bir dille ifade edilmiştir.

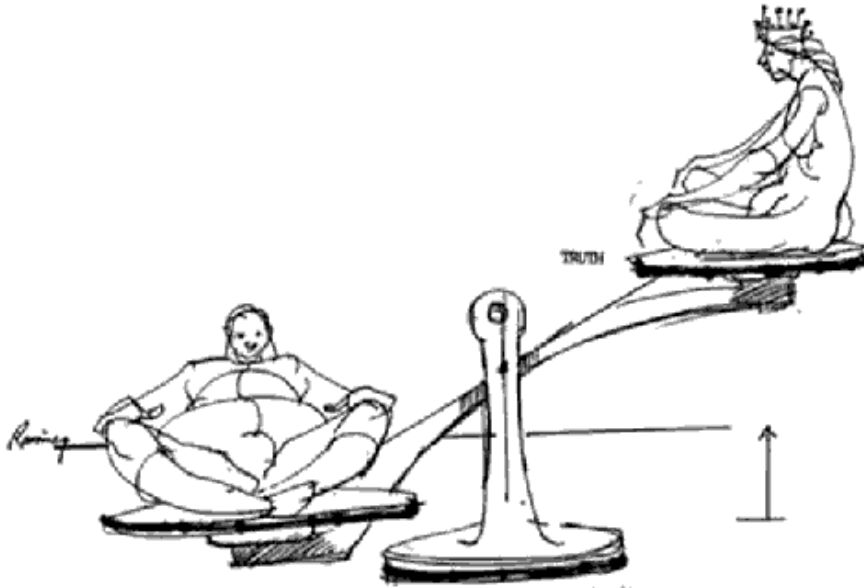
Müslümanların hukuk tecrübelerinin İslam hukuku olarak nitelenip nitelenmeyeceği hususu üzerinde de durmak gerekir. Aslında “İslam hukuku” kavramı Batılı dillerde ve oryantalist çalışmalarda kullanılan ve buradan da bizim literatüre geçen bir kavramdır. İster adına İslam hukuku, ister fıkıh diyelim Müslümanların hukuk alanındaki tecrübeleri, Kur’an ve sünnetten belirli bir yöntemle (usul-u fıkıh) istinbat edilen sonuçlardır. Bu sonuçlar da ictihadî birer yorum olduklarından dolayı zannidirler. “Ezmanın tağayyürüyle ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz” (Mecelle: 39) yani zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceği ilkesiyle hareket eden dinamik bir hukuk anlayışının zaman ve mekâna göre farklı tezahürlerde bulunduğu en açık göstergesi Müslümanların tarih boyunca ortaya koydukları fıkıh müdevvenatıdır. Bu fıkıh mirası, oluşum ve tedvin dönemlerinde siyasi konjonktürden tamamen bağımsız değildir. Bugün hâlâ tartışmakta olduğumuz hukukun siyasallaşması sorunu veya hukuk ile siyasetin iç içeliği problemi aslında uzunca bir geleneği olan bir husustur. Eğer fıkıh ile siyaset veya Ebu Hanîfe’nin ölümsüz tavrında simgeleşen günün siyasetinden bağımsız fıkıh anlayışı ile Emevî ikti-

darının, günün siyasetine meşruiyet kazandırmak istediği fıkıh anlayışı mücadelesini iyi okuyabilirsek muhteva itibarıyla farklı da olsa mantalite itibarıyla aynı olan bugünün sorunlarını da anlayabiliriz. İnsanın doğal hakları, özgürlüğü ve adaleti gibi konuların Emevî siyasal tecrübesinin yaşandığı bir coğrafyada ve zaman diliminde ortaya çıkarak, İslam kelimelerinin oluşumunu tetiklemesi bir tesadüf eseri değildir.

İnsan, insanlığını adil bir varlık olduğu sürece gerçekleştirebilir. Vahiy, akıl ve insanlık tecrübesi bu adaletin gerçekleştirilmesi yolunda insana rehberlik yapacak ilkeleri barındırmaktadır. Sonuç olarak, bugün insan hakları, adalet ve özgürlük bağlamında yapılan tartışmaların İslam düşünce geleneğindeki izlerinin tefekkür haritamızdaki yerlerini tespit etmemiz gerekmektedir. Bunun için de Müslümanların erken dönemlerinde “ilahî irade, insan iradesi, kader, kadercilik, irca” gibi tüm kelimeli problemlerin ana omurgasını oluşturan kavramları, dönemin sosyo-siyasal şartlarını da göz önünde bulundurarak yeniden tahlil etmek zorundayız.

KAYNAKLAR

1. Heysem MENNA, el- İm'an fı hukukî'l-İnsan (Mevsua amme muhtasara),
2. c. I-II, el-Ehali, Dımeşk-2003.
3. Macid HADDURÎ, İslam'da Adalet Kavramı, çev. Selahattin Ayaz, Yöneliş Yay. İstanbul-1991.

adalet ve eşitlik sarmalı

DOÇ.DR. MEVLÜT UYANIK
mevlutuyanik@mynet.com

Giriş: Siyasa ne anlama gelir?

Siyaset, kök anlamı “at talimi”, “at eğitimi”, ‘at bakıcılığı’ olan Arapça bir kelimeden türetilmiştir. Günlük dilde kullanılan “seyis” (at sürücüsü, at bakıcısı) ifadesinin de bu terimle ilgili olduğunu hatırladığımızda yönetici-yönetilen ilişkilerindeki ironi de ortaya çıkar. Aynı anlama gelen “politika” terimi ise köken olarak Yunanca’dır. Aristoteles’in “Politika” isimli eserinde belirlediği üzere bu terim “şehir - devlete, site’ye ait işler” anlamında kullanılmaktadır. Politika, siyaset sanatı anlamına gelirken; Politeia, devlet, anayasa veya cumhuriyet demektir. Genel olarak siyaset, ülke idaresinin adaletle yapılması, yönetim işlerinin eşitlikçi bir şekilde düzene konulması demektir.

Siyaset bilimi, devlet ve siyasal süreçteki “olan”ı inceler. “Olan”dan kasıt, devleti, organlarını, siyasal kuvvetleri, iktidarın kuruluşunu ve işleyişini araştırmaktır. Diğer bir ifadeyle siyasal sistemin ve yapısının açıklanmasıdır. Bu, siyasetin pozitif yönüdür. Bir de siyasal süreçte “olması gereken”in incelendiği normatif (kural koyucu) yön vardır. Bu yön değer yargılarını da inceler. Olması gerekeni, ideali araştırır. İşte bu siyaset felsefesidir. Siyasetin konusu olan devlet ve meşru iktidar/otoritenin nasıl olması gerektiğini inceler.

Bu, bir anlamda, paylaşma ve paylaşırma olayı olan siyasetin geçmişinin ve bugününün felsefesini yaparak incelemek demektir. Bu noktada “olan ve olması gereken” arasındaki ilişkinin, adalet merkezli mi, eşitlik merkezli mi yapılacağı üzerinde durmak gerekir. Bu noktada adalet ve eşitlik arasındaki sarmalı incelemek gerekir.

Paylaşma ve paylaşırma olayı olan siyasetin geçmişinin ve bugününün felsefesini yaparak incelemek demektir. Bu noktada “Olan ve olması gereken” arasındaki ilişki, adalet merkezli mi, eşitlik merkezli mi yapılacağı üzerinde durmak gerekir. Bu noktada adalet ve eşitlik arasındaki sarmalı incelemek gerekir.

I. TEMEL KAVRAMLAR VE SORULAR

Adalet; haklı ile haksızın ayırt edilmesi; haklıya hakkının verilmesi, kişilerin hak ettikleri şeye sahip olabilmeleridir. Ayrıca kişinin kendine ait mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilmesi, adaletin ve özgürlüğün şartıdır. Bu bağlamda hemen açıklanması gereken ikinci kavram eşitliktir.

Eşitlik: bütün insanların eşit haklara sahip olduğunun kabulüdür. Hakka saygı duyulması, başkasının hakkına müdahale edilmemesi adalet ilkesi çerçevesinde doğan hakkın, hak sahiplerine verilmesidir.

1. Hukuk Önünde Eşitlik mi Hiyerarşi mi?

Demokratik bir devlet için temel kavramlardan biri olarak hukuk önünde eşitliği önelemek gerekir. Çünkü siyasal yönetimde, teorik de olsa, her vatandaş eşit niteliklere ve haklara sahiptir.

Bununla birlikte eşitler arasında fark olduğunu, bazıların daha eşit olduğunu söyleyen yapılanmalar da mevcuttur. Doğal eşitliği önelemeyen ve reddeden mevcut rejimlere koruyuculuk denir. Bunlarda eşitlik değil de hiyerarşi önemlidir.

Bu bağlamda Demokrisinin teorisyenleri olarak Locke, Rousseau veya Mill, koruyuculuğun temel teorisyenleri olarak da Platon, Farabi ve Lenin olduğu söylenebilir. Aslında Platon ve Aristoteles'den bu yana, sayısal ve oranlı eşitlik arasında yapılan ayırım ile birlikte eşitlik fikrinin hiç de doğal olmadığını, en azından yakın dönemlere kadar bunun doğal görülmediğini gözlemlemek mümkündür.

2. Farabi'nin Erdemli Yönetimi Hangisine Tekabül Eder?

Platon kaynaklı bir Medinetü'l-Fazıla (Erdemli Yönetim) tasarısı üzerinde çalışan Farabi, evrendeki ontolojik düzene, bireydeki bioorganik sisteme, insanın yaratılışına ve yeteneklerine bakarak bir devlet yapısı kurulmasını önerdi. "Yönetici, erdemli, uzman; diğer bir ifadeyle bilge kral olmalı, tek bir kişi olmadığı zaman yöneticilik değerlerine sahip en fazla altı kişilik bir konsey kurulmalı" önerisine dikkat ettiğimizde, oranlı eşitlik anlayışının baskın olduğu görülür. Koruyuculuğun öncelendiği bu sistemde, önem verilen husus eşitlikten çok adalet kavramıdır.

3. Adaleti Eşitliğe Öncelemek Mümkün mü?

Bu görüşe göre, eşitlik adil olmadığı gibi adalet de eşitlik demek değildir. Hatta adalet eşitsizliği getirir. Eşitlikçi yönetimde ise insanlar hayatlarını barış ve güvenlik içinde devam ettirebilmek için eşit şartlarda ve eşit yetkilerle bir sözleşme imzalamalıdır, yönetim yetkileri de bir diğerine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Liberal demokratik devletin varlığı bu demektir.

Sorun, hiyerarşik koruyucu modelin, modern dünyanın hâkim paradigması olan eşitlikçi modele nasıl yerini bıraktığındadır? Bu bağlamda öncelikle incelenmesi gereken hususlar olarak; serbest pazar ekonomisi, kozmoloji anlayışının değişmesi, reform hareketleri sonucunda Hristiyan kilisesinin birliğinin dağılmasıdır.

Müslüman toplumlar için bu sorunun tartışılması bağlamında İslam'ın hiyerarşi-eşitlik modelleri hakkındaki görüşü olarak, burada ruhban sınıfının olmaması noktasından hareket edilebilir. Bu nokta, anti hiyerarşici, dolayısıyla da eşitlikçi bir kurumsal yapı açısından önemlidir. Ayrıca insanların Tanrı'nın temelde bir ve aynı özellikte yarattığı kullar olarak görülmesi de bu görüşü destekler.

Ahmet Arslan'a göre, burada eşitliğin Hobbes ve Locke'nin savunduğu gibi doğa da değil de, Tanrı'da temellendirildiğine dikkat edilmelidir. Çünkü burada

tartışılması gereken bu eşitlikçi modelin demokratik bir yönetimi getirip getirmeyeceğidir.

Tabii bir de ontolojik olarak "İlahi bir Din" in eşitliği vurgulaması, tarihsel uygulamalara baktığımız zaman farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İlahi Din'in temel ilkelerinden ziyade içinde bulunulan kültürel ve toplumsal şartların etkisinde kalarak birtakım biyolojik, psikolojik farklılıklara gönderme yaparak doğal eşitsizliği hukukileştirme çabaları üzerinde ayrıca durulmalıdır. Bu çaba da, tekrar adalet ve ahlak kavramlarının siyaset felsefesindeki işlevselliğini artırmanın önemini ortaya çıkarır.

II. ADALET VE EŞİTLİK SARMALI

Adalet-eşitlik ilişkisini vurgulamamızın nedeni, insanın toplumsal ve siyasal boyutu olan bir canlı olması nedeniyle, diğer insanlarla bir arada yaşamak ve iş bölümü yapmak zorunda olması gerçeğinden dolayıdır. Çünkü bu toplumsal boyutun adaletli ve ahlaklı bir şekilde nasıl gerçekleştirileceği hususu, siyasal boyutu ortaya koymaktadır.

Birey-aile ve toplum üçgeni bir devletin varlığını gerekli kılıyor. İşte bu devletin başının ve emrindeki yönetici kesimin aşırılıklardan kaçınarak adaletli ve ahlaklı bir yönetim sergilemesi; yani hukuku önelemesi, o yönetimin "doğru"luğunu belirler. Diğer bir ifadeyle eğer amaç, ortak iyiliği sağlamak ve adaletle uygun davranmak ise doğru, bu amaçtan sapmak ise yanlış yönetimdir, diyebiliriz.

Bu oldukça önemli bir kıstas, çünkü Aristoteles'den bu yana ister bir kişinin, ister bir grubun, isterse çoğunluğun yönetimi olsun (Monarşi/Aristokrasi/Demokrasi) yapılan uygulamaları değerlendirmede zihinlere oldukça geniş bir rahatlama sağlıyor. Yani ismi ne olursa olsun, eğer ortak iyiliği sağlamayı adalet ve ahlak kuralları çerçevesinde sağlıyorsa, o yönetim iyidir, bu amaçtan sapmalar varsa kötüdür. Bu çerçevede hukuku önceleyen bir kişinin yönetimi iyi ve doğru olabilir, bundan herhangi bir sapma tiranlığa yol açabilir.

Sonuç:

Özellikle son zamanlarda devlet başkanlığa ya da (resmen olmasa da fiilen yaşadığımız son süreçte görüldüğü üzere) yarı başkanlığa geçme tartışmaların önemli bir ivme kazandığı günümüzde adalet ve eşitlik arasındaki ilişki üzerine kurulu yönetim biçimi tartışmalarını gözden kaçırmamak gerekiyor. Ortak iyiliği sağlama ve adaletle uygun davranma amacından sapma bir kez başladı mı, iktidarı korumak için artık her şey mübah olur ki, bunun adı başka bir şeydir artık.

semantik açıdan Kur'an'da adalet kavramı

ABDULLAH ŞAHİN

*Müslüman düşünürler
adaleti iki kategoriye
ayırmaktadırlar. Bunlardan
ilki, iyiliği ve doğruluğu akıl
tarafından onaylanan ve her
zaman geçerliliğini sürdüren
adalettir. Mesela sana iyilik
edene iyilikle karşılık vermek
ve sana zarar vermeyene
senin de zarar vermemen bu
türden bir adalet örneğidir.
Adaletin ikinci kategorisi ise,
kanun ve kurallara dayanır.
Dolayısıyla izafidir ve
zaman içinde değişebilir.*

Arapça ‘adl’ kökünden gelen adalet kavramı, hak ve hakikate göre hüküm vermek, söz ve yargılarında doğru olmak, hakkaniyet, eşit olmak ve eşit kılmak gibi anlamlara gelen bir mastar-isimdir. Kur'an'da negatif değer yüklü kavramlardan biri olan ‘zulüm’ kelimesinin karşıtıdır. Zulüm ise en geniş anlamıyla, bir şeyi yerli yerince koymamak ya da hak ettiği yerin dışında başka bir yere koymaktır. Bu ister fazlalık isterse eksiklik şeklinde olsun ya da ister zamanından isterse mekânından sapma olsun fark etmez. Nitekim hak sahibine hakkını zamanında vermemek, yani geciktirmek de bir tür zulümdür. Aslında gecikmiş adalet de adalet sayılmaz. (Bkz. İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, Adl ve Zulm Mad.)

Adl, Allah'ın doksan dokuz ismi (esma-i hüsnası) arasında yer alır ve ‘çok adil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan’ anlamındadır. Türevleriyle birlikte yirmi sekiz ayette geçen bu kelime, aslında Allah'ın adalet sıfatını ifade eder mahiyette kullanılmamıştır. Ancak bir ayette Allah'ın sözünün adaletli olduğu (En'am, 6/115) diğer bazı ayetlerde de Allah'ın, adaletin zıttı olan zulümden tenzih edildiğini (Al-i İmran, 3/117; Enfal, 8/51; Kaf, 50/29) ve adalet kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılan kıst'ın O'na izafe edildiğini görmekteyiz. (Bkz. Bekir Topaloğlu, DİA, Adl Mad.)

Adalet kavramı ‘eşit olmak ve eşit kılmak’ anlamında şayet Allah hakkın-da kullanılırsa, bu durumda ‘şirk koşmak, diğer tanrıları Allah'la eşitlemek’ anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'an'da, kâfirlerin kendi putlarını Allah'a denk tuttukları (En'am, 1-150; Neml, 60) ifade edilmektedir.

Adalet kelimesinin bir türevi olan itidal, hem nicelik hem de nitelik bakımından ölçülü ve dengeli olmak, ortalama bir halde bulunmak (vasat) demektir. Nitekim İnfitar suresinin şu ayetlerinde Allah Teâlâ insanın fiziki yapısındaki uyum, ahenk ve dengeyi ‘adalet’ kelimesiyle ifade etmektedir: “Ey insan! Seni yaratan, (varlık amacına uygun olarak) şekillendiren, seni ölçülü/dengeli yapan ve seni dilediği şekilde bir araya getiren lütuf sahibi Rabbine karşı seni aldatan nedir?” (İnfitar, 6-8) Yani insanı adl ile yaratan Allah, insanların da kendi aralarında adaletle hükmetmelerini emreder. (Bkz. Nisa, 4/58) Yine bu bağlamda Bakara suresinde geçen ve İslam

toplumunun bir özelliğini yansıtan ‘vasat ümmet’ ifadesi, hemen bütün müfessirlerce ‘adaletli/dengeli toplum’ olarak anlaşılmıştır. (Bkz. Bakara, 2/143)

Kelimenin itidal anlamından hareket edersek adaleti, verilen ile hak edilen arasındaki denge olarak tarif edebiliriz. Bu denge bazen eşitlikle gerçekleşebilir ancak adalet her zaman eşitlik demek değildir. Bir başka ifadeyle adalet, eşitliği içermekle birlikte tam olarak eşitlik değildir; yani her adil karar ve tutum eşitliği sağlar, ama her eşitlik adalet değildir. Hatta bazen salt eşitlik adaletsizliğe bile yol açabilir. Dolayısıyla adalet herkesin yeteneğine ve toplumda oynadığı role uygun olarak dağıtıldığı zaman doğru dağıtılmış kabul edilir. Nitekim Nisa suresinin 58. ayetinde emanetleri ehline vermeyi ve insanlar arasında adaletle hükmetmeyi emreden Allah (c.c.) nebisi-ne, Kâbe’nin anahtarlarını, amcası Abbas’a değil de bu şerefli görevi daha önce de ifa eden ve henüz müşrik olan Osman b. Talha’ya vermesini emretmiştir.

Burada adalet kavramının anlam alanını tam olarak tespit edebilmek için, Kur’an’da onunla eş anlamlı olarak kullanılan kıst kelimesini mutlaka göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sözlükte ‘hisse, ölçü, insaflı olma, adalet’ gibi anlamlara gelen kıst, mastar olarak kullanıldığında ezdaddan olup, hem ‘adaletli olma, birine hakkını ve payını adil bir şekilde verme’ hem de ‘adaletsizlik yapma, birine hak ettiği payı vermeme’ anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzur, Lisan, Kıst Mad.; Ragıb el-İsfehani, Müfredat, Kıst Mad.) Türevleriyle birlikte Kur’an’da yirmi beş ayette geçen bu kelime, ayetlerin genelinde ‘adalet’ manasına gelmekte veya ona yakın anlamlar ifade etmektedir. Hatta Nisa suresinin 135. ayetinde ‘kıst’ kelimesiyle ‘adl’ kökünden gelen bir fiilin aynı bağlamda kullanılması, bu iki kelime arasındaki anlam birliğini göstermektedir. (Mustafa Çağrı, DİA, Kıst Mad.) Ancak bu iki kelimenin anlam alanı hususunda şöyle bir farklılığın (ya da ince ayırımın) olduğu da ifade edilmektedir: “Kur’an-ı Kerim’de, eşitlik adaleti ‘adl’ terimi ile ‘istihkak, liyakat ve oran adaleti’ ise ‘kıst’ terimi ile ifade edilir. Eşitlik adaleti alanının istisnası yoktur. İstihkak ve liyakat adaleti alanı ise ‘kıst’ alanıdır. Kıst’sız adl, doğru yoldan “udûl” (sapma) anlamını verir. Bu sebeple; istihkak ve liyakat adaleti riayet edene “mukst”, bu adalete riayet etmeyip zalim olana “kaast” denir (Bkz. Cin, 72/14–15; Maide 5/42; Hucurât 49/9; Mumtahine 60/8) Kıst; eşitlik adaletinden sonra gelen “oran adaleti”dir. Dolayısıyla “Mizan” gerektirir (Rahman, 55/9; Hadîd 57/25; Hûd 11/85; En’âm 6/152). İnsanlar arasında sadece “adl” boyutu ile hükmetmek yetmez, “kıst” ile de hükmetmesini bilmek gerekir. (Maide, 5/42; Nisa’ 4/58)” (Hüseyin Hatemi, İslam’da İnsan

Hakkı ve Adalet Kavramı, www.tekamül.net) İşte bu ince ayırımı da göz önünde bulundurarak biz de bu makale bağlamında ‘adalet’ kavramının Kur’an’daki anlam alanını tespiti çalışırken, yeri geldikçe ‘kıst’ kelimesinin geçtiği ayetlere de atıfta bulunacağız.

İdare, yargı ve insanlar arası sosyal münasebetlerde adaletin tesisi, hem bütün bir insanlığın hem de İslam’ın hedefi olmakla birlikte, muayyen bir uygulama ve davranış tarzının her zaman ve her yerde adaleti temin edip etmediği hususu önemli bir problem teşkil etmektedir. İşte bu aşamada bazı Müslüman düşünürler adaleti iki kategoriye ayırmaktadırlar. Bunlardan ilki, iyiliği ve doğruluğu akıl tarafından onaylanan ve her zaman geçerliliğini sürdüren adalettir. Mesela sana iyilik edene iyilikle karşılık vermek ve sana zarar vermeyene senin de zarar vermemen bu türden bir adalet örneğidir. Adaletin ikinci kategorisi ise, kanun ve kurallara dayanır. Dolayısıyla izafidir ve zaman içinde değişebilir. Mesela kıyas, tazminat ve misilleme gibi hususlar bu kategoriye girer. Nitekim “kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın.” (Bakara 2/194) ve “Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür.” (Şura, 42/40) ayetlerinde misilleme yapmak anlamında kullanılan ‘saldırmak/haddi aşmak’ ve ‘kötülük yapmak’ bu türden bir adaletin tesisi-dir. (Bkz. Müfredat, Adl. Mad.)

Adl ve kıst kelimelerinin bu semantik tahlillerinden hareketle Kur’an’daki kullanım alanlarına baktığımızda adalet kavramının, bireyin hem ahlaki yönünü hem de toplumsal (hukuki) yönünü kapsayacak şekilde geniş bir anlam içeriğine sahip olduğunu görürüz. Zira adalet, her hak sahibine hakkının verilmesini öngören ahlaki ilkenin adıdır. Bu bakımdan adalet kavramı ‘hukuk’ kelimesinin tekili olan ‘hak’ ile eş anlamlı olarak kullanılır. Bu da kavramın hukuki anlamını daha yaygın hale getirmiştir. Ancak Kur’ani terminolojide adaletin salt hukuki olmaktan öte, daha geniş anlamlarda kullanıldığını tespit etmek mümkündür. Sözelimi, eksiklik ve fazlalık bakımından aşırılığa karşı orta yolu tutup korumak; hakka niyet, doğruluk, eşitlik gibi... Yani adaleti sadece, devlete (ya da otoriteye) ait bir şeymiş ve onun dışında uygulama alanı yokmuş gibi düşünmek, bu kavramın ahlaki yönünü görmezlikten gelmek demektir. Siyasi otoriteden adaleti isteyen ya da onu adaletsiz olmakla itham eden bireylerin kendi yaşamlarında, diğer insanlarla kurdukları ilişkilerde bu ahlaki ilkeye riayet edip etmediklerine de bakmak gerekir.

Ragıb el-İsfehani Nahl suresinin 90. ayetinde geçen adalet kavramını, bu kavramın hemen akabinde gelen ‘ihسان’ kavramıyla ilişkilendirmekte ve şöyle bir sonuca varmaktadır: Adalet, hak sahibine hakkını ya da suç işleyene cezasını vermek bakımından eşitliği; ihسان ise yapı-

Adaleti sadece, devlete (ya da otoriteye) ait bir şeymiş ve onun dışında uygulama alanı yokmuş gibi düşünmek, bu kavramın ahlaki yönünü görmezlikten gelmek demektir. Siyasi otoriteden adaleti isteyen ya da onu adaletsiz olmakla itham eden bireylerin kendi yaşamlarında, diğer insanlarla kurdukları ilişkilerde bu ahlaki ilkeye riayet edip etmediklerine de bakmak gerekir.

lan iyiliğe karşılık daha fazla bir iyiliği, kötülüğe karşılık da daha az kötülükle muamele etmeyi gerektirir. (Bkz. İsfehani, Müfredat, Adl Mad.) Bir diğer ifadeyle adalet, başkasının hakkını tam olarak vermek, alacağını da tam olarak almaktır. Ama ihsan, başkasına hak ettiğinden daha fazlasını vermek ve kendi hak edişinden daha azını almaktır. (Bkz: Müfredat, Husn Mad.) Yine Kur'an-ı Kerim'de adalet sıfatından yoksun olan kişi, dilsiz, aciz ve hiçbir işe yaramayan, bunun da ötesinde sahibine yük bir köleye benzetilerek şöyle tasvir edilmektedir: "Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yükür. Onu nereye gönderirse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse bir olur mu?" (Nahl, 16/76)

Kur'an-ı Kerim'e göre adaletin ölçüsü yahut dayanağı hakkaniyettir. Nitekim Araf suresinde Allah Teâlâ hidayete hak ile ulaşılabilirliğini ve adaletin de ancak hak ile sağlanabileceğini ifade etmektedir: "Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu bulan ve bu hak sayesinde adil davranan bir topluluk vardır." (Araf, 7/159) "Yarattıklarımız arasında (başkalarına) doğru yolu gösteren ve onun ışığında adaletle davranan insanlar da vardır." (Araf, 7/181) Demek ki hakka riayet etme ve hukukun üstünlüğünü savunma adalet olduğu gibi, adil olmanın/ davranmanın teminatı da yine hakkaniyettir.

İslam'da hak ve hakikate dayalı adalet ilkesi, bireyin hem diğer insanlarla hem de kâinatla olan ilişkisini tespit ve tayinde belirleyici unsur olmuştur. Nitekim insanlar arası adaleti tesis etme hususunda Allah, akrabalık bağına, kişilerin zengin ya da fakir olmalarına, dost ya da düşman olmalarına bakılmaksızın hüküm verilmesini emretmektedir:

"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)tır. Ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilin-

cinde olun. Şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Maide, 5/8)

Yine İslam'a göre kişiyi ve grupları adaletten saptıran ana faktör, kişi veya grubun kendi istek ve tutkusunu ön plana geçirmesi ve Allah'ın gösterdiği şekilde karar vermeyi ihmal etmesidir:

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendini, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar, Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize (heva ve hevesinize) uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa, 4/135)

Kur'an-ı Kerim'de hak ve adaletin mutlaklığı öylesine vurgulanmıştır ki bizzat Allah'ın ahirette hiçbir haksızlığa mahal verilmeyecek şekilde adaletle hükmedeceği ve O'nun bu vaaadinin kesin (hak) olduğu belirtilmiştir:

"(O zaman) zulmeden herkes yeryüzündeki bütün servete sahip olsa (azaptan kurtulmak için) elbette onu feda eder. Ve azabı gördükleri zaman için için yanarlar. Aralarında adaletle hükmlunur ve onlara asla zulmedilmez. Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Yine bilesiniz ki, Allah'ın vadi haktır, fakat onların çoğu bilmez. (Yunus, 10/54-55)

"Biz kıyamet günü için adalet (kıst) terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez." (Enbiya, 21/47)

Hatta Kur'an-ı Kerim'in bu yaklaşımı Mutezile mezhebinin, adalet ve hakkaniyet ilkelerine uymayı Allah için bir vazife (vacip) saymasına yol açmış ve bu mezhebin beş temel ilkesi/prensibi içinde tevhiidden sonra yer almış ve diğer üç prensibi de ihtiva eder mahiyette görülmüştür. (Bkz. Ahmet Saim Kılavuz, DİA, Adl Mad.)

Kur'an-ı Kerim, adalet olgusuna tevhid, iman, takva, salih amel ve ibadet kadar önem verir. Hatta Kur'an'a göre bütün ilahi öğretiler son tahlilde insanlar arası ilişkilerde adaleti tesis etmeye yöneliktir. Adil olmayan bir ilişki ve tutum, tanım gereği Allah'ın rızasına ve İslam'a uygun değildir. Çünkü Allah her şeyden evvel, bir şeye hüküm verildiği zaman adaletle hükmedilmesini ister. (Nahl, 16/90). Anlaşmazlığa düşen iki topluluk arasında (Hucurat, 49/9), insanlar arasında vuku bulacak anlaşmazlıkların giderilmesinde (Nisa, 4/58), her türlü borç vade alış veriş, ticaret ve şahitlikte (Bakara, 2/282), kadınlara karşı takınılacak tutumun belirlenmesinde adalet (Nisa, 4/129), hukukun korunması ve hayata geçirilmesi için vazgeçilmez bir ilkedir.

hikmet: adaletin temeli

İSMAIL DOĞU
ismaildogu@gmail.com

“Rabbim! Bana değiştirebileceğim şeyler için cesaret, değiştiremeyeceklerim için sabır, ve ikisi arasındaki farkı anlamam için basiret / feraset bahset.” (Amin)

Gerçekte, yaratılışa uygun hareket etme (fitrat) gibi daha geniş ve kapsamlı bir değer olarak ele alınması gereken adalet kavramı, her şeyden önce kişinin yaratılışı ve evrenle olan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek kadar önemli ve öncelikli bir durum olarak karşımıza çıkar.

Siyasal ve sosyal konularda ortaya çıkan kimi problemlere yaklaşım şekli ve çözüm önerisi, aslında Tanrı telakkisi ve İlahî Adalet algılayışı ile çok sıkı irtibatlıdır. Öncelik ve sonralık önemli olmaksızın, biri nasılsa diğerrinin de öyle olması zorunlu olan bu duruma göre bir değer olarak adalet anlayışı, Varlık ve Bilgi algılayışı ile doğru orantılıdır. Bu durum, kişinin dünya görüşünü ve yaşam biçimini oluşturur ki bu da dinin özüdür, kendisidir. Bu bütünlük içinde ele alındığında Adalet, Din'den; dolayısıyla Tanrı'dan asla ayrı tutulamaz. Ahlak da, Din'den / Tanrı'dan ayrı düşünilemeyeceğinden dolayı, adalet ve ahlak arasında da, ancak bu çerçevede sahih ve sağlam bir ilişki kurulmuş olur. Modern felsefe dönemine kadar kadarki dönemde adalet, hiçbir felsefî düşünce, mistik öğreti ve ilâhî dinlerde ahlaktan, dolayısıyla da dinden ayrı tutulmamıştır. Kadim bilgelik ve tüm üst anlatılar bize bunu göstermiştir. Adaletin ahlaktan / dinden ayrı tutulma ve dolayısıyla sadece hukuk alanına indirgenme dönemine, en bariz şekilde Kartezyen felsefesiyle temelleri atılan modern felsefede şahit olmaktadır. Rönesans ve Reform hareketleri ile Aydınlanma düşüncesi, bütün'ü parçalayarak parçalar arasındaki ilişkiyi koparmış ve her birine diğerrinden bağımsız bir tarz oluşturarak anlam kaybına uğratmıştır.

Gerçekte, yaratılışa uygun hareket etme (fitrat) gibi daha geniş ve kapsamlı bir değer olarak ele alınması gereken adalet kavramı, her şeyden önce kişinin yaratılışı ve evrenle olan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek kadar önemli ve öncelikli bir durum olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar Arapçada kanun adlı bir kelime bulunsa da, Kur'an'da bu kelime kullanılmamaktadır. Aynı şekilde günümüzdeki kullanımıyla hukuk kelimesine de Kur'an'da rastlanmamaktadır. Ancak, bu kelimelerin Kur'an'da fitrat ve sünnet kelimelerinde mündemiç olduğunu görmekteyiz. Gerek fitrat, gerek sünnet kelimelerinin, hem Allah için, hem de insan için kullanıldığı bilinmektedir. Bu demektir ki adalet, insanın fitratı ve sünnetinin, Allah'ın fitratına ve sünnetine uygunluk arz etmesidir. “Allah'ın kelimeleri” ayetiyle de (Enam 115) az da olsa değerlendirilebilecek “sünnetullah”

Nasıl adalet, doğayı algılayış ve doğadaki diğer tüm varlıklarla ilişkilerden, bugün için sadece sosyal ilişkiler şeklinde daraltılmış bir konumda ise; aynı şekilde hukuk da, doğa içindeki varlıklara bakış açısını serdeden ve doğadaki tüm diğer varlıklarla ilişkileri düzenleyen bir gerçeklik / doğruluk mefhumundan, sosyal ilişkilerde gözetilmesi gereken bir alana hapsedilmiş durumdadır.

kavramı (Fetih 23 ve Fatır 43), insan fıtratı bağlamında en belirgin şekliyle “Allah’ın yaratışı”nda kendini bulur. Ve ne Allah’ın kelimesi’nde, ne Allah’ın sünneti’nde ne de Allah’ın yaratışı’nda bir tebdil ya da tahvil söz konusu edilememektedir. Bu konuda anahtar ayet, Rum Suresinin 30. ayetidir. Burada geçen “Allah’ın fıtratı” ifadesi, onunla insanlığı yarattığına çağrışım yapan bir terkip mahiyetindedir. İnsan, kendi fıtratına dönerek, aslında Allah’a dönmüş olur ki, “haniflik” olarak da adlandırılan “ed-Din’ül Kayyum”, işte budur: İnsan fıtratının, Allah’ın fıtratıyla örtüşmesi. Bu aşamada kayyum olan adalet, işte bu kayyum olan din ile eş değerdir. İnsanın zaten onun üzere yaratılması, yine ancak o hal üzere yaşaması ve O’na dönmesi anlamını salık verir. İnfitar suresinin 7. ayetindeki kullanım, adaletin fıtrat ile buluşmasını göstermesi açısından önemlidir. Ayetten anlaşıldığına göre insan yaratılmış (halaka), bir düzen içinde kılınmış, bir nitelik kazandırılmış (sevvâ) ve uygun bir yapıya kavuşturulmuştur (adele).

Adalet gibi değer içeren bir kavramın, yaratılış anlamında kullanılması, konunun başında belirtilen hem varlık-bilgi-değer üçlemesinin bütünlüğünü, hem de din-ahlak-adalet ilişkisinin birlikteliğini göstermesi bakımından şayani dikkat arzeder. “Adele” kelimesinin geçtiği bu sure isminin infitar olması da, ayrı bir calib-i dikkat remzidir. Zira infitar, fitr kökünden bir kelimedir. Fıtrat ile adalet kavramları arasında kurulan bu paralellik gereği, yasa düşüncesi ile doğa düşüncesini aynı anlama geldiği; farklı bir söylemle yasaya uyması, doğal olmakla aynı anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu anlamda doğanın yasası ve aynı anlama geldiği iddia edilen kozmik yasa, her zaman ve her yerde aynıdır, denilebilir. Buna göre iyi ve adil olan, tam da bu yasaya uygun olan demektir. Yine buradan hareketle denilebilir ki yasa, tüm rasyonel varlıklar için bir ve aynıdır. Bu yaklaşım, hakikatin tekliği düşüncesi ile aynıdır. İyi, doğru ve adil insan, hiçbir

yerellik ve tikellik olmaksızın iyi, doğru ve adil insandır. Bu, tümel yasanın ne olduğunun bilinmesi ve sonra da ona uyulması meselesidir.

Adalet kavramı, aslında kişinin yaratılışı ve evrenle olan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek kadar önemli ve öncelikli bir durum olarak algılanması gerekirken, ne yazık ki günümüzde, yalnızca siyasal ve sosyal konularda, o da bir “sorun” karşısında işletilebilen bir konuma indirgenme durumuna getirilmiştir. Buna göre adalet denilince akla ilk gelen, “orada” bir “sorun”un olduğu gerçeğidir. Bunun sebebi, hiç kuşkusuz, modern felsefeyle ortaya çıkan bütün’ün parçalanması istenci ve gücüdür.

Günümüzde adalet denilince ilk ve büyük ölçüde akla gelen, hukuk fakültelerinin uğraşı alanıdır. Aslında Hakk’ın çoğulu olan hukuk kelimesinin adalet ile bir tutulması hem anlamlı, hem de zorunludur. Ne var ki bugün adalet denilen kavramın hukuk içinde anlaşıldığı ve bunun sınırlayıcı / indirgeyici olduğu yönündeki eleştirel yaklaşım, hukukun başına gelenlerden dolayıdır. Hukuk kelimesinin kendisi sâfiyane bir şekilde anlaşılır ve uygulanır olsaydı, adaletin hukukla bir tutulması veya hukuk çerçevesinde değerlendirilmesinde bir beis olmayacaktı. Tıpkı ahlakta da olduğu gibi, hukuk ve dolayısıyla adalet terimleri, daha da ilerisi dinin kendisi dar alana hapsedilmiş, bütünden kopuk bağımsız parçalar olarak telakki edilmiştir. Nasıl adalet, doğayı algılayış ve doğadaki diğer tüm varlıklarla ilişkilerden, bugün için sadece sosyal ilişkiler şeklinde daraltılmış bir konumda ise; aynı şekilde hukuk da, doğa içindeki varlıklara bakış açısını serdeden ve doğadaki tüm diğer varlıklarla ilişkileri düzenleyen bir gerçeklik / doğruluk mefhumundan, sosyal ilişkilerde gözetilmesi gereken bir alana hapsedilmiş durumdadır. Bunun temel sebebi, adaletin, Din’den / Ahlak’tan, dolayısıyla başta belirttiğimiz Varlıktan / Bilgi’den koparılması ve parçalanmasıdır. Bunun en belirgin tanımlaması, sekülerizasyon adında açığa çıkmıştır.

Sekülerizm, bu ahlakî / dinî cepheyi bir açıdan parçalayıp, diğer açıdan da örtetek şahsiyet alanına itmeye hizmet eden bir süreç şeklinde, adaletin hukuk ile dahası pozitif hukuk ile sabitlenmesi çabasına götürmüştür. Bu süreç, adalete ve adalet anlayışıyla yüz yüze kalan insanlığa, ne olduğu pek de belli olmayan iki kavramı doğurmuştur: Özgürlük ve eşitlik. Böylelikle bu kavram, bir “sorun” olarak ele alınır duruma getirtilerek kendisini, bir hak ve gelir dağılımı ve bu dağılımdaki eşitlik sorunu ile birlikte bir suç ve ceza sorunu olarak sunma konumuna indirgenmiş bulmuştur. Bugün bu iki kavram, farklılıkları ve bağılıkları yok eden bir nitelik arz etmektedir ve hukuk anlayışı da bunun üzerine geliştirilmekte olan bir sisteme dönüşmektedir. Hâlbuki Hukuk, kişinin

sadece, o da problemler dolayısıyla, diğer kişilerle olan ilişki biçimlerini düzenleyen bir kavram olmaktan çok öte, doğa ve doğadaki diğer tüm varlıklarla olan ilişki biçimini oluşturan geniş bir çerçevedir.

Bu aşamada adaleti, elde edilen kimi tespitler sonucunda belli kurallar, ilkeler, buyruklar ile sağlamanın yolu yoktur. Var olduğunu ve bu şekilde olacağını iddia edenler, gerçekte bunu yapmakla, pek tabi olarak, adalet kavramının kurumsallaşmasına yol açmaktadırlar ve adalet uygulamalarını bir işletim biçimine, bir mekanizmaya dönüştürmektedirler. Politikanın, otonom bir alan olarak dinden / ahlaktan ayrılması ile bina edilen adalet kavramı, kurumsallaşarak icraatta esas alınacak ilkelerin belirlenmesi meselesiyle yüz yüze kalmıştır.

Böylelikle adalet, artık tam da modernizmin istediği biçime örtük bir tarzda indirgenmiş olur. İndirgenmesi, onun statikleşmesine, daha da ilerisine götürerek söyleyebilirim ki, zulüm aracına dönüşmesine neden olur. Artık istenilen ve uygulanan şey adalet değil, kurallar yığınıdır. Adalet, bu kurallar yığınına kurban edilir / peşkeş çekilir. İnsanların kendi elleriyle yarattığı kurallar, bir zaman sonra kendisine esir / köle oldukları efendi / sahip, hatta kendilerini tapındırdıkları mabut / ilah konumuna yükselirler. Değiştirilmesi, hatta ve hatta sorgulanması / eleştirilmesi bile yasak birer manzumeler haline gelir. Vicdanları rahata / sükûna erdirmek için oluşturulan / geliştirilen adaletin / hukukun, vicdanları parçalayan / sızlatan bir zulüm aracı haline dönüşmesi bundandır. Günümüzde yaşanan bundan başkası değil de nedir?

Bunun tersi olan zulüm, en başta, yaratılışa aykırı davranma ve fitratı değiştirme anlamında olmalıdır, salt olarak birilerine haksızlık etme anlamında değil. Zulüm kelimesi, Kur'an'da hem nur, hem de adl kelimesinin karşılığı olarak kullanılır. Bu durumda adl, zulüm karşısında, gerçekte bir nurdur. Allah'ın nuruyla bakış, Allah'ın yarattığı o fitrat üzere bakıştır. Adl olanın feraset / basiret ehli olması ya da tersinden söylersek, basiret / feraset ehli olanın adil olacağı, bunu da Allah'ın onun üzerine yarattığı fitrat üzerinde durmaklığına borçlu olduğunu söyleyebiliriz.

Bilmek, Olmaktır

Bir erdeme sahip olmak, o erdemi bilmek ve uygulamaktan ayrı tutulamaz. Adil olanın kim olduğunu ve adaletin ne olduğunu “bilmek”, adil “olmaya” önce gelmez. Bilmek, “olmak”tır. Hal böyle olunca, “bilen” kişi hâkim olmuş, “olan” kişi de âdil olmuş demektir. “Kendini bilmek” arzusu, Evren'i / Tanrı'yı bilmesini sağlayan kadim öğretiyi yaslanmayı içerir. Nitekim basiret / ferâset, sadece adalet değil, tüm geri kalan erdemleri kendisine

bağlayan bir erdem, yani kendisi olmaksızın âdeta hiçbirinin olmayacağı bir erdem olarak konuya dâhil edilmek zorundadır. Resulullah'ın, “ondan sakının” dediği inanmış bir adamın feraseti, “Allah'ın nuruyla bakış” içerdiğinden dolayı, kolay kolay kişiye “faka basmaz” bir nitelik kazandırır ve böylece kişinin aldatılma ihtimali oldukça zayıf olduğundan, buna yeltenenler uyarılmaktadır. Hadiste feraset olarak geçen bu nitelik, Kur'an'da Yusuf suresinin 108. ayetinde “basiret” olarak telaffuz edilir. “Sağduyu / ileri görüşlülük” olarak Türkçe'de karşılığı bulunan bu kelimeler, hikmetin nirengi noktasını oluştururlar. Hakikî anlamda erdemleri oluşturan, onları erdemsizliklerden seçip ayıran ve bütün bunlara bağlı olarak erdemli yaşamayı sağlayıp bir tür muhakeme mercii gibi duran bu nirengi nokta, doğru zaman ve zeminde, doğru olanı ve kişiyi görme / bulma gücüdür. Adaletin muhakeme edişi ve muhakeme edilişi, işte bu güce bağlıdır.

Hikmetli olmayandan adalet beklentisi hayalden, hatta vehimden başka birşey değildir. Kim basiretli / ferasetli ise, amellerinde ve hükümlerinde adaletli olan odur. Olaya, bir de tersinden bakarsak, zenginlik yakalamış oluruz: Zulüm, istikbâr ve istignanın sonucudur. Kim kibirlenir ve kendini müstagni görürse, doğrusu o “azar” (Alak 6-7). Azan kişiden de zulümden başka ne sâdır olabilir ki? Zalimden adalet beklemek ne kadar ahmaklık ise, âdil bir kimsenin adaletle hükmettiğinde rıza göstermemek de o kadar küstahlıktır. Ne zulmediniz ve ne de zulme uğrayınız hadisi, zıddından söylendiğinde şöyle bir durum ortaya çıksa gerekir: “Hem adaleti isteyiniz ve hem de adaleti yerine getiriniz (âdil olunuz).”

Buna göre, ahlaklı olmayan, aslında hikmetli değildir; hikmetli ve ahlaklı olmayan da, gerçekte adaletli değildir. Bu üçayaktan mahrum olan kişinin dininin olup-olmadığını ve varsa nasıl bir şey olduğunu / olacağını artık siz düşünün?

Bakara suresinin 143. ayetinde geçen “vasat ümmet” tabiri, işte bu bağlamdan hareketle, yaratılıştaki “adle”, fitrata ve dolayısıyla hikmete uygun olarak davrananları içerir. Günümüzde bu terim, ne anlama geldiği pek de belli olmayan “orta ümmet” ile karşılık bulmuştur. İfrat ve tefritin belirgin olduğu yerde, elbette ki “orta” durum da bellidir. Bu durumda “orta”, kendiliğinden “ortaya çıkar”, ve zaten adalet denilen şey de bu olsa gerektir. Ancak, bu işin sanıldığı kadar kolay olduğu ve kolay bir şekilde ortaya çıkacağı düşünülmemelidir. İfrat ve tefrit (aşırılık ve gerilik)in nerede başlayıp nerede bittiği çok belirgin olmadığı için, ya da belirgin kılınabileceği iddia edilse de sonuçta izafi olacağı için, “vasatlık” da bir anlamda izafileşecektir. Bu izafilik, kişiyle alakalı olabildiği

gibi, zaman ve zemine bağlı olarak da ortaya çıkabilir. Bir “orta” olarak adalet erdemi, adaletsizlik yapmak ile adaletsizliğe uğramak arasında yer almalıdır. Ayrıca, “orta ümmet” tabiri, adalet uygulamalarının ölçütü ve kuralı belli imişcesine algılandığı durumlarda, bir topluluğa ve bir düşünceye tahsis edilir bir konuma girer. Artık, her kim bu adalet “mekanizması”nı uyguluyorsa, kendisini “vasat” olarak telakki edecek ve tersi uygulamaları da, ifrat ya da tefrit olarak tanımlayacaktır. Bunun yerine, ayette geçen bu tanımlamayı, “orta” yerine “ölçülü” ve “Merkezî” anlamda kullanmaya yeğliyorum. Buradaki Merkezilik, kendini merkeze alma anlamında değil, kendi de dâhil herkesi ve her şeyi merkezde görme eğilimidir. Zaten kendini merkezde görmek, müstağnileşmenin ve müstekbirleşmenin bir başka adıdır. Yine aynı şekilde, ölçülülükten kasıt, her şeyi kendi mecrası içinde tutmaktır. Bir şeyin kendi mecrasını değiştirmek anlamında onu başka bir biçimde ölçümlemeye kaçmak işlemi, fiske ve fesadın oluşmasına hazırlanan bir zemindir. Nitekim “ölçü ve tartıda hile yapanlar”la ilgili ayetlerin de bu bağlamda, salt ticarî ilişkiler anlamında değil, tüm sosyal ilişkiler için kullanıldığını düşünüyorum.

Müşriklerin ölçü ve tartıda hile yapmaları, ölçü ve tartıyı bozmaları, insanın, kendisi başta olmak üzere, doğayla ve toplumla olan ilişkilerinde ölçüyü kaçırmasıdır. Dikkatli okunduğunda, vezn kelimesi ile vasat kelimesi arasında çok sıkı bir ilişki olduğu görülür. Zaten mizan kelimesi, bir ayette (Enam 152) “bilkıst” ifadesiyle birlikte kullanılır ki, “ölçülü terazî” şeklinde sembolik bir çağrışım yapar ve “vasat ümmet”in, “terazileri ölçülü” kişiler olduğu; terazisi bozuk olanların, dolayısıyla vasat oluşturmayaacağı bir durum ortaya çıkmış olur. “Kıst”, ölçülü olmaya yapılan bir vurgudur. “Kıst’ı ikame ediniz” demek, kişinin hem kendisi, hem de başkası için “ölçülü olması”na bir davettir. Ölçülü olunca, “vasat” olma yani Merkez’e kayma gerçekleşir. Merkezilik fikri, kendini merkeze koyması değil, kendini Merkez’de görmesidir. “Ölçülülük” de, bu merkezi ve bu merkezde kendini bulmasıdır. Buradaki Merkez’in, ne/kim olduğunu söylemek, sanırım fazlasıyla zaid olacaktır. Bu merkezilik, bir çekim gücü sağlar. Bir konum belirler. Bütünlüğü yakalar. Parçalanmayı önler. “Vasat” kelimesi, bu aşamada “mâkûliyet”i çağrıştırır ve bununla, “seçkinlik”e vurgu yapar. Seçilmiş olan, elbetteki Merkez’de olandır. Nitekim Kalem 28’deki “evsathüm” kelimesi, “bahçe sahipleri” içindeki yaşça “en ortancası” değil, onlar arasındaki en akli başında olan kişi için kullanılmış bir sıfattır. Adiyat suresinin 5. ayetinde geçen “cem” içinde vasat olana andolsun ki” ifadesi de, yine bu minvalde değerlendirilmesi gereken bir vurgudur. Bu ayet için, orduların karargahlara sabah vakti atlarla baskın yapması bağlamında

“topluluğun tâ ortasına dalanlara andolsun” diye çevrilmiştir. Bunun yerine, bu ilk beş ayette, ordu ve atlardan bağımsız olarak, bir kişinin, bulunduğu hali değiştirmesi ve yeniden yapılanması ile ilgili ruhî bir atmosferin anlatıldığı kanaatindeyim. Dolayısıyla, yığınlar arasında akli selim ile hareket etmek, kalabalığa uymak yerine kalabalıktan sıyrılmak, ya da kalabalık içinde belirginleşmek anlamında olumlu bir kelime olarak anlamak istiyorum. Kişiyi, yaratılıştaki “adle” uygun kılanın ve onu hâkim kılanın bu olduğunu düşünüyorum. Seçkinlikten, merkezlilikten ve ölçütten kastım da budur.

İşte bundan dolayıdır ki adalet meselesi, ne bir çırpıda ortaya konabilecek, ne de çözülebilecek bir mesele olmak bakımından ve sürekli muhakemeye açık tutulmak zorunluluğundan hikmete mebnidir. Adaletin kendisi muhakeme etme durumundayken, uygulayan kişi ve dolayısıyla uygulamanın kendisi açısından sürekli muhakeme edilme konumunda olmalıdır ki, “adalet yerini bulsun.” İşte bu muhakemeye açıklık karakterini vurgulamak ve bunun için de her şeyden önce ahlâkî / dinî bir karakter olarak adaleti, kendisine en yakın dört erdemle ilişkisi içinde hatırlamak, meseleyi vuzuha kavuşturmak bakımından faydalı ve önemlidir. Hikmetin oluşturulmasını sağlayan bu dört erdemi modernizm dönemine kadar tüm felsefî düşüncelerde bulmak mümkündür; tüm öğretilerde ve tüm dinlerde ise hâlâ geçerliliğini korumaktadır: salahiyet (öz-denetim, ölçülülük), hikmet (bilgelik, sağduyululuk), sadakat (doğruluk, dürüstlük), cesaret (gözü peklilik, kararlılık). Bu demektir ki adil bir yönetim, aynı zamanda cesur, dürüst, ölçülü ve bilgece olan bir yönetimdir. Din ile Medine (şehir) kelimelelerinin aynı kökten olması ve fitrata uygun bir biçimde hikmetlice sağlanan adaletle o medinenin bir münevverlik (aydınlık, nurlaştırma) kazandırması yaklaşımını rahatlıkla dile getirebiliriz. Erdemler arasındaki işte bu sıkı bağ, hatta bütünlük / birlik düşünüldüğünde, adalet kavramını tek başına almanın, onu anlaşılmasız kılmayı ve yerinden etmeyi sağlayacağı âşikâr biçimde ortaya çıkacaktır.

Kur’an’da adalet kelimesinin türevlerine ve geçtiği yerlere bakıldığında göze çarpması gereken en önemli ayrıntı, “adl” kelimesinin ismi fail kalıbında ne insan için, ne de Allah kullanılmamasıdır. Bu durum, adaletin, bir isimden / sıfattan daha çok, bir eylem olarak telakki edilmesinin ve Allah’ı, Âdil ya da Adl Sahibi olmasından öte, adaletin bizzat kendisi olarak kabul etmenin daha yerinde bir söylem olacağı anlayışını sağlar. Bu durumda Allah, tüm zaman ve mekânlardaki adalet anlayışlarında ve uygulamalarda tecelli / tezahür ediyor gözükmektedir. Bu yaklaşımın, Tanrı anlayışı ve kavrayışına yeni bir boyut kazandıracağını düşünüyorum. Hal böyle iken

adalet, bir kimliğe ve bir sürece bağlı olarak gelişen bir eylem şeklinde tezahür edecek, ve tüm bunlara göre muhakeme edilecektir. Sahip olmak ile Olmak arasındaki fark düşünüldüğünde, anlatılmak istenilen, sanırım daha da berraklaşacaktır.

Adalet, bu anlamda bir praksis meselesidir. Hikmet ise, bu pratik uygulanımda ortaya çıkan bir üst kimliktir. Adaletin praksis meselesi olarak değerlendirilmesi, onun daha çok sosyal ilişkilerde ortaya çıkmasındandır ve bu anlamda praksis meselesi olarak kabul edilmesi yerinde bir tutumdur. Zira en başta da belirttiğimiz gibi adalet, değerler skalası içinde ele alınabilecek bir kavramdır. Değerler ise, davranış modlarında beliren unsurlardır. Eğer Foucaultçu bir yaklaşımla olaya bakarsak, teori, aynı zamanda pratiktir. Aksi takdirde teori-pratik ayrımı, sanal bir ayırım haline gelir ve bir dikotomi içerir. Zira teori, Yunanca'da "hayretle temaşa eylemek" demektir ki, bu, pratik'in bizzat kendisidir. Teori kelimesinin, Arapça'da "nazariyat" ile çevrilmesi yerinde bir karşılıkken, Türkçe'de "kuram" şeklinde karşılık bulması, anlamın büsbütün kaybolmasına ve pratik ile karşıt bir anlam tarzına dönüşmesine vesile olmaktadır. Bu anlamda "bakış (teori / nazariyat)", "eyleyiş"tir. Tabii bu da bakışa göre değişir. Buradaki bakış, ibni Arabî'nin ifadesiyle, "baştan ayağa göz kesilmek", ya da Şeyh Galib'in deyişiyle, "cem-i havas eyleyip öyle bakmak"tır. Bütün'ü görmek, bu yüzden esastır. Bütün'ü kavrayıştan sonra parçaları görmenin, dahası bizzat o işi başaran kişi tarafından parçalara ayırmanın bir mahzuru yoktur.

Her adalet uygulaması, kendine özgüdür ve bu yüzden görelidir. Adalet, birilerini memnun ederken, birilerine huzur bahşederken hiç kuşku yok ki birilerini acıtacak, rahatsızlandıracaktır. Adaletin kestiği parmağın acıması, adalet isteğine ve âdil kişiye bağlıdır. Adalet, ancak âdil olanın ve adalet talip olanın olduğu yerde tam bir huzur verir. İşte bu, Hikmet'in ta kendisidir. Zaten adaletin bihakkın uygulanması, ancak bir üstü olan Hikmet'in kavranabilmesi ile mümkündür.

Tümel-Tikel / Evrensel-Yerel Adalet

Adalet, yukarıda belirtilen bağlamda her ne kadar tümel / evrensel bir çağrışım yapsa da siyasal ve sosyal konularda bir çözüm önerisi olarak sunulan adalet uygulamaları görece bir şekilde değerlendirilmek durumundadır. Adaletin tikelliği ve bundandır ki göreliliği, sanıldığı gibi adalet anlayışını gölgelendirmez, kabul edilir kılmaktan uzak tutmaz. Tam tersi, sorgula(n)mayı mümkün kılar. Evrensel adalet ölçütü ve tarzı gibi tümel ve ortak dolaşısıyla zor ve muğlak anlayış / yaklaşım yerine, insanın basiret / feraset içinde olmak kaydıyla, kendine ait tüm

*İnsanların kendi elleriyle yarattığı kurallar,
bir zaman sonra kendisine esir / köle
oldukları efendi / sahip, hatta kendilerini
tapındırdıkları mabut / ilah konumuna
yükselebilir. Değiştirilmesi, hatta ve hatta
sorgulanması / eleştirilmesi bile yasak
birer manzumeler haline gelir. Vicdanları
rahata / sükûna erdirmek için oluşturulan
/ geliştirilen adaletin / hukukun, vicdanları
parçalayan / sızlatan bir zulüm aracı haline
dönüşmesi bundandır. Artık, her kim
bu adalet "mekanizması"nı uyguluyorsa,
kendisini "vasat" olarak telakki edecek ve
tersi uygulamaları da, ifrat ya da tefrit
olarak tanımlayacaktır.*

zaman ve mekânlarda bu kanaatini gösterebilme iradesi ve kudretini öncelemek, daha önemli ve daha gerçekçi gibi görünmektedir. Bu yaklaşım, kişiyi sorumluluk altında tutacağı için, kişinin sorgula(n)ma hakkını doğurur. Adalet için "evrensel" ön adı belirgin bir şekilde gösterilmek ya da zımnen kullanılmak isteniliyorsa illâ ki, bu ancak, anlayış ve yaklaşımın kendisinde olur, uygulamanın kendisinde değil. Adaletin tümelliği ve evrenselliği, ancak tikel adalet uygulamalarının her birinin, makul ve vicdanları rahatlatan durumlarda kabul edilebilir. Böylece her farklı tikel adalet uygulamaları, "tümel adalet"e yaslanır, dahası belki de tümel adaletin kendisini oluşturur. Bugünün adalet uygulaması yarın için; birine geçerli olan adalet uygulaması bir başkası için icra edilemez kanaatindeyim. Ama her zaman ve herkes için geçerli olan, adaletli yaşamın sürdürülmesi ilkesidir. Bunu hem kendisi için dilemeli, hem başkası için uygulamalıdır. Adalet, uygulayan kişinin farklı oluşlarından dolayı, zamana ve zemine göre farklılık arz eder. Bu demektir ki, âdil olan kişinin, zaman ve mekân dışı bir varoluşu yoktur. Adaletin uygulanmasında geliştirilen tarz ve ölçütler kişiseldir ve kişisel olması hasebiyle görelidir. Aslında bu, dikkat edilirse, adaletin evrensel olması isteğine aykırı da düşmez. Bu demektir ki, aslında adalet değil, âdil kişiler vardır. Âdil kişiler, adaletin mücessem hâlidir. Ve onlar, kendi zaman ve mekânlarında, kendi şart ve imkânları çerçevesinde, kendi şahsına ve muhataplarına karşı, ke-sinkes uygulanması gereken olmazsa olmaz bir Değer'in mümtaz mümessilleridir.

Evrensel adalet anlayışı, bu açıdan pek de esprisi olmayan bir terim olarak hafızalarda kalacaktır. Zira karşılığı

*Her adalet uygulaması,
kendine özgüdür ve bu yüzden
görelidir. Adalet, birilerini
memnun ederken, birilerine
huzur bahşederken hiç kuşku
yok ki birilerini acıtacak,
rahatsızlandıracaktır. Adaletin
kestiği parmağın acımaması,
adalet isteğine ve âdil kişiye
bağlıdır. Adalet, ancak âdil olanın
ve adalete talip olanın olduğu
yerde tam bir huzur verir.*

yoktur. Varolduğu sanılan karşılık ise gerçekte uygulamayı bizzat yürütenin kararından başkası değildir. Bu da adalet mekanizmasını eleştiriye ve sorgulamaya, kısacası muhakemeye açık bırakacaktır. Bu durum, adaletin eksik kalacağı anlayışını dile getiriyor olabilir. Eğer kastedilen, hayatın tümüyle eksikliği çerçevesinden hareketle söylenen bir söz ise bu eksiklik normal bulunabilir ve kabul edilebilir bir şey olarak bakılabilir. Zira tamamlanmamışlık, yaşamın sürekliliğine ve devrimin esaslılığına işaretir.

Ya da adalet uygulamaları neticesinde birilerinin bundan hoşnut olmaması ise pek tabidir ki bu işin doğası gereği bu böyle olacaktır. Adalet işletilirken, birileri memnuniyet duyarken, birileri de elbette gocunacaktır. Bahsedilen eksiklik bu minvalde ise, bu da anlaşılır ve kabul edilir bir şeydir. Gerçi bunlara son tahlilde eksiklik denilmez ve bu durum bir eleştiri konusu yapılamaz. Nitekim sağlıklı toplumlarda ve kişiler arası ilişkilerde böylesi bir adalet uygulamalarından kimse rahatsız olmaz. Başkası için olduğu kadar, kendisi içinde adalet gerekli olan ve başa gelince “çekilebilecek” olan bir uygulamadır. Bundan müstenit olsa gerek, “şeriatın kestiği parmak acımaz” denilmiştir. Ancak burada eksiklikten kasıtlı adaletin uygulamaların, her ne suretle olursa olsun, ideal adalete ulaşılamayacağı ise orada biraz durup düşünmek gerekir. Zira bu sözün karşılığı yoktur. İdeal olan gösterilemezse, mevcut uygulamaya bu çerçevede itiraz etmek, abesle iş-tigal etmekten başka bir şey olmaz. Adalet, adil olanlarla ortaya çıkan bir mefhumdur. Ve tarih, adil insanlara, dolayısıyla adalete şahittir. Bu, geçmiş için de böyledir, bugün için de. Adaletin ızafiliğini iddia etmenin anlamı, işte tam da burada yatar. Adalet ızafidir; ama bu, evrenseldeki / idealdeki beklentiye aykırı değildir. İdeal olan, uygulamaya konulandır. Evrensel olan, sürekli uy-

gulanmasıdır. Yoksa evrensel ya da ideal adalet anlayışı retorik olmaktan, en iyi ihtimalle de ütopya olmaktan öteye gitmez.

Ancak yasanın evrenselliğinin ve yasaya uygunluğun / uymaklığın standart kılındığı bu düşünce kanalının kanaatimce tek, fakat son derece önemsenmesi gereken tehlikeli tarafı, doğayı, dolayısıyla yasayı sabit kılmaktan kaynaklanabilir. Bu tehlikeyi bertaraf etmenin tek yolu, hareketi, dolayısıyla değişimi esas almaktan geçer. Dinî adalet anlayışı olarak da addedilen bu düşüncede adalet, egemen olan mutlak ve aşkın bir hüküm merciine bağlanmaya başlanır: Ahiret günü ve Tanrının mahkemesi. Bu inanç sisteminde ortaya çıkan Tanrı’nın emirleri ve nehyleri ifadesi, Tanrı’nın hukukunu, dolayısıyla da ilahî yasayı çağırıştırır. Buna göre Tanrı, kendi adaleti nasıl gerektirirse kulları arasında o şekilde pay eder. İsterse suç işleyeni affedebilir de. Affetmede sergilenen erdem, merhamettir. Bunun sebebi, merhameti adaletten görme isteği / eğilimidir. Bu bağlamda, Tanrının merhametten dolayı affetmesi de, bir adalet olarak da görülebilmektedir. Ve bu, onun şanından olduğu kadar, adaletine halel getirecek bir unsur da değildir. Zira Yargıç olan Tanrı, hem adil hem merhametlidir. Dikkat edilirse mutlak ve aşkın Tanrı anlayışı, Tanrıyı sonsuz irade ve kudret sahibi görme isteği / eğilimidir.

Suç ve günaha karşılık ceza vermek / görmek ya da merhamet görmek / göstermek, adaletin eşit ölçüde yerine getirilmesi olarak ilahî adalet sorusu / sorunu anlaşılabilir hale de gelebilir, bilakis anlaşılamayabilir ve anlaşılmadığı ölçüde eksik kaldığı iddia da edilebilir. Bu anlaşılmayıp “eksik” kaldığı öne sürülen yan, Tanrının hikmeti neticesinde değerlendirilip, iman ve sabır / şükür ile aşmaya çalışılacaktır. Bu durumda, gereği öte dünyada yerine getirileceği anlayışıyla, zaman ve mekân ötesi bir adalet anlayışı köklerini salıvermiştir. İşte, ideal adaletin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini iddia edenlerin sonunda kavuşacağına inandıkları yegâne yer, ahiretteki yerleştirmede yatmaktadır. İdeal adalet, Tanrı’nın melik / malik olduğu din / ahiret / ceza / hesap gününde kendini gösterecektir. Tanrının emrinin / hakkının / adaletinin aynı şeyi ifade etmesinin neticesi, adalet ve adli olanın hak / hukuk ve yasa / yasal ile özdeşleşmesidir. Bunun böyle algılanması ve yaşatılması, pek tabi Tanrı telakkisiyle direkt ilgilidir. İsterseniz tersinden bir söylem geliştirebiliriz. İnsanların böyle görmeleri ve yaşamaları, Tanrı’yı da bu çerçevede algılama durumunu doğurmuştur. Ben, bu ikinci söylemi yeğ tutuyorum.

geleneksel İslam düşüncesinde adalet

maverdi örneği

DR. MEHMET BİRSİN

A. Adalet Kavramı

Sözcük olarak ‘adl’ ve ‘idl’ şeklinde iki formu bulunan adaletin temel anlamı eşitlik/denkliktir. ‘Adl’ formu hüküm/yargı ortaya koymak gibi soyut (basiret ile kavranan) hususlar için kullanılırken¹ ; ‘idl’ formu, duyularla kavranan ölçülebilir, tartılabilir ve sayılabilirler için kullanılır.² Bu yönüyle kavram, ‘eşit şekilde bölme’ye dayanmaktadır. Eşitlik kavramının vicdanlarda saygın bir yere sahip olmasının nedeni ise ‘hak’ kavramıyla kurduğu bağıdır. Kurulan bu bağ sayesinde adalet “vicdanlarda doğruluk hissi uyandıran şey”, ‘hak ile hükmetmek’, tartıda eşitlik ve aynı cinsten olmayan şeyler arasında ise “kıymetini takdir etmek/denkletmek” anlamlarını kazanmıştır.³

*İnsanoğlunun ortak olarak
yücelttiği bir kavram
olması bakımından adalet,
en temel insani taleplerin
ifade aracıdır. Eşit insan
haklarını, yargı önünde
eşit olmayı, eğitimde fırsat
eşitliğini, insan onuruna
yakışan yaşam şartlarını,
emeğinin ve ürettiğinin
karşılığını tam olarak
alabilmeyi ve bu ilkelere
yaslanan sosyal ve siyasal bir
düzeni dillendirmektedir.*

Adalet kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Bunlara bir yenisini ekleme kaygısı taşımadan, yalnızca kavramın çağrışımlarını yakalamak için en genel ve en özlü tanımlardan bir kaçını sıralamakta yarar görmekteyiz: Adalet, “vicdanlarda doğruluk hissi uyandıran şeydir”. ‘Her şeyin yerli yerince olması ve en uygun konuma yerleştirilmesidir.’ Adalet, ‘herkese hak ettiğini vermektir,’ ‘eşitliği sağlamaktır,’⁴ ‘herkese payını veren erdemdir.’⁵ Bu tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak asıl amacımız tanımları çoğaltıp bu tanımlar arasındaki farklılıklara dikkat çekerek zihinsel bir kirlilik oluşturmak olmadığından bu kadarıyla yetiniyoruz. Bizi asıl ilgilendiren, bir kavram olarak adaletin hangi ideallere karşılık geldiği ve hangi özelemleri seslendirdiğidir.

Adalet kavramının insanlığın idrakindeki çağrışımlarına bakmak, temsilcisi olduğu özelemler, dahası kavramsal çerçeve hakkında önemli ölçüde fikir verebilir. Adaletin günlük dilde neyi anlattığını görmemize yardımcı olabilir. İnsanoğlunun ortak olarak yücelttiği bir kavram olması bakımından adalet, en temel insani taleplerin ifade aracıdır. Eşit insan haklarını, yargı önünde eşit olmayı, eğitimde fırsat eşitliğini, insan onuruna yakışan yaşam şartlarını, emeğinin ve ürettiğinin karşılığını tam olarak alabilmeyi ve bu ilkelere yaslanan sosyal ve siyasal bir düzeni dillendirmektedir. Bu öylesine özlü bir dildir ki birbirinden farklı yüzlerce tanıma konu olsa da çekiciliğinden hiçbir şey yitirmemiştir. Belki de adalet kavramının bu

*Görecelileştirme çabalarına rağmen
adalet düşüncesi, tarihsel görecelilik
görüntülerinden etkilenmeden
hakikat arayanları aydınlatmaya
devam etmiştir. Zira göreceliliğin
gölgesinin düştüğü bir adalet
kavramı ile insanlık düşlerini
gerçekleştirmek bir tarafa bireysel
'hakkaniyeti' ön plana çıkarmak
dahi anlamsız hale gelebilecektir.
Bu bakımdan adalet kavramı
için söze dökülen tanımlamalar
arasındaki farklılıkları bir yana
bırakıp vicdanlardaki refleksi temel
alındığında, kavramın insanlık için
taşıdığı önem daha iyi anlaşılır.*

kadar çekici ve bu kadar tanıdık oluşu insan doğasıyla doğrudan kurduğu bu bağda gizlidir. Diğer bir ifadeyle, insan doğasının insanlık kadar ortak ve bireyler kadar öznel yapısından doğarak insanlık vicdanının bam teline dokunmasındandır.

Adalet kavramının insan zihnine düşen kodları ya da insan zihninin kavramı formüle etmesi demek olan tanımları incelediğimizde ise, bütün tanımlarDA, her şeyin kendine özgü bir yeri ve konumu olduğunu, bu yer ve konumun bilinebilirliğini kabul eden epistemik bir yaklaşımdan beslendiği görülmektedir. İnsan-evren-tanrı bağlamında kurulan bir 'yerindelik olgusuna' atıfta bulunmaktadırlar. İnsanın hemcinsiyle ilişkisi bakımından ise, bir taraftan 'eşit/denk oluşu' diğer taraftan 'emek-karşılık dengesini' yani 'hak ediş' farklılığını işaretlemektedirler.

İnsanoğlu, içerisinde yaşadığı ilişkiler ağını ve en geniş şekliyle sosyal düzeni sürekli sorgulayarak daha iyi ilişkiler biçimini esas alan bir sosyal ve siyasal sistem kurma amacı taşımaktadır. Varlığın doğasına nakşedilen kemale ulaşma isteği 'daha iyi'ye yönelmeyi kaçınılmaz kılarken öncesinde, 'daha iyi'ye dair açık ve kesin bir düşüncenin varlığını gerektirmektedir. Felsefenin 'ide' kavramıyla ifade ettiği bu açık ve kesin düşünce, insan davranışları üzerinde sürükleyici ve denetleyici olarak işlev görür. Düşünce ve uygulamaların daha iyiye ve daha güzele doğru gelişmesinin sürükleyici gücü olur. Bu şekilde 'ide', insan zihnindeki mükemmellik kavramına karşılık gelir. Somut bir mükemmelliğe gerek olmadan mükemmellik tasavvuruna ve arayışına sahip oluşun kaynağına dönü-

şür. Kimi zaman 'yerindelik' ve 'eşit kılmak', kimi zaman 'hak ediş' şeklinde kendisini gösteren adalet kavramının gerisinde ise daima bu mükemmellik düşüncesi yer alır. Bu bakımdan adalet mükemmellik arayışının yansımalarından biridir. Mükemmelliğin, 'yerindeliği', 'eşitliği/denkliği' 'hak edişi' tespiti yönelmiş şekli olarak insan-evren-tanrı ilişkisinin nihai amacıdır. En yetkin, kemale ulaşmış ve aşırılıklardan arınmış idealin ifadesidir.

Kur'an'ın gösterdiği yerden evrene baktığımızda, bütün evren 'adalet' üzere kurulmuştur. İnsanoğlunun parçası olduğu kozmik düzene uyum göstermesi ve adalet ilkesine uygun davranması beklenmektedir. "Göge gelince, onu yükseltti ve mizanı koydu ki [siz de ey insanlar] asla [hakkaniyet] ölçüsünden (mizan) şaşmayasınız. Bir de adaletle ölçün (mizan) ve ölçüyü (mizan) eksiltmeyin"⁶ Mizan hem tartmak hem de tartı aleti anlamına gelmekte olup esas itibarıyla eşitlemeyi/denkleştirmeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan müfessirler, göge mizanın konulmasını 'adalet' ile açıklamışlardır.⁷ Râzî'nin tefsirinde işaret ettiği gibi yukarıda kaydettiğimiz ayetin geçtiği Rahman suresinde konu ince bir nükte ile sunulmuştur. Yüce Allah söze 'ilim' ile başlamakta ve ilimlerin en şerefli olan Kur'an öğrenimine konuyu bağlamaktadır. Bunun gibi kozmik adaletten söz ettikten sonra adaletin daha özel bir durumu olan ölçü ve tartıdaki adalet (mizana) geçmektedir. Kozmik düzene hâkim olan 'yerindelikten' toplumsal düzenin sigortası olan adaletle geçiş yapan bu bütüncül bakış, adaletin, her türlü ilişkinin ve tüm yapıların varlığını devam ettirmesini sağlayan ana ilke olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda göge ölçünün (mizan) konulması genele teşmil edildiğinde, varlığın, ancak kendisi için belirlenen uygun yer, konum ve şartlarda anlamlı olduğu sonucu çıkar ki bu da adaletten başkası değildir. Bu bakış açısına göre;

Yer ve gök adalet ile ayaktaadır.

Bitkiler adaletle yeşermekte, hayvanlar adaletle varlıklarını sürdürmektedir.

İnsan birey olarak adalet ile sağlıklı bir varlık olabilmektedir. Toplamlar adalet ile ayakta durabilmektedir.

Bu nedenle peygamberler kitapla birlikte mizanı yani adaleti getirmişlerdir.⁸ Burada adalet 'eşit karşılık' demektir. İyiliğe iyilik ve kötülüğe kötülükle karşılık vermektir. Adaleti terk etmenin tek bir yolu vardır. O da daha yüksek bir yarar için bireyin kendisinden yana özveride bulunarak 'ihvan'⁹ ile hareket etmesidir. Yani iyiliğe daha fazlasıyla karşılık vermek ve kötülüğe daha azıyla karşılık vermektir.¹⁰

Yerindelik, 'eşit/denk oluş' ve 'hak ediş' ilkeleriyle görünürliğe çıkan adalet kavramının karşılaştığı en te-

mel sorun ise görecelilik iddiasıdır. Adalet kavramının neleri kapsayıp neleri dışarıda bıraktığı, diğer bir ifade ile adalet kavramının kapsamı ve dayandığı objektif kriterler tartışma konusu olsaydı da¹¹ peşinen belirtmemiz gerekir ki yerine konulabilecek başka bir kavram bulunmamaktadır. Bu bakımdan adalet kavramı terk edildiğinde bireysel ve toplumsal yaşamı yeniden kurma veya restorasyondan geçirme potansiyeli yitirilmiş olur. Çünkü alışılmış bireysel ve toplumsal tutum ve ilişkileri gözden geçirmek için insana sunulan en büyük imkânlardan biri adalet düşüncesidir. Tıpkı insanı ve toplumsal yaşamı insanileştirip güzelleştiren sevgi, merhamet, paylaşma, fedakârlık gibi.

Görecelilik iddialarını dile getirenler, kavramın insan vicdanının derinliklerinde yankılanan hoş sedasında somutlaşan berrak içeriğine itibar etmemişler. Hakikati örten tarihsel ve mekânsal uygulamaların etkisi altında kalarak farklı adalet görüntüleri arasında ebedî özü gözden kaçırmışlar. Adalet normunun zamana ve yöreye göre ‘değişen uzlaşımları’ ifade ettiğini söyleyerek görecelileştirme çabası içine girmişlerdir. Bu görüşte olanlar, tarihin bir döneminde adalet kavramının rehberliğinde oluşmuş sosyal ve hukuki bir düzenlemenin toplumların değişim ve gelişimleri dikkate alınmadan bir başka topluma uygulandığında vicdanlardaki adalet duygusuna hitap etmediğini ifade etmişlerdir. Bu şekilde önceki adalet uzlaşısının sonrakiyle örtüşmediğini göstermeye çalışmışlardır.

Adalet kavramının somut olaylara uygulanmasıyla ortaya çıkan bu farklılıklar, tarihsel bir gerçeklik olmakla birlikte adalet kavramının hakikatini ortadan kaldırmaz. Aslında bu farklılıklar dinamik sosyal şartların evrensel adalet ilkeleri ışığında okunmasından ibarettir. Esas alınması gereken tarihsel uygulamalar arasındaki form farklılıkları değil, o formları toplumsal vicdanda haklı ve hakkaniyete uygun kılan adalet düşüncesidir. Göz önünde tutulması gereken taraflar arasındaki eşitlik, nasfet ve hak ediş dengesini sağlama ve aşırılıklardan kaçınma ortak kabulüdür.

Hakikati görecelileştirme projesinin bir parçası kılınan adaleti görecelileştirme çabalarına rağmen adalet düşüncesi, tarihsel görecelilik görüntülerinden etkilenmeden hakikat arayanları aydınlatmaya devam etmiştir. Zira göreceliliğin gölgesinin düştüğü bir adalet kavramı ile insanlık düşlerini gerçekleştirmek bir tarafa bireysel ‘hakkaniyeti’ ön plana çıkarmak dahi anlamsız hale gelebilecektir. Bu bakımdan adalet kavramı için söze dökülen tanımlamalar arasındaki farklılıkları bir yana bırakıp vicdanlardaki refleksi temel alındığında, kavramın insanlık için taşıdığı önem daha iyi anlaşılır.

B. Ebu'l-Hasen el-Mâverdî'nin Adalet Anlayışı

Adalet kavramının bireysel ve toplumsal yaşamda oynadığı kilit rolden dolayı Müslüman bilginler adalet kavramını bireysel tutumlardan başlatıp bütün toplumsal ve siyasal eylemleri içerisine alacak şekilde genişletmişlerdir. Bugün ilk etapta adalet kavramının içerisinde algılanmayan pek çok şeyi adalet kavramının içerisinde değerlendirmişlerdir. Bugün ‘subjektif adalet’ ve ‘objektif adalet’ şeklinde tasnif ettiğimiz adalet türlerini kendilerine özgü kavramlarla ele alıp incelemişlerdir. Müslüman bilginlerin bakış açılarına örnek olması bakımından Ebu'l-Hasen el-Mâverdî'nin kavramı inceleyiş biçimini ele alalım:

1. Subjektif Adalet

Mâverdî, bu adalet türü için ‘kişiliğinde adil olma’ ifadesini kullanmaktadır. Birey iyi şeylere yönelerek ve kötülüklerden sakınarak bu adalet türüne sahip olur. Bu adalet türüne ulaşmış olmanın temel ölçüsü, kişinin hal ve tavırlarında en mutedil (dengeli) tutumu takınmasıdır. Aşırılıklardan uzak durmasıdır. İfrat ve tefritten kaçınmasıdır. Zira mutedil olan davranış ve işten uzaklaşmak adaletin kapsamının dışına çıkmaktır.¹² Görüldüğü üzere Mâverdî'nin tasvir ettiği bu adalet türü kişisel ahlak, erdem ve fazilet sahibi olmayı kapsamaktadır.

İslam hukukçuları bireyin sosyal ve siyasal alanda yerine getireceği veya üstleneceği pek çok ödev hususunda subjektif adalet kriterini gözetmişlerdir. Şahitlikten, yargıçlığa, devlet başkanlığından namazda imam olmaya, valilikten rivayet ettikleri bir haberi kabul etmeye kadar pek çok konuda adaletin bu türünü şart koşmuşlardır. Bu bağlamda Mâverdî adaleti, “görevlinin güvenilir olması, günah işlemekten çekinmesi haramlardan korunması, şüpheli işlerden uzak durması, hoşnutluğunda ve kızgınlığında güvenilir olması, dini ve dünyası hususunda aynı olgunlukla hareket edebilmesi”¹³ şeklinde tanımlamıştır.

Görüldüğü üzere Mâverdî, kamu hizmeti yürüten en büyük yöneticiden en küçük görevliye kadar bütün görevlilerin adil bir yönetim sergileyip sergilemeyeceğini subjektif ahlaki kriterler ile ilişkilendirmiştir. Subjektif adalete sahip olmayan bir kişinin insanlarla ilişkilerinde adil olmasını beklememektedir. Bu yaklaşımı sonucunda ise bütün önemli kamu yöneticiliklerine atanma hususunda adaleti ön şart haline getirmektedir. En yüksek devlet görevlisi olan devlet başkanının (melik/halife) gerek seçilme ve gerekse görevini sürdürebilmesi için, devlet başkanını göreve getiren seçici kurulun (ehlul-Hal ve'l-Akd), devlet başkanının atadığı en önemli icra görevlisi olan vezirin, bölge valilerinin (emirlerin) ve yargıçların adalet sıfatını haiz olmaları zorunludur.¹⁴

2. Objektif Adalet

Bu adalet türü insan ile diğer insanlar arasındaki ilişkiler için söz konusu olan bir adalet türüdür. Bu adalet sübjektif adalette olduğu gibi bireysel bir erdemi değil, bireyin “somut durumlarda yerine getireceği ilişki biçimi”ni¹⁵ ifade etmektedir. Mâverdî bu adalet türünü üç kısma ayırarak incelemektedir.

a. Asta Karşı Adalet

Mâverdî objektif adaletin bu kısmı için ‘insanın kendinden aşağı konumda bulunan hakkındaki adaleti’ ifadesini kullanmaktadır. Sultanın uyrukları ve başkanın kurmayları ile olan adaleti gibi. Daha sonra Mâverdî, bu tür adaletin “kolay olanı emretme, zor olanı kaldırma, güç kullanarak musallat olmama ve işlerinde doğru olanı arzulama” ile gerçekleşeceğini söylemektedir.¹⁶ Ona göre bu ilkelere uymayan bir yönetici fesat ve ayrılık ile karşılaşmak zorunda kalacaktır.

Mâverdî, ‘adil siyaset/yönetim’ kavramı kapsamında en üst devlet görevi ifa eden hükümdarın adaletli olması için kullanması gereken yöntemleri “Kitâbu Teshîlî’n-Nazar ve Ta’cîlî’z-Zafer” adlı eserinde “özendirme (rağbet), korkutma (rehbet), merhametli ve hakkaniyetli olma (insaf) ve devletin hakkını koruma (intisaf) şeklinde sıralamaktadır.¹⁷

“Edebu’d-Dünyâ ve’d-Dîn” adlı eserinde verdiği ilkeler, daha genel ve siyasal liderin bireysel ilişkilerinde de uygulayabileceği prensipler iken burada verdiği esaslar, yönetilenlere ilişkin politikalarının dayanağını oluşturmaktadır. Mâverdî’ye göre özendirme, “kaynaşma ve güzel bir şekilde itaat etmeye çağırır, şefkat ve nasihat etmeye sevk eder. Bu da hükümdarlığı korumanın en etkin araçlarından biridir.”¹⁸ Korkutma, inat ve fesat ehlini yıldırma için kullanılan bir araçtır. Bu araç ile onların inatları kırılır, faaliyetleri sona erdirilir. Bu ülkeyi arındırmanın en etkili yöntemidir. İnsaf, hak ve batılın arasını ayıran adalettir. Bu adalet ile uyrukların durumu düzelir ve ülkenin işleri düzene kavuşur. Çünkü sahipleri hakkaniyete uygun davranmayan, zulmü adaletinden fazla olan hiçbir devlet kalıcı olamaz.¹⁹ İntisaf ise, tahakkuk etmiş devlet haklarını adil olarak tahsil etmektir. Çünkü mülkün (hükümdarlığın/devletin) sağlamlığı bununla mümkündür. Vergi gelirlerinin çeşit ve miktar olarak çoğalmasıyla hükümdarlık sağlamlaşır. Tahsil edilmesi gereken malı tahakkuk eden yerden almayıp başka yerden almak adalete uymaz. Melikin alması gerekeni acziyetinden dolayı alamaması ise, hükümdarlığının gevşekliğindendir. İhmalkârlıktan dolayı almaması idaresinin zayıflığından dolayıdır. Almak istemesinden kaynaklanıyorsa, bu da onun savurganlığındandır.²⁰ Bu

dört ilkenin yerinde, amacına uygun ölçüde ve zamanı gözetilerek kullanılması ile adil siyaset gerçekleşir.

b. Üste Karşı Adalet

Mâverdî objektif adaletin bu kısmını ‘kişinin üstüne karşı adaleti’ ifadesiyle anlatmaktadır. Uyrukların sultanı, kurmayların başkanı ile olan adaleti gibi. Bu adalet türünün de “samimi itaat, yardım sunma ve dürüst bağlılık” ile gerçekleşeceğini kaydetmektedir.²¹

c. Eşitler Arasında Adalet

Mâverdî objektif adaletin bu türünü anlatmak için ise, ‘insanın eşitlerine karşı adaleti’ ifadesini tercih etmektedir. Mâverdî’ye göre eşitler arasında ki adalet, “büyüklenmenin terk edilmesi, şımarıklıktan kaçınma ve eziyet vermeme” ilkelerine uymak ile sağlanabilir.²²

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere, klasik İslam düşüncesinin bir örneğini oluşturan Mâverdî’nin düşüncesinde adalet çok boyutlu bir davranış biçimidir. Öngörüldüğü üzere, bireysel ahlaka dönük boyutunun (sübjektif adalet) yanında insanlar ile ilişkilerde ortaya çıkan boyutu (objektif adalet) da mevcuttur. Objektif adaleti açıklama tarzı “herkesi ve her şeyi layık olduğu konuma yerleştirmeyi” esas aldığını göstermektedir. İnsanların konumlarını ve bu konumlarını esas alan ilişkileri tespit ediş şekli “dağıtıcı adalet” kavramıyla ifade edilen adalet biçimine de uzak olmadığını göstermektedir.

‘Dağıtıcı adalet’ kavramı, insanların konumlarına, yeteneklerine ve ürettiklerinin katma değerine göre hak edişlerinin farklı oluşunu ifade etmektedir. Bu hak ediş maddi bir karşılık niteliğinde olabileceği gibi manevi de olabilir. Toplumsal hayattaki gelir farklılığı ancak bu adalet türünün kabul edilmesiyle meşru kabul edilebilir. Mâverdî toplumsal yaşamdaki bu farklılıkları haksız fiil (zulüm) ve gayrimeşru kazanç türlerine dayanmadığı sürece sosyal yaşamın zorunluluğu kabul etmektedir.

Mâverdî, insanın doğası gereği sosyal (tab’an medeni), başkasına muhtaç ve zayıf yaratılmış olduğunu ifade eder.²³ Ona göre, insanlar, bir kişinin tek başına karşılayamayacağı çeşitli ihtiyaçlara sahip kılınmıştır. İnsanların her bir kesimi ihtiyaçların bir çeşidini karşılayabilsin diye insanların amaçları arasına farklılık konmuştur. Amaçların farklılığı ihtiyaçların genişliği nedeniyle ayrışmayı değil toplum düzeni içerisinde birleşmeyi doğurur. Ziraatçılar tarım ile uğraşır, sanatkarlar sanatlarını icra eder ve tacirler ticareti ile uğraşır.²⁴ Çünkü dünya nimetleri ve ziynetleri insanlar arasında paylaştırılmıştır.²⁵ Bu görüşlerini “Bu dünya hayatında geçim araçlarını aralarında bölüştüren biziz”²⁶ âyetine dayandırmakta, sosyal ve ekonomik farklılaşmayı doğal görmektedir.²⁷ Dağıtıcı adalet en geniş şekliyle ele alındığında, toplumsal ya-

şamdaki hak ediş farklılıklarının meşruiyetini de içerdiği görülecektir. Ancak bu noktada bu farklılıkların haksız fiil (zulm) ve gayrimeşru kazanca (iktisap) dayanmaması temel prensip olarak gözden uzak tutulmamalıdır.

Dağıtıcı adaletin bir diğer boyutu da ‘manevi karşılık’ta ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki katma değeri yüksek bir ürünü sahip olduğu bilgi ve beceriyle üreten bir mühendise ödenen bedel ile böyle bir yeteneği gerektirmeyen bir işi üstlenen kişiye ödenen maddi bedelin farklı oluşu adaletin gereğidir. Aynı şekilde sosyal ilişki biçimlerindeki farklılık da adalete aykırı değildir. Herkese hak ettiğinin verilmesi ve herkese konumlarına uygun hitap edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Mâverdi, üstün niteliklere sahip olan ile olmayana aynı şekilde hitap edilmeyeceğini, bilgin olan kişiye de bilgisiz kişiye yapılan hitabı yapmanın uygun olamayacağını söylemektedir.²⁸

Mâverdi örneği, adaletin İslam bilginleri tarafından ‘her şeyi yerli yerine koymak ve herkese hak ettiğini vermek’ şeklinde anlaşıldığını, bütün değerlendirmelerin bu tanımın açılımından ibaret olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım biçimi içerisine insanın yaratıcısıyla olan ilişkilerinden insanlar arası ilişkilere ve insanın evren ile olan ilişkilerine kadar bir dizi tutum ve davranış gelip yerleşmektedir. Bunun sonucunda bir kişinin ‘adil’ oluşu yaratıcısıyla olan ilişkileri bakımından değerlendirmeye alınmıştır. Farz kılınanları yerine getirmemek ve haram kılınanlardan kaçınmamak adalet kavramının dışına çıkmak olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada adalet kavramının karşıtı olarak “meşru alandan çıkmak” anlamına

gelen ‘fısk’ kavramı kullanılmıştır.²⁹ Devlet başkanının (imam) görevden azledilmesi sonucunu doğuran nedenlerden birinin adaletin yara alması olduğu tespiti yapılmıştır. Mâverdi sübjektif adaletin ihlal edilmesi demek olan bu durumun ‘fısk’ kavramıyla anlatılan şey olduğunu açıklıkla ifade etmektedir.³⁰

‘Fısk’dan daha geniş bir kavram olan³¹ ve “arttırarak veya eksilterek bir şeyi ait olmadığı konuma yerleştirmek”³² şeklinde tanımlanan ‘zulm’ ise, daha çok insanın insan ve doğaya karşı haksız tutumunun ifadesi sayılarak adaletin karşıt cephesine yerleştirilmiştir. Siyasal varlık tarafından devleti oluşturan beşeri unsura yöneltilen ‘haksız fiil’ler (zulm) devletin düzen, istikrar ve bekasının en büyük tehdidi kabul edilmiştir. Zulmün devlet iktidarının yıkılmasına yol açtığını ifade eden “devlet/hanedanlık inkâr (küfr) ile ayakta kalır, zulüm ile asla.”³³ özdeyişini aktaran Mâverdi, inkâr ve zulüm kıyaslamasının zihinlerde oluşturabileceği kuşkuyla ele alır. “İnkâr, batıl din edinmektir. İman, hakkı din edinmektir. Her ikisi de inanılan dindir. Biri hak diğeri batıl olsa da...”³⁴ diyerek ‘küfr’ kavramının negatif çağrışımını gidermeye çalışır. Çünkü siyasal varlığı yıpratran asıl etken yöneten ve yönetilenler arasında objektif adaletin geçerliliğini kaybetmesidir. Siyasal varlığı bir ve bütün tutan asıl belirleyici her şeyin yerli yerindeliğini temsil eden adalettir. Mâverdi’nin ifadeleriyle özetleyecek olursak adalet, “Toplumu dostluk ve birliğe (ülfet) çağırır ve iktidara itaat etmeye sevk eder. Ülke adaletle mamur olur, servet artar, nesil çoğalır ve sultan güvende olur.”³⁵

1. Bunun örneği Maide, 5/95’te Hac esnasında av hayvanı öldürenlere ceza olarak öldürdüğüne eş değerde bir hayvanı kurban etmesi veya muhtaçları doyurması gerektiğine hükmedilmektedir. Veya bunun yerine (eşdeğer) olacak kadar oruç tutması emredilmektedir. En’am 1. ayette şirkteki Allah’a denk/eşit kulma iddiasını ‘adl’ fiilinin geniş zaman kipiyle ‘ye’dilün’ lafzıyla ifade etmektedir.

2. İsfahâni, er-Râğıb, Müfredâtü Elfâzı’l-Kur’an, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, ed-Dâru’s-Şâmiyye & Dâru’l-Kalem, Dumeşk 1412/1992, s.551.

3. İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî el-Mısri, (ö.711/1311), Lisânul-Arab, Dâru Sâdır-Dâru Beyrût 1375/1956, XI/430.

4. İbn Manzûr, XI/430.

5. Augustinus, Tanrı Devleti, çev. Mete Tunçay, (Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar I-II -Eski ve Orta Çağlar- içinde), Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, K. XIX, Böl./21 XV.

6. Rahman, 55/7-9.

7. er-Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. Ali et-Temimi el-Bekrî eş-Şâfi, et-Tefsîru’l-Kebîr ve Mefâtihu’l-Gayb, Dâru’l-Fikr, et-Tab’atu’l-Ülâ, Beyrût h.1401/1981m., XXVIII/91; ez-Zemahşerî, Cârullah Ebî’l-Kâsım Muhammed b. Ömer, el-Keşşâ an hakâiki Gavâmidî’t-Tenzil ve Uyûnî’l-Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl, VI/6.

8. Hadîd, 25; Ayrıca bkz. et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Ayi’l-Kur’an, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, et-Tab’atu’l-Ülâ, Kahire h.1422/2001m., XXII/424.

9. Nahl,90.

10. İsfahâni, s.552.

11. Gürüz Adnan, Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara1996, s.68–79; Aral, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, Filiz Kitabevi, İstanbul 1991, s.31–51.

12. el-Mâverdi, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, Edebu’d-Dunyâ ve’d-Dîn, Thk. Yâsin Muhammed es-Sevvâs, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1415/1995, s.226, 229.

13. el-Mâverdi, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Vilâyâtü’d-Diniyye, Thk. Hâlid Abdullatîf es-Seb’ el-İlmî, Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, Beyrût 1410/1994, s.131.

14. El-Mâverdi, Ahkâm, s. 31, 53, 62, 131.

15. Aral, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, s.37.

16. el-Mâverdi, Edebu’d-Dunyâ, s.226.

17. el-Mâverdi, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, Kitâbu Teshîli’n-Nazar ve Tâ’cîlî’z-Zafer fî Ahlâkî’l-Melik ve Siyâseti’l-Mulk, Thk. Muhyî Hilâl es-Serhân, Dâru’n-Nahdatî’l-Arabiyye, Beyrût 1981, s.181.

18. el-Mâverdi, Kitâbu Teshîli’n-Nazar, s.181.

19. el-Mâverdi, Kitâbu Teshîli’n-Nazar, s.182.

20. el-Mâverdi, Kitâbu Teshîli’n-Nazar, s.187.

21. el-Mâverdi, Edebu’d-Dunyâ, s.227.

22. el-Mâverdi, Edebu’d-Dunyâ, s.228.

23. el-Mâverdi, Edebu’d-Dunyâ, s.209.

24. el-Mâverdi, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, Kavânînu’l-Vizâra ve Siyâsetu’l-Mulk, Thk. Rûdvân Seyyid, Dâru’t-Tâlîa li’t-Tibâa ve’n-Neşr, Beyrût 1993, s.143.

25. el-Mâverdi, Nasîha, s.289-290.

26. ez-Zuhruf, 43/32.

27. el-Mâverdi, Nasîha, s.51.

28. el-Mâverdi, Kavânînu’l-Vizâra, s.124.

29. İsfahâni, s.636.

30. el-Mâverdi, Ahkâm, s. 53.

31. İsfahâni, s.637.

32. İsfahâni, s.537.

33. el-Mâverdi, Kitâbu Teshîli’n-Nazar, s.184; Edebu’d-Dunyâ, s.227.

34. el-Mâverdi, Kitâbu Teshîli’n-Nazar, s.184.

35. el-Mâverdi, Edebu’d-Dunyâ, s.224-225.

adalet ve ahiret

ADNAN ADIGÜZEL

Adiguzela63@mynet.com

Allah, ilk insandan itibaren her insanı farklı özellikler ve imkânlarla donatmıştır bu nedenle bütün insanları birbirinden ayrı özelliklere sahiptirler. Başka bir ifade ile gelmiş geçmiş hiçbir insan bir diğeriyle tamamen aynı değildir. Her insanın parmak izinden başlayarak farklılığını ortaya koyacak bir yanı vardır.

İnsanların doğuştan gelen farklılıkları yanında, içinde yaşadıkları aile ve sosyal çevreleri, onların nasıl bir birey olacaklarını etkileyen faktörlerdendir. Bu faktörler ve karşılaşılan/yaşanan tecrübeler insanların kişiliklerinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Yani; anne-babamızdan, doğuştan, olarak aldığımız özelliklerimizin yanı sıra, onların ahlakı, zenginliği-fakirliği, yapmakta oldukları işleri, yaşadıkları çevreleri nasıl bir kişi olacağımıza etki etmektedir. Arkasından her birimizin diğer insanlarla kişisel ilişkilerimiz, isteyerek veya zorunlu olarak yaşadığımız tecrübeler bir araya gelerek bizi biz yapan özelliklerimizi oluşturur. Üçüncü şahıslarla kurduğumuz ilişkilerimiz ve yaşadığımız tecrübeler her birimizde farklı etkiler meydana getirir. Sonuçta farklı farklı insan karakterleri ortaya çıkar, çok istense ve bütün imkânlar bu yolda harcansa bile birbiriyle tamamen aynı iki insan olmayacaktır. Evet, beş parmağın her biri aynı elin parmakları oldukları halde, ayrı ayrı özelliğe sahiptir, 'Beş parmağın beşi bir değildir.' En dar çevrede bile aynı ailenin, aynı şartlarda yetişen çocukları -ikiz olsalar da- bireysel seçimleriyle bir noktada mutlaka kendileri için ayrışacak özellikler oluşturacaklardır. Böyle olduğu için de milyarlarca farklı insanın her birinin kendi özel durumuna uygun bir sorumluluğu ve buna göre bir imtihanı olacaktır.

Allah katında her insandan istenen yükümlülük, kendi sahip olduğu özellik ve imkânlar ölçüsündedir. İnsanların Allah'tan göreceği karşılık da, onların sahip oldukları özellik ve imkânlar ölçüsünde, görevlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine göre belirlenecektir. Yani "şanslı olmak" diye bir şey yoktur.

Allah katında her insandan istenen yükümlülük, kendi sahip olduğu özellik ve imkânlar ölçüsündedir. İnsanların Allah'tan göreceği karşılık da, onların sahip oldukları özellik ve imkânlar ölçüsünde, görevlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine göre belirlenecektir. Yani "şanslı olmak" diye bir şey yoktur. Allah, ahirette adalet terazileri kurarak¹, herkese yaptığı 'zerre'² miktarı işlerin karşılığını bile gösterecektir.³ Bütün insanlar Allah'ın kuldur ve Allah Kur'an-ı Kerim'de kullarına karşı hiçbir şekilde haksızlık yapmayacağını defalarca hatırlatmıştır.⁴

Dünya hayatında, insanlar arasında adaletin tam olarak sağlanması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Adalet, eksiksiz bir şekilde ancak ahiret ha-

yatında gerçekleşecektir. İnsanların yapıp ettiklerini hangi niyetle yaptıklarının kesin olarak bilinmemesinden ötürü, ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun bazen haksız hükümler verilmesine yol açmakta, birçok kişi mağdur olabilmektedir. Yine dünyada insanların haklarını tam olarak vermek, (ya da hakkımızı tam olarak almamız) ve adaleti mükemmel bir şekilde sağlamak mümkün olmayabilmektedir.⁵ Basit bir hırsızlık olayı düşünelim: Olaydan bir süre sonra hırsız yakalanıp, çalınan mal alınıp sahibine iade edilse ve hırsıza bir ceza uygulansa dahi, malı çalınan kişinin yaşadığı travma ve çektiği psikolojik sıkıntıların bedelini ödemenin imkânı yoktur. Manevi tazminat konusu olan, hakaret, iftira, alay vb. suçların dünyada tam karşılığı nasıl verilebilir? Bu tür suçlara hangi ceza verilirse verilsin kesin olarak adaletin sağlandığı söylenemez. Bu durumda gerçek adalet ancak ahirette sağlanabilecektir.⁶ Çünkü ahiret inancının esası adalettir. Ahiret, insanların gerçek adaletin sağlandığı, hiçbir hakkın yok sayılmadan verildiğini görecekları yerdir.

Kur'an-ı Kerim ifadelerine göre; ahiret hayatında adalet tam olarak sağlanacak, kimsenin kimseye yardımı olmayacak, orada günümüzdekiler gibi kurtarıcılar da ortaya çıkmayacak, kişi ancak kendisini dünya hayatında yaptığı iyi işleriyle kurtarabilecektir. Bu anlamda orada peygamber çocuğu ya da eşi olmanın bile bir anlamı olmayacak, herkes yaptığına karşılığını ya azap olarak ya da mükafat olarak tadacaktır.⁷ Yine dünyadaki kötülüğün zirvesinde olan Firavun'un yakını olmak da, (eğer kişi adaletten ve doğruluktan yana tercihte bulunmuşsa) ona hiçbir olumsuzluk getirmeyecektir.⁸ Ahirette herkesin hesabı günahıyla sevabıyla ortaya konulacak, her şey buna göre belirlenecektir.⁹

Elbette bu şekildeki bir ahiret inancının dünya hayatında adaletin tesis edilmesinde de olumlu yansımaları olacaktır. İnsanlar ahiret inancı sayesinde bir yandan dünyada daha ölçülü hareket edecekler, diğer yandan da dünyada tam olarak alamadıkları haklarını ahirette alacaklarına inanacaklardır. Bu da insanlara Allah'a dayanmak ve güvenmekten kaynaklanan psikolojik rahatlık sağlayacak, bunalımlara karşı daha dirençli olmasına neden olacaktır.

İnsanlar Allah hakkında doğru bir anlayışa sahip olmaları için,¹⁰ çoğu zaman kişiler arasındaki ekonomik ve statü farklılığı bir haksızlık unsuru olarak değerlendirilmişlerdir. Özellikle arabesk parçalarımızda kendini gösteren 'kadere bak', 'kaderin böylesine yazıklar olsun', 'ele kavun yedirdin bize acı kelek' vb., ifadeler, dünya hayatının imtihan yeri olduğunun unutulduğu ya da hiç hesaba katılmadığı bir anlayışın yansımalarıdır. Bizim karşılaştığımız bir haksızlıktan dolayı, 'kaderin böylesine yazıklar olsun' diye inlediğimiz anda, aslında Allah bi-

zimle birlikte, çevremizde bizimle ilgisi olan herkesi imtihan etmektedir. Allah, bize haksızlık yapanları, yapılan haksızlığa karşı çıkmayanları, bu haksızlığı nasıl ortadan kaldırırsın diye kafa yormayanları, bu durumdan kurtulmak için gereken çabayı göstermeyenleri mutlaka hesaba çekecektir. Bu imtihanı kazanmak ya da kaybetmek dünyada sahip olduğumuz imkânlarla göre belirlenmemiştir. Çünkü bu sınavı kazanıp kazanmamak dünyadaki adalet algısı ile yakından ilgilidir. İkimizden bazıları birkaç kuruşa, küçücük bir güce, ufacık/minnacık bir imkâna sahip olduğu halde, bu sahip olduğu şeyleri yerli yerinde kullanarak Allah katında en yüce makamları hak edebilecektir. Diğer yandan bazılarımız da, Karun kadar zenginliğe, Firavun kadar güç ve otoriteye sahip olduğu halde, ahiret hayatında her şeyini kaybetmiş, nesi varsa elinden alınmış ve dünyada sahip olduğu imkânla orantılı bir bela ile karşı karşıya kalacaktır.

İslâm tarihinde Tebük Seferi olarak bilinen, ilk Müslümanların en büyük ve aynı zamanda en zor seferi, bu duruma güzel bir örnektir. Tevbe Suresi detaylı bir şekilde bu konu üzerinde durmuştur.¹¹ Bu surede Münafıkların bu seferi nasıl sabote etmeye ve çeşitli bahanelerle nasıl savaştan kaçmaya çalıştıkları anlatılmıştır.

Sefer için tüm müminlerden katkıda bulunmaları istendiğinde, O'nun bu talebine Müslümanlar ellerindeki imkânlar ölçüsünde karşılık vermeye çalışmışlar, örneğin: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi zengin Müslümanlar önemli miktarda destekte bulunmuşlardı. Bunun yanında sadece birkaç avuç hurma getirerek destek verenler ve hiçbir şeyi olmadığından savaşa katılabilmek için Peygamberimizden destek isteyen ve istediklerini alamayınca gözleri yaşararak üzüntülerini belirten müminler de vardı.¹² Ayetlerin ifadesine göre; burada söz konusu edilen müminlerden; büyük miktarda bağışta bulunanların veya sadece bir avuç hurma getirebilenlerin veya imkânı olmadığı için hiçbir şey getiremeyenlerin hepsi de bu seferden elde edilecek sevaplara ortak olmuşlar ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmışlardır. Bu örnek bize, asıl olanın içinde bulunduğumuz durum ve şartlarda imkânlarımız ölçüsünde yapmamız gerekeni en iyi şekilde yapmak olduğunu anlatmaktadır. Yapılan işin küçük ya da büyük olması -veya dışarıdan bakanlar tarafından küçük veya büyük diye algılanması- hiç önemli değildir. Asıl olan -şartlarımızı da zorlayarak- o anda yapılabilecek ne varsa, en iyi şekilde yapmış olmaktır. Allah katında verebileceği bir avuç hurmayı veren kimsenin elde ettiği sevap belki de milyarlarını veren varlıklı bir kimsenin kazandığı sevaptan daha fazladır. Amel ve eylem olarak da daha küçük ve önemsiz değildir. Tersine belki de o, daha büyük bir iş yapmıştır. Önemli olan içinde bulunduğumuz duruma göre yapabileceğimizin

en iyisini yapmaktır. Yeryüzündeki adalet de ancak bu şekilde davranılırsa, yani ancak sorumluluk bilincinin oluşmasıyla gerçekleşir. Sorumluluk bilincinin gelişmediği bir ortamda en mükemmel yasalar oluşturulsa bile, onu uygulayan bireyler adil olmadıkları için adaletin tecelli etmesi mümkün olmaz.

Biz insanlar, farklı noktalardan yola çıkan, her birinin yolunun özellikleri ve uzunlukları farklı olan kimse gibiyiz. Ancak hepimizin yolunun sonundaki ortak nokta ölümdür. Ölümler birlikte dünyada yürüdüğümüz yoldaki gidişimize göre önümüze yeni bir yol açılacaktır. Bu yol cennet ya da cehenneme varan bir yol olacaktır. Kur'an'ın anlatımlarına göre, insanlar cennet ve cehennem farklı şekillerde yaşayacaklardır. Ahiret âleminde her insan kendi yaptıklarına uygun bir yere yerleştirilecektir.¹³ Yani cennet ve cehennemin yolu kesinlikle dünyadaki yolumuzun bir devamından başka bir şey değildir. Ya da şöyle söyleyelim: "dünya ahiretin tarlasıdır" ahiretteki hasadımız, tarlamızı ne kadar çok ve ne kadar uzun süre ektiğimize göre değil, ne ektiğimize ve nasıl ektiğimize göre ortaya çıkacaktır.

Allah, ahirette adaleti kesin olarak sağlayacağını vademiştir. Ancak O, bizlerden dünyada da adaleti sağlamamızı istemektedir. Bunu sağlamak için bizlere gerekli bilgi ve güç verilmiştir. Ancak bizler, genellikle bu bilgi ve gücü, adaletin sağlanması için değil de, kendi basit çıkarlarımız için kullanırız. Elbette, içimizden adaletin gerçekleşmesi için mücadele edenler yani Allah'ın salih kulları hem dünyada hem de ahirette yaptıklarının karşılıklarını alacaklardır.¹⁴

Aslında geniş bir perspektiften baktığımızda yeryüzünde haksızlık yapanların yaptıklarının karşılıklarını bir şekilde bu dünyada da gördüklerini söyleyebiliriz. Ancak insan çok acelecidir. Her şeyin karşılığını hemen görmek ister. Allah için zaman söz konusu değildir. O zaman içinde kulları arasında adaleti mutlaka sağlar. İnsanlar bunu hiç hesap edemedikleri bir anda görürler. İnsanlık tarihine bakınca bireylerin yaptıklarının da, toplulukların yaptıklarının da yanlarına kâr kalmadığı görülmektedir.

İnsanlık tarihini çok uzun bir yol olarak düşünebiliriz. Yol boyunca insanların imtihanı da devam etmektedir. Biz insanlar genellikle sadece yolun üzerine bastığımız kısmını görmekte ve bu duruma göre değerlendirme yapmaktayız. Oysa bu yolun öncesi ve sonrasında sonsuz bir alan daha vardır. Allah yolun tamamını görmekte, mutlak iradesi, ilmi ve 'sünnetullah'ının bir gereği olarak düzenlemeler yapmaktadır. Sadece oldukları yerden bakan ve yolun başını ve sonunu göremeyen biz insanlar ise, genellikle Allah'ın adaletinin nasıl gerçekleştiğini anlamakta güçlük çekebilmekteyiz..

Allah adaletini bazen bizim hiç aklımıza bile gelmeyecek bir yol veya yöntemle gerçekleştirebilmektedir. "Dinsizin hakkından imansız gelir" deyiimi, bu duruma güzel bir örnektir. Kötülükte zirveye çıkmış birinin, başka bir kötünün eliyle cezalandırıldığını hep görmüş, hep duyumuşuzdur, "eden bulur" derken, dünyada bile insanların yaptıkları haksızlıkların yanlarına kar kalmadığını ve Allah'ın adaletinin bir şekilde gerçekleştiğini, gerçekleştireceğini ifade etmiş oluruz. Kur'an'ın ifadelerine göre; insanlar mutlak adaletin tam ve apaçık bir şekilde gerçekleştiğini ahirette göreceklerdir. Allah'ın bizlere dünyada gösterdiği adalet, bilgisayar diliyle söylersek, gerçek adaletin sadece basit bir 'demo'sudur.

Sonuç olarak, adaletli olmak Allah'ın sıfatlarından biridir. O, kullarına karşı en küçük bir haksızlık yapmayacağını bizlere defalarca hatırlatmıştır.¹⁵ Hükmedenlerin en iyi hükmedeni olan Allah,¹⁶ kullarına da adaletli olmayı emretmiştir.¹⁷ Yine O, kulları içinde adaletli olanları sevdiğini belirtmiştir.¹⁸

Allah bütün kullarını farklı yaratmış, hepsine ayrı ayrı özellik ve imkânlar vermiş ve sadece verdiklerinden sorumlu olacaklarını belirtmiştir. O kullarına sıkıntı vermek istemediğini ve her kuluna ne verdiyse sadece o oranda bir sorumluluk yüklediğini ifade etmiştir.¹⁹ Allah insanlara karşı adaletli olduğu halde insanlar kendi kendilerine haksızlık etmekten geri durmamışlardır.²⁰ Bugün de durum farklı değildir.

Yüce Rabbimiz, her daim kullarının yapıp ettiklerini en ince ayrıntısına kadar ölçüp tartmaktadır. 'Bir hardal tanesi'²¹ hatta 'zerre miktarı' yapılan her iyilik veya kötülük hesaba katılmaktadır. Bunların sonucunu kullarına ahirette açıklayacaktır. Sonuç açıklandığında herkesin yaptıklarıyla cezalandırılmış veya mükâfatlandırılmış olduğu açıkça görülecektir. Ahiret hayatı herkesin hakkının tam olarak verildiği, kimsenin hakkının kimsede kalmadığı bir gün olacaktır.

1- Kur'an-ı Kerim, 21/48.

2- Zerre, modern Arapçada atom anlamında kullanılmaktadır.

3- Kur'an-ı Kerim, 99/7, 8.

4- Kur'an-ı Kerim, 3/182, 4/40, 49, 124, 6/160, 8/51, 10/44, 54, 22/10, 41/46, 5/29

5- Hüseyin Atay, Kur'an'a Göre İman Esasları, Ankara, 1961, s. 57.

6- Kur'an-ı Kerim, 40/18, 4/40.

7- Kur'an-ı Kerim, 11/42-47; 66/10.

8- Kur'an-ı Kerim, 40/28 vd.; 66/11.

9- Kur'an-ı Kerim, 101/6-11.

10- Kur'an-ı Kerim, 6/91, 22/74, 39/67.

11- Kur'an-ı Kerim, 9/38-123.

12- Kur'an-ı Kerim, 9/79, 92.

13- Kur'an-ı Kerim, 4/145; 41/29.

14- Kur'an-ı Kerim, 21/105, 37/111, 122, 132.

15- Kur'an-ı Kerim, 3/182; 8/51; 22/10; 41/46.

16- Kur'an-ı Kerim, 7/87; 11/45; 95/8...

17- Kur'an-ı Kerim, 4/135; 5/8; 6/152; 16/90; 42/15; 49/9...

18- Kur'an-ı Kerim, 5/42; 49/9; 60/8.

19- Kur'an-ı Kerim, 2/185, 286; 6/152; 7/42; 23/62; 65/7.

20- Kur'an-ı Kerim, 3/117; 11/101; 16/33, 118; 43/76.

21- Kur'an-ı Kerim, 21/47.

22- Kur'an-ı Kerim, 99/7, 8.

Röportaj

sosyal adalet eşitlik adaletinin zorunlu sonucudur

PROF. DR. HÜSEYİN HATEMİ

*Hukuk profesörü ve ilim adamı
Prof. Hüseyin Hatemi ile adalet ve hukuk
ekseninde yaptığımız röportajı sunuyoruz.*

Adaletin bir tanımını yapmak mümkün müdür? Mümkün ise, size göre, adaletin en doğru tanımı nedir?

Adaletin dindeki anlamı; büyük günahları asla işlememiş, küçük günahları da itiyat edinmemiş olmaktır. İslam hukuku 'nda mesela "adil şahit" gerektiğinde şahitlerde bu nitelik aranmalıdır.

Hukuk felsefesinde "Adalet" in iki boyutu ve dolayısıyla iki boyutunu da içerebilecek bir tanımı olmalıdır.

a) Eşitlik Adaleti: Bu boyut; insanlık onurunda istisnasız eşitlik ilkesi demektir. Kur'anı Kerim de "adl" terimi dar anlamda "eşitlik adaleti" ni, "Iustitia commutativa" yı karşılar. Bu temel ilkeye uymaksızın "adalet" in varlığından söz edilmez.

b) Somut olayda "primus inter pares" i eşit insanlık onuruna sahip olanlar arasında istihkak sahibine belirlleme adaleti: Buna Batı dillerinde

(Latince) **aequitas** (Equite, Equity) denir. Almanlar buna "**recht und billigkeit**" demişlerdir. Herhalde Tanzimat Dönemi'nden sonra Türk Hukuk Felsefesi'nde bu terimin dolaylı etkisi olmuştur ki ; Medeni Kanun'un dördüncü maddesi Fransızca'dan çevrildiği herhalde, "Equite" nin karşılığı "**Hak(k) ve nasfet**" olarak verilmiştir. Yeni Medeni Kanun'da Almanca'dan çevrildiği halde, "feraset" zedelenmesi dolayısıyla; "Recht" karşılığı "Hukuk" olarak verilmiştir. Oysa burada "Recht" Pozitif Hukuk'u karşılamaz., (subjektif) hak anlamında da değildir . "Hak(k) ve nasfet" daki Hak(k) gibidir. Hiç değilse sadece "Hakkaniyet" denmeliydi.

"Aequitas" ın Kur'an-ı Kerim'deki karşılığı "kıst" tır. Roma'nın bir yandan "Fenikeliler" le ticari ilişki, diğer yandan Akdeniz'de , M.Ö. 1200 yıllarından itibaren yayılan Tevrat vahyi dolayısıyla, Sami dili ve ilahi vahy ile

teması olmuştur. Bu sebeple "Aequistas" ve "kıst" arasında etimolojik bir ilişki de olabilir.

"Kıst", eşit insanlık onuruna sahip olan insanlar arasında, bir göreve atama söz konusu olduğunda "**elyak**" (en layık) olanı, bir ihtilaf çıktığında uygun çözümü bularak müstahak olanı, cezalandırma söz konusu olduğunda müstahak olunan cezayı verebilme demektir. Batıda buna tevzi (dağıtım) adaleti (Iustitia distributiva) denmiştir.

Kanaatimce "Somut olay adaleti" de demek mümkündür. (fallgerechtigkeit).

Sosyal Adalet, Eşitlik Adaleti'nin zorunlu sonucudur. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi "Hukuk Devleti" surları içine sokulmuş bir truva atı değildir.

Eşit insanlık onuruna sahip olan insanlardan birisi; bir bütün o belde halkı Allah'ın emanından çıkar. (Hadis). Herkese insanlık onuruyla bağ-

daşan bir hayat seviyesi sağlanmamış olan bir düzeni; Hukuk Devleti düzeni değildir. Adalet'in iki boyutu da birbirinden ayrılmaz. Ayrılırsa, "kıst"sız "adl", Arapça'da "udul" etmiş olmayı, Hakk'dan sapmış olmayı ifade eder. "Adl"sız "kıst" da yine adaleti değil zulmü ifade der. (Kasıt olma) bu sebeple Kur'an-ı Kerim; "ulema-i kaimen bil-kıst"dan bahseder.

Şu halde adalet, iki boyutuyla, herkese hakkını ve istihkakını sağlama, verme, her şeyi yerli yerine oturtabilme demektir.

Adalet, evrensel bir değer midir? Eğer evrensel bir değer ise onu evrensel kılan nedir? Örneklerle açıklayabilir misiniz?

Elbette! Allah Rabb-ul Alemin olunca çifte hakıykat mı olur? Allah birdir vallahi/sanma ki birkaç ola! (Sun'ullah-i Gaybı). "Pireneler'in ötesinde" ve berisinde yemekler değişebilir, adalet değişmez.

Adalet, hukuk ve kanun arasında herhangi bir fark bulunmakta mıdır? Bulunmakta ise bu farklar nelerdir?

Adalet, Tabii Hukuk'un İlahi Sevgi'den kaynaklanan ilk davranış ilkesi ve değeridir. Hukuk; Pozitif Hukuk anlamında da kullanılmaktadır. Pozitif Hukuk, Tabii Hukuk'a uygun olur veya olmaz. Kanun da dolayısıyla böyledir. Çok tel kırılır sine-i kanun-i cihanda/na-ehline mızrab-i tasarruf verilince!

Tabii/doğal diye isimlendirebileceğimiz bir hukuktan söz etmek mümkün müdür? Mümkün ise tabii hukuk ne demektir? Bununla neyi kastediyorsunuz?

Tabiat; Allah'dan başka var olan ikinci bir ezel-i ebedi şey değildir. Allah, müsbet ilim kanunları dediğimiz ve determinist sebep-sonuç ilişkilerini açıklayan kanunların da, bunların üzerine kurulu temel davranış normların da Rabbidir. Bu temel davranış

normlarının tümü, yükümünü yükleyen "Dürüstlük ilkesi" (Treu und Glauben) ve bundan doğan alt ilkeler: Ahde vefa ilkesi, Mecelle'de "zarar izale olunur" şeklinde ifade edilen ilke ve "Haklı Güvenin korunması" ilkesi! Temel ilkeler elbette "arz" olacaktır. İnsanın ödevi bu temeller üzerinde Hukuk devleti'ni kurmaktır. Hukuk Devleti'ndeki "hukuk"u; bu terimi kullanan Alman üleması –onsekizinci yüz yol sonunda- yine "Recht"ın "Hakk" anlamını kasederek kullandılar. Başka dillere aktarılmayan bu mana, Arapça 'da "Hakk" ile ifade edilebilir. Bizde de maalesef yanlış anlayışla "Hukuk" olarak bile anlaşılmayarak "keyfîlik, derebeyi – törebeyi buyrukları" sonucuna ulaştıracak olan bir anlam, özellikle son on yılda verilmeye başlandı: (Herşeyden önce şunu ifade edeyim ki, efendim, Kanun Devleti, hukuk Devleti demek değildir. Kanun diye, kanun diye kanun teplemek bizim şanımızdandır. Hukuk devleti, kanuna uygun olanı değil, gerekeni yapmaktır. Gerekenin ne olduğunu da senin gibi dengesizler değil, ancak elinde güç olanlar bilir. Anlaşıldı mı? –tenevvür ettik, aydınlandık efendim, çok teşekkür ederiz.)

Aynı şekilde İlahi Hukuk diye isimlendirebileceğimiz bir hukuktan söz etmemiz mümkün müdür? Mümkün ise İlahi Hukuk ne demektir? Ve bununla neyi kastediyorsunuz? Bu bağlamda, İlahi hukukla tabii hukuk arasında herhangi bir fark var mıdır? Varsa nelerdir?

Bundan önceki cevapları okuyan feraset sahipleri doğru anlamlarıyla, bu terimler arasında bir fark olmadığını anlarlar. Ne var ki, bir "materyalist" veya "fundamentalist"ın anlayabilmesi için daha kırk fırın ekmek yemesi gerekir.

Çicero ve Seneca gibi Roma yazarları evrensel tabiat kanunu oldu-

ğundan hareketle Roma'da kölelik kurumunun normal olduğunu, çünkü tabii hayatta da zaten bunun bulunduğunu söylemişlerdi. Bu konudaki görüşünüz nedir?

Kölelik "Savaş esaretinin koruyucu aile sistemiyle düzenlenmesi", birbirinden farklı şeylerdir. Kölelik Tabii Hukuk'a tamamen aykırıdır. Seneca ve Çicero ile konuşabilseydim –inşallah rüyama girerler- tahmin ederim ki onlar da bu anlamda bir görüş açıkladıklarını söyleyeceklerdi. Çicero başka bir şey söylese, "gerçekten de çaçaronmuşsun!" diyebilirim amma Seneca'dan bir hilaf söz ummuyorum. Kur'an'ı Kerim'in tahrif edilmeyen metni dahi, bazı Müslümanlar tarafından "Köleliğe karşı çıkan kâfirdir." diye anlaşılırsa, Seneca'nın yanlış anlaşılmasına hayret edilir mi?

Sizce İslam'ın bir adalet düşüncesi ve kendine özgü bir sistemi var mıdır? Varsa bu düşünce kendisine uygulama alanı bulmuş mudur? Aynı şekilde, İslam'ın, evrensel adalet fikrine hangi katkıları olmuştur?

Vahyin temel Tabii Hukuk ilkeleri ve Hukuk Devleti'nin şekli (koruyucu) ilkeleri değişmez. Pozitif Hukuk'un ayrıntı kurallarında zamana göre değişiklik olur.

Sizce adalet insanda içsel bir olgu mudur, yoksa vahiy gibi (veya başka bir şekilde) dışsal bir kaynaktan mı öğrenilir?

Kaynağında, içsel olması gereken (Batinî) Sevgi'den kaynaklanır. Fakat burada iç ve dış ayrımı da silinir. Allah, Zahir ve Batin'dır. Dış kaynaktan öğrenilir, içten sezilir ve yaşanır yahut yaşanmaz! Burada daha fazla ne söylenebilir?

Röportaj

adalet fikrine yabancılaşmış insanın insanlığı tartışmalıdır

DOÇ. FİKRET BAŞKAYA

Fikret Başkaya kimdir, kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

Denizli’de doğdum, babam eğitimciydi, fakat başlarda tarımla iç içe bir hayat sürdük. Liseyi İzmir Atatürk Lisesinde okudum. Sonra Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi... O zaman Vali olup en az bir vilayeti kurtarmayı düşünmüştüm... Fakülteye gelir gelmez vali olarak işi daha da zorlaştıracakımı anladım ve vali olma fikrinden vazgeçtim. Fakültenin diğer bölümlerden uluslar arası ilişkiler bölümüne girmem söz konusu değildi. Çünkü bu bölüme ancak belli bir elitin çocukları gidebiliyordu. Ben Maliye bölümüne girdim. Onu da çözüm olarak görmedim. Kendimi yetiştirmek üzere, yüksek lisans ve doktora için Paris’e gitmeye karar verdim. Paris’i seçmemin özel bir nedeni vardı. Çünkü insan dünyaya farklı bir gözle bakmak istiyorsa, orası en uygun yerdir diye düşün-

müştüm. Gerçekten Paris entelektüel ortamın en canlı ve verimli olduğu yerdir. Doktora döneminde kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci, emperyalizm, azgelişmişlik, kalkınma sorunları üzerinde çalıştım. Baktım ki kalkınma diye bir şey yok. Tam bir ideolojik manipülasyon. Sonra Türkiye’ye döndüm. Döndüğüm dönem 12 Martın etkilerinin devam ettiği bir zamana denk geliyordu. Döner dönmez askere aldılar ve yedek subay okulundan, *sakıncalı piyade* olarak er çıkartıp Erzurum-Oltu’ya sürgüne gönderdiler. Rahmetli babam takılmak için: *‘O kadar okudun bir onbaşı bile olamadın derdi...’*

Askerlikten sonra, önce ‘demokratik’ denilen bazı kurumlarda araştırmacı olarak çalıştım. 1979 yılında akademik kariyere geçtim. Abant İzzet Baysal Üniversitesi’ öğretim üyesi iken yazdığım *‘Paradigmanın İflası’* adlı kitaptan hapis ve para cezasına

çarptırılınca ve hapse girince, üniversiteden kovuldum. Kitap piyasaya çıktıktan 15 gün sonra soruşturma açıldı arkasından da dava açıldı. Avukatım soruşturmayı yürüten savcıya, bu davanın gereksizliğini anlatıyor; bu kişi bir akademisyendir, bu çerçevede eleştiriler yapıyor, akademik çerçevede fikirlerini söylüyor, bunun bölücülük propogandası sayılması yanlış diyor... Savcı: *“Hem devletten maaş alacaksın hem de devleti yıkmaya çalışacaksın, öyle yağma yok”* diyor...

Cezaevine girdiğim gün bir prensip kararı aldım. Bundan sonra, yani hapisten çıktıktan sonra, bana, istediğin üniversite de, istediğini kürsüde istediğin maaşla gel çalış deseler de asla çalışmayacaktım. Hapisten çıktıktan sonra daha çok Özgür Üniversite olarak tanınan *Türkiye ve Ortadoğu Formu Vakfını* kurdum. Burada, eğitim, araştırma ve yayın faaliyetlerini sürdürüyoruz. Ankara’da mütevazı

Eğitim köleleştiren, ehlileştiren, askerleştiren bir şeydir, oysa öğretim özgürleştirir. Eğitim düzene uygun kafalı insanlar yetiştirmeyi amaçlar, öğretim ise, gerçek öğretim ise zihinsel-entellektüel gelişmeyi sağlar ve sağlamalıdır. Amaç insanın insan olarak gerçekleşmesi olmalıdır ki, öğretim bu amaç için çocuğun, gencin, insanın önünü açtığında bir kıymet-i harbiyeye sahiptir.

bir hayatım var. Gönüllü yetingenliği esas alan bir yaşam sürdürdüğümü söyleyebilirim...

Özgür üniversite veya vakıf fikri nereden çıktı.

Başlıca dört nedenim vardı. Birincisi, Türkiye’de köklü bir Avrupa merkezli ideolojik bir yabancılaşma var. Bu şu demek; bu toplumun diplomalısı, tahsillisi, okumuşu, Avrupa merkezli bu ideolojik yabancılaşma tarafından zihnen kötürümleştirilmiş durumda. Müthiş bir tahribat söz konusu ve bu yabancılaşma onu kendi gerçekliğine, kendi coğrafyasına, kendi toplumuna ve kendine yabancılaştırmış durumda. İşte bu konuda bir duyarlılık yaratmamız gerekiyor diye düşündüm. Vakfın ikinci kuruluş nedeni bağnaz resmi ideolojinin tahribatını teşhir etmek... Zira bu ideoloji toplumun önünü kapatıyor, insanların düşünme yeteneğini dumura uğrattıyor. Estetik, entellektüel, bilimsel gelişmenin önünü kapatıyor. Velhasıl resmi ideolojiyi olabildiğince eleştirip teşhir etmek... Üçüncüsü ise adına emperyalizm denmeyen, ancak emperyalist bir saldırı olan, neo-liberal saldırının ortaya çıkardığı her türlü tahribata dikkat çekip karşı ideolojiyi oluşturma kaygısı diyebiliriz. Dördüncüsü

de özellikle Sovyet sisteminin çöküşünden sonra itibar ve prestij kaybına uğrayan sosyalist ütopyanın yeniden inşası sürecine katılmak... Burada bu kuruluş amaçları doğrultusunda dersler, konferanslar, paneller, araştırmalar ve yayınlar yapıyoruz.

Eğitimle de ilgilenen birisi olarak, eğitim ve öğretim aslında bir fark görüyor musunuz, örneğin bana göre eğitim bir insan hakkı ihlalidir esas olan öğretimdir, Kişi kendisine öğretilenlerden dilediğini seçebilmelidir. Bu konu ne düşünüyorsunuz?

Kesinlikle katılıyorum. Eğitim köleleştiren, ehlileştiren, askerleştiren bir şeydir, oysa öğretim özgürleştirir. Eğitim düzene uygun kafalı insanlar yetiştirmeyi amaçlar, öğretim ise, gerçek öğretim ise zihinsel-entellektüel gelişmeyi sağlar ve sağlamalıdır. Amaç insanın insan olarak gerçekleşmesi olmalıdır ki, öğretim bu amaç için çocuğun, gencin, insanın önünü açtığında bir kıymet-i harbiyeye sahiptir. Amaç insanın kendini, içinde yaşadığı toplumu, çevresini ve dünyayı anlamasını sağlamak olmalıdır... Türkiye’de bunlardan ikincisi yoktur. Türkiye’dekiler, öğretim değil, eğitim kurumlarıdır. Eğer öğrencideki tecessüsü, araştırma ve sorgulama yeteneğini geliştiriyorsa işte öğretim odur. Burada yapılan tam da bunun tersidir. Ben Türkiye’deki eğitim kurumlarını düşük yoğunluklu askeri kurumlar olarak görüyorum.

Adaletin bir tanımını yapmak mümkün müdür? Mümkün ise, size göre, adaletin en doğru tanımı nedir?

Konuşmaya başlarken bir hususu açık bir şekilde ifade etmemiz gerekiyor. Bu dünyada herkes için aynı anlama gelen bir kavram mümkün değildir. Niçin mümkün değildir? Çünkü sınıfsal eşitsizlikler var, sınıfsal çatışma-

lar var. Zulüm ve adaletsizlikler var. Bu nedenle hangi kavram söz konusu olursa olsun, ona kuşkuyla ve eleştirel yaklaşmamız gerekir. Dolayısıyla bu durum adalet kavramı için de geçerlidir. Adalet dediğimiz zaman insanlara haklarını ihlal etmemek, onların haklarının tecellisi yönünde davranma kastediliyor. Eğer hakkaniyete uygun davranmak adalet ise o zaman hakkaniyet ne sorusu ortaya çıkar. Ancak ebed-müddet geçerli bir adalet kavramı mümkün değildir. Niçin mümkün değildir? Çünkü adaletten söz edebilmeniz için adaletsizliğin ortaya çıkması gerekiyordu. Her şey zıddı ile kaimdir. Yani mefhumu muhalifi ile mümkün olur. Buna kavram çifti deniyor. Mesela zalim olmadan mazlum olmaz. Yoksul olmadan zengin olmaz. Açlık/ tokluk, sömüren/sömürülen gibi...

Zengin mazlumu doğurur aslında.

Tabii, insanlığın tarihinde adalet kavramının ortaya çıktığı an, adaletsizliğin ortaya çıktığı andır. Buradan şöyle bir sonuç çıkıyor. Adil bir toplum tanımlamak mümkün değil, ancak adil olma yolunda ilerleyen bir toplumdur söz edebiliriz. Çünkü bu toplumdur dediğiniz zaman onu donduruyorsunuz, hâlbuki o dinamik bir süreçtir. Sürekli gelişip/ zenginleşecektir... Çünkü adaletsizlik bir seferde çözülebilecek bir sorun değildir. Yani bu toplumda eşitsizlik, zulüm sürdükçe, bu sömürü var oldukça, hiçbir zaman adil bir düzen mümkün değil. O zaman, hangi durumda adil bir düzen mümkündür sorusu gündeme gelir. Bunun cevabı da adaletsizliği yaratan durumun ortadan kalkması ile bu mümkündür şeklinde verilebilir. Bunun için, adaletsizliği yaratan durumu iyi tahlil edip iyi anlayıp, anlatmak ve adaletsizliğe radikal bir şekilde karşı çıkmak gerekir. Bana göre, zenginliği yaratan, serveti yaratan üretim araçları birile-

rinin tekelindeyse, onların mülküye, yaşam için gerekli olan şeyler birle-
rinin özel mülkiyetindeyse, o zaman
oradaki devlet de onların çıkarını
savunmak durumunda olan bir dev-
lettir. Dolayısıyla orada o devletin
adaleti, mülk sahiplerinin ve onların
devletin adaletidir. O halde adalet-
sizlik durumu adalet diye sunuluyor
demektir... Aslında herşey adaleti
katletmek üzere kurgulanmıştır ama
bol bol adaletten, haktan, hukuk-
tan söz edilir... Oysa asıl söz konusu
olan egemenlerin, mülk sahiplerinin
adaletidir. Oradaki adalet bir meş-
rulaştırma işlevi görüyor. Türkiye’de
ve dünyanın her tarafında mahkeme
binalarına “adalet sarayı” deniyor.
DGM’de yargılandığım zamanlar
bazen haftada iki üç gün o “saraya”
gittiğim olurdu. Oraya girip çıkarken
hep şöyle derdim: “Adalet sarayı mı,
adaletin katledildiği yer mi?”

**En zalim diktatörlüklerin bulundu-
ğu ülkelerde de bunların adı adalet
sarayıdır.**

Aslında bütün devletlerin bulundu-
ğu yerde, yani devletin olduğu yer-
de adaletsizlikler var. Tabii sarayları
da... İşte o köklü adaletsizlik onların
adaleti olarak sunuluyor. İnsanlar da
onu kabullendiği anda mesele bitir-
yor. Egemen ideoloji bu işte... Yani
egemenin söylemini içselleştirdiğin
zaman sen köleleşiyorsun ve köle ola-
rak kalıyorsun. Dolayısıyla bana göre
evrensel bir adalet tanımı mümkün
değildir. Fakat adaletsizliğin ortaya
çıktığı günden beri insanların her
zaman öyle bir talebi oldu, bundan
sonra da olacak. Olmaması da zaten
mümkün değildir.

**İnsanlar bir noktadan sonra
hayatın gerçekleri diyerek, adalet
taleplerinden ve mücadelelerinden
vazgeçiyorlar. Bu durumun özel-
likle psikolojik nedenleri üzerinde
durursak neler söyleyebiliriz?**

Eğer insanlar taleplerinden vazgeç-
mişlerse, yanlış bir temel üzerinde, bu
temele denk düşmeyen söz ve davra-
nış sergilemişlerdir. O temele uygun
bir söylem olsa, öyle olmaz. Mesela
bir siyasi parti, adında adalet var.
Adında adalet var diye onu adalet ile
ilişkilendirmek gerekmiyor. Aslında
o kavram orada bir gerçekliği ifade
etmekten ziyade onların çıkarlarını
meşrulaştıran, onların iktidarını sağ-
layıp - meşrulaştıran, onların yolsuz-
luklarını meşrulaştıran/kabullendiren
bir araca dönüşüyor. Ben kavramları
çok önemsiyorum. Çünkü seni kö-
leleştiren kavramlar ve kelimelerdir.
Ben de şöyle diyorum: Eğer bu ke-
limeler, bu kavramlar birilerinin kö-
leleştirilmesine hizmet ediyor, böyle
bir amaç için bir araç olarak kullanı-
lıyorsa, bende onları, tam da onların
karşısı bir amaç için kullanabilirim
ve kullanmalıyım. Mesela “hukuk
devleti” deniyor. Bu mümkün mü?
Nasıl hukuk devleti olsun? Hukuk-
suzluğun devamını sağlamak üzere
kurulan bir makine var, adam diyor
ki, şurasını şöyle yaparsak, burasını
böyle yaparsak hukuk devleti olur...
Hukukun, adaletin, hakkın inkarı
olan bir yapıdan, bir makinadan böy-
le birşey çıkar mı?

Makinenin kendisi yanlış diyorsunuz?

Makinenin kendisi de yanlış, gitti-
ği istikamet de yanlış. Dolayısıyla,
kavramları önemsemek, çok ısrarcı
olmak, açık ve radikal olmak gere-
kir. İkiyüzlülüğe ve sahtekârlığa yer
olmamalıdır... Her şeyi adıyla çağır-
mak gerekir. Şeyleri adlarıyla çağır-
madınız mı yalan söylersiniz. Mesela
Türkiye’de siyasi partiler var. Normal-
de bir siyasi parti nasıl tanımlanır:
Kamu hizmeti yapan, topluma hiz-
met eden, kurumlar olarak... Böyle
bir şey yok. Bunlar şirkettir. Menfaat
ortaklığıdır. Adamlar/kadınlar, “biz
ülkeyi yağmalayacağız, eşimizi, dos-
tumuzu, kendimizi zengin edeceğiz”
demeyeceklerine göre, ne diyecek-

*Türkiye’de köklü bir Avru-
pa merkezli ideolojik bir
yabancılaşma var. Bu şu demek;
bu toplumun diplomalısı, tah-
sillisi, okumuşu, Avrupa merke-
zli bu ideolojik yabancılaşma
tarafından zihnen
kötürümleştirilmiş durumda.*

lerdir? İşte “ülkeyi kalkındıracağız,
refah düzeyini arttıracacağız” diyecek-
lerdir. Böyle bir gerçeklik söz konu-
suyken, refah düzeyi artar mı, böyle
bir şey mümkün mü? Mesela ne olu-
yor? İktisadi büyüme ile kalkınmayı
aynı ve özdeş sayıyorlar. İlgisi yoktur.
Kalkınma ayrı bir şey, büyüme ayrı
bir şeydir. Büyümüş olmakla kalkın-
mış olmuyorsunuz. Bu kapitalizm
koşullarında kalkınma imkânsız bir
şeydir zaten. Peki, büyüme ne? Bü-
yüme bir takım adamların ve çevre-
sinin toplumun ortak servetini yağ-
malaması, hortumlamasıdır. Kârın ve
sermayenin büyümesidir... Kalkınma
ile büyümeyi aynı saydığın anda bu
adamların hırsızlığını meşrulaştırmış
olursun ve öyle oluyor. Mesela ihra-
catımız yüz milyarı aştı diyorlar, dört
yüz milyarı aşsa ne olacak? Sen insan-
ları yoksullaştırıyorsan, aşağılıyorsan,
insanları çaresizleştiriyorsan, toprağı,
suyu, havayı, insanı kirletiyorsan.
Her türlü insanî değeri ayaklar altı-
na alıyorsan, değer ölçüsü, nirengi
noktası kaybolmuşken, hangi kalkın-
madan söz edeceksin... Kaldı ki, ka-
pitalizm koşullarında ‘kalkınma’ diye

Bence adalet tarihsel ve toplumsal yanı olan bir şeydir.

Adaletsizliğe karşı mücadeleye yükseldikçe, onun içi doldukça kavramın içeriğinin zenginleşmesi mümkündür.

Ama evrensel, herkes için her yerde, her zaman geçerli bir adalet tanımı mümkün değildir.

birşey asla mümkün değildir... Bana ne senin dört yüz milyarımdan. Bunun insanî bir amacı yoktur ki... Birileri sömürüyor, yağmalıyor, iktisat profesörü de olup/biteni meşrulaştırıyor. İktisat profesörlerine neden Nobel ödülü veriliyor sanıyorsunuz? Bu durumu meşrulaştırıp sürdürmek için değil mi?

Bu durumda ABD de kalkınmış bir ülke sayılmaz.

Kalkınma problemleri bir kavramdır, bana göre uygun bir kavram değildir ama ABD'nin imrenilecek hiçbir şeyi olduğunu sanmam. İnsana değer vermiyorsa, doğayı tahrip ediyorsa geriye ne kalıyor, insan sadece üreten ve tüketen bir maakinaya indirgenmişse orada imrenilecek, orada olan keşke bende de olsun denecek ne olabilir? Bizde muasır medeniyet deniyor. Nedir o? ABD ve Batı... Türkiye

Avrupa'ya girecek, Avrupa cennet... Yok, böyle bir şey... Az önce kavram çiftinden söz ettik. Adamın o durumu ile senin, benim bu durumum arasında doğrudan bir *belirleyicilik ilişkisi* var. Bir ABD'li bir Nijeryalı'dan 156 kat fazla su kullanıyorsa, et yiyorsa, peynir yiyorsa, duş yapıyorsa, enerji tüketiyorsa, Nijeryalı aç ve çaresiz kaldığı içindir... Ona "sen de Amerikalı gibi, Avrupalı gibi olacaksın" diyorlar. Yok, böyle bir şey. O öyle olduğu için diğerleri böyle... İlişkinin iki boyutu var. Taraflardan birini yok saydığında, senin muasır medeniyetin bir safsatadan ibaret olur. Mesele nedir? Nijeryalı çıkıp diyecek ki, *sen öyle olduğun için ben böyleyim* veya *ben böyle olduğum için sen öylesin*... O zaman sorun Nijeryalı'nın da Amerikalı gibi olması değil [bu zaten imkânsız] Amerikalının öyle olmasına son vermektir. Dolayısıyla o oyunun dışına çıkmak, yani paradigmayı değiştirmek...

Adalet, evrensel bir değer midir? Eğer evrensel bir değer ise onu evrensel kılan nedir? Örneklerle açıklayabilir misiniz?

Bence adalet tarihsel ve toplumsal yanı olan bir şeydir. Adaletsizliğe karşı mücadele yükseldikçe, onun içi doldukça kavramın içeriğinin zenginleşmesi mümkündür. Ama evrensel, herkes için her yerde, her zaman geçerli bir adalet tanımı mümkün değildir.

Yeryüzünün her tarafında farklı amaçlar için olsa da bir adalet talebi var. Bu anlamda bir evrensellikten söz edebilir miyiz?

Niyet olarak, arzu edilebilir bir şey olarak, insanın eşitliği ve temel insan hakları konusunda, yani insanların nerede olurlarsa olsunlar, hangi anababdan doğarlarsa doğsunlar, hangi coğrafyanın insanı olurlarsa olsunlar, insanca yaşamaları, onurlu yaşamaları için hepimizin bir adalet talebi var.

Fakat gerçeklik farklı bir şey... İnsanlar hür ve eşit doğar deniyor, vazgeçilmez hakları vardır deniyor ama gerçekte hiç de öyle değildir.. Özel mülkiyet olursa, ezen ezilen olursa, zenginlik belirli insanların elinde toplanmışsa, adalet asla mümkün olmaz. O zaman bu boşlukta konuşmak olur... Mesela şöyle düşünelim! Bir ülkenin ekonomik imkânlarının yüzde doksanı o ülke nüfusunun yüzde sekizinin elinde, yüzde onu ise geri kalan %92'ye ait... Böyle bir yerde ve bu durum devam ettikçe adaletten söz etmek nasıl mümkün olabilir? İmkânı yok, çünkü temeli yok. Kavramı hangi koşulda nasıl anladığınıza bağlı. Maddi temeli olmayan bir şeyin gerçekliği mümkün olabilir mi?

Karşılaştırsak, Adalet, hukuk ve kanun arasında herhangi bir fark bulunmakta mıdır? Bulunmakta ise bu farklar nelerdir?

Adalet, hukukun tecelli ettiği duruma gönderme yapıyor ve bunlar akraba kavramlar. Her ikisi de aynı içeriğe [mutevaya] gönderme yapıyor... Adalet ile hukuk akraba kavramlar, ancak kanun ile hukuk arasında bir ayırım muhtemel ve mümkündür. Çünkü eğer bir meşruiyet içermesi gerekiyorsa kanunun meşruiyet içermesi gerekmiyor. Örneğin, "herkes her sabah sağ ayağının üzerinde yirmi dakika duracak" diye bir kanun çıkarmak mümkündür. Çıkarabilirsiniz. Böyle bir kanun olabilir. 12 Eylül sonrası askeri yönetimin veya dünyanın birçok yerindeki faşist diktatörlerin, askeri diktatörlerin çıkardığı kanunlar var. Hak ve hukuk kavramının inkârının hiçbir meşruluk temeli de yok ama öyle kanunlar var. Türkiye de bunlardan çok var... Mesela Kürtçe'nin yasaklanması gibi...

Kanunların adil olması gerekmiyor.

Gayet tabii öyle bir zorunluluk yok.

Yani kanun devleti olunca hukuk devleti olmaz. Aslında ben devlet ile hukukun nasıl yan yana geldiğini pek anlamış değilim. Şunun için anlamış değilim. Yan yana gelmeleri caiz olmayan kavramlar var. Örneğin, parlak karanlık diyemezsiniz. Hukuk ile veya adalet ile devleti yan yana getirmek abes, fakat çok yaygın olarak kullanılan, şunun adaleti, bunun adaleti, kralın adaleti. Kralın adaleti olamaz. Kralın adaleti olduğunda, bu benim adaletim veya herkesin adaleti olamaz. Zira kiral ancak gerçek adalet yokluğunda kiral olabilir de ondan... Burada devleti çok iyi tahlil edip iyi anlamak lazım... Devletin kendisini nasıl meşrulaştırdığı üzerinde durmak lazım... İdeolojik egemenlik problemini önemsemek lazım... *Devletliler*, ben seni sömürüyorum, sana zulmediyorum demez, demeyecektir. “ben senin refahın, kalkınman ve iyiliğin için bunları yapıyorum diyecektir. Bu konuda dikkatli olmak lazım... Çünkü kavramlar çok kirli, kirletilmiş. Ve maalesef bu kavramlar aracılığı ile insanlar köleleştiriliyor.

Adalet Mülkün temeli sözü burada nereye karşılık geliyor

Bildiğiniz gibi oradaki “mülk” devlet demektir. Adalet devletin [devletlilerin] adaleti... Devletin varlığı ve devamı için, asgari bir meşruluk zeminine ihtiyaç vardır. Bu da insanlarda yanılısma yaratmakla ve insanlarda bir *gönüllü kabillenme* yaratmakla mümkün oluyor. İşte *adaletsiz* dendiğinde, *adaletin dışında çıkıldı*, *adalet diye birşey kalmadı* dendiğinde, o çerçevenin dışına çıkıldığı ima edilmiş oluyor. Aslında değişen işin dozu veya bir sınırın aşılması ama temel adaletsizlik ideolojik yanılısma sonucu *yok sayılıyor*. Ancak esas alan sıkıntılı... Şöyle bir örnek verebiliriz. Kapitalist, işçiyi sömürür, zenginliği onun emeğinin sömürüsüne dayanır. Feodal senyor kendisine bağımlı köylüyü sömürür, zenginliğini köylünün

emeğinin üstüne kurar. Adil bir senyör [soylu] , olabilir mi? Olamaz. Ne olabilir. Senyör ile köylü arasında bir *anlaşma* yapılmıştır. Daha doğrusu senyör dayatmıştır... Başta sakatlık var. Toprağa bağlı köylü senyöre gönül rızasıyla mı hizmet ediyor? Hayır, öyle birşey yok... Bunu köylüye empoze etmiştir. Köylüye [serfe] üç gün bana çalışacaksın, üç gün de sana ayırdığım toprakta çalışacaksın, bir gün de kiliseye gideceksin diyor. Niye? Çünkü kilisede papaz, bu sistemin tanrı tarafından istendiğini ona anlatacak. İdeolojik köleliği güvence altına alacak... Senyor bu anlaşmaya uyarsa adil uymazsa zalim mi olacak? Anlaşmanın kendisi zaten adil değil. Şartları koyan çalışan serf değil ki. Yani adaletsizlik içinde adalet... Devletin kendi koyduğu kurallardan sapması durumunda adaletten sapıldı deniyor. Bizzat kendisi bir adaletsizlik / hukuksuzluk olan bir ilişkide hukuk, adalet aramak, hakkaniyet aramak abes değil mi? Biraz farklı olmakla birlikte kapitalistle işçi [proleter] arasında da benzer bir ilişki vardır...

Tabii/doğal diye isimlendirebileceğimiz bir hukuktan söz etmek mümkün müdür? Mümkün ise tabii hukuk ne demektir? Bununla neyi kastediyorsunuz?

Ben belirleyici olanın şeylerin kendisi değil de aralarındaki ilişki olduğunu düşünürüm. İnsanın insan ile ilişkisi, insanın toplumla ilişkisi, insanın doğal çevresiyle ilişkisi... Ben, ilahi veya doğal hukuk diye bir şeyin olabileceğine inanmıyorum. Sen bir niyet ifade edersin ama ifade ettiğin şeyin bu dünyada gerçek bir karşılığı var mıdır? Sorun bununla ilgilidir... Haklar alanının genişlemesi ancak mücadele ile mümkün olur. Dolayısıyla kendiliğinden verili bir doğal hukuk, tabii hukuk olması mümkün değil. Ve hiçbir zaman da olamamıştır.

Evrendeki nesnelerin kendi arasındaki ilişkilerinde bir adalet yok mudur?

Evrenin kendi içerisinde bir tamamlayıcılık var. Güçlü olan öbürünü yiyor. Fırsat bulan bitki orada büyüyor. Bizim problemimiz o değil, insanın bilinçli çabalarının, üretkenliğinin sonucunda, doğayı değiştirmek, kendini değiştirmek, yaşamı değiştirmek üzere çaba harcaması, mücadele etmesi söz konusu... Hiçbirşey kendiliğinden veya tesadüfen ortaya çıkmıyor. Her zaman ve ısrarla söylediğim gibi, ne olup/ bitiyorsa insanların, birilerinin *bilinçli eyleminin* sonucu olarak tezahür ediyor... Söz konusu olan *somut sosyal ilişkilerdir*. Bu nedenle, doğal hukuk, doğal adalet, ilahi adalet vs. diye bir şey olduğuna inanmam. Kendiliğinden olsaydı burası cennet olurdu. Kendiliğinden bir adalet bu dünyada mümkün değil. Kendiliğinden verilmiş bir adalet yok. Öyle olsaydı bir çabaya da gerek kalmazdı. Her şey yerli yerinde dururdu. Allah’tan verili bir adalet olsaydı. Senin işe karışma imkânının olmazdı, ona gerek kalmazdı. Allah’ın işine karışmak gibi bir şey olur o zaman... Velhasıl bir çatışma ortamı oluşur ve iş zıvanadan çıkardı... Bir tarafta senin adaletin, bir tarafta Allah’ın adaleti... Böyle bir şey bana göre mümkün değil ama zaten mantıklı da değil. İnsanların bir şeye inanmaları için, inandıkları şeyin maddi bir gerçekliği ifadesi olması, *reel bir karşılığı* olması gerekmiyor. Bu dünyada insanların abuk subuk bir sürü efsaneye saçma sapan şeylere inandığını biliyoruz. Mesela, Türkiye’nin, *laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti* olduğunu sananların sayısı az değil. Oysa gerçek yaşamda öyle birşey söz konusu değil. İnsanların reel karşılığı olmayan bir şeye inanmaları söz konusu... Ama bir cümlede dört yalan birden söylendiği kesin.... Yaşadıklarımızın, demokrasi, adalet ve

hukukla ne ilgisi var?

Çicero ve Seneca gibi Roma yazarları evrensel tabiat kanunu olduğundan hareketle Roma'da kölelik kurumunun normal olduğunu, çünkü tabii hayatta da zaten bunun bulunduğunu söylemişlerdi. Bu konudaki görüşünüz nedir?

Adını zikrettiğin şahsiyetler, yaşadıkları dönemin iktidarlarının, egemenlerinin sözcüleri olarak bu sözleri ifade ediyorlar. Daha sonraki dönemlere geldiğinizde, mesela Amerika'ya geldiğinizde, kuruluş bildirgelerinde insan haklarından söz ediliyor, demokrasiden söz ediliyor, insanın doğuştan sahip olduğu vazgeçilemez haklarından bahsediliyor. Bu bildiriye kaleme alan adamların her birinin üç yüz, beş yüz kölesi var. Onların ağzına bu sözler yakışır mı? Bir insanın başka bir insanın kölesi olmasını meşrulaştıran bir hukuk bir adalet olabilir mi? Sen bana zulmedeceksin kırbaçlayacaksın, bir de diyeceksin ki, "kardeşim alınma, olur böyle şeyler, bu iş böyle, bu eşyanın doğası, adaletin kuralı bu" diyeceksin. Nerede zulüm varsa ona karşı mücadele var, nerede sömürü varsa ona karşı mücadele var. Nerede aşağılama varsa ona itiraz var. Eğer tarih diye birşey varsa İnsanların mücadelesinin sonucudur. Her düzen kendisini hem evrensel görme istidadındadır, hem de ilelebet devam edeceğini söyler ve öyle sanır. Kimin düzeni ilelebet devam etmiş de seninki de devam edecek. Hiçbir şey ilelebet devam etmez. Her şey değişerek devam ediyor. Ama bu kendiliğinden ortaya çıkan birşey değil. Sonunda insanlar tarafından değiştiriliyor... Eskiden kölelik yoktu. Bir zaman sonra çıktı ortaya. Neden ve nasıl çıktı, özel mülkiyet ortaya çıktıktan, sömürü mümkün hale geldikten sonra çıktı. İlk zamanlarda bir kabilenin insanı, başka bir kabilenin insanını yendiği onu esir aldığı zaman etini yiyordu. Bir müddet sonra etini yemekten emeğinin ürünü-

nü yemek daha iyi olur diye düşündü ve kölelik böyle ortaya çıktı. Köle bu duruma razı olamadığına göre sürekli isyan ediyor... İsyân ede ede, mücadele ede ede bu durumun 'adil olmadığı' haksız olduğu düşüncesi ortaya çıkıyor. Köle durum haksız olduğu için mücadele etmiyor. Mücadele ettiği için haksızlık, adaletsizlik fikri ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, her zaman *belirleyici* olan eylemdir.

İslamın bir adalet düşüncesi yok mu?

Tabii ki İslam'ın bir adalet düşüncesi var. Bir hukuk düzeni de var. Fakat bu sadece İslam'da olan bir şey değil. Roma'da da var. Çin'de de var. Bizans'ta da var. Bence İslam'ın farklılığı o dönemin devletleri veya devletler ailesine dâhil olan devletlerin adalet anlayışı dışında bir şey değildir. Elbette kendi üslubundan kaynaklanan, kendine özgü ve özgün tarafları da vardır ama son tahlilde o çağın genel hukuk ve adalet anlayışı içindeki *ikincil farklılıklar* söz konusudur. Şöyle düşünelim. Başta pagan olan, yani Hristiyan olmayan bir Roma İmparatorluğunun hukuku var. Sonra Hristiyan oluyor yine bir hukuku var. Sonra Bizans ve onun bir versiyonu olan Osmanlıya geçiyor. Bana göre Osmanlı imparatorluğu üçüncü Roma gibi bir şey. Başlarda Roma pagan, sonra Hristiyan, Bizans Hristiyan, Üçüncü Roma olan Osmanlı İmparatorluğu Müslüman. Hukuk sistemlerinde ortak çok yön vardır. Bir devlet veya uygarlık, tarihteki hangi kesit içinde var olmuş ise, ona göre bir adalet ve hukuk sistemi vardır. Orada verilen mücadeleler sonucunda adalet alanında da bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Oradaki adalet, o devleti, o sistemi meşrulaştıran bir adalettir. Ortalama bir insanın, bir emekçinin, ezilenin, mazlumun ihtiyacını karşılayan bir adalet değildir. Bu nedenle İslam'ın çok orijinal, farklı bir adalet sistemi

olduğunu da düşünmüyorum.

Geleneksel İslamî uygulamaları mı kastediyorsunuz?

Evet, geleneksel İslam'ı kastediyorum.

Bu geleneksel İslam'ın, günümüzdeki adalet ve insan hakları söylemine her hangi bir katkısı olmuştur? Yoksa mevcut söylem, Batı'nın kendi içinden İslam'dan bağımsız bir şekilde mi oluşmuş?

İki şeyi birbirine karıştırmamak ve arasındaki farkları net olarak ortaya koymak lazım... Batının kendine göre bir hukuk sistemi ve adalet anlayışı var ve kendini meşrulaştırmak için bu tür kavramlara ihtiyacı var. Ancak bu kavramlar modern kavramlar. İnsan hakları, hukuk devleti, demokrasi, özgürlük denen şeyler modern kavramlar. Buralara fazla takılmamak lazım... Bunları çıkaran da kapitalist Avrupa, Emperyalist Batı... Ama şöyle bir şey var. Hiçbir kültür külliye mahkûm edemezsin. Hiçbir kültür süttan çıkmış ak kaşık olmadığı gibi, hiçbir kültür bütünüyle reddedilebilir veya olumlanabilir/ olumsuzlanabilir değildir. Bize düşen, o kültürün insanlığa yaptığı olumlu katkıları memnuniyetle kabul etmek, farklı bir kültür [yabancı] olduğu için karşı çıkmak değil, eğer onda olumlu şeyler varsa onu almak gerekir. Bağımlılık yapmadan onu eleyip almak lazım... Bir uygarlığın, farklı kültürlerin ve medeniyetlerin karşılaşması, temasıyla daha ileri gitmesi kolaylaşır. Bu başkasının yarattığına ortak olmaktır.

Bireylerin haksızlığa karşı bir başkaldırı içgüdüğü var. Bu nedenle acaba adalet insanda içsel bir olgu mudur?

Bence bu insanın özünden kaynaklanan bir şey... İnsanlık tarihini bir bütün olarak ele alırsak, dinlerin ortaya çıkmadığı dönemlerde de bu

mücadelenin var olduğunu biliyoruz. O tarihsel anlarda, bu düşüncenin haklılığının teslim edilmesi orada formüle edilmesi, sıçrama yapması olasılığı olabilir, ama bu ayrı bir şey. Esas itibarıyla insanın özünü angaje eden bir şeydir. Adalet insanla ilgili bir şey... İnsan, insan olmaktan dolayı bir haysiyet bilincine sahip olan bir varlıktır. Dolayısıyla kendisi ve çevresi hakkında düşünen, bu düşünce doğrultusunda bir takım eylemler yapabilen, dolayısıyla belirli bir eşikten sonra, edindiği tecrübelerden ileriye dönük çıkarsamalar yapabilen farklı bir yaratık olmaktan kaynaklanan özelliği var. Ancak bir ilişkiden zarar gören hiçbir canlı hoş geldin sefa geldin demez. Her varlığın savunma içgüdüğü var. Tabi burada insan farklı bir konumda... Netice itibarıyla kendi durumu hakkında bir bilince sahip olduğu andan itibaren, kendine karşı yapılan haksızlığa da karşı çıkıyor. Karşı çıktığı oranda da insanlaşıyor. Haysiyet ve onur sahibi bir canlı oluyor ve hayatı anlamlı hale geliyor. Bence insan, itiraz ettiği kadar, karşı çıktığı kadar, mücadele ettiği kadar insandır. Adalet fıkriye yabancılaşmış bir insanın insan tanımına girip girmeyeceği tartışmalıdır. O zaman insan olmanın en önemli unsurundan mahrum demektir yani makine gibi bir şey oluyor. İnsanı soyut olarak düşünmemek lazım... İnsanı yaşadığı toplumdan veya hayattan [doğal ve sosyal çevreden], ait olduğu sosyal sınıftan soyutlayarak konuşmak uygun değil. Çıkarları uzlaşmaz sınıflara bölündüğü, sosyal eşitsizlik, adaletsizlik ve hiyerarşiyle malûl bir toplumla ilgili konuştuğumuzu hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekiyor...

Adaletin temel bir ihtiyaç, adalet talebinin de, su ekmek talebi kadar doğal ve elzem bir talep olmasına rağmen, insanların/toplumların bu taleplerini gereği gibi dillendirmemelerinin, hatta bu taleplerinden

vazgeçmelerinin sebepleri neler olabilir?

Burada şöyle bir durum var. İnsan bariz bir aşağılama ve sömürüye maruzken, haysiyetsiz bir konumda yaşamaya zorlanmışken, buna karşı ciddi bir itirazda bulunmuyorsa, itirazı yetersiz ve etkisizse, onun bu *tavrını* ancak ideolojik kölelikle açıklayabiliriz. İdeolojik kölelik ne kadar yoğun ise, insanın suskunluğu da artıyor. Durumunun farkında olduğu müddetçe, o durumdan çıkmak için mücadele edebilir. Kendini ezenlere karşı baş kaldırabilir. Yaşanan ortamı değiştirecek çabayı gösterebilir. Kısacası her zaman egemenliğin temelinde ideolojik kölelik var. Ancak bu sürekli devam edecek bir durum değil. Biz genelde bütün sonuçları kendi yaşadığımız dönem içerisinde görmek isteriz. İnsanlık tarihinde bu her zaman mümkün olmuyor. Yani haksızlığın sona ermesinin veya adaletin gerçekleşmesinin ille de benim yaşadığım dönemde gerçekleşmesi gerekir diye bir kural yok. Bizi ilgilendiren doğru bildiğimiz yolda mücadeleye devam etmektir. "Ufukta bir şey görünmüyor, bana evvallah, ben bu işten bu mücadeleden vaz geçtim" diyemezsiniz. Denemez de zaten...

Bu bağlamda ideolojiler insanı adalet duygusundan uzaklaştırıyor diyebilir miyiz?

Gayet tabi. *Köle demek kendi durumunu, kendi gerçeğini, kendisiyle ilgili hakikati* kavrayamamak demektir. Peki, niçin kavrayamıyor. Çünkü ideolojik safsatalarla beyni işlemez, kafası çalışmaz hale getirilmiştir de ondan. Kendi *gerçekliğini* anlamaktan âciz. Kendi durumuna, kendine kendi gözüyle bakamaz durumda. Gözü onu sömüren, ezen, aşağılayan. Ona zulmeden tarafından perdelenmiş...

İnsanın ideolojilerden arınması mümkün mü?

Hukuk ile veya adalet ile devleti yan yana getirmek abes, fakat çok yaygın olarak kullanılan, şunun adaleti, bunun adaleti, kralın adaleti. Kralın adaleti olamaz. Kralın adaleti olduğunda, bu benim adaletim veya herkesin adaleti olamaz. Zira kiral ancak gerçek adalet yokluğunda kral olabilir de ondan...

Sorun ideolojilerden arınamamaktan değil, karşı ideolojiyi oluşturmamaktan kaynaklanıyor. Sen bir *karşı ideoloji* oluşturabilirsen, onu etkisizleştirip aşabilirsin. Yani sorun bir *karşı ideolojik hegemonya* oluşturmaya bağlı. Bilmem uygun bir kavram mı?

Dinler başta adalet talepleriyle geliyor, ancak bir müddet sonra ideolojiye dönüşerek, inananın zihnini örtüyor. Böylece ideolojik kölelik başlıyor mu demeliyiz?

Aslında dinler radikal taleplerle gelmiyorlar, çok yeni şeyler söylemiyorlar. Mesela birincil ve can alıcı sorun olarak eşitsizlik ve mülkiyet meselesini görmüyorlar. Hiyerarşik yapıyı radikal bir şekilde eleştirmiyorlar. Sosyal eşitsizliğin ve adaletsizliğin temelini ya tartışma konusu yapmıyorlar, ya da geçiştiriyorlar...

Bu saptama bana göre Kur'an için ve Hz Muhammed'in mücadelesi için geçerli değil. Kur'an tam da bu taleplerle geliyor. Mekke'nin uluslarını bunlarla suçluyor. Mücadele daha çok bu bağlamda geçiyor.

Tamam, Kur'an köleliğe karşı. Köleliğe karşı olmak teorik bir şey... Köleliğin maddi temellerini ortadan kaldıracak bir eylemlilikle onu yok etmediğin sürece, orada yazılı olanın bir kıymeti harbiyesi olmayabilir veya etki çok sınırlı kalabilir. Söylemlerin maddi temelleri ortadan kalkınca söylemler de ortadan kalkar. Veya söylem maddi bir temele karşılık gelirse hayat bulur. Mesela Fransız devriminden sonra insanlar hür, eşit falan dendi, ne zaman ki işçiler sendika kurmaya, hak aramaya kalktı, "bir dakika! İnsan haklarını ihlal ediyorsunuz" dediler. Kur'an'da böyle bir söylem muhakkak ki var. Çok detaylarını bilmiyorum. Ama bunun lâfzen formüle edilmesi ile gerçek dünyada bir karşılığının olması ayrı şeyler. O zaman soru şu: O halde niye karşılığı yok? Bunu engelleyen sebepler nelerdir? Örneğin sen oradan giderek bir çıkış yolu bulabilirsin, oradan çıkarak onun anlamını bu dünyaya tercüme edebilir, pratik politika ile bağını kurabilirsin demektir.

Adalet toplumsal yapının temeli diyoruz. Örneğin bir köyde yaşayan insanların aralarındaki ilişkilerin hakkaniyete uygun yürüyebilmesi için bir takım kuralların ve adli bir mekanizmanın olması gerekmiyor mu?

Burada bir tuzak var. Adalet toplumsal yapının temeli denirken adalet oradaki egemenliğin devamı için zartır demektir. Onun temeli demek, egemen gücün temeli demek. Toplumun temeli demek değil. Toplumun temeli adaletle dayanmıyor ki. Bu egemenlerin söylemidir ve tam bir yalandır. Bu sömürü düzeninin ayakta kalabilmesi için gerekli kuralları ifade ediyor. Hasım sınıflar arasın-

daki güç dengesinin ifadesi... Yoksa adaletle ilgisi söylemden ibaret ve ahmakları aldatmaya yarıyor...

Küçük bir toplum düşünün, o insanların kendi aralarındaki ilişkilerinin düzgün ve hakkaniyete göre işleyebilmesi için bir mekanizmaya ihtiyaçları yok mu? Toplumsal ilişkilerin adil olması gerekmiyor mu?

Bu ikisi arasında çok fark var. Bu anlamda tabii ki adalet toplumun temeli olur. Hiyerarşik ilişkilerin olmadığı bir toplulukta elbette adalet kesinlikle vaz geçilmez bir şeydir. Benim kastettiğim o değil.

Durum bu iken insanlar adalet taleplerini niçin dillendirmiyorlar? Sürekli olarak, kapitalizm, Siyonizm suçlanıyor ama aslında ezilenlerin hiç mi suçu yok?

Gayet tabii, ezilenlerin de büyük sorumlulukları var. Veya asıl sorumlu olan onlar zira sorun onları ve onların durumunu angaje ediyor... Köleşmiş bir topluluk var, olup biteni anlamaktan aciz, bilinci tamamen köretilmiş, pusulayı şaşırmış. Politikacıların, bilim adamı denen yalan memurlarının, tv dizilerinin, haberlerin, okulun ve medyanın biçimlendirdiği bir toplum söz konusu... Toplumsal hareketler düz bir çizgi halinde yol almıyor, inişli / çıkışlı bir rota izliyor. Moralin yüksek olduğu dönemler, moralin düşük olduğu dönemler var. Şu an kötü bir dönem, bunu da kabul etmek lazım. Bir çıkıştan sonra iniş zorunlu. Şu an insanlar mevcut durumdan çıkma, kurtulma yerine, mevcut durum içinde bir çıkış arıyorlar. Tabii bu mücadelenin durduğu anlamında değil. Zaten böyle bir şey imkânsızdır. Ancak [şimdilik kaydıyla] muhalefetin cıvıllığından, yetersizliğinden söz edebiliriz. Aslında muhalefet mutlak anlamda hiçbir zaman yok olmaz...

Devlet kavramı elbette sorgulanmalı ama iş bölümü anlamında bir toplumsal yapıda, yani ilişkilerin dikey olarak değil de yatay olarak olduğu bir toplumsal yapıda veya yönetim biçiminde adalet ve hukuk öğretisinin temel esasları ne olmalıdır? Belirsizlik, kaosu, başka bir adaletsizliği doğurmaz mı?

Gayet tabii, bunun için sosyal eşitliği esas alacak, sosyal eşitsizliği ortaya çıkaran unsurlarla mücadele edecek. Sosyal eşitlikle özgürlük zaten akraba kavramlar. Biri diğerini zenginleştiren, örneğin, olumlu anlamdaki demokrasiyi ele alırsak, sosyal eşitlik derinleştikçe, özgürlükler geliştikçe, demokratik bir ortamın da koşulları oluşur. Tersinden konuşursak, olumsuzlukların kaynağına inip, insanların özgür ve eşitlikçi bir ortamda yaşamalarının önündeki engelleri ortadan kaldırdığında, adaletle uygun koşullar da gelişip/ kökleşmeye başlar. İnsanın kendisini gerçekleştirmesi sağlamak esas olmalıdır. Örneğin orada asgari geçim diye bir şey olmaz. Bunlar kapitalist sistemin uydurduğu şeylerdir. *Tüketiyorum o halde varım* diye şey de olmaz. O zaman insanlar başka şeyleri tartışıp başka şeylerle ilgilenirler. Tüketmenin tahrip etmek, yok etmek olduğunu bilirler. Hem toplumla hem de doğa ile barışık yaşamak pek âlâ mümkün. Bu dünyada ne olup bitiyorsa insanın bilinçli müdahalesi ve mücadelesi sonucu oluyor. Biz bilinçli bir mücadele ile olayların yönünü ve gidişini değiştirebiliriz.

İslam'ın bir devlet öngörüsü ve devlet fikri olduğu ifade edilir. Sizce İslami devlet fikri ile Adalet ve hukuk devleti öğretisi arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar bulunur?

Öncelikle söyleyeyim, devletlerin dini olmaz, ideolojileri olur. Ben şöyle düşünüyorum, reel olarak yaşanan [gerçekte var olan] İslamla mevcut ideolojiler arasında bir fark görmüyorum. Hangi yönetim olursa olsun

mutlaka kendi muhalefeti oluşturur. Kapitalizm öncesi dünyadaki muhalif akımlar mevcut yönetime alternatif olarak ortaya çıkmıyor. Sadece biz daha iyi yaparız diyorlar. Devrimci bir şekilde aracı külliyen değiştirmek yerine, direksiyona biz geçsek daha iyi yönetiriz diyorlar. Makinada ve istikâkette bir değişiklik teklif etmiyor... Böyle olunca mevcut anlayışlar bir türlü aşılammıştır. Zira muhalefet aynı paradigma içindeki muhalefet, bir *iç muhalefet*, düzen içi muhalefet densin. Farklı bir toplum projesiyle gelmiyorlar. Hâlbuki ancak mevcut paradigmanın dışında bir çözüm olabilir. Bu nedenle, o dönemin fikirleri ve ideolojisi ile bugünkü toplumun sorunlarını çözemezsiniz. O dönemlerde farklı imparatorluklar, farklı uygarlıklar genel bir çerçeveye inderler, benzer bir paradigma içinde kalmışlardır. Bugün insanlığın yüz yüze geldiği sorunlar, o paradigmanın dışında bir cevabı ve politik duruşu ve perspektifi gerektiriyor.

Türkiye'nin gerçek bir adalet ve hukuk devleti olmadığı, devleti yönetenler tarafından da ifade edildiğine göre, sizce bugün Türkiye'nin gerçek bir adalet ve hukuk devleti olması için neler yapılmalıdır?

Her devletin bir hukuku var, yoksa devlet olmaz. Fakat o hukuk o devletin arkasındakilerin konumunu, çıkarlarını güvence altına alan bir huktur. İktidardakilerin hukudur. Kapitalizm çağına geldiğiniz zaman beş farklı egemenlik biçimi tespit edebilirsiniz. Parlamenter sistem, faşizm, asker polis diktatörlüğü, bonapartizm ve sosyal demokrasi veya bunların farklı türevleri. Aslında bunların hepsi diktatörlüktür. Hukuk devleti tabiri bunlara meşruluk kazandırmak için uydurulmuştur. Bence hukuk devleti tabiri tehlikeli bir kavram. Mevcut yapının kabul edilmesini sağlayan bir söylemden ibaret. Bazı kanunların değişmesi ile bu yapının demokratik veya adil bir

yapıya dönüşmesi mümkün değil. Bu temel varken, onun üzerindeki bazı rötuşlarla makineyi ve işleyişini değiştiremezsin. Fakat bu onlara zaman kazandırıyor. Zaten söylemin misyonu da odur: *meşrulaştırmak, kabullendirmek, sürdürmek...* Çünkü adamların elinde o kadar çok stok vardır ki, o kanun giderse bir başkası gelir. Sadece kanunların numarası değişiyor ve ona 'demokratikleşme' diyorlar... Bizim kendi kavramlarımızı üretip onlarla konuşmamız lazım. Başkalarının kavramlarıyla bir yere varamazsın...

Bugün ülkemizde yoğun bir şekilde "sivil anayasa" tartışmaları yapılmaktadır. "Sivil anayasa" ne demektir? Bu Sivil anayasa kavramının adalet ihtiyacını karşılaması mümkün müdür? Hem yeni sivil bir anayasa ihtiyacı hem de hazırlanmakta olan anayasa hakkında görüşleriniz nelerdir?

Sivil Toplum ve sivil toplum deyimleri de zehirli ve tuzak kavramlar. Küresel kapitalizm kendini meşrulaştırmak için piyasaya yeni kavramlar sürüyor. Bunlar da öyle. Bana göre bu kavramlar, toplumu depolitize etmenin, apolitize etmenin araçları. Bunların gerçek dünyada bir karşılıkları yok. Bir katılım yanılması yaratarak mevcut durumun meşruluğunu ve sürdürülebilirliğini sağlamaya yarayan kavramlar ve söylemler. Bu nedenle sivil toplum söylemine çok dikkatli yaklaşmak gerekir. Bir kere öncelikle kimin sivil toplum örgütü sayıldığıyla başlamak lazım ve bunların taşı yerinden oynatma imkânları var mıdır öncelikle buna bakmak lazım. Bu sivil toplum örgütleri bir yanılısma, bir mistifikasyon aracı. Bunlar yeni dönemin meşrulaştırıcı söylemidir ve ideolojiktir.

Buna göre sivil toplum örgütü neyi veya neleri örtüyor?

Fikret Başkaya: Bunlarla olup bitenlerin anlaşılması engelleniyor, üstü örtülüyor. Sivil anayasa sözü herhalde Türkiye'ye özgü bir şey ve ben ilk defa böyle bir kavramla karşılaştım. Sivil anayasa diye bir şey olmaz. Askeri cuntanın yapmadığı bir anayasa denmek isteniyor ama üniformasız askerler tarafından yapılma ihtimali yüksek. Burada iki soru var. Kim böyle bir anayasa istiyor. Bunu isteyenlerin özgürlük, haklar, eşitlik, adalet gibi kaygıları olabilir mi? Bu kavramlar onların ağzına yakışıyor mu? İkinci, niye şimdi gündeme geliyor. En önemlisi de, önemli olan bir anayasanın içerdiği bazı maddeler midir esas olan, yoksa onun nasıl yapıldığı ve arkasında hangi güçlerin bulunduğu mudur? Bence kritik soru bu. Zaten anayasanın başındaki maddelere dokunmadıklarına, dokunamadıklarına bakılırsa, *yeni anayasa* yapmaları mümkün de değil. O zaman arkada neyi değiştirirlerse değiştirsinler hiçbir değeri olmaz. Değişikliği kim istiyorsa onun çıkarlarına uygun değişiklikler olur. Kaldı ki anayasa konusunun o kadar da abartılmaması gerekiyor. Çünkü bir şeyin kanunlarda veya anayasalarda yazılı olması onların uygulamada birebir karşılığı olacak diye bir kural ve kesinlik yoktur... Önemli olan onun arkasında kimin/kimlerin durduğu, içinin nasıl doldurulduğudur. Eğer ezilen/ sömürülen kitlelerin, gerçekten özgürlüğe, demokrasiye, haklara ve adalet ihtiyacı olanların talebi ve dayatmasıyla bir şeyler değişirse o zaman *yeni anayasadan* söz edilebilir. Oysa bu tartışmalarla asıl amaçlanan, sömürü düzenine, komprador rejime meşruluk kazandırmaktır...

Fikret bey bu sohbet için çok teşekkür ediyorum.

Asıl ben teşekkür ederim.

yeni medeniyet projesi

geçmiş, şimdi ve gelecek

HASAN HANEFI

Çev: İslam Özkan

1. Toplum, Medeniyet ve Tarih

Her toplumun bir medeniyet projesi vardır. Onunla insanlığın hafızasında yerini alır, beşeri medeniyetle ilişki içerisindeki tarihin akışına yön verir. Nitekim Çin ve Hint toplumu kendi medeniyetini yaratmıştır. Bütün kadim toplumlar, Asuriler, Babil, Kenan, Finike, Kadim Mısır, Kadim Yunan kendi medeniyetlerini ifade etmişlerdir.

Toplumun medeniyetiyle olan ilişkisi üç çeşittir: Toplumun hayatini sürdürmesiyle medeniyetlerin varlığını devam ettirmesi: Hint, Çin, Fars, Mısır, Irak ve Yemen'de olduğu gibi. Bu, sadece aklı bir varsayım değildir, çünkü bu saydıklarımız içerisinde kadim ve modern olanlar vardır ve eski medeniyetler kendilerini yeniden yaratmaya muktedirlerdir. İkincisi ise toplumların çöküşüyle medeniyetlerin de çökmesidir. Müzelerde ve antropoloji biliminde yerini almış olan medeniyetlerle bazı eski Sami medeniyetleri gibi. Üçüncüsü ise toplumların halen varlığını sürdürmesine rağmen o topluma ait medeniyetin tarihe karışmış olması. Amerika'daki yerlilerin durumu gibi; bu durum Kızılderililerin yaşamış oldukları felaket ve zulmün boyutlarını gözler önüne sermektedir. Hiçbir toplum yoktur ki bir yaşam şekli ya da bir dünya tasavvuru şeklinde de olsa medeniyet üretmeye kadir olmasın. Bu, emperyalist ve sömürgeci güçlerin milletleri, halksız bir medeniyete ve tarihsiz bir topluma dönüştürmek üzere planladığı şeydir.

O zaman soru şudur: Şayet, gıda gibi içsel tehditlere karşı var olmasını sağlayan ve güvenlik gibi dışsal tehlikelere karşı ayakta kalmasına imkân veren maddi unsurların var olması şartıyla toplum ve medeniyetin ayakta kalmasına yardımcı olan yapısal faktörler nelerdir?

Bu faktörler ikidir: Toplumdaki iktidar (yönetme aygıtı) ve medeniyetin dini. İktidara sahip olmayan bir toplum yoktur. Tarihteki medeniyetlerin tamamı sadece merkezî bir yönetim çevresinde örgütlenmiş toplumlarda meydana gelebilir, tıpkı Mısır, Çin gibi. Bu medeniyetler, büyük nehirlerin kenarlarında sulama işlerini düzenlemek ve ziraî toprakları yönetmek üzere kurulmuş olan iktidarlardır.¹

Dinle iktidarın birleşmesinden her toplumun medeniyet projesi ortaya çıkar. Toplumla medeniyet arasındaki ilişki, zorunlu olarak durağanlık/süreklilik arz eden bir ilişki değildir. Toplumlar değişir, medeniyetler

*Toplumu yeniden dizayn eden
ve devleti ortaya çıkartırken
aynı zamanda prensipleri ruhi
ve ahlaki temelde yeniden
inşa eden, dini, ruhi ve
bireysel boyutundan çıkarıp
akıl, cemaat merkezinde onu
insani bir bilim olarak ele alıp
tamamlayarak üçüncü bir din
anlayışını bize gösteren İslam
gibi bir din şimdiye kadar
zuhur etmemiştir.*

de toplumların değişmesiyle değişir. Sonra toplumların kendisi, yaşam şekillerinin ve umran¹ araçlarının değişmesi ve tüm bu değişimlerin medeniyeti değiştirmesi sonucunda değişir. Ancak, değişmekte olan nedir ve geriye ne kalmaktadır? Toplumun bünyesi, halkın tabiatı, mizacı, medeniyetin ruhu mu değişmektedir; yoksa sadece toplumun kullandığı maddi araçlar, kentleşme biçimleri ve umranın görüntüleri değişirken toplumun yapısı ve medeniyet aynı mı kalmaktadır? Bu durumda merkezî yönetim, milli kimlik, devlete bağlılık, cemaat ruhu ve din, olduğu gibi kalır. Bu, tıpkı medeniyet yaratıcılığının biçimlerinden biri ve felsefe ve ilim gibi kendisinden başka şeylerin sadır olduğu sanat gibidir. Özellikle de bir inanca dönüştüğünde. Çin, Mısır ve Hint gibi insanlığın ortaya koyduğu en büyük medeniyetler dinden neşet etmiştir ve toplumların ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Hinduizm, eski Çin dinleri ve Yahudilik gibi dinin dışsal prensipleri geliştiğinde dinlerin kendi içinden dinin ahlaki özünü göstermek için Konfüçyizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi reformist hareketler ortaya çıkar. Her dinde iki akım vardır: Kurucu, resmî, harici şiarları esas alan muhafazakâr akım ve ilerici, ruhi, ahlaki, sûfi ve bireysel akım. Toplumu yeniden dizayn eden ve devleti ortaya çıkartırken aynı zamanda prensipleri ruhi ve ahlaki temelde yeniden inşa eden, dini, ruhî ve bireysel boyutundan çıkarıp akıl, cemaat merkezinde onu insani bir bilim olarak ele alıp tamamlayarak üçüncü bir din anlayışını bize gösteren İslam gibi bir din şimdiye kadar zuhur etmemiştir.

Bu genel ilkeler, ilk olarak Arap yarım adasında ortaya çıkan İslam medeniyetine uygulanmış ve daha sonra fetihler yoluyla Arap, Acem ve Berberilerin sayesinde Asya ve Afrika'da geniş bir coğrafyaya, sonra da Avrupa'nın güney ve batı bölgelerine, sonra da Atlas okyanusu üzerinden ABD'ye yayılmıştır.

Arapların İslam'dan önceki medeniyetleri bir reis yönetimindeki kabilelere dayanıyordu ve kendilerine özgü bir dinleri vardı. Arapların Haniflik, Yahudilik, Hristiyanlık dışında Mecusilik, putperestlik ve Sabiilik gibi dinleri de vardı. Toplum; kendinden önceki dinleri bünyesinde toplayan, İbrahim'in dininin tamamlayıcısı, Yahudilik ve Hristiyanlığın gelişim sürecini tashih eden bir inanç bütünü olarak İslam sayesinde değişti. İbrahim'in kurduğu Kâbe'yi putlardan temizledi. İslam, kabile yönetimine alternatif yeni bir yönetim sistemi getirdi. İktidar, yöneten ve yönetilen şeklinde çift tarafı olan bir yapı olduğundan onun doğası muhalefeti gerektirdiğinden medeniyetin yaratıcılığı, yönetenin ve yönetilenin kültürü, yönetenin akidesi ve yönetilenin akidesi, eşrafın şeriatı ve halkın şeriatı olmak üzere ikiye bölündü. Çatışma din üzerinden gerçekleşti. Dinî çatışma aslında siyasi çatışmanın

bir ifadesiydi. Din ve devlet, birbirini bazen yönetenlerin lehine –ki çoğunlukla olan durum buydu- bazen de yönetilenlerin lehine –çok nadir de olsa meydana gelebilirdi- destekleyen bir madalyonun iki yüzü gibiydi.

2. Medeniyet Projesinin Mazisi:

Geçmişte Arap-İslam Medeniyetinin özellikleri aşağıdaki gibi şekillenmişti:

1. Medeniyet havzasını şiirden vahye dönüştürmek. Bu nedenle, Kur'an'ın ne bir şiir ne bir öykü, ne de seci' olmadığı konusu özellikle vurgulanılarak "Cahiliyye şiirini mutlaka öğreniniz, orada kitabınızın tefsiri vardır." denilmiştir. Arap şiirinin güzellikleri konusunda çeşitli araştırmalar yapılmış ve Arap şiiriyle müteşabih Kur'an ayetleri dil güzelliği bakımından birbiriyle karşılaştırılmıştır. Kur'an, Arap insanının duygu dünyasına ahlaki, siyasi, toplumsal ve teşrii bir sistem olarak girmeden önce şiir yoluyla Arap insanının kalbini fethetmiştir. Nitekim Abdülkadir Cürçani, *Esraru'l Belağa, Delailu'l İcaz* gibi kitapları, Kur'an'da ve şiirde tahayyülün görevini açıklamak için yazmıştır. Bu tutum, Seyyit Kutub'un *Kur'an'da Edebi Tasvir, Fizilali'l Kur'an, Edebiyat Eleştirisi, Yöntem ve Temelleri, Kur'an'da Kıyamet Sahneleri* adlı kitaplarında da görülmektedir.

2. Tüm insanlık ve Araplar için birliğin sağlanmasının genel bir inanç olarak belirlemesidir. Vahiyden önce Arapları bir araya getirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Cahiliye dönemi şiirlerinde bu arzu dile getirilmektedir. Vahiy de, birlik düşüncesi bir tasavvur ve arap Yarımadasının dışında bir fetih hareketine dönüşmeden önce birliği gerçekleştirci bir devletin oluşumunu hedeflemiştir. Bunun için de söz ve eylemi akıl ili vicdanı, yani iç dünya ile dış dünyayı bir arada bulunduran bir şahsiyet inşa ederek, korkunun, yalanın ve bozgunculuğun önüne geçmiştir. Böylece tüm dünyaya egemen olmak, hakları köleleştirmek ve genişlemek amacıyla birbiri ile sürekli çatışma içinde olan ve bu savaşırlardan yorgun düşen Roma ve Pers imparatorluklarının varisi olmuştur.

3. Bilimin dine eşit olduğu, insani ve bilimsel bir medeniyetin inşası için vahyi; insanî, matematiksel ve doğal bilimlere dönüştürmek. Böylece din medeniyete, medeniyet de bir bilimler topluluğuna dönüşür. Bilimin tamamı, tabiatın konularından birini öğrenmek için sistematik ve fikri bir bütüne dönüşür. Böylelikle İslam medeniyeti bilim, sanat ve düşünce medeniyeti oluverir. Matbaanın olmamasına rağmen mütefekkirler, bilim adamları ve edebiyatçılar; halifeler, prensler, yargıçlar ve hukukçularla rekabet ederlerdi. Medeniyetsel üretim, halen toplamakta, tahkik etmekte ve yayınlamakta ol-

*İslam medeniyeti birinci ve ikinci
yüzyıllarda ortaya çıkmış ve
üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda
altın çağına ulaşarak zirve yapmış;
daha sonra ise Gazali'nin aklı
ilimlere saldırısı, İmam Eşari'nin
iktidarın ideolojisini sistematik
olarak oluşturmaya başlamasıyla
ve tasavvufa davetle birlikte düşüşe
geçmiştir.*

duğumuz noktaya gelmiştir. O medeniyetin içerisindeki insan, son nefesinde bile olsa herhangi bir şeyi öğrenmek için hayatını feda etmekteydi.

Bu proje tarihte ve İslam medeniyetinde iki aşamada meydana gelmiştir: İlk yedi yüzyıl yükselme dönemi, ikinci yedi yüzyıl ise durağanlık aşaması. İslam medeniyeti birinci ve ikinci yüzyıllarda ortaya çıkmış ve üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda altın çağına ulaşarak zirve yapmış; daha sonra ise Gazali'nin aklı ilimlere saldırısı, İmam Eşari'nin iktidarın ideolojisini sistematik olarak oluşturmaya başlamasıyla ve tasavvufa davetle birlikte düşüşe geçmiştir. Bir itaat ideolojisi olarak tasavvuf ise altıncı ve yedinci yüzyıllarda yayılmaya başlamıştır. Endülüste İbn-i Rüşd'ün elinde felsefenin yükselişi bu yüzyıllarda bir istisna olmuştur, ancak coğrafi uzaklık nedeniyle Maşrık'taki medeniyetin merkezinin periferisinde kalmış, tarihin gelişim sürecinde etkili olamamış ve değişimi gerçekleştirememiş, ancak ortaçağlarını nihayetlendirmek üzere olan Avrupa medeniyetine tesirde bulunarak modern çağların başlamasına neden olmuştur. Daha sonra İbn-i Haldun, ortaya çıkarak İslam medeniyetinin bu ilk yedi yüzyılını değerlendirerek bedevilikten hadariliğe, ve hadarilikten bedeviliğe dört nesil içerisinde yükseliş ve düşüşün yasalarını oluşturmaya çalışmıştır.

Bu medeniyetin ilk merhalesinde beş nakli ilim ortaya çıkmıştır: Kur'an, hadis, tefsir, sîret ve vahiy ilimlerini tedvin etmek için fıkıh ilimleri. Dinin birinci kaynağı Kur'an metni, ikinci kaynağı olarak hadis gelir. Sonra birinci kaynak olan Kur'an'ın tefsiri ve ikinci kaynağın sahibinin Ehl-i Kitab'a örnek olan kişiliğini anlatan siyer kitapları gelir. Arkasından ise ikinci metnin sahibinin kişiliğinden bağımsız olarak bütün insanlara kanun olacak şekilde kavli, fiilî ve onayı (ikrarı)nın kanunlaştırılması gelir. Fıkıh; mescitler, dini enstitüler, İslami üniversiteler, görsel ve işitsel medyanın yanı sıra gazetelerdeki din köşeleri ve dini tedrisat aracılığıyla günümüzde insanlarımızın vicdanında ve milli kültürümüzde en etkili olma

özelliğini sürdüren bir ilim dalıdır.

Sonra ise akli delille nakli delili bir araya getiren dört nakli-akli ilim neşet etmiştir: Usuluddin, Usulu'l Fıkıh, Hikmet ilmi ve Tasavvuf. İlmi teorilerin kuruluş aşamasını tamamlaması, nakli ilmin akli ilimlerle uyum içerisinde olmadığı ve onunla harmanlanmadığı edilmediği takdirde tek başına zannı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Usuluddin ilminde akliyat, Allah'ın zâtî ve fiillerinin teorisi olarak teessüs etmiş, saf zatı, özelliklerini, sıfatlarını, bütün insanlığın üzerinde ittifak ettiği insanî değerlerin ifadesi şeklindeki isimlerini ele almıştır. Fiillerde insanın irade sahibi (muhtar), özgür ve sorumlu olduğunu ispat etmiş, hüsün ve kubuhu (güzel ve çirkini) aklıyla idrak edebileceğini, ödül ya da cezanın herkesin eylemine göre olacağını genel bir kural olarak ele almıştır. Tıpkı Mutezile'nin ferdî bilinç (aklen kavranılabilen hüsün ve kubuh ve el-menzilü beynel menziletayen) ile toplumsal bilinç (emr-i bi'l maruf ve nehyi ani'l münker) ve evrensel bilinç (tevhit ve adalet) arasındaki irtibatı sağladığı bir dünya medeniyeti tasavvuru olarak beş ilkeyi (usul-ü hamse) kurması gibi.

Usul-u fıkıh ilmi yeni gelişen olayları kuşatabilmek için teşrii kaideleri koydu. Birbirine benzeyen olayları kavrayıp birbirinden ayırt ederek hükümler çıkarttı. Böylece içtihad, şeriatın ruhunu temsil eden genel kaideler ortaya koyarak teşriin kaynağı haline geldi. Bu genel kaideleri saymak gerekirse; Müslüman'ın iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir; Zarara zararlar karşılık vermek yoktur; Zaruretlar yasakları mubah kılar, Mefsedetin (kötülüğün) giderilmesi maslahatın elde edilmesinden önce gelir, İnsan gücünün üstünde bir işle yükümlü kılınmaz; Maslahat şeriatın temelidir vs...²

Hikmet ilimleri ise Yunan, Pers ve Hint kültürel mirasını aktarabilmiş, onu özetleyip şerh ederek kavramaya çalışmıştır. Hikmet; tabiiyyat, ilahiyat ve mantık üçlüsünü şekillendirmiş; insanı akıl sahibi, doğada yaşayan ve faal akılla ittisal halinde olan bir canlı, iki âlem arasında yaşayan bir varlık kılmıştır. Böylece hikmet, tek başına akılla Allah'ın varlığını bilmeyi, dünyanın yaratılmışlığı, nefsin (ruhun) ölümsüzlüğü şeklindeki İslam'ın dünya tasavvurunun genel temellerini ortaya koymuş ve insanın varlığını gerçekleştirmesine imkân sağlayan, yöneticiliğini filozofun yaptığı hikmet ve fazilet şehri olarak Medine-i Fazıla'yı düşlemiştir.³

Ve son olarak Tasavvuf ilmi, insanî tecrübenin zemininde ve zevki temel alan bir ilim kurmakla işe başlamış, dünya değişime direndiğinde kendini kurtarmak geriye kalan tek mümkün seçenek. Ehl-i Beyt ve zulme karşı çıkanların kökü kazınıp ötekini değiştirmek imkânsız hale geldiğinde yol (tarikat) en yüksek boyut olarak tanım-

lanmıştır. Böylece vicdanın değiştirilmesi, nefsin ayaklar altına alınması, emr-i vakiye razı olma, makamların ve hallerin sıfatı olmuştur. Kişiliğin dünyası keşfedilmiş, tevhide iade-i itibar yapılmış, halkla hakk, Allah'la âlem, idealle gerçek iç içe geçirilmiş, mütakellimlerin halıkla mahluk, kadimle hadis, mümkünle vacip, illetle malul, bedenle ruh arasında oluşturdıkları düalizme son verilmiştir.

Sonra da riyaziyat ilimlerinde akılla vahyi, tabiiyatta vahiyle tabiatı, dil, edebiyat, coğrafya ve tarih gibi beşerî ilimlerde vahiyle insanı birleştiren saf aklî ilimler kurulmuştur. İslam dünyasının batısında ve İspanya'da, Yahudilik ve doğusundaki Hristiyanlık gibi İslam medeniyetinin merkezinde yaşayan diğer paralel medeniyetlere örnek haline geldikten sonra medeniyet projesinin merkezini temsil eden düşünsel bir örnek olarak akılla vahyin birlikteliği zuhur etmiştir.

İslam toplumu Türk ve memluklu egemenliğindeki ikinci yedi yüz yıllık döneminde duraklama evresine girerek, İslam medeniyeti olara yaratıcılığını yitirdi. Nostalji, aklın, tedvin de telifin yerini aldı. Bu dönemde İslam coğrafyası dışındaki fetihler, yerini coğrafya içi fetihlere bırakarak ümmetin birliğini sağlama yerine bir kavmin diğer kavimler üzerine hâkimiyeti söz konusu olmaya başladı. Türkler sadece Doğu Avrupa'da yayılma başarısını gösterdiler. Medeniyetin naklî ilimlerden bağımsız olan aklî, tabii ve mantık ilimlerindeki ya da naklî ilimler içindeki aklî ilimlere ilişkin üretimi ansiklopediler, büyük tedvinler, şerh ve telhislerle sınırlı kaldı. Bu hal daha sonraki beş yüzyıl boyunca bu şekilde devam etti, İslam medeniyeti kendini büyük yenilgilerden ve çöküşten muhafaza etti. Bu dönemde baş gösteren Osmanlı Devleti'nin İslami fetihleri inanç fethi yerine güç fethi şeklinde cereyan etti. Buna rağmen İslam medeniyeti, İslam dininin tabii bir din olması hasebiyle tabii kabileler içinde Afrika'da yayılmaya devam etti. Çünkü bu kabileler, misyonerlik ve emperyalizmin batılılaştırma faaliyetlerine karşı mahallî ve ulusal kimliklerini koruyarak temiz, onurlu ve sürekli kemale doğru ilerleyen bir yaşam sürmek istemekteydiler.

3. Medeniyet Projesinin Mevcut Durumu

Son iki yüzyıl boyunca (ikinci yedi yüzyıllık periyodun sonlarında) ise İslam medeniyeti içerisinde dört naklî ilimin içerisinde ıslahat yapmak isteyen hareketler çıktı. Bu hareketlerin amacı, çağın meydan okumalarına karşı nassı ve kültürel mirası vakıya doğru yönlendirmektir. Emperyalizm ve hegemonya dıştan, ezilmişlik ve geri kalmışlık ise içten meydan okumalardı. İslam medeniyet projesi yeniden hedeflerini belirliyordu. Birinci hedefi

düşüncede tevhit, yeryüzünde fetih, toplumda umranı gerçekleştirerek tevhide işlevselliğini yeniden kazandırmak, insanî özgürlüğe, toplumsal adalete ve ilerlemeye vurgu yapmaktı.

Ardı ardına gelen dört nesil boyunca ıslah giderek uç göstermeye başladı. Afgani'nin öğretilerinden sonra İslam, dışarda emperyalizmle içerde ise zulümle boğuşuyordu. Afgani, Urabi devrimini⁴ ateşledi, bu dönemde Mısır işgal edildi. Öğrencisi Muhammed Abduh kendi döneminde ani değişim ve devrim yerine tedricî değişimi tercih etti: "Allah, siyaset yapanı ve yaptıranı lanetlesin" bu dönemin sloganıdır. 1923 yılında Türkiye'de Kemalist devrim meydana geldikten sonra, ıslah çizgisinden dönüş yaparak laik İttihat ve Terakki ile Turancıların iktidarı ele geçirmesine tepki olarak sefilîliğe döndü. Daha sonra onun öğrencisi Hasan el-Benna ile ıslahatçı çizgi, kendini sürdürebilme umudunu kazanarak Afgani'nin İslamî bir parti kurma idealini gerçekleştirmiştir. Hasan el-Benna'nın suikaste kurban gitmesi ve Müslüman Kardeşler Cemaati'nin 1954 yılında Özgür Subaylar'la çatışmaya girmesinin sonrasında hapishanelerde gördükleri işkencelerle birlikte öfke dolu ve intikamcı İslam anlayışı ortaya çıkmaya başladı. İşte bu psikolojik şartlar altında Seyit Kutup'un *Yoldaki İşaretler*'i, Abdüsselam Ferec'in *Kaybolan Farz* (el-Ferizatu'l Ğaibe)'ı ve son olarak laiklerin öldürülmesini meşru gören *İslam Eylem Sözleşmesi* neşredildi. İslam düşüncesi, Tahtavi'den itibaren Batı aydınlanmasıyla bir etkileşime girdi. O, Muhammed Abduh'un Tevhit Risalesi'nde olduğu gibi tevhitte Eşari olarak kalırken adalette Mutezili oldu. *Menahici'l Elbab el Mısıriyye fi Menahici'l Adabi'l Asriyye* adlı eserinde umranla endüstriyel sanayiye birleştirdi. "Bu vatan, hepimiz için özgürlük, düşünce ve sanayiyle inşa ettiğimiz saadet yurdu olsun" dedi. Aynı dönemde *Telhisu'l İbriz*, *Fi Telhisi Baris* adlı eserinde ötekini Ben'in perspektifinden, Ben'i de ötekinin gözüyle, modernliğin darbesini kültürel mirası (geleneği) modernlikle harmanlayıp, mevcut toplumun ihtiyaçlarını ve özgürlük gereksinimini karşılayacak yeni bir düşünce oluşturdu. İster şûradan ister şurtadan (polisten) olsun özgürlük, ister Fransız Devrimi'nden isterse İslam Şeriatı'ndan olsun eşitlik, ister Batılı Sosyalizm'den isterse İslami dayanışma ruhundan olsun sosyal adalet. Muhammed Ali ve Batı'nın Mısır ekonomisine hâkim olmasının ardından ikinci nesil, yani kültürel mirasımızla bağını koparmış ve eskisinden çok daha Batı yanlısı bir aydın, Ahmet Lütfi Seyyit geldi. Şûrayı değil Aristoteles'in kitabından yola çıkarak *Demokrasi* kavramını tercih etti, azınlık partisine dönüştü ama modern Mısır'ın babası unvanını aldı. Ancak bu yeni devlet; Arap ve İslam dünyasının merkezi olma konumunu yitirmişti. Daha sonra ise Mısır'ı Türki-

ye, İran, Çin ve Hint etkisinden kurtarıp Batı'yı merkez alan Akdeniz kültür havzasının bir parçası haline getirmek isteyen Taha Hüseyin geldi. Hüseyin bir muahede kaleme aldı. Buna göre Mısır, Hidiv İsmail'in istediği gibi Avrupa'nın bir parçası olacaktı. Hüseyin, modern kültürle kadim kültürel miras arasında bir çeşit denge kurulmasını öngören bir çizgiye dönmesine ve hatta ileriki süreçte modernliğin aleyhine kadim kültürel mirasın lehine olacak şekilde bu dengeyi bozmasına rağmen, son tahlilde bu akım, Batılı liberal çizgiden yana olacaktı. Bu çizginin uzantılarından biri, Batı'nın sınırlarının dışında kalacak ve bizim çağdaş kültürel yaşamımızdaki Batılılaşmanın kaynaklarından biri haline gelecekti. Daha sonra bilim ve laiklik, kadim kültür algısının yüzeyselleşmesi nedeniyle Şibli Şümeyl, Ferah Antuvan, Selame Musa ve Yakup Sarruf'ta medeniyet projesi için model haline gelecekti. Ya da evrim teorisi, neredeyse bilim için tek model olacaktı. Afgani, Şibli Şümeyl'in ksadece Darwin'e ve laikliğe dayandırdığı evrim teorisinin izini İhvan-ı Safa, Ebu'l Ala el-Maarri ve Ebi Bekr Bin Bısrın'da sürecekti. Şümeyl'e göre laiklik, temelde vaz'i (pozitif) olan ve kamu yararını gözetken İslam Şeriatının özünü teşkil etmekte, dini otoriteyi dışlayarak sadece halkın iradesini temsil eden siyasi otoriteyi tanımaktadır. Bu çizgi tıpkı Batılılar gibi "Din, Allah'ın Vatan ise Herkesin" sloganını benimsemekteydi.

Şümeyl, umran ilimlerini, Astronomi ve tabii ilimleri Kur'an'ı Kerim'de kökleştirmeye çalışmıştır ama çabası sınırlı bir etkiye sahip olup zayıftır. Modernliği, kadim mirasa yaklaştırmaktan çok, kadim mirası modernliğe yaklaştırmaya çalışmıştır. Tahtavi'de de durum aynıdır. Ferec Antuvan'da, kadim mirasa olan bu sınırlı ilgi bile görünmez. Antuvan açık bir delil göstermeden toplumların ancak Batılı laik bilimle ilerleyeceğini düşünür. Yakup Sarruf ve Selame Musa'nın *Bana bunlar öğrettiler* adlı eserlerinde de görüleceği gibi bize bir şeyler öğretenler içerisinde tek bir Arap ve Müslüman yoktur, tümü Batılıdır. Kindi, Razi, İbn-i Ravendi, İbn-i Heysem, İbn-i Hayyan ve İbn-i Rüşd gibi batılılara bilim ve felsefeyi öğreten insanlar onların zihin dünyasında yer almaz. Batılı pozitivist mantığın ve analitik yöntemin temsilcisi olan Necip Mahmut'da da durum aynıdır. Çağdaş Arap gramerinde bile kadim miras yoktur. Gök ve yer, yani sanatkâr doğu ile bilimci Batı arasında Arap kültürü yok olmuştur. Bu kişilerin Batılı bilimin Arap coğrafyasına açılan penceresi olduğu doğrudur ancak etkileri sınırlı kalmıştır. Sadece Mısırlı Kıptiler ve Şam'daki Hristiyanlar bunların çizgisini izlemiştir.⁵

4. Bu üç çizginin yani ıslahat hareketlerinde din, liberal düşünce ve siyasetlerde devlet, laik çizgide ise bilim şeklinde birbirinden farklı hareket noktaları olmakla birlikte

tümü tek bir hedefte birleşmektedir: Batı, modernleşme örneğidir. Islahatçı harekette modern Batı, liberal düşüncede aydınlanmacı Batı, laik çizgide bilimsel Batı. Arap düşüncesindeki bu üç yönelim yeni jenerasyonda birbirine hasım iki çizgiyle sonlanmıştır: Çağdaş Arap düşüncesinde Batı'yı modernleşme örneği olarak alan ve bu üç yönelime tepki olarak çıkmış Selefi çizgi ve Marksizm'i, Liberalizm'i, Ulusalcılığı ve Sosyalizm'i kendisine katmış laiklik. Selefi hareketin mevcut durumunu tanımlayabilecek genel çizgileri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Allah'ın ve insanın hukukunu koruma çerçevesinde iman edilecek ilkelerle işe başlamak; aklî ve beşerî bilimlerle değil. Yeni medeniyet projesi, çağın gerektirdiğinden dolayı değil, ilahi emrin yerine getirilmesi için imanın gereklerindendir. Aklî üretime ihtiyaç duyması, vatandaşın onurunu ve insan haklarını savunması, akla ve etrafımızda meydana gelen olayların maddî nedenlerinin analizine değil, nassa dayanır. Usul ilminde olduğu gibi tutumların savunulması esastır.

2. Toplumsal başkaldırı (devrim) olarak değil, sosyal baskının bir aracı olarak İslam şeriatını tatbik etmek. Onu da insanların maslahatına olduğu için değil ilahi bir farz olduğu için talep etmektedir. İnsanlara haklarını vermeden önce onlardan görevlerini yerine getirmesini ister. sHadhleri ve cezaları; iktisadi, toplumsal ve eğitime ilişkin düzenin uygulanmasına önceler. Vakıyayla yüzleşmek, olaylar dünyasına adım atmak yerine şekli konulara, örneğin hicap ve tesettür gibi dış görünüme önem verir.

3. Altın çağ karşısında kendini acziyet içerisinde hissederek öncekileri taklit eder, selef ne bıraktıysa onu alır. ("Arkalarında kötü bir miras bırakarak namazı zayi ettiler ve şehvetlerine uydular" Meryem: 19/59.) Selefi hareketler içinde bulundukları andan kaçıp krizleri/sorunları büyük geçmişlerinin içinde kalarak çözmeye çalışırlar. Geçmişin önder isimlerini ve kahramanlarını rehber edininip, onların izinden giderek köklerine dönmeyi umarlar. Hâlbuki içinde bulunulan an, Güney Lübnan'da, Filistin'de ve Afganistan'da cihat örnekleriyle doludur.

4. Vakıyayı reddetmek, onunla yüzleşmede başarısız olmak, vakıyaya başkaldırıp onu tekfir etmek, boş tartışmalara ve ya İslam ya cahiliye, ya iman ya küfür, ya Allah ya tağut diyerek ya hep ya hiç mantığına göre hareket ederler. Onlar için bu ikisi arasında başka bir yol yoktur. Birisinin bekası diğerinin yok olmasına bağlıdır ve bu mücadele ancak gizli ya da alenî örgütlenip iktidarın ele geçirilmesiyle sona erdirilebilir. Ayrıca mevcut rejimi devirmek ve yerine İslami bir sistem teşkil etmek gerekir. *Allah, Kur'an'la yapamadığını sultanla yapar.* Yönetimin her yerde gözleri olduğundan bu selefi cemaatler arasındaki çekişmeler karşılıklı şiddet boyutuna varır, karşılıklı

olarak Müslümanların kanı akıtılır, birbirlerine suikastlar düzenlemeye başlarlar.

5. Düşünce akımlarıyla diyaloga girmenin reddedilmesi ve onların dinle devleti birbirinden ayırmaları, İslam şeriatını tatbik etmemeleri nedeniyle laiklikle suçlanıp tekfir edilmesi. İslami cemaatler tek başlarına hakikate sahiptirler ve başkaları sapıklık ve bühtan içerisindedirler. Selefiler beytül malden müellefe-i kulubun (kalpleri dine ısındırılacak olanların) hakkını gözetmeksizin ve hepsinin tek bir vatanın evlatları olduğunu göz önünde bulundurmaksızın Fırka-i Naciye (kurtuluşa ermiş grup) ve Fırka-i Halike (Helak olacak grup) mantığını yürütürler.

6. Selefilerin bazıları ise tam ters bir yönelim içerisinde olur. Çelişki, çelişkiyi doğurur. Bir uç karşı uca dönüşür. Selefî fikirlerini terk ettiğinde radikal bir Marksist'e, Liberal'e, ya da Sosyalist'e dönüşür. Yahut dini alanda doyum sağladıktan sonra dünya işlerine yönelmeye başlar ve tam bir tüccar olur. Böylece din, basit insanları istismar ederek sürdürülen yaşama tarzını kamufle eden ve onu örten bir araca dönüşür.

Laik çizginin özelliklerini ise şöyle sıralamak mümkündür:

1. Batıdan modern düşüncenin naklini esas alır. Kadim mirasın kültürüne yabancı ve hasımdır. Bu da kendisinde, modern olanla geleneksel olana bağlanmak arasında bir ikilemin oluşmasına neden olur. İki kültür arasında çatışma yaratılır. Kadim kültür, Batı'dan geleni tekfir eder, Batı'dan gelen fikir, kadim mirasa ihanet eder. Toplum birbiriyle mücadele eden iki sınıfa ayrılır: Her ikisi de hedef ve çıkarlarda müttefik olduğu yabancı istilacıyla işbirliğine gider. Böylece ümmetin birliği ve aynı milletin ferdi olma gerçeği güme gider.

2. Batı'ya fikrî bağlılık, ona bağımlılık. (Tıpkı sefiliğin kalellah ya da kale resulululah demesine benzer şekilde) Marx'ın Marksizm hakkında, John Stuart Mill'in Liberalizm hakkında, Hegel ve Nietzsche'nin Ulusçuluk hakkında, Saint Simon ve Proudon'un Sosyalizm hakkında söylediklerini aynen almak. Selef-i Salihin'den ya da Batı'dan naklen almak, sefiliyle laikler arasında bu anlamda bir fark yoktur. Genellikle fikrî bağlılık siyasi bağlılıktan önce gelir.

3. Bir halk kültürüne dönüşen kadim kültürden ayrılmak, ona husumet ve düşmanlık beslemek. Dolayısıyla halktan soyutlanma, onu hor gererek kendi üstünlüğüne inanma ve ona anlamadığı dille hitap etmek. Halkın kendisine negatif davrandığından ve İslami cemaatlerin halk üzerinde etkili olduğundan şikâyetçi bir elit/seçkinler topluluğuna dönüşen bir grup olmak. Onlara göre tüm olumsuzluğuna rağmen kadim mirasın bazı bölüm-

İslam toplumu Türk ve memluklu egemenliğindeki, ikinci yedi yüz yıllık döneminde duraklama evresine girerek, İslam medeniyeti olara yaratıcılığını yitirdi. Nostalji, aklın, tedvin de telifin yerini aldı. Bu dönemde İslam coğrafyası dışındaki fetihler, yerini coğrafya içi fetihlere bırakarak ümmetin birliğini sağlama yerine bir kavmin diğer kavimler üzerine hâkimiyeti söz konusu olmaya başladı.

lerinde laikliğin gereği olan akıl, bilim, ilerleme, hümanizm, özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet bulunabilir.

4. Batılı laikliğin reklâmını yapmak. Ruhânî otoriteyle maddi otorite arasındaki çelişki biçimlerini aktarmak. Bu sorunu Batılıların yaptığı tarzda dinle devleti birbirinden ayırarak aşmak. Toplumların ve kültürlerin özelliklerini göz ardı etmek. İslam şeriatı da insanların çıkarlarına saygıyı esas alan vaz'î (pozitif-ilahi olmayan) kanunlardan müteşekkildir. İslam özünde laik bir din olup herhangi bir dini otorite öngörmez. İmamet ise akitir (sözleşmedir), beyattır (onaydır), ihtiyardır (seçimdir). İmam (önder) ise ümmetin (burada ulusun) temsilcisidir, Allah'ın değil.

5. Evrensel kültür mitinin propagandasını yapar; ona yerel kültürün eş değeriymiş veya onun alternatifiyymiş gibi davranır. Bu noktada beşerî ilimlerle doğa bilimleri arasında fark yoktur. Hâlbuki her ilim/bilim, dünyayı bir algılama biçimidir; medeniyete ilişkin oluşumun parçasıdır. Her şeyden önce onun adaptasyonu ve kendisinde Batılı evrensel kültürden mevcut olan şeylerden soyutlanması gerekir. Bu, kültürel antropolojide *acculturation* (yabancı kültürün adaptasyonu) olarak bilinen durumdur. Bu anlayışa göre bütün yerel kültürler sihirle, hurafeyle, dinle, eşitsizlik ve baskıyla, irrasyonalist bağnazlıkla eş anlamlıyken kültürel adaptasyon ise akıl, bilim, insan, özgürlük, ilerleme, eşitlik, aydınlanma kültürü ve insan hakları anlamına gelmektedir.

6. Bunun böyle devam edemeyeceği göz önünde bulundurularak kişinin hayatında tepkiler ve değişimler olur. Kişi sefiliikten laikliğe intikal olduğu gibi toplum da böyledir, bir uçtan diğer uca savrulur.⁶ Sefilikten ay-

Bu üç çizginin yani ıslahat hareketlerinde din, liberal düşünce ve siyasetlerde devlet, laik çizgide ise bilim şeklinde birbirinden farklı hareket noktaları olmakla birlikte tümü tek bir hedefte birleşmektedir: Batı, modernleşme örneğidir. Islahatçı harekette modern Batı, liberal düşüncede aydınlanmacı Batı, laik çizgide bilimsel Batı.

dinlanmaya dönüşmesi normaldir. Laikliğin gereklerini Mutezile'nin ve İbn-i Rüşd'ün akılcılığında (rasyonalizmde), usul-ü fikhın deneyliliğinde (ampirisizmde), şeriatın gerçekçiliğinde (realizmde) ve tasavvufun insancılığında (hümanizmde) bulur. Yeni nesil düşünürler, aydınlar ve felsefe üstatları; medeniyet projesinin içinde bulunduğu benle öteki, felsefeyle laiklik arasındaki ikiliği aşmak ve yeni bir ulusal kültür yaratmak için kadim kültürel mirasla modernliğin arasını bulmaya çalışmaktadırlar. Bu ikisinin yani geçmişle şimdinin meşruiyetine sıkıca sarılmak, asaletin ve çağdaşlığın gereğidir. Bu çizgidekiler, kültürel iktidar üzerindeki mücadelenin devam etmesi adına *syncretism*le yani birbiriyle çelişkili iki şeyi bir araya getirmekle suçlanmaktadırlar. Modernliğin kadim kültürel mirasla olan mesafesini artırmak için gösterilen çabalar, zor çabalardır ve genellikle şu sonuçlara götürürler:

1. Tecdid (yenileme) modernliğin lehine sonuçlanır ve onun sayesinde olur. O, hem araç hem amaç, hem başlangıç hem de sondur. Bu çabaların sonucu, genellikle sadece bir kap ve taşıyıcı görevi gören kadim kültürün aleyhine olur. Bu Arap-Marksist, İslami Ferdietçi/kişiselci* (Personalizm), Arap-sosyalist çabalar, kadim İslami mirasın varoluşçu, personalist, ve sosyalist bir şekilde ya da bazı Batılı felsefi ekollerin İslami bakış açısıyla yorumlanmasıdır.

2. Batılı felsefi ekol, evinden çıkarılır, kökü kazınır, izafiliğinden arındırılır, mutlak hakikat haline getirilirse oluşturulan balonun havası alınmış olur ve mutlak hakikatin kendisi bir içtihadı dönüştürülür. Ayrıca ötekine hak ettiğinden fazla, Ben'e hak ettiğinden az değer verilir.

3. Kadim kültürel mirasın modernlikle uyum sağlayan bazı yönleri seçilir ve neşet ettiği kökenden koparılır. Ayrıca modernliğin bakış açısıyla kadim olan her şey yeniden yorumlanan bir parçaya indirgenir. Ben'le olan ilişki, modern olanın belirlediği seçmeci bir yaklaşımla

gerçekleşir.

4. Düşünsel parçalanma ve fikrî kriterler arasında seçme şaşkınlığı yaşanır. Kadim kültürün en önemli özelliklerinden biri olan âlemin küllî tasavvuru yok olur. Havada uçuşan köpükler sahildeki kumların üzerinde patlayıverir. Bütün çabalar, sabun köpüğüne dönüşür ve insanlara bir yararı olmaksızın boşa gider. Bu çabaların çoğu hem modernlik yanlıları hem de kadim miras yanlılarının reddiyle sonuçlanır. Bu çabalar, vakıadan ve halktan kopuk entelektüel seçkinlerin çabaları olarak kalır. Toplumda kendi kültürel mirasıyla ve coğrafyasıyla bağlantısını hala koruyan bu çizgi; Batı'nın en son ürettiği felsefelerle vakıf insanların salt fikrî ve edebî içtihatları olarak kalmaya mahkûm olur.

5. Bu uğraşlar, (kadim kültürle modern kültürü uyumlu bütün haline getirilme çabaları), entelektüel bireylerin zihninde çift kültürlülük olarak algılanır. Toplumda iki büyük güç olan Seleflik ve laiklik arasındaki husumete çözüm getirmez. Zihinde iki kültürü ya da fikri birleştirmek çok kolaydır çünkü sözcükler, lafızlar ve anlamlar özgür ve başıboşur. Ancak vakıada birbiriyle çatışan öfke dolu fikirleri bir araya getirmek o oranda da zordur. Bu, şimdiki jenerasyonun medeniyet projesinin ve uyanış çağının mirasının içinde bulunduğu durumdur.⁷

4. Medeniyet Projesinin Geleceği

İlk yedi yüzyıl geçti ve ikinci devresi tamamlandı, arkasından 21. yüzyıl başladı.⁸ İslam tarihinin bu üçüncü döneminde yapılması gereken şey, uyanış çağını yeniden başlatmak ve laiklikle seleflik arasındaki kültürel birliği yeniden sağlamak, insanların maslahatlarından ve çağın gereksinimlerinden kaynaklanan organik bir birliğin sağlanması için dışarıdan yenilenme çabalarını aşmaktır. Selefî hareketi kadim kültürel mirası yeniden inşa ederek geliştirmek mümkün olduğu gibi, Batı kültürünü eleştirerek de laikliği daraltmak mümkündür. Üçüncü bir yol olarak da dışarıdan yenileme çabalarını, vakıayı doğrudan teorileştirerek aşmaktır. Böylelikle medeniyet projesinin gelecekteki görevi şu şekilde olur:

1. Çağdaş koşulların gereksinimlerine uygun olarak kadim kültürel mirasın yeniden yapılandırılması. İlk fütühat asrından, peş peşe yenilgilerin yaşandığı bu günlere her şey değişmiştir. Öyle ki, Kudüs işgal edilerek elden çıkmış, ümmetin birliği parçalanıp dağılmış. Pers ve Bizans imparatorlukları arasında heybetli duruşumuz yok olmuş. Son olarak SSCB'nin çöküşünün ardından neo-Helenlere (yeni Rumlara) bağımlı olduğumuz bu günlere gelmişiz. Kısacası, dünyaya önderlik ve öncülük ettiğimiz günler geride kalmış, gerileyerek zillet içine düştüğümüz bu günlere geldiğimizde hemen her şey farklılaşmıştır.

O eşsiz çağda çağın değerlerinin korunmasını sağlayacak ilimler ortaya çıkmıştı: Beş nakli ilim. Bu ilimler halen devam etmektedir, demek ki medeniyetimizin gayesi tahakkuk ettirilerek Kur'an korunabilmiş, hadisler tedvin edilmiş, tefsirler ortaya çıkmış, sîret yazılmış, fıkıh kanunlaştırılmıştır. Bu ilimler artık yeni ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılma ihtiyacını şiddetle hissettirmektedir. Esbab-ı nüzulde vakıanın fıkre önceliği, nasih mensuhta zamansal gelişme,⁹ İslam'ın dünya tasavvurunun bilebilmek için Kur'an'ın pozitif tefsiri, hadislerin sened sıhhatlerinin değil metnin gerçekliği ve aklılığı açısından eleştirel gözle yeniden okunması, Kur'an'ın tarihi, kelâmî, dilsel, edebî, felsefî, sufi ve fikhî tefsirinin değil bilişsel ve sosyal tefsirinin yapılması. Siyerin, sahibini hayatımızda şahıslendiren kendisine tapınılacak bir örneğe çevirmek yerine onu bir önderlik ve kahramanlık öyküsü gibi okuyup hayatımıza aktarmak, daha sonra ise muamelatı ibadetin önüne geçirmek. Artık ibadetleri biliyoruz, ancak iktisat, siyaset ve toplumsal konularla ilgili ahkâm eksiktir.¹⁰ Akli ve nakli ilimler, fütuhât asrında kendi tarihsel koşulları içerisinde neşet etmiş, zafer ve övünç şarkıları terennüm edildiği gibi yönetenle yönetilen arasındaki mücadele de bir başka boyuta taşınmıştır. Usulü'd din konusunda devlet, Eşariliğin zaferini ilan ederek kendine resmi ideoloji olarak seçmiş ve muhalefeti yani Mutezile'yi, Şia'yı ve Haricileri tekfir etmiştir. Biz çağımızda muhalefetin olmayışından, insanlardaki dayanışma ruhunun eksikliğinden ve bu konularda nasslara dayanarak olumsuz bir yaklaşım içerisinde olmalarından şikâyet ediyoruz. Şikâyet ettiğimiz bir başka konu ise çok laf, az iş ve imametın Kureyş'e ya da ceyşe (askere) hasredilmesidir. Usulü'd-din ilminin geleceği, iktidarın ideolojisi olan Eşarilik'ten Mutezile'ye dönüşmesinden ve içerde muhalefetin açıkça kurumlaşmasından geçer, yoksa gizli muhalefeti esas alan Şia veyahut aleni/silahlı muhalefeti esas alan Haricilerin yönteminden değil. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde çağdaş İslami cemaatlerin devlet tasavvurunun öngördüğü gibi, devlet ve polisin gözü her taraftadır. Artık Allah'ın zâtı, filleri ve sıfatlarından İnsan-ı Kamil'e, nakilden akıla, cebir ve kesb'den insanın fiillerinin kendisinin yarattığı anlayışına, nübüvvet ve mucizeden tarihsel bilince, bilincin akıl ve irade olarak bağımsızlığına, meaddan geleceğe, iman ve amel ayrımından iman-amel (teori-pratik) bütünlüğüne, imametden kurumlara, fırka-i naciye veya fırka-i halike çizgisinden çoğulcu ve demokratik, ulusal bir çizgiye gelmek ve intikal etmek gerekmektedir.¹¹ Usul-ü fıkıh ilminde nass istikrar kazanmıştır, bu ilme vakıadan daha fazla öncelik verilmiştir. Şimdi maslahatın olmayışı, bizi sıkıntıya sokmaktadır. Şeriatın asıllarından dördüncü bir ilke olarak değil, aşağıya doğru inen eski düzeneğe

alternatif olarak dikey bir şekilde gelişen icma, sünnet ve daha sonra da Kur'an-ı Kerim'in geldiği bir sıralama içerisinde temel bir ilke olarak içtihadın yeniden gündeme gelmesi gerekmektedir. İlk dönem alimleri, nasstan hareketle vakıayı anlamaya çalışmışsa bizim de vakıadan hareketle nassı anlamamız gerekir. Maslahat nassa muhalefet etmez; vakıadan ve yenilenen zamandan hareketle işe başlamak, sebeb-i nuzule ve nasih ve mensuha daha yakındır. Hikmet ilimlerinde Yunan kültürü artık dışarıdan gelen yabancı bir kültür değildir. Dışardan gelen yabancı kültür, hâlâ tercüme ekmekte olduğumuz Batı kültürüdür. İslam medeniyeti Huneyn bin İshak ve İshak bin Huneyn'le iki nesil boyunca bu tercümeleri yapmış, ardından Kindi ve Razi'de görüldüğü gibi bağımsız ibda dönemi başlamıştır. Bu nedenle bizim de yabancı Batı kültürüyle yüzleşmemizi mümkün kılacak yeni bir hikmet inşa edebiliriz, buna gücümüz yeter. Tercüme, şerh ve telhis döneminden ibda ve telif dönemine geçebiliriz. Sokrates, Platon ve Aristo'ya hayranlıktan Descartes, Kant ve Hegel'i okumaya, tabiiyyat, ilahiyat ve mantık şeklindeki üçlü hikmetten yeni idealist hikmete sıçrama yapabiliriz. İdealler dünyası, ötekilerin dünyası, şeylerin dünyası ve son olarak Tasavvuf ilimleri. Şimdilerde sufi tarikatların hayatımıza egemen olmasından, dünyadan soyutlanmadan, ruhaniyaya boğulmaktan şikâyet ediyoruz. Öyleyse tasavvuf ilimlerini Allah'a kaçmak olarak yorumlamaktansa, dünyaya dönecek şekilde yeniden yapılandırmanın yollarını arayabiliriz. Dikey hiyerarşiye sahip sufiliği yatay bir yola; Kudüs'te isra ve miracı, tarihte yürüyüşe ve işgal altındaki Kudüs'ü kurtarmaya; tasavvuftaki makamları gelişim aşamalarına; birbirleriyle çelişik psikolojik halleri tarih ve toplumun diyalektiğine dönüştürebiliriz. Böylece varılacak nihai amaç fena değil beka olur. Saf akli ilimlerin durmasından sonra matematik ilimlerinde, beşeri ve tabii bilimlerde hiç bir yaratıcılık kaydetmedik. Bu konularda dışarıdan gelen Batılı bilime müracaat ettik. Tarih ilimleri tedris etmemiz bizim derdimize derman olmadı, çünkü Araplardaki tarih ilmi sadece geçmiştekilerin yaşadıklarını anlatmaktaydı. Bu ilimler sanki üzerinde fikir yürütülecek bir bilgi değil de salt aktarılacak ve nakledilecek bir bilgiymişçesine onu geliştirme ihtiyacı hissetmeden, onun bize verdiği onurla yetindik. Eğir hem geleneği hem de dışarıdan gelen modernliği iyi bir şekilde öğrenebilirsek akli yeniden faal hale getirebiliriz. Biz bu konuda eskilerden daha şanslıyız. Çünkü onlar Hint, Yunan ve Fars kültürüyle yüzleşirken tevarüs ettikleri kadim bir mirasa sahip değillerdi. Biz ise sahibiz.

2. Bize kaynaklık teşkil etme açısından kadim kültürel mirasımıza alternatif olan ve her ne kadar aynı görevi görecektir de olsa Batılı modern kültürden özgürleşmek.

Batılı kültür(ün olduğu gibi alınması); aklın kültürel olarak tutsaklığı ve zihnin kültürel bağımlılığıdır. Batılı kültürden özgürleşmek ancak onun doğal sınırlarına çekilmesinin, doğduğu şartlara ait olduğu ve tarihselliğinin ispatıyla mümkündür. Madem Batı kültürü tıpkı diğer kültürler gibi mahallî bir kültürdür öyleyse evrensel kültür olma yönündeki efsaneleşmiş iddiasının amacı, basın yayın organlarına hâkim olarak ve bu anlayışı yaygınlaştırarak halkların kaderine tahakküm etmektir. Böylece merkezin kültürü, çevrenin kültürü haline getirilmiş olur, ötekinin gözünde devasa gözüken bu kültürel terkip, Ben'in gözünde eksikliğe dönüşür. Öteki, artık bilimin kaynağı değil bilimin nesnesidir. Ben ise bilimin incelediği bir nesne olmaktan çıkar, üzerinde incelemeler yapılan değil incelemeler yapan araştırmacıya, nesne olmaktan özne olmaya dönüşür. Sonra Batı'ya olan bağımlılık biter, Batı'nın öncülük dönemi kapanmış olur, modernlikle kadim kültür arasında yaptığı sentezle kendine ait ulusal kültürünü oluşturur. Ben, tutsaklığından iki kez kurtulur; halihazırdaki bilincin lehine maziye ve geleceğe olan tutsaklığından kurtulur. Öyleyse Avrupa bilincinin kaynakları olan Roma ve Yunan kaynaklarını inceleyerek Roma kültürünün Helen kültürüne nasıl baskın çıktığını, Batı kültürünün Yahudi ve Hristiyan kaynaklarını ve Yahudi kültürünün Hristiyan kültürünü nasıl egemenliği altına aldığını, Avrupa kültürü içinde Yahudi kültürünün nasıl dominant bir kültür haline geldiğini, birbiriyle uyumlu iki maddi kaynağın maddi dayanaklarının açıklamasını, 18. ve 19. yüzyıllardaki kökenlerinden itibaren Avrupa bilincinin oluşumunu izlemek mümkündür.

19. Yüzyılda önce zirveye çıkmasını, sonra yirminci yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaşip sona yaklaşması ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Avrupa düşüncesinin içine düştüğü düalizmin birliğine son vermesini ve sonun başlangıcını yaşamasını; biçimcilik, soyutluk ve yaşamın kaybedilmesi gibi sonuçlara yol açacak en yüksek düzeyde akılcı idealist eğilim; zahiriyata ve yaşam felsefesindeki boşluğu doldurmak, için empirisizm ve şehvetperestlik eğilimi; ve bu iki eğilimi, şuurun iki boyutu olarak algılayan Batı düşüncesinde sonla başlangıç arasındaki felsefi ekoller, etki tepki kanununa uygun olarak realizmden idealizme, neo-realizmden neo-idealizme, klasizmden romantizme, neo-klasizmden neo-romantizme peşi sıra gelmiştir.

Daha önceki ekollerin ayıpları bir sonraki ekolün mümeyyiz vasfı olurken, daha önceki ekolün mümeyyiz vasıfları bir sonraki ekolün ayıpları olmuştur. Bütün ekoller yıkılıp yeniden yapılmaktadır. Dün yıkılan, bugün yeniden inşa edilmekte, bugün inşa edilen yarın yıkılmaktadır. Deliller, eşit hale gelmekte, ekoller aynileşmekte,

görüşler denk sayılmakta, karışıklık (mistification) yayılmakta, şüphe her yanı kaplamaktadır. Avrupa düşüncesi, görecilik (izafiyet) ve agnostisizmle sonuçlanmıştır. Son tahlilde vardığı yer nihilizm olmuştur. Rönesans'ın ardından kendisine dışardan gelen Kilise, Aristo ve Arap düşüncesini imha ettikten sonra Avrupa düşüncesi, herhangi bir teorik yaklaşımdan ya da büyük anlatıdan yoksun kalmıştır. Sonra felsefi ekoller, alternatif teorik bir yaklaşım önermiş, Avrupa düşüncesi bu önerilen felsefi teorileri bir bir yıkmış ve daha önce yıktığı düşüncelere itibarını geri vermiştir. Böylece muhafazakâr yönelimler, nihilizme tepki olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Belki de ortaçağdan başlayarak yeni bir uyanış asrı başlayacaktır.

Batı, başlangıçta değerle olguyu birleştirmiş, sonra da ayırarak aydınlanmadan karşı-aydınlanmaya dönüştürmüş, insani eğilimleri terk ederek ırkçı eğilimleri benimsemiş, özgürleşmeden emperyalizme yol almış, kölelerin kurtuluşu ilkesini koyduktan sonra diğer halkları köleleştirmiştir. Avrupa aklı, Avrupa'ya ait bilincin bu tarihsel ilerlemesinin etkisiyle atomcu bir dünya görüşünü benimseyerek vakıanın sadece bir bölümünü görüp onu bütün sanan ve genelleştiren bir zihniyete kapılmıştır. Buna göre bilgi; ya hissi ya akli veya vicdanidir. Bunların tamamı aynı anda gerçekleşmez. Siyasi ekoller ise ya kapitalist ve liberaldir ya toplumcu ve sosyalisttir, ikisi aynı anda olmaz. Sanat ise ya içeriktir ya formdur, sanat ya sanat ya da halk içindir. Öyle ki artık kuşatıcı hakikat yitirilmiş ve atomize edilmiştir. Zihinsel faaliyetin din, felsefe ve bilim arasında bölümlere ayrılması tamamlanmış, en yukarıya an aşağıya ve en öne bakmak şeklinde görülmüştür. Üç alan; yani din, ilim ve felsefe arasında çatışma varlığını sürdürmektedir.¹²

3. Nass kültürünü ve tevil zihniyetini aşmak için vakıayı doğrudan teorileştirmek ve yaşananlara bakarak vakıayı okuma yöntemi geliştirmek. Yani tevarüs edilen, dışarıdan gelen kültür ya da nass aracılığıyla okunması değil doğrudan vakıanın kendisini okuyarak fikir üretmek. Sadece eski nassları okuyarak değil yeni nasslar ortaya çıkartarak yeni alternatifler yaratmak. Belirli tarihsel koşullar altında ve akli içtihatla ilk dönemlerinde, medeniyet projesi nasıl yeşerip boy verdiyse, biz de yeni bir medeniyet oluşturabiliriz. Belki de bunu, özgür dünyayı yani Latin Amerika, Asya ve Afrika'yı kuşatacak yeni bir tevhit projesiyle yapabiliriz. İşte o zaman medeniyetler arasında eşit ve dengeli bir diyalogun oluşması da sağlanabilir. Böylece sebeb-i nüzulleri delaletlerine yani vakıanın düşünceye önceliği olduğu gerçeğine ırca edebiliriz. Düşünceyi gerektiren vakıadır. Vakıa fikirden önce gelir, fikir vakıadan önce gelmez. Ayrıca nasih ve mensuh da anlamını, gelişme, ilerleme ve zamanda bulur. Fikir, vakıanın değişmesiyle değişir. Vakıa, kalkınmanın, ve-

rimliliğin ve canlılığın kaynağıdır. Biz sömürgecilikten bağımsızlıkların kazanıldığı bir çağda yaşıyor olmamıza rağmen halen en önemli sorunumuz topraklarımızın kurtarılması olgusudur. Halen Siyonist emperyalizm, topraklarımızı işgal etmekte, 1948, 1956, 1967 ve 1982 yıllarında seneden seneye yayılmacı siyasetini sürdürmektedir. Yeryüzü teolojisi yaratma imkânı var mıdır? Medeniyet projesinin geleceğinde yeryüzüyle Allah arasında bağ kurabilecek yeni bir ilm-i kalam oluşturulabilir mi? (“O, Yerlerin ve göklerin rabbidir” Ali İmran:3/189), (O, yerde de ilahdır gökte de ilahdır.-ayet) Sadece yeryüzü dili ve edebiyatı değil aynı zamanda bir yeryüzü fıkhi ya da tefsiri, felsefesi, teolojisi, tasavvufu, coğrafyası ve tarihi oluşturulabilir mi? Bu Sina Yarımadası’nın bize ait olarak kalabilmesi, Kudüs’un kurtuluşu, Irak’a, Bosna-Hersek’e, sahip çıkabilmemiz için en kalıcı yoldur. Allah tek bir ilah anlayışı (tevhit ilkesi) çerçevesinde Allah’ı, yeryüzünü ve halkı mukaddes kılmıştır.¹³

Halen muhaliflerin cezalandırılıp sürgüne gönderildiği bir dönemdeyiz. Nasıl bir özgürlük teorisi oluşturalım ki çağa tanıklığımızı kökleştirerek yeryüzündeki bütün ilahları dışlayalım ve herkesin önünde eğildiği ve kabul ettiği bir ilke olarak Allah’ı birleyelim? Böyle bir özgürlük teorisini emri bil maruf ve nehyi ani’l münker düşüncesinde, dinde ve nasihatte, hisbe nizamında, hakkı açıkça söylemede (Haksızlığa karşı susan dilsiz şeytandır-Hadis-i Şerif) nasıl oluşturabiliriz?¹⁴ İnsanlar arasındaki gelir uçurumları arttıkça sosyal adalet sorunu da giderek daha fazla gündemimizi işgal etmektedir. Dünyanın en zenginleri de, en fakirleri de bizdedir. Sınıflar arasındaki bu uçurumu kapatmanın yolları nelerdir? Nasıl kralıktan, ilk İslam toplumunun özürlükçü yönetim anlayışına geçebiliriz? İnsanlara malların kullanım, yatırım ve tasarruf hakkını verirken onların ellerindeki malların ihtikâr (tekelleşme), istismar (fırsatçılık) ve yığma aracı haline gelmesini nasıl önleyebiliriz? İnsanların maslahatı su ve mera gibi üretim araçlarının ortak olmasında yatmaktadır. Değeri belirleyen şey takas, alışveriş, para, komisyonculuk veya uyuşturucu tüccarlığı değil emektir. Parçalanmışlık, bölgesellik ve anlaşmazlıkların iç savaş boyutuna ulaştığı bu dönemde, yeni medeniyet projesi, zaruri olarak tevhit fikrinin vakıadaki yansıması olarak birlikçi bir proje olmak zorundadır. Bu proje, ırk, renk, milliyet, din ayrımı yapmaksızın bütün insanları birleştirir. Çünkü tarihimiz, kültürümüz, dilimiz, hedef ve çıkarlarımız birdir. Bu da çoğulculuğun hilafına bir husus değildir. Teoride çoğulculuk eylemde birlik... Ülkelerin, beslenme, giyim silah ve bilim gibi konularda birbirine muhtaç olması olağanken bağımsız kalkınmanın da milli iradenin yabancıların tasallutundan kurtarılması ile mümkün olur. Yeni medeniyet projesi böylece kendi

Batı, başlangıçta değerle olguyu birleştirmiş, sonra da ayırarak aydınlanmadan karşı-aydınlanmaya dönüştürmüş, insani eğilimleri terk ederek ırkçı eğilimleri benimsemiş, özgürleşmeden emperyalizme yol almış, kölelerin kurtuluşu ilkesini koyduktan sonra diğer halkları köleleştirmiştir.

öz gücüne dayanarak bağımsız kalkınmaya, tabii ve beşeri kaynakların verimli kullanımına doğru da yönelmiş olur. Tabiatı, insan iradesi ve maslahatının hizmetine verir, tıpkı Allah’ın yeryüzü nimetlerini kendisine sunması ve yeryüzünü ona bahşetmesi gibi... Yaşamımızda Batılılaşma, kültürümüzde ise bağımlılık hastalığına tutulduğumuzda kimliğin ve özgün taraflarımızın savunulması herkesin istediği temel hususlardan biridir. Selefî hareket, Batılılaşma politikalarına karşı mücadele için ortaya çıkar ve burada “Sizin dininiz size benim dinim ise banadır” sözleriyle taklidin ve bağımlılığı reddip yeni medeniyet projesinin kimliğine sahip çıkmaya yardımcı olur. Batılılaşmaya karşı kimliğin, bağımlılığa karşı ise özgünlüğün savunulmasını vurgular.

Son olarak halkın, siyasetin, vatan ve insanlık için yapılmaya değer bir şey olmadığına kanaat getirdiğini gördüğümüzde, ona emin ve misyon sahibi olduğunu hissettirmek, davaya karşı soğukluğuna son verir. Kevakibi de *Ummu’l Kura* adlı eserinde, medeniyet projesinin sadece fikrî bir proje olmadığını belirterek halkın toplumsal bir kuvvet ve tarihsel süreçte etkin rol oynayabilen bir aktör olabilmesi için donanımlı hale getirilmesi gerektiğini belirtmiş, halktaki bu duyarsızlığı yok etmeye çalışmıştır.¹⁵

Bu belli başlı meydan okumalar; anlayış, tefsir ve analiz metodunda, bütün mezheplerin içtihatlarının çoğulculuğa kapı araladığı vakıada bir benzerine gereksinimi vardır. Teoride çoğulculuk mümkündür ve hakikat birden fazla olabilir ama vakıada tıpkı kadim usulcülerin dediği gibi doğru tektir. Dolayısıyla bütün tarafları temsilen ulusal bir cephenin hiç kimseyi dışlamaksızın; birbiriyle aynı önem düzeyine ya da ulusal bilinçte aynı derinliğe sahip olmayan bu üç cephenin yeni bir medeniyet projesini hayata geçirmesi mümkündür. Halkın kadim benliği üç cephenin en genişidir, şayet bu cephe İslam ise 1400 Kipti ise 2000 yıl, Mısırlı ise 3000 yıllık bir geçmişe sahip demektir. Tarihte iç içe geçmiş üç derinliktir bu; ancak merkezi tektir o da ulusal bilinçtir. Mısır hem Arap hem de İslam dünyasının merkezi olup Asya, Afri-

ka ve Latin Amerika açısından da hayati öneme sahip bir coğrafyadır. Bu üç cephe, halk tabanının genişliği açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Halk tabanı olarak en geniş cephe birincisidir ve bu cepheden çağdaş seleflik çıkmıştır. İkinci cephe ise daha az bir halk tabanına sahip olup sadece enetellektüel seçkinlerle sınırlı kalmıştır. Üçüncü cephe ise halk desteği açısından en dar tabana sahip cephedir. Aynı zamanda bu son cephe söylemini siyasetle sınırladığından düşünsel fakirlik yaşamaktadır. Meydanı tamamen edebiyata, şiire, romana, öyküye, insanların çektikleri sıkıntılara terk etmiştir. Yeni Medeniyet projesi, ümmeti tarihsel bağlamı içerisine yerleştirebilir, onu dünya düzeni içerisine sokabilir ve onunla bağımsızlık üzerinden ilişkiye geçebilir. Ümmet daima Doğu'dan Batı'ya, Yunan, Pers, Tatar, Moğol ve Haçlılardan oluşan ötekiyle ilişki içerisinde olmuştur. Daha yakın dönemlere geldiğimizde Sosyalist Doğu ve Kapitalist Batı bloğuyla da ilişki geliştirmiştir.

Şimdi ise ümmet Batı'yla baş başa kalmıştır. Bu ilişki, tarih boyunca sürekli olarak karşılıklı bir ilişki olmuştur. Ümmet, tarihte üstat konumundayken, Batı öğrenci konumundaydı. Batı hoca konumundayken de İslam dünyası öğrenci konumundaydı. Her iki medeniyet de ikiye kez hocalık ve öğrencilik konumunu üslenmiştir. İlelebet hocalık konumunu süren ve hiçbir şekilde karşındakinden yararlanmayan bir medeniyet yoktur. İlelebet üstatlık olmadığı gibi ilelebet öğrencilik de yoktur. Her iki taraf da bağımsız birer medeniyet olarak birbiriyle ilişkiye geçmiştir. Her birimiz bildiğimiz konularda üstat, bilmediğimiz konularda talebeyiz. Yeni medeniyet projesi, medeniyetler arasında diyalog inşasına gücü yeter. Ancak tarafların birbirinin bağımsızlığına ve hukuk karşısında eşitliğine saygı duyması şartıyla. Yeni medeniyet projesi, formülasyonunu ancak düşünsel bilinci tarihsel bilince dönüştürebilecek yeni bir tarih felsefesiyle tamamlayabilir.

1. Cemal Hamdan, Şahsiyyetu Mısır (Mısır'ın Şahsiyeti), Üç cilt, Alemu'l Kütüb, Kahire, 1981

* Umran kelimesi, kelime kökeni olarak imar etmekten türemiştir. Bazı Arapça metinlerde medeniyet kelimesi yerine de kullanıldığı olmuştur. Ancak burada kastedilen; mimarlık, musiki, zanaatlar ve bilim gibi medeniyetin maddi boyutlarıdır. Cemil Meriç ise Umrandan Uygarlığa adlı kitabında umran kelimesi için şu ifadeleri kullanır: 'Umran'ı "içtimai hayat"la karşılayabiliriz, en geniş manada içtimai hayat. İbn Haldun için temeddün'le umran farklı. Temeddün: şehir medeniyeti. Umran, hem bedeviliği hem haderiliği kucaklar: kültür ve medeniyet. (çev.)

2. Bkz. Aşağıda ismi yazılı makalemize: Essai sur la science des Fondements de la 'Exegese' Les Me thodes d'Comprehen sion ilm Usul al-Fiah Le Caire.

3. Dirasat İslamiyye adlı dergide yayınlanan (s. 145-172) (el-Ancilo el-Misriyya el-Kahira-1981) El-Farabi-Şarihan Aristo ve İbn-i Rüşd-Şarihan Aristo adlı makalelerimize bkz.

4. Mısır halkı 1881 yılında Urabi Paşa önderliğinde yönetimin yolsuzluklarına ve dışa bağımlılığına karşı çıkarak isyan ettiler. Bu isyan üzere İngiltere Mısır'ı işgal ederek uzun yıllar orada kaldı.

5. Bkz. Kebvetü'l İslah adlı makalemize, (Dirasat Felsefiyye, el-Ancilo el-Misriyya el-Kahira-1987.)

6. Muhammet Halit, Muhammed Ammara, İsmail Mazhar ve Adil Hüseyin'in içinde bulunduğu durumdur.

* Bir edebi akım olarak kişiselcilik (personalizm), soyut düşüncülikle özdekçiliğin karşısına tinsel gerçekliği, sözü geçen iki bakış açısının da parçalara böldüğü birliği yeniden yaratacak sürekli çabayı koyar. Ferdietçilik, Descartes'in "Düşünüyorum öyleyse varım" (Cogito ergo sum) geleneği içinde yer alır. Kişiselciliğin ana yapısı şöyle özetlenebilir: Kişilik, bilinç, kendi yargısını özgürce belirleme, amaçlara yönelme, zamanın akışına karşı öz kimliğini sürdürme ve değerlere bağlanma gibi temel özellikleri nedeniyle, bütün gerçekliğin dokusunu oluşturur. Felsefi yönden Gottfried Wilhelm Leibniz bu akımın kurucusu, George Berkeley de başlıca kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Edebiyatta en önemli savunucusu Emmanuel Mounier'dir.

7. Ezmetü'l Tağayyuri'l İctimai (Sosyal Değişim Krizi), et-Turas ve't Tecdit, Mevkufuna mine't Turasi'l Kadim (Kadim Miras ve Yenilenme, Eski Kadim Kültürel Mirasa Karşı Turumumuz) içinde, s. 37-71, el-Merkezu'l Arabi li'l Bahsi ve'n Neşr, Kahire, 1980.

8. Bkz. Muhammet Abid el-Cabiri'yle diyalogumuza: Hıvartı'l Maşriku ve'l Mağrib (Mağrip ve Maşrik Diyalogu), Kahire, 1990.

9. El-Vahyu ve'l Vaki': Dirasetun Fi Esbabı'n Nuzul (Vahiy Ve yaşanan Vakıa: Ayetlerin İndirilme Nedenleri 'Esbab-ı Nüzul' Hakkında bir Araştırma), Londra, 1990.

10. Menahicu't Tefsir ve Mesalihu'l Umme, (Tefsir Metodları ve ümmetin maslahatı), ed-Din ve's Sevrâ fi Mısır (Mısır'da Din ve Devrim) içerisinde, 7. Cilt, el-Yeminu ve'l Yesar Fi Fikri'd Dini (Dini Düşüncede Sağ ve sol), Kahire, 1989.

11. Bkz. Tarihiyyetu İlmi'l Kelam (Kelam İlminin Tarihselliği), Mecelletü'l Cemiyetü'l Felsefiyyetü'l Misriyye (Mısır Felsefe Cemiyeti Dergisi), 1. sayı, Ocak 1992.

12. Hasan Hanefi, Mukaddimetun Fi İlmi'l İstiğrab, (Oksidentalizme Giriş), ed-Daru'l Fenniye, Kahire, 1991.

13. God Community and Land Theology of Land in Religious dialogue and revolution pp. 175-82 Anglo egyptioan bookshop Cairo 1977.

14. Maza Ta'ni Şehadetu Ella İlahe İllallah ('Allah'tan Başka İlah Yoktur' Ne Demektir?), ed-Din ve's Sevrâ fi Mısır (Mısır'da Din ve Devrim) içerisinde, 7. Cilt, el-Yeminu ve'l Yesar Fi Fikri'd Dini (Dini Düşüncede Sağ ve sol), Kahire, 1989.

15. Bkz. El-Fikru'l İslami ve't Tahtir li Devrihi'l Mustakbeli, (İslam düşüncesi ve Gelecekteki Rolünün Planlanması) Dirasat Felsefiyye içerisinde, s. 191-227. Anglo Egyptian Bookshop Cairo 1987.

alevilerin sırrı fâş etmelerinin vakti gelmedi mi?

“... Atatürk tarafından tasarlanmış ve talimatla yerine getirilmiş bir projenin sonucudur bugünkü yapı. Bunu Alevi araştırmacıların çoğu da bilir ama tahmin edilebilir nedenlerle yazmaz ve söylemezler.”
Ahmet Yaşar OCAK

DR ŞABAN KARATAŞ
karatassaban@hotmail.com

Bugün, tıpkı Kürt meselesinde olduğu gibi, Alevilik de istismar edildiği takdirde, millet bünyesinde, telafisi imkânsız tahribata yol açabilir. Siyasi tarihe bakıldığında, esasen devlet yönetimine muhalefet ve kimi zaman da isyan şeklinde değerlendirilmesi gereken yerel-siyasi mahiyetli hadiseler, harici siyasi aktörlerin işe dâhil olmasıyla şekil değiştirip, toplumu oluşturan kesimlerin birbirini boğazlamasına dönüşebilmektedir.

a) Genel Değerlendirmeler

Türkiye’de ilk bakışta ‘din’ sahasında homojen bir görüntü olduğunu söylemek imkânına sahip değiliz. Müftülük, imamlık-hatiplik, vaizlik, Kur’an kursları gibi din hizmetleri ve bu hizmetleri deruhte edecek olan personelin istihdamı, halkı aydınlatacak temel eserleri neşretmek gibi konularda Diyanet İşleri Başkanlığı sorumlu kılınmış. Mabretlerin mülkiyeti, bakım ve onarımlar gibi işler vakıf ve derneklere bırakılmış. Bütün ilköğretim ve orta öğretimin din dersleri ve bunların her türlü organizasyonu, ayrıca İmam-Hatip Liselerine ait müfredatların belirlenmesi ve bu eğitim ve öğretimi verecek öğretmenlerin istihdamıyla ilgili konularla ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirilmiş. Hem diyanet hem de milli eğitime eleman yetiştiren kurumlar olmaları itibarıyla ilahiyat fakülteleri ve son dönemde yapılan değişikliklerle yüksek öğretim piramidinin tepe noktasında bulunan YÖK’ de ‘din’e ait bu resmî tablo içerisinde yer almıştır. Bu renklerin arkasındaki gayri resmi ‘tuval’ sayılabilecek sivil hayat, inançlar, cemaatler, tarikatlar, bazı dini, siyasi yapı ve hareketler vs. ile tablo tamamlanmaktadır. Bütün bu tarif ve tespitlerden sonra sorulması gereken hayati soru şudur: Bu tablo bir tesadüfün eseri midir? 85 yıllık uygulamaya ve bu konu ile ilgili kanun ve yönetmeliklere baktığımızda bunun bir tesadüf eseri değil, bilinçli bir tercih olduğunu ve hiç kuşku yok ki, bu tablonun oluşmasında cumhuriyetin kurucu iradesinin çok belirgin izlerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de din hakkında ister toplumsal isterse kurumsal açıdan konuşmak için bu hususun çok iyi tahlil edilmesi gerekir.

Bugün, tıpkı Kürt meselesinde olduğu gibi, Alevilik de istismar edildiği takdirde, millet bünyesinde, telafisi imkânsız tahribata yol açabilir. Siyasi tarihe bakıldığında, esasen devlet yönetimine muhalefet ve kimi zaman da isyan şeklinde değerlendirilmesi gereken yerel-siyasi mahiyetli hadiseler, harici siyasi aktörlerin işe dâhil olmasıyla şekil değiştirip, toplumu

*Sessiz çoğunluğu oluşturan
Alevi yurttaşların aksine,
kendilerini Aleviliğe nispet
eden bir kesim, Alevilikten,
İsmaililik, Bahailik,
Kadiyanilik, Dürzilik benzeri
akımlarda olduğu gibi siyasi
sonuçları ağır olan bir hareket
oluşturma gayretindedirler.*

oluşturan kesimlerin birbirini boğazlamasına dönüşebilmektedir. Bu yüzden, kaderi, kendisinden sonra gelecek nesillerle birlikte Türkiye’de yaşamak şeklinde tebellür eden ve başka vatani olmayan herkesin ya hayır konuşması ya da susması gerekir. Çünkü söz kurşun gibidir ve kurşun namludan çıktıktan sonra mutlaka bir yere isabet eder.

Gurbetteki Türk vatandaşlarının diasporalaşması, Türkiye’yi hem iç hem de dış siyaset yönünden kuşatan önemli bir tehdit haline dönüşebilmektedir. Ermeni “diasporasının” Türkiye’nin başına ne tür gaileler açtığını izah yersizdir. Şimdi de, Anadolu’nun köklü geçmişinden hiçbir zaman kopması mümkün olmayan Alevilik üzerinden farklı bir diasporalaşma hedeflenmektedir. Bu hareketin mensupları büyük çoğunluk içinde marjinal kabul edilse de söylemlerinin yıkıcılığı ve uluslararası destek kazanma kabiliyeti yönünden çok dikkat çekicidir. Ankara Alevi Dernekleri Başkanı Ali Yıldırım’ın, Abant platformunun son oturumunda, Alevilik ile İslam arasındaki bağlantıyı reddederek, Alevilerin içine parmak sokulmasına izin vermeyeceklerini tehditvâri bir üslupla dile getirmesi, bu tehlikeli gidişin son bir örneği olarak verilebilir. Bereket versin bu kışkırtıcı tavır, sağduyulu Alevi vatandaşlar tarafından kabul görmemekte, hatta reddedilmektedir. Ancak, Alevi açılımının gelen gelen şahsiyetlerinden Reha Çamuroğlu’nun da ifade ettiği gibi, Ali Yıldırım, Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu’nun bir temsilcisidir ve bu durum, bu ve benzer ayrıştırıcı akımların uluslar arası hareket kabiliyeti konusunda da bir fikir vermektedir. (Bkz: www.youtube.com)

Alevilik temelinden hareketle, TV aracılığıyla yapılan pek çok haber ve program kışkırtıcı mahiyet taşımaktadır. Bir örnek vermek gerekirse eski milletvekili Mustafa KUL esasen siyasi sahada yapması gereken tartışmayı kendini mensup gördüğü düzlem üzerinden yürüterek, “Ülkeyi ele geçirdiler.” demekten geri durmamış, konuştuğu TV kanalı, “Bu ülke bizim, geleceğimizin karartılmasına sessiz kalmayacağız.” şeklinde kendini aydın

olarak niteleyen kişilerin ilanlarını yayınlatabilmiştir. (13.12.2007; Saat: 00.05, Düzgün TV)

Sessiz çoğunluğu oluşturan Alevi yurttaşların aksine, kendilerini Aleviliğe nispet eden bir kesim, Alevilikten, İsmaililik, Bahailik, Kadiyanilik, Dürzilik benzeri akımlarda olduğu gibi siyasi sonuçları ağır olan bir hareket oluşturma gayretindedirler. Sözü geçen bu akımlar her ne kadar dini bir cereyan olarak tebarüz etse de bıraktıkları tesirler ve sebep oldukları akisler yönünden derin ve kalıcı siyasi hareketler haline gelmişlerdir. Mesele, Osmanlı devletinin tasfiyesinde aktif rol almış olan İngiliz ve kimi Arap kabilelerinin ittifakının bir parçası olarak ortaya çıkan Necd/Suudi hareketiyle dini bir hareket olan Vehhabilik arasındaki ilişki hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Mezhebin umdeleri ile Osmanlı’nın bıraktığı tarihsel mirasın tahrip edilmesi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Aynı şekilde, Bahailik, Müslümanların manevi değerlerini, hürriyet ve istiklallerini yok etmek için en kötü şekilde istismara alet olan batını bir cereyan olarak tavsif edilmektedir. Kadiyanilik, Babilik ve Bahailik cereyanlarının yabancı emperyalistlere sempati duyguları yaymaları ve onlara karşı cihat inancının zayıflatılmasına ilişkin söylem ve politikaları dikkatten kaçmamaktadır. (bkz: Abdulhamid, Muhsin, İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler (Terc: M. Saim Yeprem, Hasan Güleç), Ankara, 1981).

Başlangıçları itibarıyla Müslümanlar içerisinde meydana gelen hareketler, daha sonra Müslüman çoğunluktan farklılaşarak kendi içlerine kapalı ve diğer gruplarla son derece sınırlı ilişkileri olan akımlara dönüşmüştür. Sathi olarak bakıldığında çeşitlilik ve zenginlik gibi görünen bu durum, sözü geçen akımların uluslar arası ilişkileri açısından değerlendirme yapıldığında bir zaaf ve istismar kaynağı olabilmektedir. Müslümanlar içerisinde çıkan fırkalar arasındaki münasebet bağları zayıfladıkça, Protestan/Anglikan İngiltere ile Katolik İrlanda arasında olduğu gibi kanlı ve sonu gelmeyecek çatışmaların, toplumsal kan davalarının patlak vermemesi için hiçbir sebep yoktur. Nitekim bu konuda son derece başarılı bir şekilde bu husustaki garp tecrübesi Irak’ta tatbik edilmekte ve daha önce hiç rastlanılmayan şii-sünni ihtilafı derinleştirilmekte, aynı mahallelerde iç içe yaşayan Şiiler ve Sünniler, Araplar, Kürtler ve Türkler (Türkmenler), kendi içlerine kapalı cemaatlar olarak getto türü bir hayata doğru dolu dizgin koşmaktadırlar. Birbirleriyle kan davalı hale getirilen insanlara

çözüm olarak ise Sünni, Şii ve Kürt, üç ayrı devlet önerilmekte, Osmanlının bir vilayetinden üç devlet daha çıkarılmak istenilmektedir. Bugüne ait tavır ve hareketlerin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi için ortak bir tefekküre ihtiyaç olduğu izahtan varestedir.

b) Yavuz Ve Şah İsmail Üzerinden Tarihe Müşterek Bakış

Alevi muhitte çok işlenen konulardan birisi, tarih boyunca zulüm ve baskı altında bulundukları yönündeki iddialardır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki tarih boyunca siyasetin dili ve yöntemi, ait olduğu toplum ve coğrafya itibarıyla farklı özellikler taşısa da müşterek bir yanının bulunduğu kolaylıkla görünür. İktidar olmanın doğasındandır, iktidarlar, kendileri açısından tehlikeli hale gelen hareketleri bertaraf etmek isterler. Zira dini karakter taşıyan pek çok hareket, belli bir mayalanma döneminden sonra iktidarlara alternatif hale gelebilmektedir.

Nitekim İslam tarihi sayfalarına bakıldığında, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Fatimi, Büveyhi, Safevi gibi büyük-küçük pek çok devletin iktidara gelmelerinde veya iktidardan düşmelerinde din meselesi çok etkili bir katalizör olmuştur. Bütün bu iktidara geliş-gidişlerde yalnızca veya daha çok Alevilerin zulme uğradığı yönündeki söylemler, ilmi-tarihi bir tespit olmaktan çok, siyasi muhteva taşıyan bir iddia olarak değerlendirilmelidir. Mesela, İbn Abdilber'ın el-İstiâb Fi Marifetil-Eshab isimli muhalled eserine müracaat edildiğinde, Emevi askerlerinin kılıçlarıyla şehit olan pek çok sahabe ismine veya yağmacı saldırgan askerlerin cariyeye muamelesi yaptığı sahabe hanımların içler parçalayan hayat hikâyelerine rastlarırsınız. Keza bir tür Batınî-Alevî hareketi olan Karmatîlerin yaptığı katliamları ve hatta Mekke'yi yakıp yıkıp, Kabe'den Hacer-i Esved'i söküp götürmeleri gibi Müslümanların vicdanlarını kanatan eylemleri kaynaklardan okumak mümkündür.

Bu meyanda en meşhur suçlama Yavuz Sultan Selim'e dönük olandır. Ne var ki, Yavuz denilince hemen aklı gelmesi gereken Şah İsmail'in, Sünni-Alevî ayrımı yapmadan hem Anadolu'da hem de İran'da yaptığı katliamları okumak ve yorumlamakta Alevi kesim pek istekli görünmemektedir. Ayrıca en büyük ve aleni-resmi Bektaşî katliamının, yeniçeriliğin kaldırılması dolayısıyla II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, II. Mahmut'un bu konularla ilgili olarak Yavuz gibi açıkça suçlanmaması üzerinde düşünmeye değer bir konudur. Bu tutum, ayrıca tahlile muhtaç bir durum olmalıdır. Tarih sayfaları sadece karıştırıldığında değil; tahlilci bir bakışla okunduğu zaman fikir verebilir.

c) Cumhuriyet ve Aleviler

Alevilerin köyden şehre inerek, farklı bir kültürle tanışıp, yabancı oldukları yeni sosyal ilişkilerle karşı karşıya kalmaları, onları zaman içerisinde merkeze yakınlaştırmıştır. Onların böylece aşağıdan yukarıya, devletin pek çok kademesine nüfuz edip, diğer toplumsal kesimlerle teşrik-i mesai içine girmeleriyle, cumhuriyet arasında çok güçlü bir ilişki bulunduğu söylemek bugün için çok mübalağalı bir iddiadan da öte sıradan bir tespit haline gelmiştir. Gerçekten de kendilerini Alevi olarak niteleyen pek çok kişi veya topluluk cumhuriyetin bahsettiği imkânlarla zenginleşmiş ve güçlenmiş, bu zenginliğin ve gücün verdiği imkânla cumhuriyetten yeni haklar istenmeye başlamışlardır. Bu haklar içerisinde en hayati öneme sahip olanlar din/diyanet sahasına girenlerdir. Gayet masum ve insani gerekçelerle bu taleplerin haklılığını ifade etmeden önce bu ve benzeri talepler, Alevilerin, Cumhuriyetle ilişkilerinde önemli bir dönemece veya kavşak noktasına gelindiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı döneminde kenarda ve kendi içine kapalı bir sosyo-ekonomik hayat yaşayan Alevilerin modernleşme ve köyden kente göç sonucunda yaşadıkları entegrasyon sürecinde oldukça başarılı oldukları söylenebilir. Alevilerin, bu açılım ve refahtan pay almalarının verdiği teşekkür duyguları sebebiyle olsa gerek, Osmanlı dönemi tümüyle dışlayıcı ve suçlayıcı bir tavır sergileyerek, cumhuriyeti -bu dönemde de birçok sıkıntı yaşamış ve yaşıyor olmalarına rağmen- baş tacı etmişler, onunla herhangi bir hesaplaşma ve tartışmaya gitmeden farklı bir sahaya ait taleplerini güçlü bir şekilde gündeme getirmişlerdir. Bu farklı saha din sahasıdır. Aslında, belli bir kesim tarafından böyle algılanmasa da Cumhuriyet

Osmanlı'nın bir alternatifi değil, büyük oranda, tarihsel, toplumsal ve kurumsal olarak onun bir devamıdır. Bu hususu günümüze kadar varlığını sürdüren pek çok sivil veya askeri kurumun kapısındaki kuruluş yılını gösteren tabelalardan açıkça görmek mümkündür.

Esasen, Nakibul Eşraflık, Seyyidlik belgeleri, Meclis-i Meşayih tarafından tanınma, tekke ve dergâhlar ayrıca devlet nezdinde meşruiyet gibi hususlar ile Bektaşî-Alevî önderlerinden vergi alınmaması gibi uygulamalar ve Cumhuriyet döneminde de Dersim örneğinde olduğu gibi çoğu siyasi nedenlerle birçok sıkıntı ile karşı karşıya kaldıkları göz önüne alındığında, Osmanlı döneminde Alevilerin cumhuriyet dönemine nispetle daha rahat bir dini hayat yaşadıklarını söylemek mümkündür. Ancak ne hikmetse Alevi kesim kendini Osmanlıdan daha çok Cumhuriyete yakın görmektedir.

Aleviler, şehir hayatına ve kendileri için nev-zuhur kabul edilebilecek pek çok kuruma kolayca entegre olma başarısını göstermişler, çocuklarını eğitim kurumlarına büyük bir istekle göndermişler, zamanla eğitim oranlarının artmasıyla bürokrasinin pek çok noktasına çıkabilmişlerdir. Buna karşılık din hürriyeti açısından aynı derecede mesafe aldıklarını söyleyemeyiz. Çünkü yeni kurulan cumhuriyet, kendi çizgisine göre teşkilatlanmış ve uygulamalar yapmıştır. Nitekim Diyanet teşkilatı cumhuriyet projesinin önemli bir tarafını teşkil etmiştir.

I. Diyanet İşleri Başkanlığı

Daha önce “Müft-il-Enâm” şahsında temsil edilen makam zamanla Şeyhülislamlığa dönüşmüş, Şeyhülislamlığın hem yönetimle ilişkisi hem de yetkileri zamanın gereklerine göre genişlemiş veya daralmıştır. Bir teşkilat olarak Diyanet, laiklik çerçevesine girecek hususlar istisna edilirse, Şeyhülislamlığın Cumhuriyet uygulamasıdır. Nasıl ki Osmanlı, içerisinde pek çok unsur ve mezhebi barındırmakla birlikte Sünni-Maturidi-Hanefi çizgisinde yoluna devam etmiş ve şeyhülislamlık makamını da bu çerçevede şekillendirmiş ise, Cumhuriyet de ısrarla uyguladığı proje çerçevesinde benzer bir çizgide yürümüş ve Diyanet'i bu çerçevede dizayn edip teşkilatlandırmıştır. Nitekim, 1924 yılında Ankara müftüsü iken görevlendirilen Börekçizade Mehmet Rifat, 1942 yılında, daha önce Atatürk'ün cenaze namazını kıldırması olan Mehmet Şerafettin Yaltkaya, 1947 yılında göreve gelen Ahmed Hamdi Akseki ve 1960 yılında tayin edilen Ömer Nasuhi Bilmen gibi döneminin ileri gelen meşhur alimleri ve daha sonraki Diyanet İşleri Başkanları Sünni eğitim almış ve eser vermiş zevattandır.

Bu meseleyle ilgili olarak 3 mart 1924 tarih ve 429 sayılı

kanunun ilk maddeleri özel önem taşımaktadır: “T.C'de muamelat-ı nasa dair ahkâmın teşri ve infazı TBMM ile onun teşkil ettiği hükümete ait olup din-i mübin-i islâmın bundan maada itikadat ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesalihin tedviri ve müessesat-ı diniyyenin idaresi için cumhuriyetin makarrında “Diyanet İşleri Reisliği” makamı tesis edilmiştir. Türkiye cumhuriyeti memaliki dahilinde bilcümle cevami ve mesacid-i şerifeden, tekaya ve zevayanın idaresine, imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve karyumların ve sair müstahdeminin tayin ve azillerinde diyanet işleri reisi mamurdur. Müftilerin mercii diyanet işleri reisliğidir.”

Kesin bir ifade kullanmak gerekirse Sünnilik-Maturidilik-Hanefilik yeni kurulan cumhuriyetin ve bu cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün şuurlu bir tercihidir.

Pragmatik, sonuç alıcı politikaları esas alan bir devlet adamı olarak kuruluş döneminde Atatürk'ün önünde, en uygulanabilir seçeneğin bu olduğunu söylemek mümkündür. İmparatorluk/ümme mirasından, tek ulus oluşturma hedefi, en başat inancı merkeze alma zarureti güçlendirmiş, dolayısıyla Sünnilik içerisinde tartışmasız konumuna rağmen Şafilik ve diğer Sünni olmayan mezhepler yasaklanmayarak sivil hayatın ilgi ve insafına bırakılmıştır. Nitekim halkı tamamen Şafii mezhebine mensup vatandaşlardan oluşan bir köye Şafilikten bihaber din görevlilerinin tayin edilmeleri, ayrıca devlet tarafından gerçekleştirilen telif, tercüme ve neşir faaliyetleri bu hususu ispatlamaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tedkikat ve Telifat-ı İslamiyye Heyeti tarafından M. Şemseddin, Abdulaziz Çavuş, Mehmed Akif, İsmail Hakkı, Ferid Bey gibi zevata ait telif ve tercüme eserlerin neşredilmesi daha sonra kurulan Diyanet İşleri Riyaseti tarafından bu çizginin geliştirilerek devam ettirilmesi dikkat çekicidir. Açılma politikası kapsamındaki yeni çalışmalar istisna edilirse ilk dönemlerde kurum tarafından neşredilen Aleviliğe dair tek yayın yoktur Diyanetin neşir faaliyetlerinden üç misal özellikle üzerinde durulmayı hak etmektedir:

a) Babanzade Ahmed Naim ve Buhari Muhtasarı Tercümesi

Diyanet İşleri Riyaseti –Büyük Millet Meclisi'nce alınan bir kararı uygulamak üzere- Zebidi'nin ihtisar ettiği bu eseri Türkçeye tercüme etme vazifesini Ahmed Naim'e vermişti. Ahmed Naim, “Ahkâm-ı şer'iyyeye merci ve mezahibi muhtelifeyi islamiye fukahasına sened olan bu gibi muazzam asarda... “ diyerek bahsi geçen eserle ilgili kanaat uyandıracak bir açıklama yapmıştır.

b) **Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri**
Cumhuriyetin daha ilk senelerinde Kur'an'ın Türkçeye terceme edilmesine ve muhtasar da olsa Türkçe bir tefsirin yaptırılmasına karar verilmişti. Bu işin kime verileceği hakkında uzun münakaşalar cereyan etmiş, devlet erkânı, mebuslar ve aklı eren kimseler bu işle ciddi surette meşgul olmuşlar, nihayet zamanın Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi ve muavini merhum Hamdi Aksekili'nin tensip ve ısrarlarıyla tercümenin şair Mehmet Akif'e tefsirin de medrese geleneğinin dönemindeki zirve şahsiyeti Hamdi Efendiye yaptırılması uygun görülmüştü. 12 senelik devamlı çalışmanın eseri olan tefsir 1936 yılında Diyanet İşleri Reisliği tarafından Tasvir Matbaasında 10.000 nüsha bastırılmıştır. (Bkz: Elmalılı, İstanbul, 1971, c. 1, s. VI, Bilmen, Tefsir Tarihi, İstanbul, 1974, c. 2, s. 785-786).

c) **Mehmed Akif Ersoy (ö. 1936) ve Kur'an Meali Çalışması**

Mustafa Kemal, 23 Şubat 1925'te TBMM müzakerelerinde Kur'an'ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesini ve bu görevi de Mehmed Akif'in üstelenmesini istemiştir. Mehmed Akif, Ahmet Hamdi Aksekili'nin sürekli ısrarları ve araya giren dostları yüzünden daha fazla direnemeyip, 10 Ekim 1925'te Diyanet İşleri ile imzalanan mukaveleyle Kur'an Meali hazırlama görevini kabul etmiştir. Eşref Edip, Mısır'a Mehmed Akif'i ziyarete gittiğinde, bu mealin tamamlandığına ve onu okuduğuna şahitlik etmektedir. Akif'in tamamladığı bu mealin akıbeti maalesef meçhuldür ve Esasen Akif'in meali hangi saiklerle teslim etmediği hususu ayrı bir araştırmayı hak etmektedir.

Son örnek olarak, Kemal Edip Kürkçoğlu'nun, "İman da Birlik ve Vatanda Dirlik" üst başlığı ile "Alevilerde Namaz" adlı esere yazdığı reddiyenin Diyanet tarafından basılması devletin fikrini aksettirmesi bakımından son derece önemli bir vesika olarak kabul edilmelidir.

II) Dini Uygulamalar

Türkiye'de Ramazan ve Kurban Bayramları gibi bütün millette birlik şuurunu oluşturan uygulamalar Sünni esaslara dayanmaktadır. Kur'an Kursları, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakülteleri Sünnilik-Hanefilik temeline dayanır. Halkı Hanefi olsun Şafii olsun, Türkiye'nin bütün camilerinde imamlar Hanefi mezhebine göre vazifelerini ifa ederler.

III) Köy Kanunu

8 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 442 sayılı Köy Kanununda Köy Tüzel Kişiliği Sünni bir yorumla kurulmuştur. Bu kanunun 2. maddesinde köy "Cami, otlak,

Türkiye'de Ramazan ve Kurban Bayramları gibi bütün millette birlik şuurunu oluşturan uygulamalar Sünni esaslara dayanmakta fakülteleri Sünnilik-Hanefilik temeline dayanır. Halkı Hanefi olsun Şafii olsun, Türkiye'nin bütün camilerinde imamlar Hanefi mezhebine göre vazifelerini ifa ederler.

yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan, toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar, bağ ve bahçe, tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler." Açıklamasıyla bir çerçeveye konulmuş, dolaylı olarak, camisi olmayan köyler köy tanımının dışında tutulmuşlardır. Genel olarak Alevi-Bektaşî öğretisini kendilerine bir yaşam biçimi olarak seçen insanların camiye mesafeli durdukları göz önüne alındığında bu sınırlama ve imamlarının liyakat şartları hususunda getirilen mecburiyet bir tesadüfün eseri olamaz.

Bu husus Cumhuriyetin cami inşasını zaruri hale getirdiği anlamına gelmektedir. Özellikle köylerde cami bir yandan devletin diğer yandan da İslam'ın en önemli kurumu olarak düşünülmüştür. İmarla ilgili çıkarılan muhtelif mevzuat, planı yapılan yerlerde ihtiyaç duyulan yol, meydan, park, yeşil saha, genel otopark gibi umumi hizmetlerle, cami, karakol yerleri vs. tesisler için kullanılmak üzere belli oranlarda arazi ayrılması hususlarını da bir esasa bağlamıştır. İmar affı sadedinde çıkan bir kanun ise cami yeri olarak işgal edilen kamu şahıs arazilerinin bedelsiz olarak tescilini ön görmektedir.

Bütün bu hususlar, Türkiye'deki din politikasının çerçevesini cumhuriyet ideolojisiyle bu ideoloji çerçevesinde oluşturulan uygulamaların belirlediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu hususu, kuruluş dönemi için en kolay uygulanabilir bir yöntem olarak görülebilir. Çünkü devletin bir yandan felsefesi oluşturulurken öte yandan düzenlemeler ve uygulamalar yapmak zorunda olduğu din sahası, doğası gereği zamanla olgunlaşmaya bırakılacak bir mahiyet taşımaz. Nitekim Alevilik açısından bakıldığında, devletin temel felsefesine göre farklı bir uygulama yapılması da zor görünmektedir. Devlet hangi Aleviliğe göre pozisyon belirleyecekti?

Devletin bir yandan felsefesi oluşturulurken öte yandan düzenlemeler ve uygulamalar yapmak zorunda olduğu din sahası, doğası gereği zamanla olgunlaşmaya bırakılacak bir mahiyet taşımaz. Nitekim Alevilik açısından bakıldığında, devletin temel felsefesine göre farklı bir uygulama yapılması da zor görünmektedir. Devlet hangi Aleviliğe göre pozisyon belirleyecektir? Milletin çoğunluğunu Hanefi mezhebine mensup olanların oluşturması sebebiyle Sünni bir mahiyet ve muhteva ile kurulan dini kurumların esaslarının cumhuriyetle kurulduğu dikkate alınır, Alevi-Sünni fikir birliği olmadan bu sahada köklü değişiklikler olacağını beklemek hayalcilik olur.

d) Alevilik Bir Din midir?

Aleviliğin ne olduğu ve/veya ne olmadığına ilişkin efradını cami, ağyarını mani bir açıklama yapmak pek mümkün görünmemektedir. Hz.Muhammed'i peygamber, Hz.Ali'yi ilk imam, Kur'an'ı kutsal kitap sayan, on iki imam akidesini kabul eden Caferi Alevisi, Muhammed'i, Ali'yi, oniki imamı ve Kur'an'ın tanımayan, kendini Luviler'e, Bogomillere nispet eden Işık Alevisi, Muhammed'i Ali'yi oniki imamları Kur'an'ı da tanımayan, köklerini Zerdüştlük ve Manicilikte gören Zerdüşst Alevisi, Muhammed'i Ali'yi oniki imamları Kur'an'ı da tanıyan fakat kendini Hünkar Hacı Bektaş Veli'ye nispet -Bektaşî Alevisi, Muhammed'i, Ali'yi, oniki imamları ve Kur'an'ı da tanıyan fakat dedelerine tabi olan ocaklara mensup Ehli beyt Alevisi; Muhammed'i, Ali'yi, oniki imamları Kur'an'ı ve hatta Allah'ı da tanımayan, Aleviliğe bir kültür ve yaşam biçimi olarak bakan Kültür Alevisi... (bkz: Ali Polat, Hangi Aleviliktenim?, alevionline.com) Alevi denildiğinde bunlardan hangisi kastedilmektedir? Bu soruyu temellendirmek için uçtaki bir örnek olan Aleviliği bir din kabul eden anlayış üzerinde durmak faydalı olacaktır:

Bu anlayışa göre, Alevilik kendine özgü, ayrı bir dindir. Dünya yüzünde insanların mensup olduğu iki tür din vardır. Bunlardan bir tanesi geçmişten bu yana insanoğlu ile yaşayıp gelen tabii ve ikincisi de semavi dinlerdir. Alevilik, doğal dinler içerisinde yer alan, ayrı bir din olup semavi dinlerle herhangi bir alakası yoktur.

Alevilik kökenleri, Budizm, Brahmanizm, Manihanizm, Zerdüştlük, Şamanizm, Mazdekçilik, Babekçilik gibi

akımlara dayandırılabilir bir dindir. Öte yandan kendine yakın dinlerden bir ölçüde etkilendiği gibi o dinleri de etkileyebilmiştir. Bir açıdan bakıldığında Alevilik ile Hristiyanlık arasındaki benzerlik, Alevilik ile İslamiyet arasındaki benzerlikten daha güçlüdür. İslamiyet'ten de bir takım motifler, semboller alsa da bu onun müstakil bir din olduğu gerçeğini değiştirmez. Alevilikteki Ali kültü ile İslamiyet'teki Ali arasında çok büyük bir fark vardır. Alevilik yeni, kendine özgü bir Ali kültü yaratmıştır.

12 İmam olgusu da böyledir. Bunun Hristiyanlıktaki karşılığı 12 Havari anlayışıdır. Ayrıca Yezidilerde 12 melek kültü dikkat çekmektedir. Bir de Alevi-Kürt kimliği azınlık statüsündedir. Azınlık olan topluluklarda milliyet ve din olgusu iç içe geçer ve ulusal kültürü de, dini de etkiler. Anadolu-Mezopotamya-Kürdistan Alevilerinin İslamiyet'le yakından uzaktan alakası yoktur. Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, aynen Hristiyanlıktaki Baba-Oğul-Kutsal Ruh olgusu gibidir. Aleviler gök-sel bir tanrıya inanmadıkları için ondan haber getirecek bir peygambere de inanmazlar. Alevilikte peygamberlik olayı yoktur. Ayrıca dinlerin hepsini bir korku ve vehim yaratmıştır. Netice itibarıyla Hristiyanlıkta İsa neyse Alevilik'te Ali odur. (Mehmet BAYRAK, Alevilik İslam mıdır? Bir Doğal Din: ALEVİLİK, www.zazaki.org)

Alevilikle ilgili olarak geliştirilen bu söylemin Türkiye için ne tür bir netice doğuracağını kestirmek zor olmamalıdır. Şu hususu samimi olarak ortaya koymaktan çekinmemek gerekir: Hiçbir toplumun veya anlayışın başka bir toplum ve anlayışa elbise biçme hakkı yoktur. Ancak, ayakta kalmak ve devletlerin rekabet sistematiği içerisinde haysiyetli bir konuma sahip olmayı temin için, hem bölgesel hem de inançlar ve çıkarlar yönünden birlik ve birliktelikle altının çizildiği dünyada, ister Alevilik isterse başka inançlar, hareketler ve düşünceler üzerinden Türkiye'de yeni yeni azınlıklar ve ülke dışında yeni diasporalar türetilmesine tarihsel misyonu itibarıyla Türkiye'nin müsaade etmeyeceğini söylemek bir kehanet değildir.

e) Sonuç veya Ümit

1950'li yıllarda köyden kente göç hareketlerinin ivme kazanmasıyla Sünni çevreler şehrin dini atmosferine çok kolay bir şekilde iştirak etmelerine karşılık, köy ve kırsal özellikler taşıyan Alevilik şehrin din hayatına entegre olmadığından, Alevilerle onların sahip oldukları inançlar arasında ciddi mesafeler meydana geldiğini söyleyebiliriz. Şehir hayatında Alevilerin dini ihtiyaçlarına cevap bulamamasının sorumluluğu ne devletin ne diyanetin ne de Sünnilerin kabahatidir. Bu husus tamamen Aleviliğin kırsal karakterinin şehre intibak edememesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Alevilik-Sünnilik meselesi, ne yüreklerin derinliklerinden sızarak saza hükmeden Ali sevgisini duyamayan kulak ne de Kerbelâ'daki mezalim karşısında pınarları kurumayan göz sahiplerine havale edilebilir. Peygamberin vefatından sonra adeta hayata küsmüş ve kendisini hayata bağlayacak bir vesile-peygamber hatırası/mirası arayan Fatıma'nın kalbindeki depremleri hissetmeyip Fedek'teki üç kurusluk hurmalıktan onu mahrum eden fıkıh gözüyle de Alevi meselesi anlaşılamaz.

Ne Ali'yi şehit eden hançerde Sünnilerin parmak izi var, ne Hasan'ı katleden zehri Sünniler imal etmiş ne de Hüseyin'in kafasını kopartan zalim kılıcı Sünniler sallamıştır. Değil Sünni, Şii veya Alevi, içerisinde insana ait bir parça/ruh taşıyanların yüreklerinde yakıcı bir çöl kuraklığı ve çoraklığı meydana getiren hadiselerin müsebbibi olarak Sünnileri görmek, hatta çocuklarına Hasan, Hüseyin, Fatma, Zeynep, Abuzer, Selman isimlerini veren Sünnilere "Yezid" muamelesi yapmak Ali'ye karşı sergilenen zulme iştirak manası taşımaz mı? Çemişgezek'teki Hüseyin ile Çekerek'teki Hasan hangi hesaba göre Sünni veya Alevidir? Niçin biri diğerine göre öteki olmak zorundadır. Ezeli Emevi-Haşimi kabile muhalefetine bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi ayrışmalar neden bu olaylarda hiçbir dahli olmayan insanların ayrışmaları için istismar edilsin!

Bütün kesimlerin, her dönemde sorgulayıcı olmaktan başka çaresi yok! Alevilere dönük açılım çalışmalarının, Alevi kitlenin birliğini parçalayacağı, böylece Cumhuriyetin tavizsiz bekçisi Alevilerde tavır değişikliğine neden olacağı, akabinde cumhuriyetin tehlikeye düşeceği türünden yapılan açıklamalar, Alevi olmayan toplulukları Cumhuriyet karşıtıymış gibi göstermekte ve her iki kesim çatışmaya hazır hale getirilmek istenilmektedir.

Öte yandan, Sünni vatandaşların sahip oldukları bazı hakları azaltmak veya sahip olmak istedikleri bazı haklara engel olmak suretiyle ve Sünnilerden alıp Alevilere vermek gibi bir mantıkla sorunları çözmek mümkün olmaz. Tam tersine çatışmaya ve karşılıklı uzaklaşmaya sebep olacaktır. Bu nedenle, cemevlerini camiye alternatif görmemek gerekir. Çünkü kimi Aleviler hem cemevlerine gider, orada yapılanlara katılırlar, hem de camilere gelir, Sünnilerle beraber ibadet ederler; bu bakımdan camiler ortak ibadet yerleridir. Sünniler de cemevlere katılmasalar da cem evlerindeki cenaze namazlarına veya çeşitli faaliyetlere katılmaktadırlar. Sünni veya Alevi bütün millet Türkiye'de din özgürlüğünün sınırlarını birbirleriyle rekabet ederek değil, müsamaha ve dayanışmayla genişletmek, camilerin yanı sıra tekkeler gibi ibadet yerlerine bu bağlamda cem evlerine de izin verilmesi hususunda müşterek bir fikir oluşturmak zorundadırlar.

Milletin çoğunluğunu Hanefi mezhebine mensup olanların oluşturması sebebiyle Sünni bir mahiyet ve muhteva ile kurulan dini kurumların esaslarının cumhuriyetle kurulduğu dikkate alınır, Alevi-Sünni fikir birliği olmadan bu sahada köklü değişiklikler olacağını beklemek hayalcilik olur. Özellikle her dini açılım talebini Atatürkçülük ve Laiklik kalkaniyle engellemeye çalışmak meseleleri içinden çıkılmaz bir hâle dönüştürecektir. Bir kaymakamın bayram namazında cemaatle bayramlaşmasını problem olarak gören zihni arka plan ve camilerin sayısı, imam hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri, Kur'an Kursları, başörtüsü gibi meselelerde otomatik-hazır-doğal karşı taraf olmakla bir uzlaşma ortamı sağlanamaz.

Her nedense Alevilik-Bektaşilik müdafaası yapan pek çok konuşur-yazar, 1925 yılından itibaren tekke, zaviye ve dergâhların kapatılması sürecinde, Alevi-Bektaşilere ait pek çok hakkın kaldırılmasına dokunmamaktadır. Türkiye'nin din politikasının Cumhuriyet ideolojisiyle et ve tırnak gibi güçlü ilişkisine ve kuruluş devrinden itibaren uzunca yıllar bütün icraatların rakipsiz ve muhalefetsiz Cumhuriyet Halk Partisi iktidarları marifetiyle tatbik edilmesine rağmen Aleviler niçin kendilerini Osmanlıdan daha çok cumhuriyete, diğer partilerden daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın görmüşler/görmektedirler? Alevilerin herkesin bildiği bu sırrı fâş etmelerinin zamanı gelmedi mi? Alevilerin herkesin bildiği bu sırrı fâş etmelerinin zamanı gelmedi mi?

kâlu belâ

vicdan baskısı

MUSA ŞİMŞEKÇAKAN
musasimsekcakan@ictihad.com

*İnsanın gerçek arayışında,
hem aklını hem de vicdan
dediğimiz kalbini doyuma
ulaştırabilen bir kitap olarak
Kur'an, Arap edebiyatının
zirvesidir. Ancak onun
edebî tarzının reel açılımları,
akılla tasdik edilebilir bir
dengeye sahiptir. Ortalama
aklı esas alan, insanca bir dil
kullanan ama semboller ve
temsillerle üst akli tatmine
yönelik malzemeler taşımayı
da ihmal etmeyen, hariku-
lade bir kitaptır o.*

Bir olguya değer katan ve onu anlamlı kılan en önemli şeylerden biri de zamandır. İnsanlar için süreklilik, önemli olagelmıştır. Uzun zamandır bir şey yapıyor olmak, istikrar demektir ve güven verir. Yaşam süresi çok uzun olmasına rağmen insanın bu süreklilik algısı; bir anlamda geçmişine yönelik olarak bireyin varoluş serüvenini anlamlandırmasına diğer anlamda da geleceğe yönelik olarak ölüm sonrası algısının gerçekliğine karşılık gelir.

İnsanların geriye dönük olarak “20 yıldır evliyim.” ve “9 yaşında okul merasiminde oynamıştım.” derken vurguladıkları şey, hep budur. İçinde zamana ait bir vurgu taşıyan soruların olası cevaplarında, bu devamlılık arzusu her zaman görülür. “Ne zamandan beri Müslümansın?” sorusuna verilen cevapta olduğu gibi...

“Kâlu Belâ’dan beri.”

Geleneksel anlayışa göre;

Ruhlar âleminde daha bedenleşmeden çok ama çok önceleri verilen bir sözdür bu. Bu cevaptaki ruh-beden düalizminin oluşturacağı sorunları bir an için göz ardı edebilirsek gerçekte bir türlü hatırlanmayan bir söz olmasına rağmen kişinin reel âlemde ifade etmek isteyip de edemediği şeylerde olduğu gibi konu, algı düzeyinde abartılarak söz konusu olay, daha önemli bir hale getirilir. Böylelikle halk nazarında söz, süreklilik kazanarak güçlenir.

Çoğu kez duygu dünyamızın ifade şekilleri, olumlu ya da olumsuz motivasyonlar içindir. Bu anlamda; edebiyat, bir kültür ögesi olarak sevinçlerin, üzüntülerin ve ümitlerin dile getirilmesinin yolu olduğu gibi eleştirinin de (takdir/tenkit) tam yeridir. Bu yaklaşımlar, sözlü gelenekte olduğu gibi yazılı metinlerde de tamamen edebidir ve bildiğiniz gibi edebî anlatım tarzları, abartı ile duygu yüklenir.

Halk edebiyatında da, bunun örnekleri çoktur;

Örneğin Peygamber, güle benzetilmiştir ve ter kokusu da, gül kokusudur.

Bu, bir sevgi gösteresidir. Ve objeyi değerli kılmak için yapılır.

Kafdağı'na ulaşmak, imkânsız idealler içindir.

Bu da bir sıkıntının derinliğini gösterir.

Ya da engellerin büyüklüğünü.

Türkülerde bazen bu dağlar, delik deşik edilir.

Burada da insanın ulaşacağı şey için mücadeleyi bırakmadığı, bırakmayacağı ya da başarısızlığının kendi sevgisine engel olmayacağı vurgusu vardır.

Edebî tarz olmasaydı;

Duygusuz bir varlık olarak objenin içine hapsolan zihin, onu anlamlı kılacak değerlerden yoksun kalır ve donardı. Hiç tat vermezdi.

Ancak duyguların subjektif karakteri, bazen objeyle arasını da açabilir. Var olanı duyguyla süsleyelim derken, ondan uzaklaştığımız mesafe de çok önemlidir. Bu mesafe, varlığı "yok" ya da "hayal ürünü" sayacağımız bir kerteğe varmamalı ve söz, hakikati buharlaştırmamalıdır. Duyguların olumlu ya da olumsuz bir sele kapılması, düşünceyi varlığa yabancılaştırmamalıdır. Kur'an'ın bazı şairler için "Her vadede başıboş dolaşırlar." dediği şey budur.

Kontrol edilemeyen, sürekli değişen ve ayağı yere basmayan telakkiler, sahiplerini maymuna çevirebilir. Dahası metin ya da kurgu, anlam bakımından her zaman müellifinin zihnine geri dönüşlü olmalıdır. Havada kalmamalıdır. Zira kendi elinden çıktığı halde, bir süre sonra sahibinin dahi anlayamadığı sonuçlar, yeryüzü tab'ı olmaktan çıkıp beşeri eğilimini kaybederek suni olarak kutsallaşabilir. Çünkü insan elinden çıkmış, geri dönüşsüz ve tüketilemeyen fikirler, evrensel taklidi yapan halleriyle, gerçek zihin kıymıklarına dönüşebilir. İnsan, indi anlamda algıladığı bir zevk olarak yaşaması gereken ferdi tasavvurlarına sınır koyamasa da, bu telakkilerini, herkes için kabul edilebilir nesnel bir zeminde olması gereken ölçülerle bir tutmamalıdır.

İnsanın bütün ihtiyaçlarını, tutarsızlıklardan azade bir denge içinde karşılayabilmesi kolay değildir. Bilindiği üzere insanın gerçek arayışında, hem aklını hem de vicdan dediğimiz kalbini doyuma ulaştırabilen bir kitap olarak Kur'an, Arap edebiyatının zirvesidir. Ancak onun edebî tarzının reel açımları, akılla tasdik edilebilir bir dengeye sahiptir. Ortalama akli esas alan, insanca bir dil kullanan ama semboller ve temsillerle üst akli tatmine yönelik malzemeler taşımayı da ihmal etmeyen, harikulade bir kitaptır o.

"Ve senin Rabbin, her ne zaman Âdemoğullarının sulplerinden onların soylarını çıkaracak olsa, onları kendileri hakkında tanıklık etmeye çağırır: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar, cevaben: "Elbette!" derler, "Buna tanıklık ederiz!" (Bunu, böylece hatırlatıyoruz ki) Kıyamet Gününde, "Doğrusu, bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz yahut: "Aslında, önce (biz değil,) atalarımızdı Allaktan başkasına tanrısal nitelikler yakıştıranlar; biz sadece onların izinden yürüyen bir kuşağız; öyleyse, batılı ihdas edenlerin işlediklerinden dolayı

bizi mi helak edeceksin?" demeyesiniz. İşte biz de bu ayetleri böyle açık açık dile getiriyoruz ki (günah işlemiş olanlar) belki (bizden yana) dönerler." (7 A'raf / 172 – 174)

Burada edebî yaklaşım, kişinin imanının sürekliliğine ve fitrî yapısına vurgu yaparken, gerçek de bu anlatım tarzına eşlik eder. Aslında bu edebî anlatımda vurgu, tamamen insanı fitratına döndürmek için ona Rabbinin hatırlatmaktan ibarettir. Bu temsili anlatım içinde ayet; öncelikle insanı, böyle bir söz verip vermediğiyle ilgili olarak Rabbi ile nasıl ve ne zaman karşılaştığını hatırlamaya çağırır. Onunla muhatap olmaya ve yaratılışına tanıklık etmeye. Verilmesi gerekli bir yanıtı, verilmiş bir cevap formunda ifadelendirerek zamanın kuvvetli vurgusunu yanına çeker. Böylece konunun önemi ve verilecek cevabın değeri artar. Belagat açısından, fiil kalıpları da, buna destek verir. Mazi fiilin süreklilik ve kararlılık özelliğidir, yardıma gelip olayı te'kid eden. Ve bu diyalogun başladığı anı anlama çabasıyla algı, insanın kendini anlamlandıracağı bir ilk adıma dönüşür. Bir temsil olarak bu edebî tarz, diyalogu başlatmak için muhataba yardım eder. Ama sonuçta istenen şey, insanın bu duygu iteklemesinin hemen ardından, reel âleme geçerek davranışlarına yansiyacak müspet bir karşılık bulmasıdır.

Buradaki reel anlam, olabildiğince duygu yüklüdür. İç sorgulamaya giden bu yolda, edebî yaklaşımdan başka bir tarzda böylesine bir başlangıç yapmak neredeyse mümkün değil gibi gözükür. Bunun muhataba verdiği heyecan, öylesine bir ruh hali oluşturmuştur ki, bazen kişi, tefsirin sınırlarını, aklın anlayabileceği çizginin ötesine taşıyabilmiştir. İşte ruhlar âlemine kadar uzatılan sanal zaman algısı, bu heyecanın sonucu olmalıdır. Ancak tefsirinin, sadece zaman algılamasıyla sınırlanan sonuçlar içermesi ya da süreklilik duygusunun büyüyle anlamın gerçek vurgusunun terk edilmesi, müntesiplerinin evrensel saydıkları bir metne yorum katarken yapabilecekleri ciddi haksızlıkları da davet edebilir.

Ayrıca Allah'ın sınırsız kudretine olan iman, bu sınır aşımalarında kullanılan en önemli argüman olagelmıştır. Allah'ın gücüyle delil getirilemeyeceğini bilmelerine rağmen, aklın yetersiz kalmasıyla akılla çelişmek arasındaki farkı anlamayanlar, –Allah'a duyulan çokça sevgiden olsa gerek– yorumlarını bazen tefsirde aşırılık diyebileceğimiz noktalara varılabilmişlerdir. Hâlbuki Kur'an'ın, -akla seslendiği ve onu muhatap aldığı için- akılla çelişen ya da anlaşılacak bir şeyi konu edinmiş olduğu, düşünülemez. Anlaşılacak için gelmiş hatta anlaşılabilir diye kolaylaştırılmış ve "Anlayan yok mu?" diye soran bir kitapta, akledilemeyecek şeylerin olduğunu varsaymak muhaldir. Bilindiği gibi her düşüncenin, tutarlı olmak gibi bir namusu vardır. Eğer bu akıl almaz yorumlar, ilmî yaklaşımlar yok sayılarak sadece edebiyatın elinde ve haksız yere "Allah'ın kanunlarında bir değişme görme arzusu"yla mitleştirilmek isteniyorsa, bu

*Akıl dışı sayıldıktan sonra imana
terk edilmek zorunda kalan
sahalar, bireyi körü körüne itaate
zorlayan yönleriyle, agnostik
(bilinemezci) bir yaklaşım
üstlenirler. Bu yönüyle de
spekülasyonlara açık hale gelirler.
Arkasından da “taklid”i önermek
zorunda kalırlar. Takdis edeceğim
derken, tenakuza düşüp tenkide
kapı aralarlar.*

da ilmî faaliyetin namus ölçüsünü ihmal etmenin iz düşümü sayılmalıdır.

Nitekim akıl dışı sayıldıktan sonra imana terk edilmek zorunda kalan sahalalar, bireyi körü körüne itaate zorlayan yönleriyle, agnostik (bilinemezci) bir yaklaşım üstlenirler. Bu yönüyle de spekülasyonlara açık hale gelirler. Arkasından da “taklid”i önermek zorunda kalırlar. Takdis edeceğim derken, tenakuza düşüp tenkide kapı aralarlar. Üstelik pratik açıdan Allah’ın gücünü test etme talebi, müşriklere aittir. Onlarla ağız birliği yapmak ise, inananlara yakışan bir şey değildir. Aşağıdaki ayette vurgulandığı gibi; yeryüzünde oluşmuş pek çok örneği yok sayarak Allah’ın dilemesi ve gücünü yeni vesilelerle test etme gayreti sahici ve samimi görülmemiştir.

“Ama onlar yine de şöyle diyorlar: “Bu nasıl peygamber ki (diğer ölümlüler gibi) yiyip içiyor, çarşı-pazar dolaşıyor? Onunla beraber bir uyarıcı olarak (görünür) bir melek gönderilseydi ya! Yahut kendisine (Allah tarafından) bir hazine verilseydi yahut (zahmetsiz) yiyip içtiği (tılsımlı) bir bahçesi olsaydı ya!” Ve bu zalimler (birbirlerine): “Eğer (Muhammed’e) uyacak olsaydınız, büyülenmiş bir adamdan başkasına (uymuş, olmazdınız)” diyorlar. (Ey Resul,) seni benzettikleri şeye bak! Zaten onlar bir kere yoldan çıkmış bulunuyorlar, bir daha da (doğru) yolu bulamayacaklar! Dilerse sana, (onların dile getirdiği) bu şeylerden daha hayırlısını -içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı has bahçeler- verebilecek ve senin için köşkler, konaklar yapabilecek olan (Allah) ne yüce, ne cömerttir! (O inkârcılara gelince;) onlar asıl ‘Son saat’ in (geleceğini) yalanladılar! Oysa biz son saat gerçeğini yalanlayanlar için harlı bir ateş hazırlamışızdır.” (25 Furkan / 7– 11)

“...Dilerse sana bu şeylerden daha hayırlısını verir...”

Ama en azından dünyada müşriklerin olmasını istediği şeyleri vermemiştir. Delil, adı üstünde herkes tarafından akledilebilir ve açık/seçik olmalıdır. Her delil, karşısındaki başka bir argümanı silmek için kullanılır. Allah’ın gücünün sınırsızlığı ve tasavvurunun imkânsızlığı sebebiyle, Allah’ın

dilemesiyle delil getirilemez ve getirilmez. Usul budur. Onun gücü mevzubahis olduğunda, akıl için hiçbir delil işlemez ve tartışma durur. Zira onun kudretinin söz konusu olduğu yerde diğer her şey anlamını yitirir.

“Ne yani yapamaz mı?” sorusuyla başlayan ve insanın açıklarını İlah’ın fiillerine kapattıran bu olağanüstü hâl beklentisinin sebep ve sonuçlarını bir başka tartışmaya bırakarak devam edersek; “Elest Bezmi” diye adlandırılan söz konusu ayette, ruhlar âlemi geçmemesine rağmen, tefsirine katılan bu türden yaklaşımlar, yukarıda sözünü ettiğimiz edebî okuma tarzı coşkusundan kaynaklanıyor olmalıdır. Zira coşku, olmayan anlamların metne yüklenmesiyle kendini gösterir. Edebî tarzdaki algılamaların bu aşırılığı, çoğu zaman anlamın reel karşılığını bulmayı zorlaştırmaktadır. Oysa Kur’an’da olduğu gibi konuyla ilgili hadislerin de olayı temsili olarak anlattığını söylemek mümkündür. Nitekim temsili anlatımda vurgu, sadece verilen mesajdır. Mesajların da evrensel bir amaç taşıdığı, unutulmamalıdır. Ayrıca bu mesaj yönü ihmal edilerek ortaya çıkan literal okumalar, bazen anlatımı yavanlaştırıp mecrasından çıkarabilir. Üstelik bu materyallerin yorumlarında ara sıra da olsa sosyolojik anlamda “ait olma” güdüsünü ortaya koyan “Benim dinim/peygamberim ötekenden daha üstün.” anlayışının tezahürlerini de görebilirsiniz.

Aynı şey ilk yaratılan ruh anlamında peygamberimize (sav) de yapılmıştır. “Sen olmasaydın... hiçbir şey yaratmazdım.” sözüyle hadisleştirilen malum ilk yaratılış hikâyesi, onu diğerlerinden öne geçirme çabasının sonucudur. Beşer eliyle oluşturulan bu edebî anlam, bir şiir ya da naatta yalnızca bir duygu ifadesi olarak kalsaydı, tartışmaya gerek kalmayacaktı. Yanı sıra inanan biri için kendisini ümmetinden saydığı bir resule vereceği sevgi önceliği de, makul görülebilirdi. Fakat ilk bakışta; bir sevgi ifadesiyle muhatabın konumunu daha değerli kılma gayreti, yalnızca edebî bir ürünün konusu olarak katlanılabilir bir şey olabileceksen, hadis formunda varoluşu gerekçelendiren somut bir iddia ya evrilmiştir. Bilindiği gibi sevginin fazlası, duyguyla ifade edilir. Duyguların ifadesini de, edebiyat üstlenir. Edebiyata gelince onun tasavvurları, müspet ilimlerin kanun ya da iddialarının yerine geçirilmemelidir. Zevki selim, sevki tabii’nin yerine göz dikmemelidir. Nitekim yaratıcı irade elinde her şeyin –peygamberimize (sav) olan bütün sevgimize rağmen- bir kişinin yüzü suyu hürmetine gerçekleşmesi, akıl dışıdır. Bu anlamda İlah-Resul diyalogunu, Leyla-Mecnun ilişkisine indirgeyen bu yaklaşımdan, Allah’ı ve Resul’ünü tenzih etmek gerektiği de açıktır.

Ayette “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorulup “Evet.” cevabı alındığı söyleniyor. Bu cevap, insanın içinde apriori olarak bulunan adalet, yardımlaşma ve doğruluk gibi içsel (fitri) değerleri gündeme getirip hatırlatır. İnsan bu değerleri taşıdığını fark ettiğinde anlam: “Yaratıcı iradenin varlığından haberim var.” ile başlayıp “Öyleyse ben

dürüst ve doğru biri olmalı değil miyim?” sorusuna evrilir. Cevap yine “Ever” olarak hemen arkasından gelmelidir.

İnsanın sahip olduğu bu değerlerin, içinde bulunduğu fizik âlemden kaynaklanıyor olamayacağı düşüncesi, hariçten bir etki ve müdahaleyi de zihne taşıyınca, soru cevabıyla birlikte bir ispat-ı vacip deliline dönüşür.

Nitekim bu yönüyle konu, Hz. İbrahim’in yaşadığı tecrübeyle de paralellik arz etmektedir.

“Bir zamanlar İbrahim; ‘Ya Rabbi, ölülerini nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?’ demişti. Allah: ‘Ne o, yoksa buna inanmadın mı?’ dedi. İbrahim şöyle cevap verdi: ‘Elbette inandım, lâkin sırf kalbim tatmin olsun diye bunu istedim.’ ‘Öyleyse’ demişti Allah, ‘Dört kuş al ve onlara sana itaat etmeyi öğret (onları kendine alıştır); sonra onları (etrafındaki) her tepeye ayrı ayrı sal; sonra da çağır: uçarak sana gelecekler. Bil ki Allah her şeye kadirdir, hikmet sahibidir.’” (2 Bakara / 260)

Soru şu: “Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster?”

Cevap, ölülerin nasıl diriltildiğine dair fizikî ya da biyolojik açıklamalar içerseydi, anlaşılabilir olurdu. Başka bir açıdan bu soruyu bugün sormuş olsaydık bile –ki buna hakkımız var- alacağımız cevap yine bu şekilde laboratuvar içerikli olamazdı. Üstelik böylesine kurgulanacak bir cevabın, ilk muhataplarınca anlaşılması da mümkün değildir. Bugün doğum olayının ayrıntılarının bilinmesine rağmen, hala pek çok insanın ilmî seviyesi, böylesine bir cevaptan tatmin olacak yeterlilikte değil. Nitekim Kur’an’ın anne karındaki çocuk ile toprak altındaki tohumu, yeniden dirilişe örnek vermesine rağmen söz konusu soruyu tekrar zihne taşıması da bunu gösteriyor. Ayrıca pek çok tefsirde anlatıldığı gibi bu olayın herkes tarafından anlaşılabilirliği ihmal edilerek bir defalık bir tecrübe olarak olağanüstü – kes, parçala, koy dağ başlarına çağır gelsinler- şekilde gerçekleşmesi durumunda bu sefer de olay, sadece Hz. İbrahim’in bir defalık yaşadığı bir tecrübe olarak kalıp mesaj yönünü kaybediyor. Hedeflenen cevap, bir kişinin tatminine yönelik olunca da, evrenselliğin tekrarlanabilirlik yönü yok oluyor. İster Kur’an’ın konu seçiciliğini isterseniz evrensel amaç hedeflemesini dikkate alın; içinde bu konunun yer almasından maada söz konusu olayın benzer tatminsizliği yaşayanlar için de bir örnek oluşturması gerektiği ortaya çıkıyor. Yani olayın gerçekleşme seyri, sonuç olarak varsaydığımız “Evet tatmin oldum.” cevabından hareketle, anlamın herkes tarafından içselleştirilebilecek objektif bir yönü olması gerektiğini gösteriyor. Ayrıca bu olağan dışı yaklaşım tarzı, inanmak istemeyenlerin üslubuna yakın duruyor. Üstelik müşriklerin bu türden mucizeler talep ettiklerini ve samimi olmadıklarını görüyor ve Kur’an anlatımında bu türden sorulara verilecek cevapların büyüklü addedileceğinden olsa gerek yanıtlanmadığını da biliyoruz. Bir inanan olarak Hz. İbrahim’in sorusunun sadece anlamaya yönelik

ve kendisinden sonra gelenler için örnek olması gerektiğini düşündüğümüzde, olası cevabı bu yönde ve doğru kavramaya çalışmak gerekiyor. Zira cevap, “Nasıl”dan ziyade “Niçin” e ait gibi duruyor. Nitekim ardından gelen, “Yoksa inanmıyor musun?” sorusu, yaratılışın öğrenilmek istenen tarafının, biyolojik içeriğinden ziyade ikinci kez “Niçin” gerçekleşmesi gerektiği konusundaki tatminsizlikle ilgili olduğunu gösteriyor.

Nasıl ibadet ederim yerine niçin?

Nasıl infak ederimden ziyade niçin?

Nasıl bilebilirim yaratılışı değil niçin tekrar diriltilemem gerekiyor?

Çünkü “Niçin” sorusunun cevabı içselleştirildiğinde, “Nasıl” sorusunun cevabı kendiliğinden geliyor.

Hem de katıksız bir teslimiyetle...

Bu durumda, diğer cevaplar yanında en doğrusu şu gibi gözüküyor: Hz. İbrahim, kuşları kendine alıştırıyor. Dağ başlarına koyuyor. Ve kuşlar, alışık oldukları yere yani Hz. İbrahim’in yanına geri dönüyor. Kuşları geri döndüren şey, onların “alışkanlık” ve “ait olma” hissidir ki bu görünen fizik âlem dışında şekillenen bir artı değerdir. Bu durumda, Hz. İbrahim’in –bizim gibi- düşünmesi gereken tek şey kalıyor:

“Bu değer atfının nereden geldiği..?”

Kuşları kendisine ne getirdiyse onu da Rabbi’ne aynı şey götürecektir. O şey, insanın niçin diriltilmesi gerektiğine cevaptır. Hz. İbrahim, kuşları besledi, büyüttü, sahiplendi, kendine alıştırdı. Kuşlarda rızıklandıkları bu yere ait olma hissiyle, alışık oldukları şekilde dönüp geldiler. Tekrar beslenmek için. Yeniden sevilme için. O narin bedenlerini korkmadan kendilerinden yüz kat büyük bir insana teslim edercesine. İnsan da kendisini rızıklandıran Rabb’ine bir teşekkür etmek bir de yaptıklarının karşılığını görmek için tekrar dönmek ister. İyi insanların ait oldukları yer; tam adaletin, saf iyiliğin ve pür güzelliğin yanındır. İmanın mükâfata dönüştüğü yer. Bu da Rabb’inin katıdır. O daha önceden cömert Rabb’inin ikramlarına alışmıştır. Zaten ilk defa yaratanın, bir daha yaratabileceğini bilir. . Tekrar rızıklanmak için. Yeniden sevilme için. Alışık olduğu gibi. O narin bedenini, güvenle kendinden çok daha güçlü bir İlah’a teslim edercesine...

“Hepiniz topluca O’na döneceksiniz: bu Allah’ın, gerçekleşmesi kaçınılmaz olan sözüdür, çünkü O (insanı) bir kere yarattıktan sonra buna sonuna kadar devam ediyor ki, imana erişip iyi ve yararlı işler, eylemler ortaya koyanları adaletle ödüllendirsin...” (10 Yunus / 4)

İnsanın “adalet” beklentisinin, ahiretin varlığının delillerinden sayılması gibi bir şeydir bu. Bu da bir ispat-ı ahiret delili. Görünen maddi âlemin dışında, varlığı hissedilen farklı bir mana.

Ayette “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorulup “Evet.” cevabı alındığı söyleniyor. Bu cevap, insanın içinde apriori olarak bulunan adalet, yardımlaşma ve doğruluk gibi içsel (fitri) değerleri gündeme getirip hatırlatır. İnsan bu değerleri taşıdığını fark ettiğinde anlam: “Yaratıcı iradenin varlığından haberim var” ile başlayıp “Öyleyse ben dürüst ve doğru biri olmalı değil miyim?” sorusuna evrilir. Cevap yine “Evet” olarak hemen arkasından gelmelidir.

Vicdanın baskısı.

Dahası yapıp-ettiklerinin karşılığını görememenin ümitsizliğini yok edip oluşması muhtemel bir umursamazlığı tamire yönelik bir teşebbüs...

Hesap mantığı.

“Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster?”

Yani;

“Hiçbir şey, geliş güzel olmuş gibi gözüküyor.”

Yani;

“Kuşları bana getiren şu alışkanlığa bakar mısınız!”

Yani;

“Yaratan ve düzenleyen bir irade olmalı.”

Yani;

“Böylesine bir güç, beni de başıboş bırakmış olamaz.”

Yani;

“İçimde şöyle olmalı dediğim bir sürü değer buluyorum.”

Yani;

“Var olan her şeyin, bir karşılığı olduğuna göre bu değerlerin geçecekacağı bir yer de olmalı ve ben dürüst biri olarak bu değerlerin dünyayı anlamlandırmasını sağlamalıyım. Hissettiğim değerler ve sorumluluklarım var, atalarımın duymamış olmamın mazeretine sığmamam. Bir insan olarak bu değerlerin en önemlisi de benim. Yaratılmaya değer bulunmuş olmamla demek bu kadar önemli ve saygıdeğerim...”

İşte insana “Evet sen benim Rabbimsin” dedirten şey de aynıyla bu içsel bakış ve anlama çabasıdır. Her insan, küfür dediğimiz ve insanı kendine yabancılaştıran örtülerden kurtulduğunda, içinde bu soruyu cevabıyla birlikte bulabilir.

Konumuza geri dönüp şimdi diyalogu bu anlamda bir daha başlatalım:

“Ne zamandan beri Müslümansın?”

“Kâlû Belâ’ dan beri.”

Yani;

“Ne zamandan beri adam gibi yaşadığının farkındasın?”

“Rabbimi tanıyıp sorumluluklarımın farkına vardığımdan beri.”

Nitekim söz konusu ayetteki “Sonra haberim yoktu demeyesiniz.” ifadesi, olayın gerçekleşme ve anlaşılma zemininin, ne kadar reel bir çerçeveye oturtulması gerektiğini gösteriyor.

Bu anlamda;

İnsanın yaratıcısının farkına vardığı andan itibaren söylediği “Evet” sözü, dünyayı yaşanmaya değer bir yer yapma adına bağlayıcıdır. Nitekim Allah’a verilen sözün sorumluluk gerektireceğini, herkes bilir. Yoksa şahsiyet, bölünür ve kişilik, parçalanır.

Nitekim İslam, insanın sahip olduğu bu değerlerden beslendiği ve onları korumaya çalıştığı için hala gündemini etkili bir şekilde koruyor. Bu anlamda, Müslüman olmak demek; tevhit, özgürlük ve adalet gibi değerlere tabi ve teslim olmak anlamına geliyor. Ve bütün bu değerleri yaratan önünde eğilip ona ait olma hissiyle yürümek...

Bilinçli yaratık...

İnsanın bu yaratılmış haliyle düşünüp doğru kararlar verebilecek yeterli zamanı ve donanımı var. Zaten bunlar yoksa sorumluluğu da yok. Arayıp sorması halinde, var oluşunu anlamlandırabilecek bir değerler kuramına varması zor değil. Erdemli ve ahlaklı olmasının sayısız gerekçelerini bulabilecek kabiliyetleri de cabası. Sonuçta vereceği cevapla beraber, buradan, seçimlerini doğru yapmak adına bir söz vermiş ve kâinatın olumlu işleyişine katılmayı kabul etmiş anlamı çıkar. Bu adı konmamış sözleşmenin dindeki karşılığı, “iman” dır...

Güvenlik ve özgürlük belgesi...

Ayrıca insanın bülüğ çağı dediğimiz olgunluk (erginlik) döneminde, aklını sağlıklı kullanabilmeyi öğrendiği anda, çevresinde olup-bitenlere bakarak bir dünya görüşü oluşturması gerektiği de açıktır. Bu durumda, insanın hayatında gördüğü, dinlediği, anlamaya çalıştığı her şeyi bir daha ve bu sefer yaratan Rabbi’nin adıyla okuması gerekecektir. Bu da onun aidiyetinin gerçek adresi diyebileceğimiz, yaratılışa ait nüfus kütüğüdür...

Fıtratın kimliği...

Aynı şekilde yer, gök ve ikisi arasındaki her şeyin Allah’ı tespih etmesi, yaratılıştaki harikuladeliği sebebiyle bir yaratıcının varlığına işaret etmesi anlamındadır. Araştıran

bir zihin için; bir uzvu ya da duygusu, bir böcek ya da bitki nasıl oluştuğuyla ilgili olarak onu aynı soruyla karşılaştırabilir. Bu sefer objenin “Benim bir yaratırım olmalı değil mi?” ile başlattığı soru, yaratılışı gündemine taşıyınca “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” sorusu ile subjenin cevabını bekler hale dönüşür: “Evet sen bizim Rabb’imizsin.”

Hemen arkasından tekrar küfür denilen o illet; şehvet olup paylaşmayı, menfaat olup adaleti örtmek için saldırır. Çiçek ve böceklerin yerini duvar ve demir yığınları almaya görsün, artık insan, birden çevresindeki hiçbir materyalden yaratıcısına ulaşamayacak kadar körleşebilir...

Plastik canavar...

Hayatı anlama çabası içinde zihne hücum eden soruların yerini metal sesleri doldurunca da “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusu bir çıtırtıya, kısık ve cılız bir sese dönüşür. Sonrasında yabancı kültürlerin sahte ilerici mitlerinin afyon etkisi, sahip olunan bütün sorumlulukları defedebilir...

Hayal kırıklığı...

Ayrıca;

Sosyal açıdan toplum içinde kendine biçilen rolü kabullenmesi, insanın “Kâlû Belâ” yı tersinden söylemesi anlamına gelebilir. Onun yaşantısı ile ilgili olarak inisiyatifi elinde bulunduranların belirlediği bir rol, insana herhangi farklı bir mecrada da evet dedirtebilir. Aslında buradaki diyalogun soru-cevap kısmından, yaratıcı iradenin her insanda bulunması gereken bir kararlılığı amaçladığı açıktır. Olması gereken dik duruşun cevabıdır bu.

Unutulmamalıdır ki burada sorulan soruyla muhataba değer verildiği gösterilmiş olmasına rağmen, hiç sözü olmayan ya da örneğin geçim derdinden söz söyleyecek mecali kalmayanlar için verilecek doğru bir cevap dahi, çok anlamlı olmayabilir.

“Ve (bize karşı isyankâr olduklarından,) onlara (şeytani dürtülerini) öteki kişilikleri (olarak) musallat ettik ve bunlar, önlerine serilmiş olan ile bilgi alanlarının dışında kalanı kendilerine güzel gösterdi...” (41 Fussilet / 25)

Hayatını anlamlı kılmaya çalışmadığı için kendisiyle yabancılaşan kişi, zamanla kendi dışında birilerinin senaryolaştırdığı bir yaşam oyununda, edilgen bir rol edinse bile bu, korku elbisesi giydirilmiş bir figürandan öteye geçemeyecektir. Hatta tarihi bağlarından koparılmış sahte bir kimlik ve benlikle, yaratılışını değiştirmeye yeltenenlerin şeytan olduklarını bilmeden...

“...şüphesiz onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler...” (4 Nisa / 119)

Bu durumda

Gerçeği aramaya ya da beklemeye tahammül edemeyenler

Musa gecikmeye görsün,

Samirilerin sanal putlarının böğürtüsünü

Vicdanlarının sesi sanıp onun yerine geçiriverirler.

Maalesef

Hayat algısı, bozuk bir içsel (fitri) yapıyla şekillendiğinde;

Allah’ın Rabb’imiz olduğunu

Ve sorumluluklarımızı hatırlatacak,

Küfrün perdesini çekip yırtacak,

Tek bir yol,

İçimizdeki değerlerin dışarı çıkabileceği,

Tek bir kapı kalır.

Sıkıntı...

Bunalmış bir zihnin yardım bekleyen yanıtında,

“Evet”in yanından bir dert, altından başka bir İlah çıkınca da,

“Ne zamandan beri Müslümansın?” sorusunun cevabı:

“Başım belaya girdiğinden beri” oluverir.

Tabi bela geçince teslimiyet de biter.

Çoğu kere dertler insanı kabalaştırır.

Başlangıçta feryat eden vicdan,

Sonuçta “En kötüsüyle bile tek başıma baş ederim.” diye müstağni bir tavırla arsızlaşınca, vicdan baskısı yerini ben-cil ve azgın taleplere terk edip ansızın yakalanacağı ana mahkûm kalakalır.

“Andolsun, senden önce birtakım ümmetlere de peygamberler gönderdik. (Peygamberlerini dinlemediler.) Sonunda, yalvar-sınlar da tövbe etsinler diye onları şiddetli yoksulluk ve darlıklarla yakaladık. Ama tarafımızdan takdir edilen bir sıkıntıya uğratıldıkları zaman tevazu göstermediler, tersine kalplerinin katılığı arttı, çünkü şeytan bütün yaptıklarını onlara güzel gösterdi. Sonra, kendilerine yapılan uyarıları göz ardı ettiklerinde bütün (güzel) şeylerin kapılarını onlara ardına kadar açtık ve kendilerine bağışlanan şeylerden zevk alarak yararlanmaya devam ederlerken onları apansız yakaladık: işte o anda bütün ümitlerini kaybettiler.” (6 En’am / 42 – 44)

Hatıratları Hatırlamak

31 mart faciası

SINAN TAVUKÇU

sinantavukcu@yahoo.com.tr

*Mart faciasının talihsiz
meçhul kurbanları bir
Müslüman mezarlığına bile
gömülemediler, Sürp Agop
Ermeni Mezarlığında eridiler.
Taşkışla faciası bu halde iken
Bulgar çete reisi Sandaneski
efradını toplayıp Enver Beyle
beraber Yıldız Sarayını
bastılar. Osmanlı hanedanının
600 seneden beri saltanat
sürdüğü bir tarihi hiçe sayarak
Abdülhamid'in sarayını Bulgar
eşkıyalarına yağma ettirdi.*

2009 yılı, 31 Mart Hadisesi olarak bilinen ayaklanmanın yüzüncü yıl dönümüdür. Bu hadise, İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Sultan Abdülhamid'in yönetimine son verilmesine ve Cemiyete mutlak iktidar yolunu açmasına sebebiyet vermesi bakımından bir kırılma noktasıdır. 31 Mart Hadisesi sadece tarihi bir olay olarak önemli olmakla kalmamış, Cumhuriyet döneminde, muhalifleri susturmak ve bastırmak için kullanılan, bir korku diline ilham vermiştir. Halkın dini hayata ilişkin talepleri ya da resmi tezlere aykırı tarih anlayışları, 31 Mart hadisesine gönderme yapılarak, irticai talepler olarak bastırılmıştır.

Yüzüncü yıl dönümü dolayısıyla 31 Mart Hadisesi'nin sadece tarihçiler tarafından değil, devlet ve toplum hafızasında yaratmış olduğu travmalar dolayısıyla, diğer sosyal disiplinler tarafından da ele alınması ve değer-

lendirilmesi gerekmektedir.

31 Mart Hadisesi'nin yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle, bu olayların tam ortasında yer almış ve acılar çekmiş bir subayın, Mustafa Turan'ın "31 Mart Faciası" adlı hatıratını bu sayıda ele aldık ve bir müşahidin gözüyle olayları yansıtmaya çalıştık.

"31 MART FACİASI"

**Hadise İçinde Yaşamış, Facianın
Kurbanı ve**

Görgü Şahidi Mustafa Turan

Taşkışla'da mızıka zabiti olarak görev yapan Mustafa Turan, 1966 yılında Üçdal Neşriyat tarafından yayımlanan "31 Mart Faciası" adlı kitabında, 31 Mart Vak'asını Taşkışla'da yaşanan olaylardan hareketle anlatmaktadır. 31 Mart Vak'asının öncesinde ve sonrasında Taşkışla'da bizzat gördüklerini, şahit olduklarını anlatan yazar, bu hadisenin komplo olduğuna inanmaktadır. O tarihte kendisi de

İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu olan Mustafa Turan, yaşanan olayların bir Yahudi komplosu olduğunu kanaatindedir.

Mustafa Turan, 31 Mart Vak'asının icad ve sahneye konmasında, Türk ve İtalyan çifte tabiiyetinde olan ve hürriyetten sonra da Selanik mebusumuz olan (EMANUEL KARASU) ile İttihatçıların maliye nazırlığını yapan Cavid Bey'in başrolü oynadığını iddia eder. Yazara göre, ilk iş Emanuel Karasu'nun İttihatçılara verdiği para ile başlar. Emanuel Karasu İtalyan bankasından aldığı 400.000 lira-lık altınları dört teneke içinde Metroviçeli (NECİP DRAGA) isminde zengin bir adama verir o da bu parayı İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu Eyüp Sabri Bey'e (Çorum Mebusu) verir, bu paralar 31 Mart hadisesinin yaratılmasına sarf edilir.

Emanuel Karasu bu hadiseyi müteaddit defalar makam-ı iftiharında, Sultan Hamid'e 5 milyon altına yaptırma-dığımız işi biz İttihatçılara 400.000 altına yaptırdık diye övünmüştür. (shf. 14) Emanuel Karasu'nun ifade ettiği 5 milyon altın, Yahudilerin Kudüse yerleşmelerine izin vermesi için Teodor Herzl tarafından 1898 yılında Abdülhamid'e teklif edilen, fakat Padişah tarafından reddedilen rüşvettir.

Mustafa Turan, başında Emanuel Karasu'nun bulunduğu Selanik (Rizorta) Farmason locası ile İtalya'da (Floransa) 'ya bağlı locaların İttihat ve Terakki'ye nüfuz ettiğini ve yönlendirdiğini düşünmektedir. Ona göre, 31 Mart Hadisesi'nin düzenlenmesi de dahil olmak üzere, İttihat ve Terakki'nin yaptıkları işler Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasına mâni olan Sultan Abdülhamid'i devirmeye yöneliktir.

Yazar kitabında Osmanlı Devletinin tarihi ve düşmanları hakkında bir takım siyasi değerlendirmeler yaptıktan sonra, yaşadığı 31 Mart Vak'ası'nı aşağıdaki gibi anlatır.

"1325 senesinin 12'inci Cuma günü her zaman olduğu gibi askerleri Cuma Selamlığına götürmüştük. Avdette Taşkışla'ya geldiğimizde her koşuşta sarıklı sakallı bir takım hocalar bulduk. Bunlar selamlığa gitmeyip kışlada kalmış olan erata vaiz verdiklerini gördük. Sebebini sorduk, hassa ordusu kumandanlığının emriyle askerlere dini öğütler vereceklerini söylediler. Askerlikte silsile-i meratip var, gelen bir emrin üst kademededen dümen neferine kadar bildirilmesi gerekir. Taşkışla'da üç yüze yakın koşuş olduğuna göre bir hayli hoca gelmişti. Bazılarına bu vazife için ücret alıp almadıklarını sorduk, medreselere gelen memurlar tarafından şimdilik bir haftalık ücret olarak birer buçuk altın lira aldıklarını ve münavebe ile bu vazifeyi Taşkışla ve Beyoğlu topçu kışlasında yapmak üzere gönderdiklerini söylediler.

Burada dikkate değer bir nokta var: Bu emirden kışlada me'sul kumandanların hiç mi haberleri yoktu. Nizamiye kapılarındaki nöbetçiler emirsiz kuş bile uçuramazlarken, bu hocaların girip çıkmaları mürettep facianın çok ustaca tertiplendiğinin en bariz bir delilidir.

Bu güne kadar 31 Mart Vak'ası hakkında yazılan eserlerde yalnız üçüncü ve dördüncü avcı taburlarından bahsedilmiş, hiçbir yazar Taşkışla'nın içine girmemiştir.

Halbuki kışlada avcılarının birkaç misli kadar fazla hassa ordusu eratı vardı. Bunlar hassa ordusunun ikinci fırkasına mensup yedinci ve sekizinci alayların taburları ile mızık bölükleri, nümüne ve istihkâm bölükleri bir de askerî hapishane vardı.

Hadiseyi tertipleyenler kışlada mevcut tabur ve bölüklerin isimlerini tesbit etmişler ki, 31 Mart günü üst nizamiye kapısındaki nöbetçi borazan, acı acı her bölüğün adı ile toplanma borusunu çalıyor, kışlanın askerleri kışla avlusunda toplanıyor, arkasından (Titeuuuyyitey tadey) diye mızık çağırıyor. Kimin verdiği belli

Yüzüncü yıl dönümü dolayısıyla 31 Mart Hadisesi'nin sadece tarihçiler tarafından değil, devlet ve toplum hafızasında yaratmış olduğu travmalar dolayısıyla, diğer sosyal disiplinler tarafından da ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

olmayan emirle marş çalınıyor. Yine borazan paşa geldi borusu çalıyor, hazır ol, selam dur kumandası veriliyor, önde bir paşa maiyetindeki zabıtlar beraber avluya geldiler. Hey'et ihtiram vaziyeti aldı, Padişahın marşı çalındı, erat "Padişahım çok yaşa" diye bağırıldılar. Rahat dur kumandası verildi. Paşa askerlere hitaben Şevketlu Padişahımız Efendimizin Fermanı Hümayunlarını okuyacağını, bunu can kulağı ile dinlemelerini söyledi.

Matbaada yaldızla basılmış, üzerinde padişahın büyük tuğrası bulunan fermanı Paşa okumaya başladı, bizler yakınında olduğumuzdan fermanı görüyor ve gayet vazih duyuyorduk. Bu fermanla özet olarak şöyle deniliyordu:

Rumeli'nin Balkan ufuklarında kara bulutlar dolaşıyor, vatanın mukadderatını tehdit ediyor, bu kara bulutlar hayra alamet değildir. Siz asker evlatlarını bu yurdun bekçilerisiniz, siz olmazsanız bu vatan müdafaa edilemez, 600 senelik ecdadımız bu yolda canlarını kanlarını vermişlerdi. Ben irade ediyorum, düşmanla çarpışırken onları daha iyi görebilmeniz için yeni bir başlık giyeceksiniz, bunda dini hiçbir mahzur olmadığına dair Şeyhulislam'dan fetvasını da aldım, ululemre itaat vacibdir deniliyordu. Paşa bir paketten yeni bir başlık çıkardı bu başlık Enveriyye biçiminde önü siperli bir başlıktı.

Meğer fermanı okuyan paşa ve maiyetindeki zabıtlar sahte üniforma giydirilmiş isyanı hazırlayan ve tertipleyen mühim şahsiyetlerdi. İçlerinde Cemiyetten tanıdığım Bahaeddin Şakir, Midhat Şükrü Beylerle Ömer Naci Bey vardı. Fermanı okuyan bir Paşaydı, bu fermanın sahte olup sun'i bir isyan maksadı ile tertiplenmiş olduğu aklı gelmezdi.

Paşa başındaki fesi çıkarıp yeni başlığı giydi, mızıkça bir marş çaldı, erat Paşanın önünden merasimle geçtiler. Merasim bitince heyet çekilip gitti. Fermanın başında bütün paralarda görülen Padişahın Tuğrayı Hümayun, altında da Halife-i Müslimin Sultan Abdülhamid'in imzası vardır.

Meğer fermanı okuyan paşa ve maiyetindeki zabıtlar sahte üniforma giydirilmiş isyanı hazırlayan ve tertipleyen mühim şahsiyetlerdi. İçlerinde Cemiyetten tanıdığım Bahaeddin Şakir, Midhat Şükrü Beylerle Ömer Naci Bey vardı. Fermanı okuyan bir Paşaydı, bu fermanın sahte olup sun'i bir isyan maksadı ile tertiplenmiş olduğu aklı gelmezdi.

Fakat o günün dini taasup ve inançlarına göre Müslümana şapka giydirmek barut fıçısına ateş atmak gibi bir şeydi.

Böyle bir serpuşun giydirilmesi askerlerin maneviyatında reaksiyon yaratacağı muhakkaktı. Taşkışla'dan ayrılan heyet Beyoğlu Topçu Kışlası'na gitmişler aynı fermanı okuyup onların da dini duygusunu kamçılıyıp gitmişler. Sahte heyet gerek Taşkışla'ya ve gerek Beyoğlu Topçu Kışlalarında fermanı okudukları sırada, çavuş, başçavuş kılığında askerlerin teşviki için bir hayli casus sokmuşlar, heyetin kışladan ayrılma-

sıyla bunlar faaliyete geçtiler. Bunlardan Ömer Naci Bey kışla avlusunda bir istihkam arabası üzerinde bağrı-maya başladı. Heyyy... Asker kardeşler geliniz, toplanınız, size diyeceklerim var, sizler Müslüman değil misiniz? Bizleri anamız babamız dini bir uğruna askerlik yapmak için göndermedi mi? Şapka giymek ne demek? Dini mübini İslam'ın evlatlarını düpedüz gavur yapacaklar, ne duruyorsunuz? Bütün ecdadımız bu uğurda kanlarını canlarını verdiler. Müslümanlık elden gidiyor, dönüp avcı askerlerine sizlere söylüyorum, gavur olmak için mi hürriyet yaptınız, sizin vazifeniz hem hürriyeti hem de dinimiz olan Müslümanlığı muhafaza etmek değil mi? Ne duruyorsunuz, haydi hep beraber mebusan meclisine gidelim derdimizi anlatalım, diye askerlerin arasına karışmış olan casuslar da askerleri tahrik ettiler. Bir anda kızılca kıyamet koptu. Borazanlar bir yandan silah başı toplanma borusu çalıyor, kışlanın içi bir anda karıştı. Hadiseyi önlemek isteyen zabıtları bir koğuşa kapattılar, süngülü nöbetçi diktiler.

Aynı şekilde Beyoğlu Topçu Kışlası da ayaklandırılmıştı. Kışla avlusu mahşeri bir hal almıştı. Çünkü meşrutiyeti yaratan bir idarenin kendi evlatlarına yaracağı hatıra bile gelemezdi. Olayın sun'i tahrik olduğunu kestirmek imkansızdı.

O gün yani 31 Mart Salı günü önde yedinci alayın bandosu (Ey gaziler yol göründü yine garip sineme) marşını kimin verdiği belli olmayan bir emirle arkada üçüncü, dördüncü avcı taburları ile yedinci, sekizinci hasa alayları olduğu halde Dolmabahçe'ye inildi. Tam bu sırada askerlerin arasına karışmış olan tahrikçiler bellerindeki tabancayı çıkarıp havaya ateş etmeye başladı, askerlere ne duruyorsunuz sizler de ateş etsenize diye bağırıldılar o anda maverler havaya dikildi, bir çatırtı koptu, silah sesleri halkı da ayaklandırdı.

Tophane'deki askerler de kafiye karıştı, sivil asker karışık bir insan seli köprüye doğru akıyordu. Köprü başına geldiğimizde Bankalar caddesinden inen Beyoğlu topçu askerleri de kafiye katıldı. Yeni camiye geldiğimizde merdivenlerin üst kademesine kadar papatya tarlası gibi beyaz sarıklı softalarla dolmuş, bunlar askerlerin yolunu kesiyor, Müslümanlık elden gidemez, askerlerimize şapka giydirip gavur yapacaklarmış ha. Şeriat isteriz. Şeriat diye, şeriatın ilk avazesi burada işitildi. Hocalar da kafiye karıştırlar manzara görülmemiş bir hal aldı. Asker, sivil, hoca karışık bir mahşeri kalabalık sel halinde akıyordu. Bir uğultu halinde tekbirler bandonun gürültüsü ile karışık acayip bir senfoni ile Ayasofya meydanına doğru ilerliyordu. Ayasofya meydanına geldiğimizde, büyük kestane ağaçları tepesine kadar karınca gibi insan dolu, Gülhane kapısından Divanyolu'na kadar dizi halinde atlı tramvaylar caddeleri tıkağışlar, hareketsiz bir halde bulduk.

Asker, hoca karması olan mahşeri insanlar mebusan binasını çevrelediler. Uğultu halinde tekbirler getiriliyor, tramvayların tepesine çıkmış bazı softalar ezan okuyorlar, arada bir şeriat isteriz, şeriat diye bağırıyorlar, kimin kimden hangi şeriatı istediği uğultu arasında kayboluyor, mebusan binası civarında tek tük silah sesleri oldu. Haber derhal yayıldı. Bizleri gavur yapmak isteyenlerden birini öldürmüşler, kimdir o Tanin Gazetesindeki Selanik dönmesi Hüseyin Cahit Beymiş. Asiler yanlışlıkla Hüseyin Cahit Bey diye Lazkiye mebusu Şekip Arslan Bey'i (doğrusu Şekip Arslan'ın kuzeni Muhammed Mustafa Emir Arslan) öldürmüşler. Cesedi sürükleyip parçalamak istemişler fakat yanlışlık anlaşılmalı vaz geçmişlerdi. Hadisenin ehemmiyet ve fecaatini gören Adliye Nazırı Nazım Paşa büyük bir cesaretle gösterip hadiseyi önlemek maksadıyla beyanatta bulunmak için pencerelerden birinde göründü. Asker evlatlarım

sizleri iğfal etmişler, aldanıyorsunuz şeriat esasen mevcuttur, ne dine ne de şeriata hiç kimse dil uzatamaz demeye kalmadı, vurun öldürün asıl şeriat düşmanı odur. O aralık bir zabıt Hamdi Çavuş'a bağırdı, o anda silahlar patladı. Meclis reisi Ahmed Rıza Bey diye ikinci bir yanlışlıkla Nazım Paşa'yı öldürdüler. Hamdi Çavuş sağa sola emir veriyordu, borazanlar toplanma borusu çaldı, yarı nizam haline giren asker yine hocalarla karışık Divanyolu'na, oradan da Babıali'ye inildi.

Babıali'den inerken fırsatçılar Şurayı Ümmet ve Tanin Matbaasını tahrip ve yağma ettiler, askerlerin bu işte dahil yoktur.” (shf. 50 -52)

Ayasofya meydanında hadiseler devam ederken, üçüncü bir gurup faciası da Bahriye Silah Endaz bölümünde filizleniyor. Tahrikçiler orada şeriat değil, başka bir gerekçeyle askerleri tahrik ediyorlar. Güya, Asarı Tefik zırlıslının süvarisi binbaşı Ali Kabûli Bey, Yıldız sarayını bombardıman edip, Halifeyi öldürecekmiş. Ali Kabûli Bey'i bir erzak arabasına kilitleyip Yıldız Sarayı mabeyn dairesinin önüne getiriyorlar. Padişahı mabeyn penceresine çıkmaya mecbur edinceye kadar “Padişahım çok yaşa” diye bağıryorlar. Padişah pencereden onların isteklerini dinledikten sonra, Ali Kabûli Bey'in istintak edilmesi için Bahriye Nezaretine götürülmesi hususunda irade gönderiyor, fakat asiler iradeye rağmen Ali Kabûli Bey'i orada linç ederek öldürüyorlar.

“Ayasofya meydanından Taşkısla'ya avdetimizde Ali Kabûli Bey'in Yıldız'da parçalanıp asıldığı haberi yayıldı. Şu halde 31 Mart kurbanları üç kişiden ibaret olup Nazım Paşa, Şekip Arslan Bey, Ali Kabûli Bey'di. Bizler Ayasofya meydanında iken, avcıların hapis ettikleri Taşkısla'daki zabıtlar fırsat bulup hepsi kaçmışlar, kışlada disiplin kalmamıştı. Koca kışlada bölüklerde tek tük zabıt kalmış, yüksek rütbeli olanlar hepsi görünmez olmuştu. Av-

cılar askeri hapishanenin kapısını açıp mahpusları salıverdiler. Ertesi gün sanki hiçbir hadise olmamış gibi sükunet içinde geçti, 31 Marttan üç gün sonra 3 Nisan Cuma günü Yıldız Selamlığına gidildi, sönük bir merasimle selamlık yapıldı, fakat birliklerin başında belli başlı zabıtlar yoktu.

Aradan geçen bir hafta zarfında kışlada dedikodu yayıldı, Selanik üçüncü ordudan hareket ordusu adında bir ordu geliyormuş, İstanbul'da manevra yapacaklarmış. Halbuki İstanbul'da bulanık sular durulmuş, ortada eser kalmamıştı...

10 Nisan 1325 senesinin Cuma günü yine Taşkısla askerlerini selamlığa götürdük. Bu selamlık Sultan Abdülhamid'in otuzüç yıl süren saltanatının son selamlığı olmuştu.

Mutad olduğu için her selamlıkta resmi geçit yapılırdı, o gün resmi geçit yapılmadı. Bir aralık Hünkar yaverleri geldiler, selamlıkta askerlerin başında ne kadar zabıt varsa Padişahın huzuruna çıkarılacaklarını tebliğ ettiler, huzura çıkarıldık, saf olup selam vaziyeti aldık. Padişahın yanında hassa ordusu kumandanı Ahmed Muhtar Paşa ile Serasker Rıza Paşa vardı. Abdülhamid özel olarak şunları söyledi: gerek selamlığa gelen ve gerek kışlada kalan asker evlatlarıma selam ve irademi tebliğ ediniz. (Ayastafanos-Yeşilköy) ye hareket ordusu adında üçüncü ordu askeri gelmiştir. Onlar da sizin gibi Türk askerleridir. 31 Mart günü Taşkısla'da okunan ferman benim fermanım değildir.

Bu hadise bazı düşmanlar tarafından tertip edilmiş maksatlı bir siyaset olayı olduğunu tahkik ettirdim. Milletime benim zinhar böyle bir fermanım yoktur, olamaz. Sizleri aldatmışlar, kötü emeller için teşvik, tabrik etmişler, bu gibi teşvikata kat'iyen inanmasınlar, kışlalarında sakin olsunlar. Olmaya ki 31 Martta olduğu gibi silah istimaline kalkışmasınlar diye askerler tebligatta bulunulmasını irade etti, yanındaki kumandanları da ima ederek kendilerine lazım gelen emirleri de verdim demişti.

Eğer Abdülhamid İstanbul'da mevcut hassa ordusuna, gelen hareket ordusuna karşı müdafaa emri vermiş olsaydı, 31 Mart faciası Osmanlı ordusu için çok kötü neticeler verebilirdi.

Fakat Abdülhamid bunu yapmadı mukadderatına boyun eğdi, huzurundan çıkan arkadaşlar askerlere Padişahın iradesini bildirdiler o gün hiç selamlık yapılmadı, Padişah sessiz sedasız camiye geldi, biraz sonra yaverler gelip askerlerin bekletilmeyip kışlalarına dönmeleri iradesini getirdiler...

31 Martın krizi geçmişti. Bir haftadır kışlada kayda değer hiçbir şey olmadı. Avcı taburlarının başında hiçbir zabıt yoktu, bunların hepsi birden niçin yok olmuşlardı, tertipçiler tarafından uzaklaştırılmışlardı, buda hadisenin mürettep olduğunun belli başlı delillerinden birisi idi. Kışlada yüksek rütbeli olarak yedinci alay ku-

mandanı miralay Bakırköy'lü İsmail Hakkı Beyden başka kimseler yoktu. Bir aralık borazanlara toplanma borusu için emir verdi. Zabit erat hepsi kışla avlusunda toplandılar kumandan özet olarak şöyle demişti:

Askerler, ortalıkta türlü dedikodular dolaşıyor, bunlar bazı siyasi maksatlar için uydurma sözlerden ibarettir. 31 Mart günü yapılan hadisede bu maksatların bir neticesidir. Aranızda eksilen zabiteleriniz yine vazifelerinin başına dönecekler, askerlikte emre itaat vaciptir, bugün sizlere baladan gelen emri, iradei tebliğ ediyorum. 31 Mart günü olduğu gibi askerlik şerefine yakışmayan bu gibi hallerin dinimizde yeri yoktur, herhangi bir sebeple olursa olsun emir aldıkça kendiliklerinizden hiçbir harekete tevessül etmemenizi ve etmeyeceğinize dair söz vermeniz için sizlere yemin teklif ediyorum, yemin edermisiniz? Askerler hep bir ağızdan Vallah Billah diye bağırıp yemin ettilerdi.

Taşkışla'nın birinci katında avcı taburları ile nümune ve istihkam bölükleri, ikinci katta da hassa eratı vardı. Nizamiye kapıları cephanelik gibi nöbetçi yerlerini münavebe ile hassa eratı tutar. Avcı taburlarının bu nöbetlerle alakaları yoktur.

10 Nisan gecesini avcılar her halde bir şeyler sezmiş olmalı ki cephanelikteki nöbetçilerin silahlarını alıp

göz altına almışlardır, harbiye cihetindeki cephaneliğin kilitlerini kırıp erleri posta yapıp cephane sandıklarını koğuşlarına taşımışlardı gece yarısında vaziyet haber alındı. Kumandana bildirildi harekete geçildi, fakat merdiven başlarını tutan avcı askerleri emir aldık gelmeyin yakarız, diye fişek sürdüler. O sırada nöbetçi çavuşları ikinci bir haber getirdiler: Kışlanın Gazhane tarafındaki yamaçlarda takye biçiminde beyaz külahlı göğüslerinde çapraz fişekli yabancı kıyafetli kalabalık bir takımın harıl harıl siperler kazdıklarını söylediler.

Alay kumandanına vaziyeti bildirdik, sabah olsun vaziyet anlaşılır demişti. Aradan bir saat geçti geçmedi Beyoğlu cihetinde üst nizamiye kapısında birden bire silahlar patlamaya başladı ve mitralyöz çatırtıları da silah seslerine karıştı.

Hareket Ordusu kışlaya baskın yapmıştı avcılarda onlara karşı mukabil ateş açmışlar ilk anda vaziyeti bilmeyen askerler kışladan dışarı çıkmışlar fakat hareket ordusunun Sürp Agop Ermeni mezarlığına yerleştiklerini mitralyözlerin taraması ile hepsi yerlere serilmişlerdi..

11 Nisan Cumartesi günü şafakla başlayan çarpışmada öğleye doğru Harbiye'den atılan top mermileri ile ön nizamiye kapısıyla ikinci katın bir kısmı yıkıldı. Biraz sonrada Harbiye

cihetindeki nümune bölüklerinin bulunduğu koğuşlar baştanbaşa yıkıldı, bütün efradı enkaz altında can verdi.

Çarpışma fasılasız ikindiye devam etti. Beri tarafta Beyoğlu topçuları Harbiye'deki topçularla çarpıştı. Bir aralık yedinci alay kumandanı İsmail Hakkı Bey avcılara, yapmayın etmeyin diye mani olmak istedi ise de muvaffak olamadı. Bizleri çağırdı, oğlum şu beyaz çarşafı bir sırığa bağlayın üst kat pencerelerinden birinden teslim bayrağı diye sallayıp belki sükunet bulurlar da çarpışmayı yatıştırmış oluruz, dediğini yaptık hakikaten silah sesleri sustu, kumandan derhal bir yazı yazdı ve arkadaşımız Yüzbaşı Hikmet'le karşı tarafa gönderdi, her şey mayna olmuştu.

Yıkılmış olan nizamiye kapısının enkazı arasından elinde tabanca Hürriyet kahramanı binbaşı Enver Bey on kadar arkadaşı yanlarında kıyafetlerinden Bulgar çeteleri olduğu anlaşılan acayip kıyafetli kalabalık kışla avlusuna geldiler. Enver Beyin yanında, uzun boylu sarı seyrek sakallı Makedonya İhtilal Komitesinin Reisi meşhur Sandeneski vardı... İlk iş sağ kalabilen avcılar silahı tecrit edip süngülediler, beri tarafta kumandan İsmail Hakkı Bey, Enver Bey; oğlum gazanız mübarek olsun avcılara söz anlatamadım dün yemin ettikleri halde gece cephaneliği kırmışlar bu fecaate sebebiyet verdiler, meram anlatamadım. Enver Bey ansızın üzerine yürüdü ve sille tokat vurup kumandanın sakalını yoldu. Kumandan bir an içinde kükredi kan boğacak gibi bir hal aldı ve seni utanmaz alçak diye Enver Beyin yüzüne tükürdü . Sen askerliğin şeref ve namusunu tanımayan bir insan olduğun bu hareketinle ispat ettin yazıklar olsun sana ki, bir Türk zabiti üniformasını taşıyorsun. Askerliğin en alçak bir ferdi imişsin ki düşmanlarımızın karşısında bana bu şerefsizliğini gösterdin askerlikte değil dindaşın düş-

man askeri bile olsa teslim olduktan sonra böyle bir muamele yapılamaz. Ben senin kanından, dininden şüpheliyim. Eğer kanında bozukluk olmamış olsaydı Bulgarları göstererek bunların karşısında kendi milliyetini ayaklar altına alıp böyle şerefsiz bir harekette bulunmazdın dedi ve sarıldı. Kendini kaybetti .

Bulgarlara karşı müstahak olduğu cevabı yüzüne çarpan babası yaşındaki değeri bir Türk kumandanını verdiği bir emirle çarıklı Bulgar çetecilerine üç zabıt arkadaşı ile beraber kışlanın avlusunda kurşuna dizdirdi. Sandaneski'ye dönüp hak etmedi mi diye söylendi.

Teslim olan askerler silahlarından tecrit edildikten sonra koğuşlara kapatıldılar, birer birer çağrılıp süngülenip öldürüldüler. Kışla avlusunda cesetler yığılmış bir mezbaha halinde idi. Sağ kalabilenlerini bölük yapıp istihkam erleri ile kazma kürekleri ellerinde olduğu halde halen Taşkışla'nın karşısında Dağcılık Kulübünün tenis kortu olan binanın üst tarafındaki Sürp Agop mezarlığında açtırdıkları çukurlara kendi yavrusunu yiyen canavarlar gibi ölen arkadaşlarımızı süngü tehdidi altında bizlere gömdürdüler. Orada 31 Martın kütle halinde gömülen suçsuz kurbanları yatmaktadır. Tarihçiler, 31 Martın hakiki cephesini yazmak isteyenler orasını eşelesinler en doğru vesikalara, dökümanları orada bulacaklar.

Taşkışla'da gördüğümüz facia Orta Çağ engizisyonunda bile görülmeyen korkunç fecaatı. Bu kahraman-ı hürriyet türedisi Taşkışla'da Türk askerlerine her türlüşünü gösterdi. Hürriyet için kızılca kıyamet kopardığını zanneden Enver Bey bizi tarih sahnesinden silmek isteyen düşmanları arkasına taktı, onlara süngületti, kurşuna dizdirtti, bu kabadayılığı bari kendi yapsaydı öldürttüğü askerlerin ana ve babaları evlatlarımız şehit oldu diye ona lanet okumazlardı. Öldürülenler

davacı olmasa bile tarih onun davacısıdır. Ne yazık ki vatanın müdafaası için evlatlarını askere göndermiş olan bir çok anne ve babalar onların yollarını senelerce boş yere beklediler. 31 Mart faciasının talihsiz meçhul kurbanları bir Müslüman mezarlığına bile gömülemediler, Sürp Agop Ermeni Mezarlığında eridiler. Taşkışla faciası bu halde iken Bulgar çete reisi Sandaneski efradını toplayıp Enver Beyle beraber Yıldız Sarayını bastılar. Osmanlı hanedanının 600 seneden beri saltanat sürdüğü bir tarihi hiçe sayarak Abdülhamid'in sarayını Bulgar eşkıyalarına yağma ettirdi. Fesatçılar kararlarında Sultan Hamid'i tahtından indirmek ve Yıldız'daki hazineyi elde etmek için 31 Mart'ı yaratmışlardı. Saray yağma edildi, fakat hazineyi bulamadılar, baş musahip Cevher Ağayı yakaladılar, türlü işkence yaptılar, sadakat gösterdi, velinimetine ihanet edemeyeceğini yüzlerine karşı bağırdı, boyuna ip takıp astular, bu sefer ikinci muhasip Nadir Ağayı tuttular, asılı olan Cevher Ağanın ölüsünü gösterip hazinenin yerini göstermezse aynı akıbete uğrayacağını söylediler, yapılan işkenceye dayanamadı, gizli hazinenin yerini gösterip canını kurtardı. (shf. 56-59)

Mustafa Turan, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesinden sonra gelişen

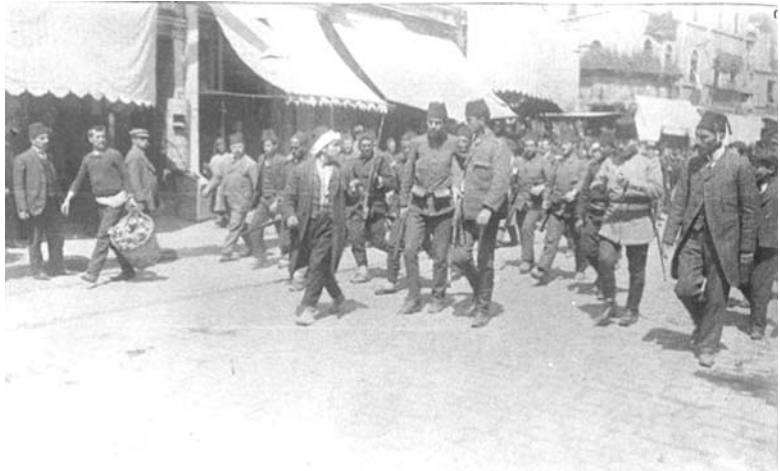
olayları şöyle anlatır.

O gün İstanbul'da örfi idare ilan edildi, akşam ezanlarından sonra dışarı çıkmak yasak oldu. Limanda seyrüsefer bozuldu, ne karşıdan İstanbul'a, ne de İstanbul'dan Kadıköy ve Üsküdar cihe-tine geçilemiyordu.

Taşkışla'da öldürülen askerlerin cesetlerini çöp arabalarına bizlere doldurtup, gece sabahlara kadar kitle halinde Sürp Agop Ermeni mezarlığına gömdürdüler. Hareket ordusundan ölenler azdı, onlar da tantanalı merasimle Hürriyet-i Ebediye ismini verdikleri yere gömdüler.

Ertesi gün kışlada sağ kalan elli kişi kadar zabıt karışık bizler, süngülü muhafızlarla Bekir Ağa zindanına götürüldük. Bizim bandodan dört zabıt arkadaş şunlardı: Yüzbaşı Hikmet, Mülazım Arif, ben, Susurluk'lu Halit'ti. Bandomuzun geri kalan eratı isyanla, silahla hiçbir alakaları olmadığı halde Taşkışla'da yok edilmişlerdi.

Bizler Bekir Ağa Zindanına gelmeden evvel zindanı asker, sivil ve bir çok kimselerle dolu halde bulduk. Divan-ı Harbe her gün on-on beş kişi çıkarılıyor, kimi asılıyor, kimi Kağıthane'de kurşuna diziliyor, içeride bir ölüm havası içinde nöbet bekliyorduk. Divan-ı Harbin maznunlarına en ziyade şu suali sorduklarını öğrendik. 31 Mart Salı günü Ayasofya meydanına gittin

Hareket ordusu kışlaya baskın yapmıştı avcılarda onlara karşı mukabil ateş açmışlar ilk anda vaziyeti bilmeyen askerler kışladan dışarı çıkmışlar fakat hareket ordusunun Sürp Agop Ermeni mezarlığına yerleştiklerini mitralyözlerin taraması ile hepsi yerler serilmişlerdi.. 11 Nisan Cumartesi günü şafakla başlayan çarpışmada öğleye doğru Harbiye'den atılan top mermileri ile ön nizamiye kapısıyla ikinci katın bir kısmı yıkıldı.

mi? Gittim diyen ya asılıyor, ya da sınıfa göre kurşuna diziliyor. Ceza en hafiften idam.

Sıra bize geldi, dört arkadaş Divan-ı Harp huzuruna çıkarıldık. Cemiyetten tanıştığım Hafız İsmail Hakkı Bey'de aza bulunuyordu. Hiç tanımamazlığa geldi, eh diyorduk bizler nasıl olsa silahlı asker değiliz, sonra Cemiyetin de mensubuyuz, bizlere bir şey dokunmaz kurtuluruz, ümidinde idik, ne yazık ki ümitlerimizin aksi oldu.

İlk sual künyelerimiz soruldu, 31 Mart günü Ayasofya meydanına gittiniz mi? İnkâr imkansız, gittik efendim, amma bizler silahsız askerleriz, biz mızıkacıyız, sadece marşlar çaldık, bizi oraya sürükleyerek götürdüler, ne olanlardan haberimiz var, ne bir işe karıştık. Reis gürlledi: Ey gaziler, yol göründü marşını çalmadınız mı? Çaldık efendim, iyi ya demek ki siz askerleri teşvik ve tahrik ettiniz, aynı cürümle mücrimsiniz... Cevap vermedik.

Yüzbaşı Hikmet, efendim, ne kimseyi tahrik ettik, ne de teşci ettik, sel önüne katılıp sürüklendik.

Reis kükredi, susunuz itiraz yok, hakkınızda verilecek kararı dinleyin, ka-

tibe dönüp; yaz, kararı dedi: (Meşruiyeti ilga, yerine şerâiti ikame maskesi altında hükümetin kurduğu hürriyet nizamını yok etmek, bu yüzden bir çok vatantaşın kanlarının dökülmesine, meclisi mebusanı basıp katliam ve asayiş ihlale ictisar eyledikleri ikrar ve itirafıyla sabit olduğundan alay 7 mızıka bölüğü zabitlerinden Yüzbaşı Hayri oğlu Hikmet, Mülazım Ahmed oğlu Mustafa, Mülazım Rifat oğlu Arif, Çavuş Hasan oğlu Halit'in, rütbe ve nişanlarının ref'ine, kıtaatı baideye sevklerine, altışar ay Hidamatı Şak-kade ağır hizmetlerde istihdamlarına karar verildi).

Hiçbir temyiz ve itirazı olmayan bu kararlar, nişanlar sökülüp Bekir Ağa bölüğüne, oradan da Sirkeci sevkiyatına getirildik.” (shf. 60-62)

Mustafa Turan ve arkadaşları zahmetli bir tren yolculuğundan sonra Selanik'e gelirler. Birkaç gün konuldıkları hangarda kaldıktan sonra, bir mızıka yüzbaşısı gelerek mızıkacıları toplayıp Kırmızı Kışla'ya götürür. Burada bir süre mesleklerini icra ettikten sonra, Yunan hududundaki Kayalar kazası ile Kozina Dağları arasında taş kırma ve yol yapma işine götürülürler. Burada çok zor şartlar altında çalışırlar.

1325 senesinin Birinci Teşrin ayının yedinci günü cezaların bittiği, harekete hazır olmaları tebliğ edilir. Kafilenin yarısı sefaletten ve açlıktan ölmüştür. Mustafa Turan ve arkadaşları Soroviç istasyonundan trene binerler. Selanik'e vardıklarında sürprizle karşılaşılırlar. Burada, verilen cezanın kâfi görülmediği, altı ay daha Karaburun istihkâmlarında siper kazma cezası verildiği kendilerine tebliğ olunur. Götürülürken, Alatini Köşkü önünde “Padişahım Çok Yaşa” diye bağırılırlar.

Bu ceza süresinde, katile arkadaşları Yüzbaşı Hikmet'le Mülazım Arif'i Karaburun istihkâmlarında karlar altında toprağa verirler. Yüzbaşı Hik-

met “ Sebep olan, sebepsiz kalsın, Allah'ın lanetine uğrasın” bedduası ile son nefesini verir.

Mustafa Turan'ın askerliği Birinci Dünya Harbi'nde devam eder, 1330 senesinin aralık ayının son günlerinde, Kafkas cephesinde, Allah-ü Ekber Dağlarında kolordu kumandanı ve maiyeti ile birlikte Ruslara esir düşerler.

Yazarın 31 Mart Hadisesi ile ilgili son sözleri şöyledir. “ Bizler Sibirya'nın müntehasında Sayan Dağları eteğinde Yenisey kenarında (Kıras Noyarsk-Kızıl Yar) şehrinde esir kampında 31 Mart faciasının dramı ve son perdesinin kapandığını orada duyduk. O günün biz gençleri temiz ve halis bir imanla bağlandığımız İttihat ve Terakki Cemiyeti bizleri bir deri gibi yerden yere vurduğu halde vatan aşkıyla her felaket ve ıstıraba katlandık. Ne yazık ki onların iç yüzünü bilemedik, canla başla çalıştık. Tek tesellim (İstiklal Savaşları) nda günahlarımızın kefareti fazlasıyla ödemekliğimizdir.” (shf.71)

Seyahat

endülüs'e yolculuk

MEHMET YAŞAR SOYALAN

*Son düşen mahalle de, Elbeyzin.
Elbeyzin, Elhamra sarayının
üzerinde bulunduğu tepenin
tam karşısında yer alıyor.
İspanyol kökenli Müslümanlar
da yoğun olarak bu mahallede
yaşıyorlar. Yiğit düştüğü
yerden kalkar anlayışıyla tüm
İspanya'ya hatta Avrupa'ya
buradan yayılacaklarını
düşlüyorlar. İspanyol kökenli
Müslümanlar dediysek,
Endülüs'ün çöküşünden bugüne
değin burada yaşamaya çalışan
bir Müslüman azınlıktan söz
etmiyorum. Böyle bir şey yok.
Buradaki Müslüman nüfusun
varlığı çok yeni.*

İnsan talebinde ısrarcıysa, sabredip beklemesini de biliyorsa, istekleri er veya geç gerçekleşiyor. Herkes kendi hayatında bir şekilde yaşamıştır bunu. Ben, kendi hayatımda bunu birçok kez yaşadım. Rabbime haddolsun çok yakın bir zamanda da, Endülüs'ü görme hayalimi gerçekleştirdim. Böyle bir arzu bende ilk ne zaman oluştu tam olarak bilmiyorum. Ancak, yıllar önce Ebu'l Beka Salih b. Şerif'in Endülüs'e Ağıt isimli şiirini, Sezai Karakoç'un dizelerinden okuduğumda, bu isteğimin ilk defa o zaman beynimde belirgin bir şekilde yer ettiğini ve bir daha silinmediğini biliyorum Ebul Beka şiirin bir yerinde şöyle diyordu.

"Endülüs'e öyle bir felâket çöktü ki, yok bir eşi

*Dehşetinden Medine'de Uhud, Necid'deki
Şehlan dağları yerinden oynadı,*

Bir deprem ki, yer yarıldı arz boyu.

*Ah! Yarımada'da İslâm'a göz değdi,
yağdı belâ yağmur gibi.*

*Şimdi o canım Endülüs şehirlerinde,
İslâm'ın ne namı var ne nişanı;*

*Sanki hiç olmamıştı, sanki baştanberi
yoktu.*

*Belensiye'ye bir sor, Mürsiye'nin hali
nicedir?*

*Şâtibe'nin başına gelenler? Ceyyan ne
oldu?*

Toprağı buram buram bilgi tüten Kurtuba.

*Bilginlerinin adı ta uzaklarda çınlayan
Kurtuba'ya ne oldu?*

*Nerede Hıms'ın o ışıktı, o aydınlık
bahçeleri, güneşi tazeleyen bahçeleri.*

*Tükendi mi çılgın çılgın akan şeker
gibi tatlı nehirlerinin suyu? ¹*

Bu dizeleri okuyup da hüznün meraka dönüşmemesi mümkün mü? Bende da öyle oldu. Ne olmuştu Endülü's'e, en önemlisi de Endülü'stekiler kimlerdi? Nasıl bir medeniyet kurmuşlardı ve başlarına bunlar niye gelmişti. İrem bahçelerinden daha güzel, her yanı baştanbaşa bir cennet parçası olarak tasvir edilen Endülü's gerçekten nasıl bir yerdi? Sonra Endülü's ile ilgili okuduğum her makale ve haber bu merakımı derinleştirdi. O bölgeden dönen her bir arkadaşın anısını dinlediğimde bu derinleşen merakım vazgeçilmez bir tutkuya dönüştü. Bazı arkadaşların "gidip de ne yapacaksınız? Koskoca ülkede, yedi yüz yıllık tarihten sadece iki tane eser kalmış. Gittiğine değmez" demeleri bile azmimi kırmadı. İbni Rüşterin, Şatibilerin, İbni Haldunların, İbni Arabilerin çıktığı bu bereketli toprakları görmem gerekiyordu. Kendimi işte böylesine şartlandırmıştım. Ama zaman geldi, devran döndü, Hamdolsun Rabbim gidip görmeyi bana da nasip etti. İyi ki gitmişim diyorum. Şimdi bir daha gitmenin hesabını yapıyorum. Kim bilir belki Rabbim yine kısmet eder de bakıp da göremediklerimi görme imkânına kavuşurum.

İlk İntiba: Hayal Kırıklığı

Sıcak bir temmuz gününde, ilk olarak

Barselona'ya ayak bastım ve ilk hayal kırıklığımı da burada yaşamış oldum. İstanbul Atatürk havaalanından sonra Barselona havaalanı bana çok kirli ve düzensiz geldi. Avrupa birliği üyesi bir ülkenin önemli bir şehrine geldiğimi gösterecek bence hiçbir emare yoktu. Şehir de fazla ilgimi çekmedi. Burada atalarımın izini göremedim. Hep birbirine benzer kaba binalar her yanı doldurmuştu. Caddeler geniş ve düzenliydi. İstanbul'un kalabalığı ile kıyasladığımda bu insanlar nerede diyordum. Bana bu şehirde buranın yerli halkı yaşamıyor gibi geldi. Caddeler ve sokaklar, lokanta ve kafeler boştu. Sokaklarda var olanların da bizim gibi turist oldukları her hallerinden belliydi. Anlaşılan, günün yirmi dört saati, bu şehir sakinleri sürekli evlerinde oturuyorlardı. Bu iki milyon insan neredeydi? Dikkatimi çeken bir farkı atlamamalıyım; taksi ve otobüslerin şoförleri neredeyse yarıya yarıya kadındı. Hatta körüklü belediye otobüs şoförlerinin de birçoğu kadındı. Üstelik İstanbul'da özel araçlarıyla trafiği tıkayan kadın şoförleri görmüş birisi olarak buradakilerin erkeklerden çok daha rahat olduklarını söyleyebilirim.

Barselona'da Türkiye ve diğer halkı Müslüman olan ülkelere gelmiş birçok kişi ile tanıştık. Hindistan,

Pakistan, Afganistan ve Kuzey Afrika uyruklu Müslümanların gittiği bir mescitte (Adı; Tarık bin Ziyad) ikinci namazı kıldık. Mescit çok bakımsız ve kirliydi. Dışarıdan bakıldığında buranın mescit olduğunu gösterir hiçbir işaret yoktu. Müslümanlar yoğun olarak bu mahallede yaşıyorlarmış, bunu çevredeki iş yerlerine bakarak da anlamak mümkün. En çok dikkatimi çeken şey, döner kebab yapan lokantaların çokluğu oldu. Türkler her tarafı sarmış dedim içimden, ama çok geçmeden yanıldığımı anladım. Çünkü bu lokantaları işletenlerin sadece bir iki tanesi Türk'tü diğerleri farklı ülkelere gelmiş Müslümanlardı. Söylemeye gerek yok, sadece adları Müslüman, bütün lokantalarda istisnasız içki içilen bir bar bulunuyordu "Döner" bir marka olmuştu, bunun üretim ve pazarlaması da Türklerin tekelindeydi. Almanya'da üretilip, tüm Avrupa Birliği ülkelerine pazarlanıyor.

Lokanta ve dükkânların üzerindeki yazı ve tabelalardan buranın bir Müslüman mahallesi olduğu belli oluyordu. Öne çıkan en önemli ibare "halal" kelimesiydi. İspanya, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bir ülkediydi. Çoğu Fas ve Cezayir kökenli yaklaşık on milyon (Bunların çoğu İspanya vatandaşı değil) Müslüman yaşıyor-muş burada. İspanya nüfusunun kırk beş milyon olduğu düşünülürse bunun önemli bir rakam olduğu ortada. Bütün İspanya seyahatim boyunca, sahibi Müslüman olsun olmasın birçok işyerinin camında bu "halal" kelimesini görecektim. Bu kelimenin buradaki anlamı, "bu iş yerinde, içinde domuz eti bulunmayan (et ve süt ürünleri) yiyecekler (de) bulunur" demekti.

Barselona'yı bir taksi kiralayarak doluştuk. Fazla ilgimizi çekmedi, soğuk ve sıkıcı geldi, hemen ayrılmak istedik. Hedefimiz Granada'ya gitmekti. Otomobil kiralayamadık, uçak biletleri pahalı geldi, trende yer yok-

tu, ancak otobüste yer bulabildik. On iki saatlik, yaklaşık 1100 kmlik bir otobüs yolculuğu bizi bekliyordu. Kara yolu insan taşımacılığında, Türk firmalarının dünyanın en iyisi olduğunu burada bir kez daha gördüm. Demiryolu ulaşımı yaygın ve çok gelişmiş olmasına rağmen otobüs ile ulaşım çok sınırlı. Bunu otobüs terminallerinden de anlıyorsunuz. En büyük illerinin otobüs terminaleri bizim sıradan bir ilimizdekinden daha küçük ve bakımsız. Üstelik otobüste ikram ve servis diye bir şey yok. Su bile bulunmuyor. Servis yapacak, muavin veya hostesler de yok, tek başına bir şoför. Yani tam bir self servis yolculuk...

Endülüse Doğru

Sabah gözümü açtığımda (bir gece önce de uykusuz olduğum için otobüste sızıp kalmıştım) farklı bir coğrafyada olduğumu fark ettim. Genel görünüş ve bitki örtüsü tamamen değişmişti. Km levhaları Granada'ya yaklaştığımızı gösteriyordu. Akdeniz iklimi ve bitki örtüsü ile karşı karşıyaydık. Gökyüzü daha bir berraklaşmıştı. Yol boyu zeytin bahçeleri uzanıyordu. Oldukça da bakımlıydı. Buranın zeytin zengini bir ülke olduğunu ve dünyanın zeytinyağı ihtiyacının büyük bölümünü karşıladığını daha sonra öğrenecektim.

İslami dönemde Müslümanlar buraya Gırnata derlermiş. Değişe değişe Granada olmuş. İspanyollar, ne eski dönemde ne de yeni dönemde hiçbir şehrin, kasabanın hatta köyün bile ismini değiştirmemişler. Sadece alfabenin değişmiş olması küçük bir yazılış ve telaffuz farkını ortaya çıkarmış. Bunun dışında her şey eskisi gibi duruyor. Kurtuba- Cordoba, Elcezire, Elgeciras, Mürsiye-Mürchie, Tuleyto-Toledo olmuş. Toprakları işgal edilmemiş, din ve kimlik değiştirmemiş olmakla birlikte, sakinlerinin itirazına rağmen köyünün, kasabasının,

şehrinin ismi değiştirilmiş bir coğrafyanın çocuğu olarak, en az bin yıldır aynı isimlerin kullanılıyor olması beni çok etkiledi. Üstelik burada eski sakinlerinin, yani o köye, o kasabaya, o şehre, o ismi veren kimselerin en az beş yüz yıldır bu topraklarda yaşamıyor olmalarına rağmen isimlerinin hala yaşıyor olması beni oldukça duygulandırdı ve kendi ülkem adına da oldukça üzüldüm.

İhtişam ve Hüzün

Granada, bu yarım adada Müslümanların en son terk ettiği bölge. Bu şehir içerisinde en son düşen mahalle de, Elbeyzin. Elbeyzin, Elhamra Sarayının üzerinde bulunduğu tepenin tam karşısında yer alıyor. İspanyol kökenli Müslümanlar da yoğun olarak bu mahallede yaşıyorlar. Yiğit düştüğü yerden kalkar anlayışıyla tüm İspanya'ya hatta Avrupa'ya buradan yayılacaklarını düşünüyorlar. İspanyol kökenli Müslümanlar dediysek, Endülüs'ün çöküşünden bugüne değin burada yaşamaya çalışan bir Müslüman azınlıktan söz etmiyorum. Böyle bir şey yok. Buradaki Müslüman nüfusun varlığı çok yeni. Endülüs'ün son kalesi Elbeyzin'in düşmesi ile birlikte buradaki Müslüman nüfus ve kültür de yok olmuş, yani Katolik Hristiyanlar tarafından yok edilmişler. Ebul Beka şiirinde bu

Bu şehirlerdeki genel görüntü diğer şehirlerden çok farklı. Buralarda derin bir İslami dokunun bulunduğunu baktığınız her karede hissediyorsunuz. Öyle ki, şu köşede, şu tepede, şu yamaçta bir cami bir mescit vardı diyorsunuz. Maurice Lombard'a göre İslam dünyasında cami sayısının en fazla olduğu şehir Kurtuba idi. Onu Sicilya adasındaki Palermo şehri takip ediyordu.

durumu şöyle dile getiriyor.

İslâm'dan boşalıp inkâr karanlığıyla dolan

Endülüs için, ulu İslam, karalar bağladı, gece gündüz yas tuttu

....

Cami kilisedir artık, hilâl yerine haç asılı

Nur yüzlü ezan yerine, bitmeyen bir çan sesi, bir baykuş uğultusu...

Mihraplar ki taşandır, minberler ki ağaçtan,

Canlı cansız ne varsa bu hâle inledi durdu.

....

Ölen asker, esir kadın, ufuklara bakıp bizden

*İmdat ummuş beklemişti, son ana dek.
Hiç düşündünüz mü bunu?*

.....

*Alçalışın örtüsü kalın bir gece gibi sarı-
mış dört yanlarını.*

*Başsız, şaşkın, olup bitene hayrette,
gözleri büyümüş, bakışları korkulu.*

*Sen de şahit olsaydın benim gibi on-
ların*

*Yurtlarından koparılıp satılışlarını
pazarda, ey Tanrı kulu*

*O hıçkırıklar senin de aklını komazdı
yerinde benim gibi*

*Canı vücuttan çeker gibi ayırdılar
anadan yavrusunu.*

*Ya o kızlar ki, yakuttan ve mercandan
dökülmüşlerdi sanki.*

*Ve sabah bir dağ ucundan yeni çıkan
bir güneşin masumluğu*

*İçindeki o Meryem yüzlü kızları da
saçlarından sürükleyip götürdüler. Kir-
li yataklarına. Haykırışları yırttı gök-
leri. Yüreklere parça parça, babalarsa
kan kustu.*

Bu anlatım ve tasvirler şiirin yazıldığı

yılların dramını gözler önüne seriyordu. O günlerde Elbeyzin tam olarak düşmemişti. Bu bölgede asıl acılar ve büyük kıyımlar daha sonraki günlerde yaşandı. Takvimlerin 1500'li yılları gösterdiğinde dünyanın gelmiş geçmiş en seçkin medeniyetinin inşa edildiği bu yarım adada neredeyse bir tane bile Müslüman kalmamıştı. Daha önce kaçabilenler, Cebelitarık boğazını aşacak imkânı elde edenler kaçmıştı. Bir kısmı ise bir süreliğine Portekiz'e sığınmışlardı. Ancak Portekiz kapısı da yüzlerine kapanmıştı. Bu arada, İspanya Prensesi ile evlenen Portekiz Kralı Manuel 5 Aralık 1496'da imzaladığı fermanla "... Yahudilerin ve Müslümanların ülkeyi on ay içinde terk etmelerini..." ilan ettiğinde Müslümanlar için Endülüs hayali tümüyle sona ermişti. Ta ki 1970 yıllara kadar.

Bugün İspanyol kökenli Müslümanlar, nostaljik bir duygu ile tarihi kökenlerini arıyorlar. Acaba en azından, "anne tarafından Müslüman atalarımız var mıdır?" onların izlerini bulabilir miyiz diyerek...

Ataları imparatorluklar kurmuş ve İmparatorluk bakiyesi bir ülkede yaşayan bir insan olarak, nasıl olur da bir topluluk bir yerde yedi yüz yıl ya-

şar, dünyanın en seçkin medeniyetini kurar, Yarım adaya hayat verir, ancak, bugün bu bölgede, onları hatırlatacak tek bir eser, tek bir insan kalmaz, insanın aklı almıyor. Bir yumruk boğazıma düğümleniyor, boğulmak üzereyim. Oysa bizim geleneğimizdeki imparatorluklar, dünyanın dört bir yanına gitmişler, o bölgedeki insanlarla iç içe, onların kültür ve inançlarına saygılı olarak yaşamışlardı. Çok zaman bu hoşgörülerini onların başlarını ağrıtsa, hatta o bölgedeki varlıklarının ortadan kalkmasına neden olsa da (burada olduğu gibi) bu ilkelerinden vazgeçmemişlerdi. Bu nedenle bugün İslam dünyası ve Müslümanların bir zamanlar egemen olduğu topraklar, eski sakinlerinin mabetleri ile doludur. Bugün hala o topraklarda da o eski sakinlerin torunları yaşamaya devam ediyorlar. Ancak bugünkü İspanya'da, Endülüs'ü hatırlatacak tek bir işaret bırakılmamış. Ne bir köy, ne de herhangi bir yerde bir bina ve içinde yaşayan bir Müslüman, canlı cansız her şey silinmiş. Yedi yüzyıllık tarih yok.

"Endülüs; Yeniden İslam'a Yürüyor" Ya Biz?

Buradaki yerli Müslüman nüfusun tarihi sadece otuz yıl geriye gidebiliyor. İspanya'da otuz yıl öncesinde de elbette farklı uyruklu, özellikle Fas kökenli birçok Müslüman yaşıyordu, ancak başta dil sorunu olmak üzere birçok sebepten dolayı İspanyollar üzerinde herhangi bir etkileri olmamış, tersine kendileri asimile olmuşlardı. Hatta onların varlığı İspanyolların İslam'a uzak durmaları açısından çok önemliydi. Çünkü genelde buradaki kuzey Afrikalılar toplumun en alt tabakasını oluşturuyorlar ve her türlü kirli işlerde onlar kullanılıyor. Yerli Müslümanların İslamla tanışması da Avrupa orijinli. Aslen İrlanda kökenli bir Müslüman olan Abdülkadir es Sufi'nin irşatlarıyla birçok İspanyol İslam'la

tanışmış, onlara göre “bu sayede özlerine dönmüşler”di. “Murabitunlar” olarak da bilinen bir cemaat oluşturmuşlardı. Merkezlerini, Elhamra’nın tam karşısına, Granada’nın en büyük kiliselerinden birinin yanına bir camiyi de içine alan bir merkez inşa etmişlerdi. Bu merkez, Kilisenin bütün itirazlarına ve yönetimin karşı çıkmasına rağmen yasal imkânlar kullanılarak mahkeme kararıyla yapılmış. En önemli özelliği de, Avrupa’nın, minaresinden ezan sesi yükselen tek camisinin olmasıdır.

Biz de şehre iner inmez doğruca bu mahalleye gittik ve İslam Merkezinin bahçesinden Elhamra Sarayını seyre koyulduk. Rengârenk açmış güller arasında Elhamra Sarayını seyrederken insan karışık duygular içerisine giriyor. Bir yanda, beş yüz, altı yüz yıl önce, belki tarihte eşi hiç yaşanmamış bir katliamın şahitliğini yapan coğrafya, meydanlar, cadde-ler, dar sokaklar, tarihi binalar, taş, toprak ve hava... Başları kesilen erkeklerin haykırıışları, iffetleri kirletilen kadın ve kızların çığlıkları, anne babalarından koparılan çocukların feryatları... Milyonlarca kitabın, kitap dağlarının yakılmasıyla yıldızlara ulaşan cehennemdekilerin yanında sönük kalacağı alevler ve zifiri simsiyah dumanlar... Bu alevlerin etrafında neyi yok ettiklerinden habersiz, kendinden geçmiş bir halde naralar atıp dört dönen sarhoş barbarların azgınlıkları... Yıkılan mabetler, talan edilen çarşılar, işyerleri, el emeği göz nuru eşi ve benzeri bulunmayan sanat eserleri, ipek halılar, tablolar... Tüm bu çığlıklar bir bir kulaklarında çınlayıp, beyinde canlanırken öfken gökleri aşıyor. Göklere sığmayan bu öfkeyi yüreğine hapsediyorsun. O da seni yorgun ve bitkin düşürüyor, sonra yorulup ağlıyorsun.

Bir yandan da, doğduğun topraklarda görmek istediğin şeylerin burada somut karşılıklarının hala yaşanıyor olduğunu görmek öfkeni garip bir

burukluğa dönüştürüyor. Bir hınç bir kinle bu katliamlar yaşanmış ama öfke geçip sarhoşluk bittikten sonra, adeta “biz ne yaptık” dercesine geriye kalan miras, açık İslami işaretler, semboller temizlenerek olduğu gibi korunmuş.” Özellikle şehirleşme ve mimari alandaki Müslümanların uygulamaları sadece korunmakla kalmamış aynı gelenek devam ettirilmiş. “Bu ülke benimdir” demek için o kadar çok malzeme var ki. Granada’da, Cordoba’da Teledo’da, Sevilla’da gezerken her şey size kendi ülkenizi hatırlatıyor. Bazen de derin ahlar çektiriyor tabi... İster istemez görüp yaşadıklarınızla ilgili karşılaştırmalar yapıyorsunuz. O zaman acı gerçekler tokat gibi yüzünüzde patlıyor.

Çevreme bakarak ülkemde en kötü korunan mirasın, Müslüman atalarımıza ait miras olduğunu, çok açık bir şekilde bir kez daha kavradım. Bu ne korkunç ihanettir diye hayıflanıp durdum. Tüm ülkede (belki de tüm İslam dünyasında) özellikle de eski İstanbul’da Elli altmış yıllık bir süreç içerisinde bu tarih adına hiçbir şey bırakılmadığı buradan çok daha net görülüyor. Eminönü, Fatih, Beyoğlu,

Kurtuba- Cordoba, Elcezure, Elgeciras, Mürsiye-Mürchie, Tuleyto-Toledo olmuş.

Toprakları işgal edilmemiş, din ve kimlik değiştirmemiş olmakla birlikte, sakinlerinin itirazına rağmen köyünün, kasabasının, şehrinin ismi değiştirilmiş bir coğrafyanın çocuğu olarak, en az bin yıldır aynı isimlerin kullanılıyor olması beni çok etkiledi. Üstelik burada eski sakinlerinin, yani o köye, o kasabaya, o şehre, o ismi veren kimselerin en az beş yüz yıldır bu topraklarda yaşamıyor olmalarına rağmen isimlerinin hala yaşıyor olması beni oldukça duygulandırdı ve kendi ülkem adına da oldukça üzüldüm.

Eyüp, Üsküdar gibi tarihin merkezi olan bölgelere tek bir çivi çakmak bile imkânsız olması gerekirken, buraların ne hale geldiğini düşünüyorum. Bu ve benzeri yerlerdeki tarih

ve coğrafya, hem halkımızın yağmacı göçebe kültürü ve açgözlülüğü hem de yöneticilerin, dar görüşlülüğü, duyarsızlığı, vurdumduymazlığı, belki de özel bir düşmanlığı ve kendi çevrelerine peşkeş çekmelerinin bir sonucu olarak yok edilmiş. Tarihi yok etme anlamında aslında en büyük katliamı ve mimari doku soykırımını biz yapmışız. Bu güzelim tarihi doku yerini en çirkin, en itici, insan doğasına en ters, yaşamanın ve nefes almanın mümkün olmadığı, beton yığını ucube yapılar yapmışız.

Tarih, Tarih Olarak Yerinde Duruyor

Oysa İspanya'da yüzyıllardır eski şehre bir tek çivi bile çakmamışlar, doğal dokusunu ilk haliyle muhafaza etmişler, yeni şehirleri de, eski şehrin dışında yeniden kurmuşlar. Müzeye dönüştürülen çok özel birkaç yapı hariç, eski şehirde hayat yüzyıllar öncesi gibi canlı olarak devam ediyor. Ondan fazla şehri gezdiğim halde, harabeye dönmüş, çatıları sarkmış, içinde oturulması imkânsız bir tane binaya bile rastlamadım. Her yer dipdiri ve tertemiz olarak ayakta duruyordu. Bunları yazarken, Ziya Paşa'nın 1870'te yani tam yüz otuz yedi yıl önce yazdığı bir beyit aklıma geldi, Şöyle diyordu Paşa şairimiz;

"Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm"

Dolaştım mülk-i İslamı bütün viraneler gördüm"

Maalesef bugün de durum yüz otuz yedi yıl öncesinden pek farklı değil. Demek ki bakış açısı pek değişmemiş. Ziya Paşa'nın döneminde İmparatorluğun içinde, İstanbul ve Bursa gibi doğa ve tarihiyle birlikte iç içe yaşanabilecek birçok şehir vardı. Belki bu şehirlerin bazı mahalleleri biraz bakımsız ve çamurluydu ama tarih ve tabiatla iç içeydi. Ya şimdi? Şimdi onlar da kalmadı. Buna rağmen Batı kendini özeleştiriyor tutarak şehirlerini daha bir güzelleştiriyor. Bunu İspanya'da da görmek mümkün... Turizm ülkenin en önemli gelir kaynağını oluşturduğu için olsa gerek, tüm sahil boyunca ve tarihi özelliği bulunan bütün yerleşim merkezlerinde bacası olan ve tüten bir tane bile fabrikaya rastlamadım. Daha önce kurduklarını da kapatmışlar. Bir kısmının iskeleti hala duruyor. Turisti rahatsız edecek bir manzara yok. Verimli ovalarda da bu tür fabrikaları göremedim.

Daha önce de ifade ettiğim gibi köylere kadar bütün eski yerleşim merkezlerinin isimleri hala bin yıl önceki isimler olarak duruyor. Yani hala hemen hemen eski bütün yerleşim merkezleri Müslümanların koydukları isimlerle anılıyor. Müslümanlar da kendilerinden önceki yerleşim yerlerinin isimlerine dokunmamışlar.

Sadece kendi kurdukları yeni yerleşim yerlerine yeni isimler koymuşlar. Ya ülkemizde; "Türkçe değildir" diye bütün yerleşim yerlerinin isimleri sakinlerinin karşı çıkmalarına rağmen, onlara sorulmadan değiştirilmiş. Bugün birçok kişi doğduğu köyün ismini bile bilmiyor. Endülüs'te dolaşırken hiç yabancılık çekmeyişiimizin ve kendimizi "diyar-ı küfr" de değil de evimizdeymişiz/bir İslam ülkesindeymişiz gibi rahat hissetmemizin nedenlerinden birisi köy, kasaba, şehir, coğrafya ve bölge isimlerinin tanıdık bildik, bizden isimler olmasıdır.

Bir başka nedense; İslami dönemden toplam birkaç dini özellikli eser kalsa da, şehirler, yerleşim planları ve genel görüntüleriyle kendi şehirlerinizden birindeymişsiniz havasını veriyor. Hristiyanlar cami, mescit, medrese gibi dini yapıları ve sultanlara ait sarayları yıktıktan sonra diğer binaları olduğu gibi korumuşlar. Cami ve mescitlerin yerine de aynı taşlarla katedral ve kilise yapmışlar. Şehrin genel dokusunu olduğu gibi muhafaza etmişler. Hatta daha sonra kendileri de aynı mimariye uygun binalar yapmışlar. Fiskiyeler, su kanalları sanırım hiçbir yerde bu kadar güzel durmuyordur. Endülüs'ün bir su medeniyeti olduğunu söylemek abartı olmaz.

İspanyada belki dünyanın en güzel yapılarından ikisi bugün hala ayakta... Bunlardan birisi Granada (Gırnata)'daki Elhamra Sarayı diğeri de Cordoba (Kurtuba)'daki Kurtuba camisi, yani Cami-i Kebir. Bu iki yapı da, her yönüyle muhteşem yapılar. O dönemin sanatının boyutlarını gösteriyorlar. Özellikle Elhamra Sarayı bahçeleriyle, havuzlarıyla, fiskiyeleyle, çiçekleriyle bile başka bir muhteşem. Bu sarayın başka bir örneğinin olduğunu sanmıyorum. Hele mimari güzelliklerini, her biri başlı başına bir şaheser olan ve sayıları binleri bulan sütunlarının güzelliğini anlatabilmek mümkün değil. Gördüğünüz her santimetrekare bir sanat harikası. Ağaç

ve mermer işçiliğinin ulaştığı boyut ve her bir malzemenin diğeriyle uyumu tek kelimeyle sizi büyülüyor. O ortamı yaşamak lazım.

Elhamra Sarayı aslında yazlık ve kışlık olarak iki bölümden oluşuyormuş. Bütün camileri yıktırıp, kitapları yakıtıran, erkekleri öldürüp, kızları kirlüten zalimlerin hıncı ancak sarayın kışlık bölümünü de yıktırınca teskin olabilmiş. Anlatıldığına göre yıkılan bölüm daha muhteşem imiş.

Camiler Şehri Kurtubada Şimdi Öksüz Bir Cami-i Kebir

Kurtuba Camisi de çok güzel, Şam'daki Emevi camisinden izler taşımakla birlikte çok daha zarif ve usta işi bir eser. Özellikle sütunlarının ve tavanlarının güzelliğini anlatmakta zorlanıyorum. Endülüs sanatı ve medeniyeti, Sezai Karakoç'un deyimiyle:

"Eşya ve ruhun birbirine en yakın olduğu, birinin öbürünün diline en çok çevrilebildiği bir nüanslar, incelikler, zariflikler medeniyeti" dir.² Ancak bu medeniyet, düşmanın saldırılarından çok saray entrikalarının bir sonucu olarak önce içten çökmüş, sonra parçalanmış. Büyük Endülüs İslâm Devleti yirmi kadar sultanlığa ayrıldıktan sonra, bu beylikler, kendilerini bekleyen korkunç sonu hiç düşünmezsiniz, küçük hesaplar, kıskançlıklar içinde, birbirlerini yiyip bitirmişler. Bundan faydalanan Hristiyan krallıklar da, her birini teker teker avlamış, eşsiz medeniyeti imha etmiş, sarayları, medreseleri, kütüphaneleri, evleri, yuvaları yıkmış, kitapları ve insanları ateşe vermişti." En son olarak da Gırnata düşmüştü...

"İslâm, Endülüste, kendi üstüne katlana katlana, kendi içine sığışa sığışa, kendi içine çekile çekile, kendine doğru çekile çekile, Gırnata'dan ibaret kalmıştır. İşte, onun da kapıları, Korkunç Ferdinand'ın omuzlarıyla, ordusuyla zorlanmaktadır. Artık, sağ, sol, ön, arka, dört yön düşman-

dır. Avrupa'da merhamet. Afrika'dan ümit yoktur. (Asya ise çok uzaktır, çığlıkları duysa da ateşin yakıcılığı onlara ulaşmamaktadır.) Koca Endülüs'ten geriye, bir toz toprak bulutu içinde çığlık atan kadınlar ve çocuklar, kaçışan hayaletler ve çağın kulağında çınlayan, asırlarca çınlayan feryatlar uğultusu kalmıştı. Ve daha insanı acıdan boğan nice gerçekler, nice facialar..."³

Şimdi Elbeyzin Mahallesi yeniden o eski günlerine, İslami kimlikli günlerine dönüyor. İspanyol kökenli Müslümanlar, çoğu turizm amaçlı birçok iş yeri açmışlar. Nargile kafeleri, çay ocakları, sanat evleri, küçük lokantalar, turistik eşya satan iş yerleri vs... Bu mahallede bir oda veya başlı ba-

şına bir ev kiralarak konaklamak da mümkün. Fiyatlar da otellere göre çok hesaplı. Yemeğinizi kendiniz yaparak aç kalma riskini de azaltmış olursunuz. Büyük marketlerde aradığınız her şeyi, (sebze meyve dâhil) ucuza alabilirsiniz.

İspanya'da en büyük sorun yemek yiyecek uygun bir yer ve yiyecek yemek bulmak. Şehirlerde çok ararsanız birkaç tane döner yapan lokanta bulabilirsiniz, Elmeria'daki Samsun'lu bir Türk'e ait lokanta hariç hepsi içkili. Üstelik döner Türkiye'dekinden çok farklı bir şekilde hazırlanıp servis ediliyor. Avrupa ağız tadına uyarlanarak yenilebilecek bir yemek olmaktan çıkmış. Düşünebiliyor musunuz; dönere bol miktarda mayonez koyarak

Ataları imparatorluklar kurmuş ve İmparatorluk bakiyesi bir ülkede yaşayan bir insan olarak, nasıl olur da bir topluluk bir yerde yedi yüz yıl yaşar, dünyanın en seçkin medeniyetini kurar, Yarım adaya hayat verir, ancak, bugün bu bölgede, onları hatırlatacak tek bir eser, tek bir insan kalmaz, insanın aklı almıyor. Bir yumruk boğazıma düğümleniyor, boğulmak üzereyim. Oysa bizim geleneğimizdeki imparatorluklar, dünyanın dört bir yanına gitmişler, o bölgedeki insanlarla iç içe, onların kültür ve inançlarına saygılı olarak yaşamışlardı.

servis yapıyorlar. Farkına varıp mayoneze engel olsanız da etin tadı çok farklı, üstelik güya kırmızı et yiyorsunuz ama etin kendisi bembeyaz. Bu bembeyaz olan döner, tavuk döneri değil, sığır eti döneri. Fas'lılara ait lokantalar var, onlar da bizim damak tadımıza hitap etmiyor. Yemeğin yarısı yağ... Mc Donald türü fast foodlar çok yaygın, ama yediğiniz etin ne eti olduğunu anlamak çok zor. Üstelik çok pahalı... Sebze yemekleri yapan lokantalar bulmanın, hele bir çorba içmenin imkânı yok.

Granada'da yeteri kadar kaldıktan sonra Malaga'ya geçiyoruz. Amacımız orada bir otomobil kiralayıp tüm İspanya'yı gezmek. Malaga'da bu düşüncemizi gerçekleştiriyoruz. Malaga'dan başlayarak, Almeria/Elmeriye, Murcia/Mürsiye, Alicante, Valencia, Madrid, Toledo/Tuleyto, Cordoba/Kurtuba, Sevilla/İşbiyle, Cadiz, Tarifa, Algeciras/Elcezeire şehirlerini gezerek tekrar Malaga'ya geldik. Malaga'dan otobüsle Tarifa'ya

gelerek buradan feribotla Cebelitarık boğazını aşarak Fas'ın tarihi Tanca/Tanger liman kentine geçtik.

İspanya'da mutlaka görülmesi gereken şehirler, Toledo/Tuleyto, Cordoba/Kurtuba, Sevilla/İşbiyle, Almeria/Elmeriye,dir. Burada Endülüs medeniyetinin görkemini çok açık ve net bir şekilde görüyorsunuz. Cordoba'daki kiliseye çevrilen Kurtuba Camisi hariç, İslami kimlik taşıyan bütün yapılar yıkılmış olmasına rağmen şehirlerin genel havası sizi ister istemez Endülüs kültürü ile yüzleştiriyor. Bu şehirlerdeki genel görüntü diğer şehirlerden çok farklı. Buralarda derin bir İslami dokunun bulunduğunu baktığınız her karede hissediyorsunuz. Öyle ki, şu köşede, şu tepede, şu yamaçta bir cami bir mescit vardı diyorsunuz. Maurice Lombard'a göre İslam dünyasında cami sayısının en fazla olduğu şehir Kurtuba idi. Onu Sicilya adasındaki Palermo şehri takip ediyordu.⁴ Müslümanların yaklaşık üç yüz yıl hüküm sürdükleri Sicilya'da bu döneme ait Favvere (su fıskiyesi) Sarayı kalıntılarında başka hiçbir iz bırakılmadığı gibi Kurtuba'da da ancak kiliseye çevrildiği için bugüne sadece Kurtuba Camisi (Cami-i kebir) ulaşabilmiş. Yüzlerce camiden eser yok. Ancak eski şehir çok güzel korunmuş. Özellikle müzelerinde İslami döneme ait çok sayıda eser var. Yeni kazı çalışmaları da devam ediyor. Fransız Müslüman düşünür Garudi Kurtuba'da bir ev satın almış. Evin içinde yaptığı kazılarda İslami döneme ait çok sayıda kalıntıya rastlanmış. Şimdi Garudi'nin eşi Selma hanım burayı özel müze olarak işletiyor.

Camiler Yıkılsa, Kütüphaneler Yakılsa da Endülüs Yaşıyor

Sevilla'da da gezecek çok yer var, özellikle İslami dönemdeki mimarisine uygun olarak yeniden yapılan Alcazar Sarayı görülmeye değer. Toledo

da tarih çok iyi korunmuş. Özellikle sur içi muhteşem... Sur içinde hayat, aslına uygun olarak bütün canlılığıyla devam ediyor. Almarie'deki Alcazaba denilen sur içi şehir bir müze olarak işletiliyor, içerisinde kazı çalışmaları devam ediyor. Buradaki yapının neredeyse tamamı İslami dönemden kalma. Orta çağda Hristiyanlar, yaptıkları her yapıya hatta surlara bile, İslami dönemden ayırtırmak için kendi sembollerini kazımışlar. Bunlar surlar da bile çok bariz bir şekilde belli oluyor. Surlardaki pencere ve delikler haç şeklinde tasarlanmış. Bunu bütün İspanyada görmek mümkün... Bu sembollerden kalkarak bile hangi yapının İslami döneme ait olduğunu çıkarmak mümkün. İslami dönemden kalma bazı alışkanlıklar hala devam ediyor. Örneğin. Arapların kaylule, İspanyolların fiesta dedikleri, öğle uykusu . saatler 13.00'ü gösterdiğinde bütün işyerleri, marketler, resmi daireler dahil saat 17.00'ye kadar kapanıyor. Bu saatlerde hayat duruyor. Ancak buna rağmen müthiş bir zenginlik var. Özellikle tarım çok gelişmiş. Zeytin, sebze ve meyve üretiminde Türkiye'den çok önde. Özellikle seracılık çok gelişmiş. Bizim Antalya'mızdaki seracılığın, buranın Almeria'sının yanında esamesi bile okunmuyor. Bütün Avrupa ve Ortadoğuyu besliyormuş. Üstelik tüm bunlar 1985'ten sonra olmuş. İspanya'nın Avrupa Birliğine girmesi hayatını değiştirmiş. Ülkenin her tarafına otoyollar yapılmış ama Türkiye ile kıyaslandığında; bu konuda Türkiye'den gerilerde diyebiliriz. Oto yollar bizim duble yollar gibi. Üstelik ücretli, hem de çok pahalı. Birkaç on kilometre de bir, Deli Dumrul gibi para/haraç alıyorlar.

Seyahatimiz boyunca hiçbir ön hazırlık yapmamış olmamıza rağmen gittiğimiz her şehir ve kasabada İspanya'ya yerleşmiş, kendi işini kurmuş birçok Türk'le tanıştık. Bizim

durumumuzla da ilgili olabilir ama tanıştığımız insanların büyük çoğunluğu namazlı abdestli insanlardı. Hatta birçoğu ibadetine burada başlamış. Gurbetin böyle bir faydası da var. Türkler gurbette olduklarından olsa gerek, burada birbirlerine daha çok destek oluyorlar. Türkiye’de sorun olan dini veya etnik kaynaklı birçok konu burada göz ardı ediliyor. Bir “Anadoluluk” bilinci oluşmuş.

İspanya bugün kalkınmış ve modern bir görüntü veriyor. Kendi geleneklerine oldukça bağlılar. Saat; 13 ile 17 arası işyerlerinin kapalı olmasına, halkının çok rahat, sakin, vurdum-duymaz, hatta tembel bir görüntü vermesine rağmen ekonomik bir sıkıntı olduğuna dair bir işaret yok. İnsanların ekonomik olarak bir sıkıntı çekmedikleri anlaşıyor. Hiçbir öğrencinin sınav derdi yok, bu nedenle özellikle yaz aylarında ve hafta sonlarında herkes bir tarafa gezmeye gidiyor veya bir sosyal etkinliğe katılıyor. Hastaneleri de bomboş, bizdeki gibi kuyruk ve izdiham yok. Neredeyse ilanla hasta arayacaklar. Özellikle tarihi ve turistik yerlerdeki her iki kişiden biri turist... Turistlerin büyük çoğunluğu Avrupalı veya Japon... Granada’da Elhamra Sarayı’nı, Cordoba’da Kurtuba Camisi’ni gezerken bile bunları görüyorsunuz, Halkı Müslüman olan ülkelerden gelen turist sayısı yok denecek kadar az..Bu ilgisizliğin açıklamasının sadece fakirlikle izah edilemeyeceği kanaatindeyim.

İspanya’da yaklaşık 5000 km yol yapmamıza 10’dan fazla şehir bir o kadar da kasaba gezmemize rağmen sıkıntılı hiçbir durumla, örneğin bir polisle veya bir devlet görevlisi ile karşılaş-

madık. Hiçbir yerde polis veya asker tarafından yolun çevrilip arama yapıldığına şahit olmadık. Trafik polisleri bile ortalarda yoktu. Sanki devlet yokmuş gibi bir görüntü var. Sistemi güzel oturtmuşlar, insanları da çok rahat. Ne bir eylem ne de bir gösteri gördük. Tabii ki yollarda dilencilere rastlamadığımız gibi bir hırsızlık

ve kapkaç olayına da şahit olmadık. Kendi unutkanlığımızdan dolayı kaybettiğimiz değerli eşyalarımızı da bulup bize teslim ettiler.

1. Bu şiir, 1486-1487 yılları arasında Osmanlı sultanı II.Beyazıd’a kendilerini kurtarması için bir elçi vasıtasıyla gönderdikleri bir feryatnamedir. Bu şiirin Sezaî Karakoç düzenlemesi yanında, Ömer Yenice çevirisi de bulunmaktadır. İşin üzücü yanı İspanyol Yahudileri (Sefaradlar) bu feryatnameden beş yıl sonra aynı Osmanlı sultanı ve Yahudiler tarafından yapılan ortak bir organizasyonla Osmanlı topraklarına getiriliyor, bu topraklarda yerleşmeleri için bütün imkânlar seferber ediliyordu. İnsanın zihnine takılıyor, gerçi sahillerde sıkışmış çok sayıda Müslüman’ın Kuzey Afrika’ya taşınmasına katkı sağlamıştır ama Endülü’s’e doğrudan yardım gönderemeyen Osmanlı hükümdarları (başta Fatih Sultan Mehmet olmak üzere) acaba o bölgedeki bazı kitapları ve kütüphaneleri, bazı âlim, bilgin ve filozofları İstanbul’a getirmenin bir yolunu bulamaz mıydı?

2. Seaaî Karakoç, İslam’ın şiir Anıtlarından, diriliş, ist,1985,s.19

3. Seaaî Karakoç, İslam’ın şiir Anıtlarından, diriliş, ist, 1985, s.19

4. Maurice Lombard, İlk Zafer Yıllarında İslam, Pınar Yayınları, 1983, ist, sh.89

türkiye'nin kuzey irak ile imtihanı

ALTAY ÜNALTAY
altayu@gmail.com

*Belki Kuzey Irak yönetimini
Türkiye'nin kendi koyduğu
şartlar muvacehesinde tanıması
ille de kötü bir şey sayılmazdı.
Ancak, eğer vaki ise, bir başka
ülkenin şart koşmasıyla ve
mecburen böyle bir dış politik
mecraya girmek Türkiye'nin
çıkarları açısından ne derece
anamlı olacaktır?*

Aylardır sözü edilen Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine büyük saldırı sonunda başladı, günlerce sürdü ve bu satırların yazıldığı sırada hâlâ sürüyor.

Medyanın olayı sunuşuna bakıldığında, artık PKK diye bir örgütün ayakta kalması ve Türkiye'ye saldırması mümkün görülüyor. Umarız öyledir, zira bu örgüt Türkiye'ye de Kürt meselesinin çözümüne de Doğu ve Güneydoğu bölge halkına da yıllardır çok zarar getirmiştir.

Ancak yazılanlar ve TV ekranlarından yansıtılanlar gerçeğin kaçta kaçtır?

İlk önce bu harekâtın sunuluş biçiminin 1991 Körfez Savaşı'nda CNN'nin başlattığı "steril harp" yöntemini başarıyla taklit ettiğini söyleyerek başlayalım. Yani ortada

çarşıma görüntüleri, yıkım, ölüm yoktur. 1991 ve 2003 Irak harbinde olduğu gibi havadan isabet alan müphem bina görüntüleri, açıklama ve yorumlar vardır. Hatta bu açıklamalar kaç teröristin öldüğü, kaçının sağ yakalandığı ya da teslim olduğu, ne kadar silah ve teçhizatın ele geçtiği ya da tahrip edildiği gibi bilgilerden de genel itibarıyla yoksundur.

Bir başka nokta, bu harekâtın kamuoyu önünde aylarca sürmüş bir "saldıralım – saldırmayalım" tartışması ile konu dostu düşmana yeterinden de fazla duyurulduktan sonra başlatılmış olmasıdır. Acaba hasmın 4500 yıllık harp tarihinde görülmemiş derecede tedbirsiz ve basiretsiz olduğu, tüm bu tartışmaların kendine uyarı mahiyetinde olduğunu anlamadığı ve sonuçta apansız yakalandığı

mı umulmuştur; öyleyse biz de öyle umalım.

Harekâtla birlikte kimi yan ve sanal gündemler de medyanın ekran ve satırlarına yansıyor. Bunların içinde ABD büyükelçisi Ross Wilson'un daim Amerikan-Türk dostluğuna atıf yapan sözleri; Beyaz Saray ve ABD hükümet sözcülerinin açıklamaları var. Ama içlerinde en ilginç şüphesiz Mesud Barzani'nin ABD dışişleri bakanı Condoleezza Rice'ı makamına kabul etmediği haberidir. Acaba böyle haberleri dinleyen bazılarımızın ahmak yerine konduğu hissine kapılması çok ahmakça bir duygu mudur dersiniz?

Ve gelelim daha kasvetli başka konulara. Harekâtın başlamasıyla birlikte her TV kanalında açıklamalar yapan askeri uzmanların, üzerine çok vurgu yapmasalar bile söylemeden edemedikleri kimi gerçekler var: Bunlar, Diyarbakır'dan kalkan Türk jetlerinin Amerika izin vermediği takdirde ana üssüyle dahi haberleşemeyecek olmasıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri Amerikan teçhizatıyla donatılmıştır ve belki bir düğmeye basmakla Amerika karada ve havada tüm muhabereyi kesebilir!

Artık üçe bölündüğü fiilen belli olan, tek merak edilenin bunun resmi ilanının ne zaman olduğu Irak'ta, Amerikan hükümetinin Türk hükümetinden Kuzey Irak yönetiminin egemenliğini tanımasını istediği ve bunun karşılığında operasyona izin verdiği de basında söylenmektedir. Belki Kuzey Irak yönetimini Türkiye'nin kendi koyduğu şartlar muvacehesinde tanıması ille de kötü bir şey sayılmazdı. Ancak, eğer vaki ise, bir başka ülkenin şart koşmasıyla ve mecburen böyle bir dış politik mecraya girmek Türkiye'nin çıkarları açısından ne derece anlamlı olacaktır?

Ve nihayet, hatırlayalım ki bu harekâtın tartışılmasına aylar önce PKK bir köyden onlarca sivil vatandaşımızı öl-

dürdükten ve 15 askerimizi şehit ettikten sonra başlanmıştı. Gerek devlet ricali, gerekse de medyada harekâtın çok başarılı olduğuna dair açıklamalar yapılmaktadır. Eğer tüm bunlarla kamuoyu yatıştırılmak isteniyorsa, sokaktaki vatandaş söylenenlerin ne anlama geldiğini fazlaca anlayamaz şüphesiz; çünkü uzman değildir; ama tüm bu başarı açıklamalarından şunu anladığı da çok açıktır: "Demek ki bir daha 15 vatan evladı baskına uğrayıp şehit olmayacak."

Peki bu olursa ne olur? Korkarız önü alınamaz çılgınlık ve taşkınlıklar çıkabilir ve çok sayıda masum insan bundan zarar görür. Esasen PKK'nın da istediği budur.

Öyleyse bu yazdıklarımız kamuoyuna bir uyarı olarak iş görür diye umuyoruz. Kimse çok yüksek beklentiler içine girmesin. Kimse de sonra büyük hayal kırıklıklarına uğrayıp çılgınca şeyler yapmasın.

Bize gelince, dış icazetli bir harekâtla dış icazetli mevzi hedefler elde etmeye çalışmamız akla Cumhuriyet gazetesi yazarlarından birinin söylediklerini getiriyor: DTP'nin toplanmasını İstiklal Marşı ile açmadığı, ama aslında bunun kanunen zorunlu da tutulmadığı konuları konuşulurken

şöyle demişti: "Efendim, aslında ben de sizinle aynı fikirdeyim. Zaten istiklal gitmiş, marşı kalmış yadigâr".

adaletin iktidar hâlleri

HİDAYET ŞEFKATLİ TUKSAL

Başörtülü olma halinin bir suç olarak tesciline bu hükümet eliyle de devam edilmektedir.

Burada birinci yanlış, bu yasakların kalkması için çok yönlü politik ittifakların kurulmaması, çok yönlü kadın politikalarının devreye sokulmamış olmasıdır. İkinci yanlış da, başörtülülerden bilinmeyen bir tarihe kadar beklemelelerinin istenmesinde hiçbir sakınca görülmemesidir.

Ve en önemlisi, başörtüsü mağdurlarının oylarıyla iktidara gelen bir iktidarın bu konuda giderek, derin iktidarla özdeş hale gelecek icraatlarda bulunuyor olmasıdır.

Geçtiğimiz haftalarda başarılı öğrencilerin ödüllendirilmesini amaçlayan iki ayrı ödül töreni, ödülü hak eden öğrenciler arasında başörtülü birer öğrencinin bulunması sebebiyle gazete ve televizyon haberlerine konu oldu. Bu törenlerin ilki, hafızalarımıza “Tevhide’nin ödül töreni” olarak kazındı. Daha önce benzer törenlerden de hatırladığımız üzere mesela hemşirelik okulunda dereceye giren kız öğrenciye âdeta saldıran bir başka kadın hemşire, mezuniyet törenine alınmayan başörtülü veliler ya da Bakan babanın kızı Kübra’ya kürsüye çağırılmadan verilen diploma gibi- başarılı öğrencilerin hayatlarında hatırlayacakları belki de en güzel anlardan biri olması gereken bu ödül törenleri, genellikle ödülleri bu runlarından getirildiği günler olarak tarihe geçmiştir. Bu tür olaylarda, eziyete uğrayan ile uğratan kişiler genellikle ideolojik olarak farklı saflarda bulunan ya da öyle olduğu varsayılan kişiler olduklarından, başörtülü bireyin uğradığı haksız muameleye tepki duyanların da iki tarafı olur. Bir taraf olayın provokatif bir eylem olduğuna dolayısıyla başörtülü bireyin uygulanan şiddeti hak ettiğine inanır veya kendilerini öylece savunurken, başörtülü bireyin tarafını tutanlar ise,

yapılanların haksızlık, adaletsizlik ve zulüm olduğunu düşünür.

Birinci tarafın yaklaşımı çoktandır yerleşik bir tutum haline gelmiştir bu ülkede, zira 28 Şubat’tan sonra, başkaca hiçbir şey yapmaya gerek olmaksızın sadece başörtülü olma hâli, hukuken tanımlanmamış ama tanımlanmış gibi davranılan bir suç olarak muamele görmektedir. Bunun en bariz delili, başörtüleri ile çalışan devlet memurlarına, aslında sadece kılık kıyafet yönetmeliğini ihlal ettikleri halde, “kurumun huzur ve sükûnunu bozmaktan” suçlu bulunarak memuriyetten men cezalarının verilmiş olmasıdır. Başörtülü kadınların karışısındaki en kararlı kurum olan Genelkurmay Başkanlığı’nın, en yüksek kademedeki cumhurbaşkanı, başbakan, bakan ve milletvekili eşi olmuş başörtülü kadınlara karşı uyguladığı “çşsiz resepsiyon” ayrımcılığından tutun da davetli olarak bulunulan bir mekânda başörtülü bir kadın varsa mekânın terk edilmesi nezaketsizliğine kadar ya da askeriyeye ait lojman, hastane, kamp, düğün salonu gibi sosyal mekânlara girmek isteyen başörtülü kadınlara getirdiği “babaanne” tarzı “tavşan kulak” baş bağlama mecburiyetine kadar ortaya koyduğu

taktikler, kamuoyunun malumdur. Aslında bağımsızlığın ve özgürlüklerin kalesi olması gerekirken, Genel Kurmay'ın sivil kanadı gibi hareket eden üniversitelerin, yüksek yargı organlarının, bir kısım bürokrasinin ve medyanın da bu süreçte "taraf" olarak hareket ettiği ortadadır. Ancak bu kesimler Türkiye'de zaten "laisist/otoriter modernleşmeci" atanmışlardan oluşan statükoyu teşkil ettikleri ve bir süredir "derin iktidarlarını" tehdit altında hissettikleri için, kimse kendilerinden daha faziletli bir davranış beklememektedir. Tuhaf olan, öbür tarafın hissiyatına tercüman olması gereken seçilmişlerin; yani bu derin iktidara meydan okusunlar, onların karşısında sessiz kalabalığın sesi olsunlar ve mevcut statükoyu etkisiz hale getirsinler diye Meclis'e gönderilenlerin, bir türlü kurtulamadıkları "derinlik korkusu"dur. Bu korkuyla sergiledikleri faziletsiz davranışlardır. Misal, Elif Büşra'yı ödül törenine getirenler hakkında açılan soruşturmanın, Tevhide Kütük'ü rencide eden yetkililer hakkında açılmasının akla bile getirilemeyecek olmasıdır. Başörtülü olma hâlinin bir suç olarak tesciline bu hükümet eliyle de devam edilmektedir. Burada birinci yanlış, bu yasakların kalkması için çok yönlü politik ittifakların kurulmaması, çok yönlü kadın politikalarının devreye sokulmamış olmasıdır. İkinci yanlış da, başörtülülerden bilinmeyen bir tarihe kadar beklemelerinin istenmesinde hiçbir sakınca görülmemesidir. Ve en önemlisi, başörtüsü mağdurlarının oylarıyla iktidara gelen bir iktidarın bu konuda giderek, derin iktidarla özdeş hâle gelecek icraatlarda bulunuyor olmasıdır.

Şimdi bu yanlışların analizi açısından iki ödül törenini yakın plana alalım:

24 Kasım Öğretmenler Günü için, yaşına göre oldukça olgun bir üslupla bir kompozisyon yazarak birinci olan Tevhide Kütük, başörtüsüyle törene katıldığı ve ödül platformuna

çıktığı için, Kozan kaymakamı ve bir subayın uyarısıyla oldukça kaba ve hakaretamiz tavırlarla oradan indirildi. Bunun üzerine izleyicilerin büyük çoğunluğu salonu terk etti ve yasakçıları baş başa bıraktı. Ancak medya bu olayı haber yapınca sağır sultan bile duymuş oldu. Tabi ki gene herkes meşrebince tepki gösterdi ama kadınların yarısından çoğunun şu veya bu sebeple başını örttüğü bu ülkede, kamu vicdanı da yaralanmış oldu. Rivayet o ki Tevhide'ye ödül gününü zehir eden yetkili zevat –artık utançtan mı yoksa halkın tepkisinden çekindikleri için mi bilinmez- bir süre evlerine kapanmışlar ve Kozan sokaklarında dolaşamamışlar.

İkide bir–mevcut iktidardan- rahatsızlıkları medyadaki temsilcileri aracılığıyla kamuoyuna duyurulan "Genç Subaylar" a karşı, demokratik hassasiyetleri ve teamülleri savunmak adına ortaya çıkan, hatta zor zamanlarda tek başlarına inisiyatif alan Genç Siviller, gözü yaşlı Tevhide'ye bir ödül verebilmek ve avuçlarını patlatırcasına alkışlayabilmek için çok uğraştı ama Tevhide bir daha ödül platformuna çıkmaya cesaret edemedi. Ödül genç kızın adresine gönderildi; geride, beyaz başörtüsüyle ağlayarak isyan eden ve "Neden? Allah'ın adaletine neden karşı çıkıyorsunuz?" diye soran bir genç kız kaldı zihinlerimizde. Sonra Sayın Başbakanımızın kendisini ara-

Başörtülü kadınların kocalarının beş yıldır bu ülkede hükümet ediyor olması başörtülülerin yaşadığı horlanma, dışlanma, aşağılanma, işe alınmama ya da işten çıkarılma, eğitim ve çalışma haklarından mahrum edilme sorunlarını çözememiştir. Daha da kötüsü, öbür mahallenin horladığı başörtülü kadın artık “kendi mahallesinde de” saygın değildir, statü kaybetmiştir. Çünkü bu mahallede saygın olmak için de artık paraya, unvana, nüfuza ve başarıya ihtiyaç vardır. Takvanın tedavülde kalktığı, sadelik ve tevazünün anlamsızlaştığı, nefsi emmarenin başı boş kaldığı bu mahallede başörtülü kadınlar artık, nostaljik geçmişten kalan birer - ev içi- hatıradırlar.

dığını ve bu sorunu çözeceğini söylediğini öğrendik basından. Bu sözler Tevhide için bir teselli oldu mu bilinmez ama başörtülü kadınların hala yaşamaya devam ettikleri bu acılar ve maruz kaldıkları aşağılanmalar, böyle birkaç temenniyle iyileşmeyecek kadar derin. Çünkü başörtülü kadınların kocalarının beş yıldır bu ülkede hükümet ediyor olması başörtülülerin yaşadığı horlanma, dışlanma, aşağılanma, işe alınmama ya da işten çıkarılma, eğitim ve çalışma haklarından mahrum edilme sorunlarını çözememiştir. Daha da kötüsü, öbür mahallenin horladığı başörtülü kadın artık “kendi mahallesinde” de saygın değildir, statü kaybetmiştir. Çünkü bu mahallede de saygın olmak için artık paraya, unvana, nüfuza ve başarıya ihtiyaç vardır. Takvanın teda-

vülde kalktığı, sadelik ve tevazünün anlamsızlaştığı, nefsi emmarenin başı boş kaldığı bu mahallede başörtülü kadınlar artık, nostaljik geçmişten kalan birer - ev içi- hatıradırlar. Ev dışında ise kendilerine herhangi bir ihtiyaç yoktur, onların yapabileceklerini pekâlâ başı açık hemcinsleri de yapabilir.

Bu yüzden bu mahallenin bürokratik, akademik, ticari, yazar-çizer pek çok katmanlarında sosyal hayat “erkekler ve çevresi” cemaati ile “kadınlar” cemaati şeklinde ikiye ayrılmıştır. Karı koca çocuklar şeklinde bir aile manzarasına artık pek rastlayamazsınız; onun yerine kadın kadına gönül avutmaya çıkmış, kendi gibi olanların içinde yalnızlığını, unutulmuşluğunu hazmetmeye çalışan başörtülü “önemli adam” eşleri grubunu görürsünüz çeşitli mekânlarda.

Her katmandan önemli adamlar ise gecenin ikisi de olsa her daim toplantı halindedirler. Onların iş ve eğlenceleri bir arada olabilir. Daha çok erkekler topluluğu olarak görünseler de, aralarında tek tük kadınlar da vardır ve bu kadınlar bir anlamda hem erkekler cemaatine kabul edilerek sıradan kadınlıktan bir üst zaviyeye terfi etmişliği temsil ederler; hem de kentli/öbür mahalleli/ okumuş/ açık kadın kimlikleriyle bu mahallenin erkeklerinde bir tür sınıf atlamışlık duygusunu yaratırlar. Bu yüzden başörtüsü sorunu da artık farklı yaşanır: Başörtülü önemli adam eşi bu sorunu hâlâ çeşitli şekillerde mahrumiyet, mağduriyet, dışlanma, suçluluk boyutlarıyla yaşarken, önemli adam için bu sorun, böyle bir karısı olması dolayısıyla yaşadığı bir sorun haline gelir. Oysa bu kadınlar “örtülü kadınlar” olmaya ikna edilirken, yani, kadının tesettürü, fıtratı ve ailevi sorumlulukları üzerine yüzlerce vaaz, konferans, toplantı düzenlenirken istenen, bu kadınların tam da böyle olması değil miydi? 70’li yıllarda yeni yeni güçlenen dinî cemaatlerin,

grupların örtünmeye davet ederken kadınlara biçtikleri rol, İslam geleneğinin hâkim ataerkil paradigmasına uygun olarak “kutsal annelik ve eşlik” rolleri idi. Kadınlar, zaruret olmadıkça dışarı çıkmayarak; evde oturup çocuklara, hastalara, yaşlılara bakarak; kutsal (!) ütü, yemek, çamaşır, bulaşık gibi işlerle uğraşarak ve bir de kocasına itaat ederek, cennete hak kazanacaktı. Bu şartlarda kadınların örtünmesi ideal bir durumdu. Hatta örtülü hanımlar o dönemde bile, bir şekilde sosyal hayatla içli dışlı olan ve hayatın kirlerine bulaşmaktan uzak kalamayan erkeklerin, dindar / muhafazakâr kimliklerinin ispatı için önemli birer kanıt durumundaydılar.

Ancak bu düşüncelerimin, başörtülü kadınlara nesneleştirilmiş kadın muamelesi yapan kimilerinin sık sık dile getirdiği —o (başörtülü) kadınlar kendi iradeleri ile değil, babaları, kocaları istediği için örtünüyorlar- iddiası ile aynı şey olmadığını da belirtmek isterim. Yeryüzündeki var oluşunu evrim teorisi ile anlamlandıran kadınlar nasıl bu referanslarla birileri aracılığıyla tanışıp ikna olmuşlarsa; yeryüzündeki var oluşunu bir Var edici ile anlamlandırma ihtiyacı duyan kadınlar da bu topraklarda içine doğdukları İslam geleneğine itibar etmeye ikna olmuşlardır. Aslına bakılırsa, ne kadar etkisiz hale getirilmeye çalışılırsa çalışılsın, yüzlerce yıllık bir geleneğin insanlar üzerindeki belirleyiciliği, çeşitli biçimlerde dayatılan seküler kimlik kodlarına rağmen yüksektir ve bu toprağın kadınları için, daha otantik koordinatları aramaları anlamında çok da doğal bir durumdur. Ayrıca kadın olarak modern toplum içinde kendilerine yüklenen ezici rollerden bir bakıma daha rahat olan ve kadınlara annelik kimlikleri ile daha uyumlu bir yaşam tarzı vadeden geleneksel ev içi rollere yönelmeleri de sebepsiz değildir. Bu yüzden kadınların

bu anlayışa ikna edilmesi pek de zor olmamıştır. Nitekim o yıllarda yazan çizen kadınlar tarafından bu yaşam tarzı, kadınlar için bir külfet değil aksine nimet olarak savunulmuştur.

Ancak bu görüşlerin yaygınlığına rağmen 80'li yıllarla birlikte, imam hatiplerin çoğalması, kızların okutulmasına dair anlayış değişiklikleri ve özellikle tesettürlü ve erkeklerden ayrı olarak okuma imkânlarının yaygınlaşması sebebiyle, kızların okullaşma oranları hissedilir bir biçimde artmıştır. Okullu olmaya gösterilen bu ilgi sonucunda, üniversitelerde başörtülü, siyah mantolu, nadiren eldivenli ve siyah gözlüklü öğrenciler artmaya ve de ülke 12 Eylül'ün askeri koşulları altında yönetilmeye başlayınca, Türkiye'de başörtüsü sorunu ortaya çıkmış oldu. Önceleri, büyük ölçüde kız öğrencilerin kendileri tarafından gösterilen direnç, sağ/muhafazakâr siyasal partiler, esnaf, köylü, sade vatandaş tarafından da destekleniyordu. 1987'de A.Ü. İlahiyat Fakültesinde yapılan açlık grevi eylemlerine her gün çiçeklerle bir dolu insanın gelip destek verdiğine şahit oluyorduk. O günlerde bu eylemlere katılan ve gerçekten aç kalarak, hatta bu açlık grevleri konusunda deneyimli olmadıkları için, şekerli su gibi metabolizmayı destekleyen önlemleri bile almadıkları için çok zor durumlara düşen genç kızlar, artık sıradan öğrenciler olmaktan çıkarak, bedel ödeyen bireyler haline geliyorlardı.

Zamanla başörtüsü konusundaki hassasiyetler ve dayatmalar devam ettikçe, başörtüsüne çeşitli kesimlerin yüklediği anlamlar da çeşitlenmeye başladı. Kadınlar cenahında "Başımı Allah'ın emri olduğu için örtüyorum." ya da "Başörtüsü Müslüman kadının kimliğidir" gibi gerekçeler zikredilirken, ucuz popülizm peşinde olan kimi siyasetçilerin başörtüsünü namusla özdeşleştirdiğini ve bu söylem üzerinden prim yapmaya çalıştığını gördük. Ama aynı ucuz ve ahlak-

sız popülizmi "Para alıyorlar da onun için başlarını örtüyorlar!" söylemine sığınarlarda da gördük. (Geçenlerde bir televizyonda dönemin YÖK Başkanı İhsan Doğramacı, önceleri türbana izin vermeyi düşündüklerini ama aldıkları haberler üzerine - kızlar bunları takmak için para alıyorlarmış- türbanı yasakladıklarını söyleyince, "İftiranın bu kadarına da yuh artık!" demekten kendimi alamadım.)

Bütün bu zorluklara rağmen, militer laisist kesimlerin özellikle Özalp yıllarda gücünü kısmen kaybetmesiyle eğitim ve çalışma hayatında kendilerine şöyle böyle bir yer açabilen başörtülü kadınlar, milletvekili olarak seçilen Merve Kavakçı'ya TBMM Genel Kurulu'nda yapılan saldırılarla ve en tepedeki şahsın "ajan provokatör" nitelemesiyle ilk resmi marjinalleştirilmeyi yaşamış oldular. Ecevit'in o titrek sesiyle "Bu kadına haddini bildirin!" diye bağırmasını ve sözüm ona milletin vekillerinin savaş tamamları çalarcasına sıra kapaklarına vurarak Merve Kavakçı'nın üzerine yürümesini hafızasında silikleştirebilecek bir tek başörtülü kadının

bulunduğunu sanmıyorum. Tabii o günlerde açıkça konuşulmasa da daha sonra Merve Kavakçı'nın Fadime Özkan'a verdiği röportajda, o yılların kurt siyasetçilerinin, kendisinin milletvekili olması üzerine Meclis'te yaşanabileceklere dair hiç bir strateji geliştirmemelerini, kendi aralarındaki kişisel çekişmelerden başlarını kaldıramamalarını ve seçtirdikleri başörtülü vekilin arkasında durmalarını hâlâ şaşkınlık ve sitemle anlatması, aslında başörtüsü popülizmini en çok kullanan bir ekibin, bu konuda ne kadar duyarsız, hazırlıksız ve riyakâr olduğunun açık bir kanıtıdır. Bu konuda samimi olup gerçekli temaslarda bulunup uygun bir strateji üretmiş olsalardı, belki de bu hezimet yaşanmayacaktı ki o günden itibaren bu hezimetin sonuçlarının bütün başörtülü kadınları olumsuz bir şekilde etkilediği ortadadır.

Bu hezimetin ağırlaşmasında, Meclis'e MHP listesinden başörtülü olarak seçilip, başını açarak yemin eden ve oturlara katılan, başkaca bir özelliğini bile hatırlamayacağımız şekilde silik bir siyasetçi profili çizen

70'li yıllarda yeni yeni güçlenen dini cemaatlerin, grupların örtünmeye davet ederken kadınlara biçtikleri rol, İslam geleneğinin hâkim ataerkil paradigmasına uygun olarak "kutsal annelik ve eşlik" rolleri idi. Kadınlar, zaruret olmadıkça dışarı çıkmayarak; evde oturup çocuklara, hastalara, yaşlılara bakarak; kutsal (!) ütü, yemek, çamaşır, bulaşık gibi işlerle uğraşarak ve bir de kocasına itaat ederek, cennete hak kazanacaktı. Bu şartlarda kadınların örtünmesi ideal bir durumdu. Hatta örtülü hanımlar o dönemde bile, bir şekilde sosyal hayatla içli dışlı olan ve hayatın kirlerine bulaşmaktan uzak kalamayan erkeklerin, dindar / muhafazakâr kimliklerinin ispatı için önemli birer kanıt durumundaydılar.

Nesrin Hanımın payını da unutmamak gerekir. O dönemde MHP yöneticileri, "devletle zıtlasmama" geleneklerine uygun olarak, Nesrin Ünal'ın Genel Kurul'a başını açarak gelmesini uygun görmüşlerdi. Merve Kavakçı'nın tutumunu ise sorunu daha da ağırlaştırdığı ve çözümsüz hale getirdiği için eleştirmişlerdi. Ancak, buna rağmen MHP'nin 1999 genel seçimlerinde, "ürkek değil erkek" siyaset sloganıyla başörtüsünü çözme vaatlerinde bulunması ve bu sayede epey oy toplaması ilginç bir gelişme olmuştur. O seçim dönemi için oldukça akılda kalıcı bir slogan olan "ürkek değil erkek" mottosu, hem başörtüsü sorununun çözülmesi hem de Apo'nun idam edileme-

mesi üzerine tersine dönmüş, MHP için "erkek değil ürkek" mottosu haline gelmiştir. Son derece başarısız bir koalisyon iktidarının bu ülkeye epey pahalıya mal olmasından sonra, 2002 ve 2007 erken genel seçimlerinde MHP gene de iktidara gelirse başörtüsü sorunuyla çözeceğini tekrarlamıştır. Ancak MHP'nin seçim ve propaganda konuşmalarında sadece bu sorunun mağdurları üzerinden siyaset yapması ama yasağın savunucularına ve icracılarına yönelik hiçbir itirazı dile getirmemiş olması dikkat çekicidir.

Hem 2002 hem de oldukça heyecanlı geçen 2007 erken genel seçimlerinde, AKP yetkililerinin üstü kapalı imalar dışında başörtüsü sorununa değinmemeleri, bu partiye oy veren birçok insan tarafından iyi niyetle şöyle değerlendirilmektedir: "Statükonun tavrı ortada ve artık bu konuda hiçbir yanlış yapma lüksüne sahip değiliz. Ak Parti daha güçlü bir şekilde iktidara gelirse, ekonomiyi daha iyi bir duruma getirirse, demokratikleşme çabaları artarsa, özgürlükçü bir anayasa yapılırsa, statüko yavaş yavaş demokrasiye alışmaya başlarsa, işte ancak o zaman başörtüsü yasakları için adım atma zamanı gelmiş demektir." Bu değerlendirmeler büyük ölçüde gerçekçi bir bakış açısına dayanmakla birlikte, siyasi istikrar uğruna başörtülülerin özgürlüklerinin yıllardır "rehin olarak" bırakıldığı gerçeğini gözlemlemekle maluldür. Hatta ne acıdır ki, bu gerçek artık acıtıcı, üzücü olmaktan da çıkmıştır kimileri için; çünkü onlara göre "Bedel ödmeden haklar alınmaz; bu ülkede her kesim bedel ödedi, başörtülüler de ödeyecektir." Ayrıca başörtülü kadınların her seviyede – cumhurbaşkanı eşinden öğrencilere kadar – bedel ödemediği ortaktır, AKP hükümetinin savunma yapmasını da kolaylaştırmaktadır. Ancak, cumhurbaşkanlığına Abdullah Gül'ün seçilmesi de dâhil olmak üzere, pek çok konuda

siyasi gerginliği göze alan AKP'nin, başörtüsü sorununu telaffuz dahi edememesi, çözümü uzun vadeye yayan bir strateji belirleyerek mağduriyetlerin devamına onay vermesi, pek de kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü özellikle Tübitak'ın ödül töreninde ortaya çıktığı gibi, başörtüsü yasakları artık bu iktidarın bakanı tarafından meşrulaştırılır hale gelmektedir. Başörtülü bulunma hâli bu iktidarın bakanının gözünde dahi normal bir durum olmaktan çıkmıştır artık; bir tür "komplo" olarak değerlendirilebilmektedir. Bu ödül töreniyle ilgili olarak MEB'in web sitesinde yer alan fotoğrafların hiçbir karesinde başörtülü öğrenci Elif Büşra'nın bulunmaması, yani onun bu kadar rahatça "yok" sayılması, yukarıdaki cümlelerin görsel kanıtı durumundadır. Zaten törenden hemen sonra MEB tarafından yapılan ve web sitesinde de yayınlanan resmi açıklamada:

"Bugün, (12.12.2007) TÜBİTAK tarafından düzenlenen Bilim Olimpiyatları'nın Ödül Töreni'nde, İstanbul Özel Şefkat Koleji'ne kayıtlı bir öğrenci, okula başı açık gittiği halde törene başı kapalı olarak çıkmıştır.

Okula başı açık devam eden, ilköğretim 8. sınıfta iken yaptığı bir proje ile ödüle layık görülen, şu anda lise 1. sınıf öğrencisi olan söz konusu kişinin, başı kapalı olarak sahneye çıkarılması mevzuata aykırılıkla birlikte iyi niyetle de bağdaştırılamamıştır. Sayın Millî Eğitim Bakanı Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK'in talimatıyla söz konusu öğrencinin refakatindeki öğretmen ve idareciler hakkında soruşturma başlatılmıştır."

Denilerek, bu komplo kurgusu resmî bir dille ifade edilmiştir. Yine konuyla ilgili olarak medyada çıkan haberlerde, Bakan'ın öğrencinin platforma başörtülü olarak çıkmasına izin verdiği için Tübitak Başkanı Prof. Nükhet Yetiş'i azarladığı ve başörtülü öğren-

ciyle resim çektiren bir başka AKP milletvekilini uyardığı yazılmıştır. Bu haberler üzerine Bakan ağzından yapılan resmî açıklamada “TÜBİ-TAK Başkanı Sayın Prof. Dr. Nükhet YETİŞ’le aramızda, ne tören sırasında ne de sonrasında haberde ifade edildiği gibi bir diyalog geçmemiştir. Kendisine kızmam kesinlikle söz konusu değildir.” denilerek, haberler tekzip edilmiştir. Ancak Bakan Çelik soruşturma talimatıyla ilgili bir tekzipte bulunmamıştır. Yani başı açık bir profesörün itibarı kurtarılırken, başörtülü öğrenci ve onun öğretmenlerinin, idarecilerinin itibarları kurtarılmaya değer bulunmamıştır. Demek ki ödül günü Tevhide’ye zehir edildiği gibi, Elif Büşra’ya da zehir edilmiştir. Hem de kim tarafından, başörtüsü sorununu çözmesini beklediğimiz bir hükümetin bakanı tarafından. Bu makalenin baş tarafında şöyle demiştim: “Bu tür olaylarda, eziyete uğrayan

ile uğratan kişiler genellikle ideolojik olarak farklı saflarda bulunan ya da öyle olduğu varsayılan kişiler olduklarından, başörtülü bireyin uğradığı haksız muameleye tepki duyanların da iki tarafı olur. Bir taraf olayın provokatif bir eylem olduğuna dolayısıyla başörtülü bireyin uygulanan şiddeti hak ettiğine inanır veya kendilerini öylece savunurken, başörtülü bireyin tarafını tutanlar ise, yapılanların haksızlık, adaletsizlik ve zulüm olduğunu düşünür.” Şimdi bu olay bağlamında baktığımızda, eziyete uğrayan ile uğratan arasında dinî kurallara saygı duyma açısından bir fark olmadığını görüyoruz. Ancak iktidarda olan din-dar, muhalif dindarın –üstelik çocuk denecek yaşta bir genç kızın- kendisi için “doğal ve doğru” kabul ettiği hâliyle ödül almaya çıkmasını “iyi niyetle bağdaşmayan” bir tavır olarak soruşturma konusu yapabilmektedir. Bu iş medyanın işgüzarlığına karşı

bir önlem olarak zoraki yapılmış bile olsa, başörtülü bir öğrenciye kötü muamelede bulunma, hayatının çok anlamlı bir gününü kendisine zehir etme konusunda Kozan Kaymakamı ile hükümetin bakanı arasında bir fark bırakmamıştır. Görece şekil farkı varsa da esasta fark yoktur. Bu durumda asıl mesele, işte bu noktaya gelinmiş olmasıdır!

AKP Kurucular Kurulu tarafından hazırlanan parti programına yazılan “ ‘Herkes özgür olmadıkça kimse özgür değildir’ özdeyişi, partimizin temel ilkelerindendir.” Cümlesi orada öylece, etkisiz ve kendi kendini yalanlar bir şekilde dururken; bütün bu saygısızlıkları, ayrımcılıkları gören, duyan, yaşayan biz başörtülü kadınlara kendimizi nasıl teselli edeceğimizi de birilerinin söylemesi gerekiyor artık!

efendilerinin bilinciyle düşünen köleler olmamak

MUSA KARS

musakars@gmail.com

“Hakka tabi olmayan akıl gelişemez.” İmam Hüseyin

Zaman buldukça sahaflara uğrarım. Özellikle Fransızca kitaplara bakarken Recaizade Mahmut Ekrem’in Araba Sevdası romanının Bihruz Bey’ini anımsar, bu kahramanı dille ilişkisi yönüyle kendimle özdeşleştirir; gülümserim. Bihruz Bey Fransız dilini öğrenemeyen ama biliyorum sanısı içinde olan komik durumlara düşen ilginç bir tiptir. Aslında benim kendime gülüşüm de Ekrem’in kültürel yozlaşmayı temsil eden bu tiplmesi de “Lücce-i naz ü işveden iki ond (onde) / Bi-bedel bi-baha bürün e blond (brune et blonde)” dizelerinde gönül çeleni betimlerken dalga, esmer ve sarışın kelimelerini Fransızca ile şiire sokan yazın adamının bir öz eleştirisidir.

Birkaç hafta önceydi. Son uğradığım eski kitapçı dükkânı boşaltmak için hazırlanıyordu. Birçok Fransızca kitap dükkânın orta yerinde tahta döşemenin üzerinde bir yığın halinde duruyordu. Tembellik Hakkı, Özgürlük Yolları, Başkaldıran Adam gibi sözlük yardımıyla adlarını öğrendiğim ve birçoğu kitaplığımda yer alan tanıdık yapıtlar arasında bir kitap dikkatimi çekti. Yığının üstünde, kapağında “L’imam al-Hussayn” yazan bu kitabı eğilerek aldım, ayakta sayfalarını çevirmeye başladım. Son sayfasında tırnak içinde verilen sözlerden biri “La raison ne se perfection qu’en suivant le vrai.” idi. Tümce gerçek ve akıl bağıntısını içeriyordu. İşte bu yazı; birkaç sözcükten oluşan tümceyi anlama, yazının sahibi açısından okuma eylemiyle başarısız kaldığı uslama eylemini bir de yazarak deneme girişimidir.

“La yekmulülakl illa bittabiilhakk.” sözündeki akıl Fransızcaya “raison” kelimesiyle çevrilmiş. Raison, Latince “ratio” kelimesinden gelir. Yunanca “logos” kelimesinin kuşkulu bir çevirisidir. Logosun diğer anlamlarını içermez. Kâr, hesap, kazanç, hesaplama anlamları vardır. Yunanlılar her şeyden önce hatiptiler. Bu nedenle saymayı bilme anlamının yanı sıra söz, söylev anlamları da vardır logosun. Araplar “bağlamak” eyleminden türetmişlerdir akli. Çöl ortamında elbette devesini yitirmemek amacıyla bağlamak da bir hesap yapmayı gerektirir. Çünkü tacirdir onlar. Acaba Türkçe’de logos, akıl, raison kelimelerinin karşılığı var mıdır?

Bugün kullandığımız Türkiye Türkçesine temel teşkil eden Oğuzcada “us” kelimesi 12. yüzyıldan itibaren “hayrı şerden ayırt ediş”; bu kökten türe-

*İnsanoğlunun ortak olarak
yücelttiği bir kavram
olması bakımından adalet,
en temel insani taleplerin
ifade aracıdır. Eşit insan
haklarını, yargı önünde
eşit olmayı, eğitimde fırsat
eşitliğini, insan onuruna
yakışan yaşam şartlarını,
emeğinin ve ürettiğinin
karşılığını tam olarak
alabilmeyi ve bu ilkelere
yaslanan sosyal ve siyasal bir
düzeni dillendirmektedir.*

tilen “usla-“ eylemi de “hayrı şerden ayırt etmek, anlamak “manasıyla kullanılmıştır. 14.yüzyılda bir manzum hikâyede geçen “Gülendam ussunu başa getirdi / Hakk’a sığındı gör ne iş bitirdi” beyti konumuzla ilişkilendirilebilecek güzel bir örnektir. Dizelerde us sahibi kişi hakka sığınarak zorlukları yenmektedir. Ben de uslamak eylem adını etimolojik anlamından devinerek Hüseyin’in sözünü ifade edecek biçimde kavramlaştırmayı deneyeceğim.

Hüseyin’in sözü bize usun kuramsal anlamda devindiği gibi kılğısal alanda da devindiğini öğretmektedir. Doğruyu izlemek için pratik usa, yanlış izlememek için de teorik usa gereksinmemiz vardır. Öyleyse güncel olarak var olan gerçeği doğru biçimde anlamamız öncüllerimizin bulunmasına bağlıdır. Bu öncül, usun Hüseyin’in sözünde dile getirilen biçime dönüşmesini sağlayan şey, “Hakk”tır. Ancak “Hakk”ın gereği gibi bilinmesinin ön koşulu da us sahibi olmaktır. Tanrı, onun evrene yerleştirdiği yasalar demek olan bilim, tanrısal metinler ve adaleti gözetme haktır.

“Uslamak” insanın kendisini değiştirmesi, aşması demektir. Elbette bir gecekonuda yaşayan ve egemenlerin beyniyle düşünmeyen nesnel bir akla sahip herkes sarayda yaşayanlardan farklı düşünceler üretecektir. Ama ya Musa gibi sarayda yaşıyorsa ezilen köleleştirilen insanların gerçekliğini nasıl kavrayacaktır! Bu ancak uslamak eylemiyle olanaklıdır. Ancak uslamayla insan “efendilerinin bilinciyle düşünme alışkanlığı” demek olan “toplumsal akıl” aşarak kendisini özgürce gerçekleştirebilir. Muhammed’in “Oku!” buyruğuyla karşılaşmadan önce de sahip olduğu akıl, bu türdendir ve hakka tabi olmanın neticesidir. Vahiy de bu usamlamanın doğal bir sonucudur ve hakka tabi olmanın bir başka boyutu olarak tezahür eder.

Bu akıllı kullandığı içindir ki Selman güneşin altında efendisinin işlerini yaparken onun kendisini dövecek olmasına aldırmadan bir Yahudi olan efendisinin konuşmasıyla kendisine ulaşan Muhammed’in uyarılarının ardına düşer, onun en yakın yoldaşlarından olur. Usu bu anlamıyla kullanamadığı içindir ki Epiktetos yalnız bedeniyile değil ruhuyla da kölelik yapmıştır. O insanın dram içindeki rolünü başarıyla oynayacak edilgen ve sınırlı bir akıl tanımı yapar. Bu akılla, bulunduğu hale tutkularından arınarak rıza göstermeye çağırır bireyi. Efendilerinin iştirip alkışlayacağı tarzda “Mutluluk ve istek bir arada olamaz!” diye haykırır. Bu nedenle efendisi eğlenmek için zayıf bedeniyle oynarken ayağını kırması üzerine sahibinin keyfini kaçırmamak için yumuşaklıkla “Efendim kırarsınız dememiş miydiniz?” der. Castoriadis’in saptamasıyla “devrimin, değişimin her şeyden önce bir tahayyül” “olduğunun ayırımında değildir.

Bu akıllı kullandığı içindir ki Selman güneşin altında efendisinin işlerini yaparken onun kendisini dövecek olmasına aldırmadan bir Yahudi olan efendisinin konuşmasıyla kendisine ulaşan Muhammed’in uyarılarının ardına düşer, onun en yakın yoldaşlarından olur. Usu bu anlamıyla kullanamadığı içindir ki Epiktetos yalnız bedeniyile değil ruhuyla da kölelik yapmıştır. O insanın dram içindeki rolünü başarıyla oynamasını sağlayacak edilgen ve sınırlı bir akıl tanımı yapar. Bu akılla, bulunduğu hale tutkularından arınarak rıza göstermeye çağırır bireyi. Efendilerinin iştirip alkışlayacağı tarzda “Mutluluk ve istek bir arada olamaz!” diye haykırır. Bu nedenle efendisi eğlenmek için zayıf bedeniyle oynarken ayağını kırması üzerine sahibinin keyfini kaçırmamak için yumuşaklıkla “Efendim kırarsınız dememiş miydiniz?” der. Castoriadis’in saptamasıyla “devrimin, değişimin her şeyden önce bir tahayyül” “olduğunun ayırımında değildir.

min, değişimin her şeyden önce bir tahayyül” “olduğunun ayırımında değildir.

Uslama yapan us; Nietzsche’nin, Kropotkin’in, Bakunin’in, Sartre’in bilinci ve öfkesiyle “Lailahe” der; insanlığa olguların düşünlerden önce geldiğini öğretir; özdeğin devriminin bilince yansımalarıyla oluşmuştur; yalnızca insanda varoluşun özden önce geldiğini ayımsadığı için onu eylemlerinin yegane sorumlusu olarak görür; “İnsanlık tarihi sınıf savaşımının tarihidir.” saptamasını yapar; hayatı yorumlamanın yetmeyeceğini, onu değiştirmek gerekeceğini söyleyerek insanı bu dönüştürmenin öznesi olarak tanımlar, umut verir. Bu us, illallah diyemediği için koşullara giderek teslim olmaya başlar; uslamadan uzaklaşır; insanı nesnelleştirir; kehanetler üretmeye başlar. Yaşanan zaman öngörülerini geçersiz kılınca bu akıl iflas eder. Takipçileri üzerine eleştiriler yazarak yeniden tanımlamaya koyulurlar onu.

Hüseyin’in tanımladığı anlamda uslamak; diyalektik süreci, “Biz nereye bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varsılıkla küstahlaşmış ileri gelenleri, biz sizin İletinizin hak olduğunu yadsıyoruz.” ayetiyle birlikte anlamayı ge-

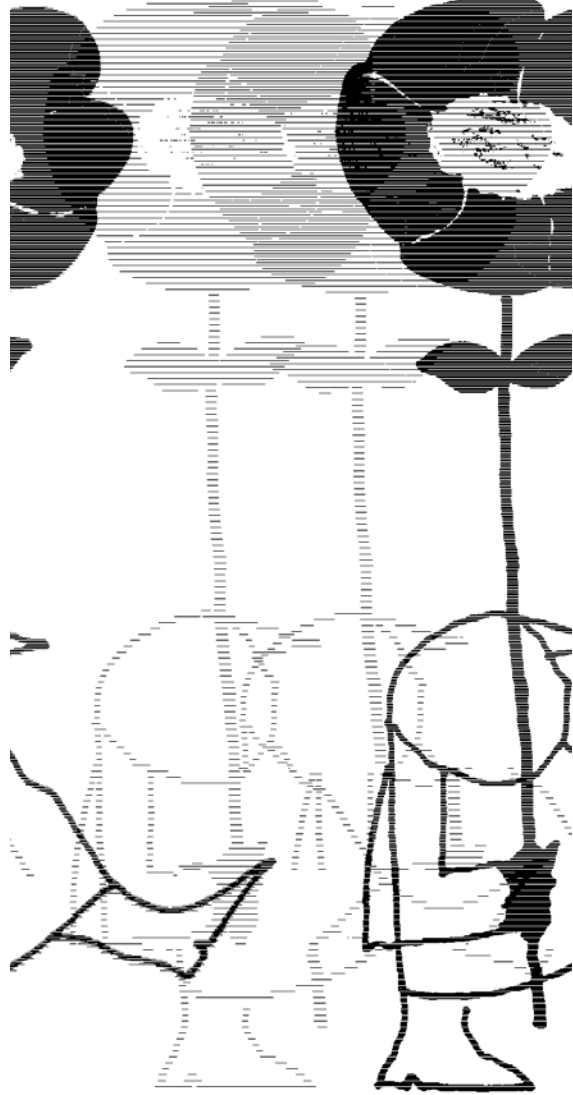
*Uslamak sözü doğru ve yüreklice söylemektir.
Bir sözün doğruluğu sözün sahibinin
ona inanmasıyla ölçülebilir. Şehadet, bu
imanın aksi iddia edilmeyecek biçimde teyit
edilmesidir. Her toplumda uslamanın ağır
bedelleri vardır. Antik Yunan'da parrhesiayı
kullanmak "aklındaki her şeyi söylemek"
anlamına gelir. Logos'un Sokrates'e verdiği rol
parrhesiastes olmasıydı.*

rektirir. Bilincini özdeğin deviniminden almış ve güçlü biçimde "La ilahe" demiş düşünürleri; özdeğin bilgisine sırt çevirmeden usunu vahiyle genişletmiş ve kemale ermiş bir aklın sahibi olan tüm elçilerle birlikte okumaya çalışır. Evet, La ilahe "tanrı yoktur" diyerek tüm tuğyan sahiplerini yadsır, putları devirir ama illallah "ancak Allah vardır" diyerek Hakk'a boyun eğer.

Uslamak sözü doğru ve yüreklice söylemektir. Bir sözün doğruluğu, sözün sahibinin ona inanmasıyla ölçülebilir. Şehadet, bu imanın aksi iddia edilmeyecek biçimde teyit edilmesidir. Her toplumda uslamanın ağır bedelleri vardır. Antik Yunan'da parrhesiayı kullanmak "aklındaki her şeyi söylemek" anlamına gelir. Logos'un Sokrates'e verdiği rol parrhesiastes olmasıydı. Bu nedenle Sokrates Atinalıların karşısına çıktı onların çok tanrıcı yönetimine karşı ölümüne neden olacak öğütler verdi, onları uslamaya davet etti. Akıl da Hakk uğruna Hüseyin'i Kербela yürüyüşüne çıkarmıştır. Erdemli oluşları tartışılmayacak bu iki ölüm ya da uslama arasında fark vardır. Birincisini her nesnel us sahibi ikinci uslamayı ise ancak "hakka tabi olan us" sahipleri yapabilir. Zira Hüseyin, metinleri, amelleri hegemonyacı aygıtlara dönüştürerek aklın üzerini sonsuza dek örtmek arzusunu taşıyanların oyununu bozmuştur. Bu oyun küfrü iman, cehennemi cennet, köleliği tanrısal yazgı, Firavunları ilah gösterecek kadar şeytanca hazırlanmıştır.

Uslama yapabiliyor muyuz?

Hayata dalanlarla birlikte dalmaktan us ve vahiyle itizal etmişseniz; nesnel anlamda bulunmasalar da bedeninizde bukağların, prangaların, halkaların acısını duyumsuyorsanız; kulağınıza zincirlerinizin sesi geliyorsa hayrı şerden ayırt etmiş; uslamışsınız demektir.

düşünmeye başlarken...

RÜSTEM BUDAK

*“Düşünce şüpheyle başlar.
Düşünce, tezatlarıyla
bütündür. Zıt fikirlere
kulaklarımızı tıkamak,
kendimizi hataya mahkûm
etmek değil midir? Her
şeyin zıttıyla kaim olduğu
hayatta zıt- karşı olanın
tanımlandığı, açığa
çıkardığı ölçüde düşünce
varlık şansı bulabilir.
Zıttını yok etmek değil
onu tanımlayıp, varlığını
şekillendirerek anlam
aynasında olması gereken
şeyin yerini bulabilmektir.
“Düşünmek, insan üzerinde
düşünmek, mutlaka yasak
bölgelerden birkaçına dalıp
çıkarak olur”*

Her başlangıç, içinde büyük bir umudu barındırır. Varlığını ifade etmek, tanımlamak ve ifadelendirmek insanoğlunun başlıca ameliyesidir. Bu çabaların en büyüğü ve anlamlısı düşündürmektir. “Düşünmek; yolda olmaktır” (Heidegger, 2005). Bu yol akıldan, insanın bitmez tükenmez tecrübesinden, tarihin derinliklerinden, kültürün ırmaklarından, geleneğin çeşmesinden geçer. Yolda iken karşılaşılan her şeye; ne, nasıl, niçin, ne zaman, nerede sorularını sorabilmektir. Düşünce, düşünmenin; düşünme, anlamın; anlamak, okumanın; okumak, kendi varlığını arayışın ürünüdür. Bu süreç her daim şüphe ve merak ile sürüp gider.

“Düşünce şüpheyle başlar. Düşünce, tezatlarıyla bütündür. Zıt fikirlerle kulaklarımızı tıkamak, kendimizi hataya mahkûm etmek değil midir? (Meriç, 1999). Her şeyin zıttıyla kaim olduğu hayatta zıt- karşı olanın tanımlandığı, açığa çıkarıldığı ölçüde düşünce varlık şansı bulabilir. Zıttını yok etmek değil onu tanımlayıp, varlığını şekillendirerek anlam aynasında olması gereken şeyin yerini bulabilmektir. “Düşünmek, insan üzerinde düşünmek, mutlaka yasak bölgelerden birkaçına dalıp çıkmakla olur” (Meriç, 1999). İnsanlaşan ilk beşer Âdem’in yasak meyveye uzanışı; aklın uyanışı, kendi varlık alanını belirleme ve kendi gerçeğini bulmanın ürünüdür. Düşünce bu noktada geride, perde ardında, korunanı bilmek ve bu gerçeği ortaya çıkarmanın çabasıdır.

İslam dünyası Gazali’den bu yana düşünmenin günah sayılabilecek derecede dışlandığı, aklın tüm algılama girişimlerinin bu çerçeveye içine alındığı bir süreç yaşamaktadır. Felsefeye karşı duruşun akli reddederek yerini sağlamlaştırma ihtiyacı ile Müslüman toplumlar aklın işlevlerini anlamaktan ve kullanmaktan çok uzaktadır. İslam düşüncesinin başlıca kaynakları olan Kur’an ve hadislerin düşünme ve düşünce oluşturmaya teşvik eden emir ve yorumlarının aksine toplum içi iktidar sahipleri ile devlet elitleri aklı kullanamamanın onlara kazandırdığı imkânların hoşnutluğu içinde olduklarından bu durumu tersine döndürecek çabalar ortaya koymamaktadırlar. Bu çabaları ortaya koyanlarda düşünsel- sosyal ve coğrafi sürgünlükler yaşanmıştır. “Düşünmek farzdır” diyen Şair Metin Önal Mengüşoğlu, aynı ismi taşıyan eserinde düşünmenin İslam akli içindeki yerini çok güzel bir şekilde ifade eder. İslam düşüncesinin başlıca ana damarları olan “Beyan”,

*Türk siyasal elitleri bir taraftan
tarihsel kırılmalardan yeni
düşünceler ihdas etmeye çalışırken
bir taraftan da kendine muhalif
addettiği her düşünme çabasını
çeşitli yollarla engellemeye
çalışmıştır. Yıllar yılı bu topraklarda
farklı düşünen, eleştiren, sorunlara
çözüm üreten beyinlerin yolu
mahkeme kapılarından, hapisane
köşelerinden veya ülke dışına
sürgünlerden geçmiştir.*

“Burhan” ve “İrfan”ın yeniden tanımlanması ve meczedilmesinden başka çıkış yolu bulunmamaktadır. Düşünmek; “Akıl ve Aşk” arasındaki doğru ilişkiyi kurmakla mümkündür. Modernleşme sürecinde Doğu, Aşk’ı bir yana bırakıp Batı’nın yaptığı gibi sadece Akıl ile kendi varlığını yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Bu derin yanlışlığı yeni illüzyonlar, çatışmalar, ayrışmalar yaratmıştır. Aşk’sız Batı, Akıl’sız bir Doğu tasavvuru insanlık için daha derin acılar getirecektir. “İlim ehline, aşk (duygu); aşk ehline, ilim(düşünce) gerekir. İnsan ancak gayret ile bilip, bilgin (alim); aşk ile tanıyıp, bilge (arif) olabilir; zira bilmek mertebesi azim ve gayret, tanımak mertebesi ise aşk ve mehabet ister” (Cündioğlu, 2007:38). Bu ihtiyacı giderecek düşünce damarını beslemek ve ortaya çıkarmak gerekir.

Hayatımızda ifade ettiğimiz sözler, ortaya koyduğumuz davranışlar çoğunlukla düşüncenin ürünü değildir. Bunlar alışkanlıkların, arzu ve heveslerin, duygusal dalgalanmaların sonucudur. Ödünç kelimeler ve çalıntı bilinçlerle gösterilmeye çalışılan aklın yolu düşünceden geçmemektedir. Türkiye’de bunları ortaya koyanlar erdemliliğin, düşünce ve sözün temsilcisi olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu ülkede birbirini besleyen düşünce halkalarının varlığından söz edemeyiz. Düşünmenin halk tarafından önemsenmediği daha da vahimi tehlikeli olarak görüldüğü bir ülkede insanların bu eylemi layıkıyla yerine getirmeleri beklenemez. Türk halkı da demagojiyi düşünce diye yutturmaya çalışanlardan bıkmış ve okuyan-yazan- düşünenlerin yolunun hapisanelerden geçtiğini görerek, çocuğunun böyle bir süreçten uzak durması için her an düşünme çabasını engelleyecek bir tavır içine girmiştir. Ayrıca düşünmenin, insanı, dini yaşamada ve sosyal hayatında sapkınlıklara götürdüğü iddia edilir. Onun içindir ki çok okumak ve yorum yapmak hep tehlikeli olarak addedilmiştir. “Gördüklerimin bulanık görün-

yor olması halinde, bulanıklığın gördüklerimden mi, görüşümden mi kaynaklandığından nasıl emin olabilirim?” (Cündioğlu, 2007:14). Kendi görüşünün netliğinden, doğruluğundan dem vuran insanlar gördüklerinin değil; görüşlerinin bulanıklığını giderecek, aydınlatacak bir adım atma cesareti gösterememektedir. Duyguyu her şeyin ifade dili olarak kullanan bu halk, akla yaşamın dışında bir yer vererek algı alanını şekillendirmiştir.

Türk siyasal elitleri bir taraftan tarihsel kırılmalardan yeni düşünceler ihdas etmeye çalışırken bir taraftan da kendine muhalif addettiği her düşünme çabasını çeşitli yollarla engellemeye çalışmıştır. Yıllar yılı bu topraklarda farklı düşünen, eleştiren, sorunlara çözüm üreten beyinlerin yolu mahkeme kapılarından, hapisane köşelerinden veya ülke dışına sürgünlerden geçmiştir. Cemil Meriç’in tarifiyle “Her aydınlığı yangın sanıp söndürmeye koşan zavallı insanlarım: Karanlığa o kadar alışmışsınız ki yıldızlar bile rahatsız ediyor sizi! Düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı bu ülkede, düşünce adamı nasıl çıkar?”. Ülkenin sembollerinden olan İstiklal Marşı yazarına reva görülen uygulamanın toplumsal ve devlet yönünden kaynakları iyi tespit edilmelidir. Son yüzyılda şiddete başvurmadan sadece düşüncelerini ifade ettiği için oligarşi tarafından aydınlarına yapılagelen uygulamalar düşüncenin bu topraklarda kök salmasını engellemiştir. Şu anda bu daha farklı baskı yöntemleriyle (mahalle baskısı) sürdürülmeye devam edilmektedir. Türkiye’de değişik dönemlerde farklı yöntemlerle düşünceyi engelleme çabaları yönetimin vazgeçemediği özelliklerden olagelmıştır. Düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı bir ülkede düşüncenin namusuyla ortaya çıkması, aydınını yetiştirmesi beklenemez. Dünya düzeninin aldığı şekillere göre kendine rol biçen egemen güçler bir dönem destekledikleri düşünce birikimlerini, bir süre sonra reddederek kabule yanaşmaları Türk opörtünizminin özelliğidir. Düşüncenin devleti olamamıştır, devletin düşünceleri olmuştur. Bir dönem batıcı, bir dönem milliyetçi, bir dönem de İslami karakter gösterecek kadar renklidir. Türk aydınının büyük çoğunluğu bu dönüşüme ve renkliliğe göre şekillenmiştir.

Düşünme iddiasındaki entelektüel- aydın- âlimlerin bu duruşa layık bir tavır içinde oldukları söylenemez. Kendi tarihine, toplumuna, kültürüne yabancılaşan aydın, düşünce namusunu koruyacak bir duruşu sergileyecek iradeyi gösterememiştir. Yaşadığı topraklarda farklı düşünenleri düşman ilan ederek birbiriyle konuşup tartışmamışlardır. “Sisyphos” yani güç ve sonuca varmayan bir işi boyuna tekrarlayan kimse misali, ezberlediği birkaç kelime, kavram ve sloganla bir düşünce inşa etme hayaliyle yaşamaktadır. Mahallesinde- diasporasında- cemaatinde- grubunda savunulan- kabul gören hangi

düşünce ise onun tekrarını yapmaktan öteye gitmeyen bir zihinsel işlevi düşünce zanneden beyinler uyuşturduğu için kuşaklar birbirinden düşünce değil bunun adına ihtirasları, çıkarları devralarak gitmektedirler. “Düşünce dünyasında hiçbir fetih nihai değildir. Hepimiz Sisyphos’uz... Hele diyalogun olmadığı ülkede... Türk aydınının kaderi, mahpesinde şarkılar söylemek. Bu lanetler berzahından nasıl ve ne zaman kurtulacağız? Tefekkür bir arayıştır, içtimai bir arayış.” (Meriç, 1999). Ya devlet ya da halk goygoyculuğuna soyunmuştur. Hiçbir değeri ölçü almayan yabancılaşmanın derin acılarını ve yalnızlığını yaşayan aydınlar, fasit daireyi açacak yollar aramak çabasında değildir. “Düşünenin görevi: insanından kopan, tarihini unutan ve yolunu şaşıran aydınları irşada çalışmak, kızmadan usanmadan irşat...” (Meriç, 1997: 325), bu sorumluluk düşünce ve sözün namusunu taşıyanların omuzundadır.

Türkiye’de düşünce akımı yoktur. Türk akli henüz düşünceleşmiş bir ifade ortaya koyamamıştır. “Söz” medeniyetinin devamı olarak sistemli, tartışmaya açık, eleştirel, akla uygun ve kalıpları kıran bir yapıda olamamıştır. Hem kamusal hem sivil alanda düşünce ürünü olan her şey çeşitli yaftalanmalarla hemen mahkûm edilmeye ve sesi kesilmeye çalışılmıştır. Sloganlara mahkûm edilmiş düşünce ne zaman kozasını yırtıp özgürleşmeye başlarsa bir gücün bu sürecin önünü kestiğini ve düşünce sahiplerinin de gereken mücadeleyi vermeden yarım kalan yeni bir durum yarattıklarını gözlemlemekteyiz. İnsanların birbirinin dilinden, düşüncesinden ve ifadelerinden bir şey anlamadığı kayıp kuşaklar yüzyılını geride bırakmış bulunuyoruz. Yarım kalmış sözlerin, dergilerin, kitapların ülkesiyiz. Artık “Hür Tefekkürün Kalesi” dergiler bünyesinde bunu konuşma, tartışma ve paylaşma yapılmamakta gönüllü kölelik sistemi ile zihinler iğdiş edilmeye devam edilmektedir. Düşünceler ve yöntemler değişmediği için çok büyük imkânlar ifade eden internet ortamı düşünsel özgürlüğü ve ifadeyi henüz mümkün kılmaktan uzaktadır.

Türkiye’de kişiler üzerinden sınırlanmış ve merkezlenmiş bir yapı vardır. Ne “Akademi”si ne de “Kamus”u vardır. Bir düşünce akımının açılımının sağlandığı, birbirinin devamı olduğu görülmez. Her kişi bir ekoldür. Tarikat-cemaat geleneği evirelerek düşünce alanında da kendini gösterir. Kişilere çok büyük misyonlar yüklenerek veya bazıları da buna talip olarak bir mutluluk oyunu oynar gibi hareket edilmektedir. Kişilerden akımlara geçiş sağlanamamıştır. Türk düşüncesinin Cumhuriyete kadar yapılandırılmış bir hali yoktur. Cumhuriyet sonrasında Batıcılık, İslamcılık, Milliyetçilik gibi ideolojilerin temelindeki arayışlar, bölük pörçük ve birbirini düşman gören yaklaşımlarından dolayı bir geleneği olamamıştır.

Belli dönemlere şartların doğurduğu insan ve düşünceler büyük bir fırsat ve çıkış oluşmuş gibi tutulmuş ancak şartların değişmesi ile bir etki ve yeri kalmamıştır. Yaşadığı zamanı aşabilenler çok az sayıdadır.

Her birimiz düşünce okyanusundaki yolculuğumuza çıkmış bulunmaktayız. Hayata dair her şeyi anlamlandırma çabası canlı kılınmalıdır. “Beni bekleyen ölümle tahrir olmayacak herhangi bir anlam var mı hayatta?” diyen Tolstoy’un sorduğu bu sorudaki gibi hayatta olduğunu düşündüğümüz anlamı keşif yolculuğu devam etmelidir. Müslüman insan olma bir varış değil oluş sürecidir. Bu ismi taşımak yeni ve çetin bir sürecin başladığının da işaretidir. Söylenecek daha çok sözümüz var. Sözü(ruhu) yazı (beden) ile cisimleştirerek, müşahhas kılarak kalıcılığı sağlanmalıdır. Ajitasyon yapmadan, Türk dilinin güzelliklerini hâkim kılarak, özgün ve özgür kelimelerle paylaşımlar artırılmalıdır.

1- Meriç, Cemil- 1999- Jurnal- İletişim Yayınları

2- Meriç, Cemil- 1997- Mağaradakiler- İletişim Yayınları

3- Heidegger, Martin- 2005- Teknik Üstüne- Paradigma Yayınları

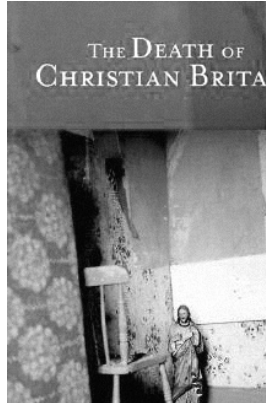
4- Cündioğlu, Düccane- 2007- Daire’ye Dair- Etkileşim Yayınları

5- Mengüşoğlu, Metin Önal- Düşünmek Farzdır- Pınar Yayınları

Hristiyan İngiltere'nin Ölümü

HİLMİ AZİZOĞLU

İstatistiki yöntemi kullananlar toplumu sayısal verileri esas alarak tanımlıyor. Örneğin, konu dindarlık ve Hristiyan dindarlığı olunca, insanların kiliseye gitme oranları, kilisede yapılan çeşitli törenlere katılım, bazı törenlerin kilisede yapılıp yapılmayışı v.b. dindarlığın temel göstergeleri olarak görülüyor. Halbuki Brown'ın yaklaşımında dindarlığın belirlenmesinde, bunlara da gerekli yer verilmekle birlikte, toplumun gündelik yaşam kültürüne ve bunu belirleyen temel düşünceye önem veriliyor. Bunu, temel hikâye diye de ifade edebiliriz.

Üzücü bir hikâye: İngiliz toplumunda dindarlığın ölümü... Bir sosyal tarihçi ve daha spesifik olarak bir din ve kültür tarihçisi **Callum G. Brown**'ın "**Hristiyan İngiltere'nin Ölümü: Dünyevileşmeyi Anlamak (1800 – 2000)**" adlı kitabından bahsedeceğiz. Salt kitabın adına bakarak Nietzsche'ci bir çağrışım uyanmasın. Callum G. Brown, bir Hristiyan ve kendince hüznü bulduğu bir hikâyeyi sosyal bilimlerin diliyle anlatmaya çalışıyor.

İngiliz toplumunda; göçmenleri dışta tutmak kaydıyla, dindarlıkta bir azalma olduğu toplumsal bir gerçek. Sosyolog ve tarih-

çiler, dindarlıkta ortaya çıkan bu azalma sürecini anlamaya çalışıyorlar. En yaygın dünyevileşme teorisinin dindarlıktaki azalmaya genel bakışı, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Düşüncesinin dine karşı yeni bir bilincin ortaya çıkmasına yol açması ve böylece dinin çözülme sürecinin başlamasıdır. Dünyevileşme kuramcılarına göre, "Sanayi Devrimi"; çalışan sınıfı, dine yabancılaştırmıştır. Dünyevileşme yaklaşımının istatistiksel yöntemler kullanılarak da desteklendiğini görmekteyiz.

Callum G. Brown'ın yukarıda sözünü ettiğimiz kitabı, adından da anlaşılacağı gibi, tam da bu konuyu, dindarlıkta azalma konusunu ele alıyor. Callum G. Brown dünyevileşme konusundaki yukarıda özetlemeye çalıştığımız yaygın iddiaları dışlıyor ve dünyevileşmenin yoğunlaştığı iddia edilen "Sanayi Devrimi"nden bu yana, İngiliz İşçi Sınıfı'nın, İncil'in mesajına bağlı ve sadık Hristiyanlar olarak çeşitli dini faaliyetlere katıldığını gösteriyor.

Brown'ı diğer sosyal bilimcilerden farklı ve özgün kılan yanı, kullandığı yöntem. Rakamlara değil, hikâyelere ve söylemlere bakarak bu değişimi gözlemesi. Bu nedenle; sözlü tarih çalışmaları, Callum G. Brown'ın başvurduğu en önemli yöntem. Bu yöntemi kullananlar ile istatistiki yöntemi kullananlar arasındaki temel fark şurada: İstatistiki yöntemi kullananlar toplumu sayısal verileri esas alarak tanımlıyor. Örneğin, konu dindarlık

ve Hristiyan dindarlığı olunca, insanların kiliseye gitme oranları, kilisede yapılan çeşitli törenlere katılım, bazı törenlerin kilisede yapılıp yapılmayışı v.b. dindarlığın temel göstergeleri olarak görülüyor. Hâlbuki Brown'ın yaklaşımında dindarlığın belirlenmesinde, bunlara da gerekli yer verilmekle birlikte, toplumun gündelik yaşam kültürüne ve bunu belirleyen temel düşünceye önem veriliyor. Bunu, temel hikâye diye de ifade edebiliriz. Brown, bir dinin toplumdaki etkinliğini anlamak için, rakamsal veriler yerine, o toplumun kendini hangi söylemle ifade ettiğine bakmamızı öneriyor. Gündelik hayatta, kendimize örnek aldığımız öyküler ve söylemlerimiz, Brown'ın en önem verdiği konular. O'na göre, kiliseye gösterilen ilgi ve benzeri istatistiksel ölçütler kullanılarak yapılan araştırmalar, dindarlıkta zaman içinde bazı dalgalanmaların ortaya çıktığını gösterebilir. Ancak bu durum, dindarlıkta gerçek anlamda bir azalış veya artış olarak görülemez. Dindarlıktaki esas değişim, insanların davranış ve düşüncelerinin, din merkezli bir kültür tarafından belirlenip belirlenmediğidir.

Dindarlık ve dünyevileşme konusunun geleneksel sınıf tabanlı yaklaşımların ortaya koyduğu niceliksel ve niteliksel parametrelerle açıklanamayacağını öne süren Callum G. Brown'a göre; din konusu popüler kültürün ve bireyin ahlaki inşası odak alınarak anlaşılabilir. Zaten baştan beri sözü edilen öykü ve söylemler de popüler kültür ve bireyin ahlaki inşasının araçlarıdır. Hristiyanlığın İngiltere'de öldüğü yıllar, iddia edildiğinin aksine, yavaş bir gelişmeyle 1800'li yıllarda değil, aksine bir sıçramayla 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık, Sanayi Devrimiyle 1800'li yıllarda bir değişim geçirmiştir ama bu değişim baskıcı dinin yerini söylemsel dinin alması şeklinde gerçekleşmiştir. İnsanlar, 1800'li yılların öncesinde Hristiyanlığı bir zorunluluk olarak hissederken, artık onu içtenlikle benimsedikleri ve gündelik yaşamlarında her an telaffuz ettikleri bir söylem haline dönüştürmüşlerdir. Hristiyanlıktaki bu değişimin cinsiyet rolleriyle de yakın bir ilişkisi vardır. 1600-1800 yılları arasında Hristiyan dindarlığı erkek ağırlıklıyken, 1800'li yıllardan başlayarak 1960'lara kadar devam eden bir zaman diliminde kadın ağırlıklı bir dindarlık biçimine dönüşmüştür. Din, devlet kontrolündeki kiliselerin görevlerinin dışsal gözetiminden bireyin iç denetimine devredilmiştir. Kimlik inanılmaz biçimde şahsi bir şey haline gelmiştir. Özetle Hristiyanlık, cinsiyet rolleri üzerinden kendisine yeni bir varlık alanı yaratmayı başarmıştır. Bu değişimi ve yenilenmeyi o döneme ait öyküler ve Hristiyan söylemleri çok güzel yansıtmaktadır: Sözelimi 1800'li yılların öncesinde cinsiyet açısından bakıldığında, günaha eğilimli olarak tanımlanan kişi kadinken ve ona kocasına baş eğmesi öğütlenirken,

sonrasında bu eğilim tersine dönmüş ve erkeğin günaha eğilimli kişi haline gelmesiyle kadınların aile içindeki yönlendirici rolü üzerinde durulmaya başlanmıştır.

1960'lı yıllarda ne olmuştur ki bu ani ve hızlı gelişme, Hristiyan kültürünü toplumun temeli olmaktan çıkarmıştır? Başka bir ifadeyle, hangi gelişme Hristiyan kültürünü bireyin ve popüler kültürün ahlaki kurucusu olmaktan çıkarmıştır? Kendisi de Hristiyan kültürünün devamından yana olan Brown, oldukça hüznü ve dramatik olarak betimlediği bu gelişmeyi 1960'lı yıllarda pop kültüründeki yeni bir eğilimin, ani ve hızlı yükselişine bağlamaktadır. Akılcılık, artan şüphecilik, toplumsal çatışmaların sınıfsal ve mesleki alanlara kayması gibi olguların sarsamadığı Hristiyan kültürünü, 1960'ların pop kültürü yıkmıştır. Brown'a göre, 1960'lı yılların pop kültürünün temel niteliği, cinsel devrim ve post feminizmdir. Kadın ile erkek arasındaki ilişkiler ciddi bir değişim geçirmiş ve cinsiyet rolleri, eskisinden farklı bir biçim almıştır.

Özetle, Brown'ın dünyevileşme konusuna bakışı genel olarak kabul gören yaklaşımlardan iki açıdan farklıdır: İlk olarak, dünyevileşmenin "Sanayi Devrimi" ile başlayan yavaş ve uzun bir süreç olduğu iddiasını kabul etmiyor. İkinci olarak, sosyal bilimlerde yaygın olan sayısal yöntemleri kullanmayıp söylem ve cinsiyet rolleri gibi yeni yöntemler kullanıyor.

Çeşitli dünyevileşme kuramları ve Brown'ın görüşleri, karşılaştırmalı bir biçimde ele alınabilir. Brown'ın yaklaşımları, dünyevileşme konusunda kendisinin karşı çıktığı çeşitli kuramları, gerçekten de yanlışlıyor mu? Böyle bir karşılaştırma bir kitap tanıtım yazısının boyutlarını gerçekten aşar ve biz de böyle bir tartışma yapmak niyetinde değiliz. Ancak, Brown'ın görüşlerinden yola çıkarak Türkiye'de din ve dindarlık olgusunu anlamaya ve tartışmaya yönelik bazı noktalara işaret edilebilir.

Özellikle son günlerde; medyada, dindarlığın çeşitli biçimlerinin tartışıldığını görmekteyiz. Dindarlıkla gelenek, dindarlıkla göç ve köylülük arasında kurulmaya çalışılan bağlantılar, istatistiksel yöntemlere dayandırılıyor. İstatistiksel yöntemleri uygulayan değişik araştırmacıların, bir diğerinden farklı sonuçlara ulaştıklarını görüyoruz. Bu farklılıkların nedenleri, kullanılan yöntemlerin kendi iç tutarlılıkları bakımından sorgulanabilir elbette. Ancak bir okur, bir izleyici olarak bu araştırmalara baktığımızda gerçekte ne olduğunu anlamakta zorluk çekiyoruz. Sözelimi türban veya başörtüsü takılması gibi herhangi bir davranış kalıbında bir artış veya azalıştan söz ediliyor. Fakat bu artış veya azalmanın hangi nedenlerden kaynaklandığını, söz konusu araştırmalara bakarak anlayamıyoruz. Bunun içindir ki Brown, bize,

Brown, bir dinin toplumdaki etkinliğini anlamak için, rakamsal veriler yerine, o toplumun kendini hangi söylemle ifade ettiğine bakmamızı öneriyor. Gündelik hayatta, kendimize örnek aldığımız öyküler ve söylemlerimiz, Brown'ın en önem verdiği konular. O'na göre, kiliseye gösterilen ilgi ve benzeri istatistiksel bazı dindarlık ölçütlerinde, zaman içinde bazı dalgalanmalar olabilir. Ancak bu durum, dindarlıkta bir azalış veya artış olarak görülemez. Dindarlıktaki esas değişim, insanların davranış ve düşüncelerinin, din merkezli bir kültür tarafından belirlenip belirlenmediğidir.

istatistiksel yöntemleri önermiyor. Eğer Türkiye'deki dindarlaşma veya dünyevileşme eğilimlerini anlamak istiyorsak, kültürel eğilimlerin ne yönde değiştiğine bakmamızda büyük yarar var. Acaba yukarıda sözü edilen iki toplumsal tavrın sahipleri arasında, popüler meselelere bakışları açısından temel bir farklılık var mıdır? Tüketim nesnelerine bakışları ve tüketim kalıpları, esaslı farklar içermekte midir?

Brown'a göre, popüler kültürün ve bireyin ahlaki değerlerinin inşasının çok önemli olduğunu söylemiştik. Müzikten edebiyata, televizyondan sinemaya çevremiz popüler kültürün araçlarıyla dolu. Eski dünyada bilgi kaynaklarımız -kültürel girdilerimiz- çok sınırlıydı. Bir kişinin edindiği bilgilerin kaynaklarını tanımak oldukça kolaydı. Günümüzde ise bilgi kaynaklarımızın alabildiğine çoğaldığını görmekteyiz. Bir kişinin -mesela çocuğumuzun- sahip olduğu bilgileri nasıl edindiğini belirlememiz imkânı oldukça güçleşmiştir. Günümüz dünyasında popüler kültür, sürekli değişen ve eklektik bir biçimde gelişen bir alandır. Bununla kültür alanının zenginleştiğini söylemek istemiyorum elbette. Çoğalma, kültürel girdilerin sayısındadır. Popüler kültürün ve bireysel davranışın inşası, kitle iletişim araçlarının ve dolayısıyla da bunlara egemen olan global sermayenin denetimine girmiştir. Böylece günümüzde popüler kültür, tüketim toplumunun bir türevi olarak ortaya çıkmaktadır.

Aydınlarımız arasında bu popüler kültür konusunu en iyi görenlerden birisi Yahya Kemal'dir. 1884 doğumlu olan Yahya Kemal, 1903 yılında Avrupa'ya gitmeden

önce Yakup Kadri ile birlikte "Nev Yunanilik" diye bir akım bile oluşturmuştur. Ancak Fransa'da bulunduğu yıllarda, o günlerde yaygın olan kültürel iklimden de etkilenerek, bir toplumun kültüründeki süreklilik ve değişimin farkına varır. Bu yaklaşıma göre, kilise ya da cami dini bir inanç odağı olarak ele alınıp işleneceği gibi, kültürel bir odak olarak da öne çıkarılabilir. Yahya Kemal, düşüncelerindeki bu değişim nedeniyle, Avrupa dönüşünden itibaren kültürel bakımdan sentezci bir yaklaşımı savunan muhafazakâr bir şair ve yazar olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, Yahya Kemal'in anılarında yer verdiği, dönemin İslamcılarında Ahmed Naim Efendi ile yaptığı bir tartışmayı çok önemli bulmaktayız. Esasen Mehmet Kaplan ve Ahmet Kabaklı gibi muhafazakâr yazarların, İslamcı şair ve yazarları eleştirmek için bu tartışmayı örnek verdiklerini de görmekteyiz. Tartışma, özetle, şöyle: Yahya Kemal, yukarıda belirttiğimiz kültürel muhafazakârlık çerçevesinde, toplumun kutsal değerlerini anlatan ve bunları yücelten bir dizi şiir ve yazılar yayınlamaktadır. Ahmed Naim Efendi, bir gün, inançsız biri olarak gördüğü ve yazılarında İslami hurafelerle özdeşleştirdiğini düşündüğü Yahya Kemal'e şöyle çıkışır : "Bu halkın inançlarına yabancı olduğun halde İslam adına bir sürü hurafeyi övmektesin." Yahya Kemal'in buna cevabı ise daha ilgi çekicidir: "Türk halkının Müslümanlığı senin kitabı anlayışına uymaz, o İslamiyeti en eski putperestlikten beri getirdiği değerlerle kaynaştırarak benimsemiştir."

Biz burada hangi yargının daha haklı olduğunu, kültürümüzün ne kadar İslami olduğunu ya da olmadığını tartışma niyetinde değiliz. Bunu yapabilmek için kültürel geçmişimizi derinliğine inceleyen çalışmalara ihtiyaç var. Ancak şu tespiti yapabiliriz: Topluma ait bütün değerler, başka bir ifadeyle popüler kültürümüz, kutsal olsun olmasın, tarihsel bir kesitte ortaya çıkan bir sentezdir. Muhafazakâr, bu senteze sahip çıkarak kendini var olan değerler üzerinden ifade eder ve meşruiyet kaynağı olarak da bunları öne geçirmeye çalışır. Bir Müslüman açısından ise, popüler kültür alanı dini olanla dünyevi olanın çatışmasından ortaya çıkar ve kaçınılmaz olarak bir dizi bid'at, hurafe ve dine aykırı öğeyi de içinde barındırır. Müslümanın çabası sürekli bir arınmayı içerir ve bu nedenle toplumsal gelenekler ya da popüler kültür onun için bir mücadele alanıdır. Müslüman bir bilim adamı ve yazar olan Ahmed Naim Efendi, Yahya Kemal ile tartışmasında, popüler kültürün meşrulaştırılmasına karşı çıkıp, bu kültürün bid'at ve hurafeler gibi dine ters gördüğü öğelerinden arındırılmasını savunuyor; mevcudu değil, ideal olanı esas alıyor. İdeal olanın bir hayal olduğunu düşünen Yahya Kemal ise, mevcut durumu esas alıp, İslam'ın popüler kültürü oluşturan öğelerden

yalnızca biri olduğunu ve baskın öge olmadığını öne sürüyor. Burada Yahya Kemal'in popüler kültür savunuculuğu konusunda bilinçli bir tutum aldığını görmekteyiz.

Türkiye'de yükselişte olan İslamcılığın ve Muhafazakârlığın kısaca popüler kültür ile ilişkisi üzerinde de duralım. Toplumsal tarihimize baktığımız zaman İslamcılık ile Muhafazakârlığın bazen çakıştıklarına bazen de ayrıştıklarına tanık oluruz. Her iki akım da kitleselleşmek istediklerinde diğere doğru açılmaktadır. Biz burada daha çok İslamcı Muhafazakârlık üzerinde durmak istiyoruz. Popüler kültür açısından bir örnek verelim: Zaman zaman kendisini solda konumlayan bazı toplulukların düzenlediği halka yönelik konser v.b. toplantılarında belli bir fikri sabit bazı "sanatçıların" sahne aldığını görürüz. Kendini muhafazakâr olarak konumlayanların halka yönelik düzenlediği toplantılarda da popüler kişilerin sahne aldığına şahit oluruz. İkincilerin müziği daha popüler ama bir o kadar da bayağıdır. Biz burada İslamcılığın cemaat içine yönelik yüzünden ve etkinliklerinden çok, kitleye yönelik yüzünden ve etkinliklerinden söz edemeyiz. Yine İslamcı Muhafazakârlarca 28 Şubat sürecinin zorlamalarından, zulümlerinden söz ediliyor. Hayat ve olaylar karşısında kendini başkalarından farklılaştırıp, bilinçli ve iradi bir tutuma sahip olduklarını iddia eden kimselerin, gönüllü olarak, bir bedel ödemeye hazır olmaları gerekir. "Adımızın insanların hızasına yazılması"nı talep ediyorsak, varsa, bunun "ceza"sını da ödemekten kaçınmak ahlaki bir tutum olmaz. Hem sunulan her türlü ödül kabul edip, hem de olaylar karşısında iradi bir tutum aldığımızı ileri sürmenin paradoksal bir yanı vardır. Bir taraftan iradiliğin ve gönüllülüğün esas alındığını vurgulayıp, diğer taraftan bütün olumsuzlukları dışsal faktörlere atfeden bir tutumun esas alınması toplumun ahlaki restorasyonuna hizmet etmeyecektir. Bu bağlamda, İslamcı kesimin magazinleşme ve tüketim kültürüne yönelme konusunda ciddi bir değişim ve dönüşüm geçirdiği içerden ve dışarıdan bakan birçok gözlemcinin ortak kanısı. TGRT'den Kanal 7'ye kadar birçok İslamcı kanal, 28 Şubatın zoruyla değil, kendi gönüllü istekleriyle magazinleştiler. Bu açıdan, son on yılda İslamcı kesimin popüler söyleminin nasıl değiştiğini ortaya koyan bir sosyolojik incelemenin çok ilgi çekici bir çalışma olacağı kanısındayım. Yaşadığımız günler, siyasal ve askeri güce dayalı dışsal baskıların toplumu dönüştürücü bir işlevinin olmadığını göstermek için yeter ve artar bile. Hâlbuki bir toplumdaki asıl değişim, Brown'ın da haklı olarak belirttiği gibi, toplumsal söylemdeki değişimdir.

Tüketim kültürünün İslami değerler kullanılarak nasıl meşrulaştırıldığına dair bir örnek vereyim: 1994 - 1995 yıllarıydı ve şu andaki Başbakanımız, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştu. Diğer taraftan, Türkiye'de

kapitalistleşme süreci ilerlemekte ve Açık hava Reklamları diye tabir edilen; otobüsler, binalar ve sokak panolarına verilen reklâmlarda bir yoğunluk yaşanmaktaydı. Bir zaman sonra bu reklâmlar, reklâmcılık alanındaki gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak, İETT otobüslerine de konmaya başlandı. Çok sayıda şirket, o günlerde, reklâm alanında çeşitlenmeye giderek, reklâm bütçelerinde açık hava reklâmlarına geniş bir pay ayırıyorlardı. Bir gazetede geçmiş yıllarda çevre sayfaları da düzenlemiş ve tüketim kültürüne ciddi eleştiriler getirmiş ve o sıralarda İstanbul Büyükşehir Belediyesinin önde gelen danışmanlardan İslamcı-muhafazakâr bir aydınımız, bir televizyon programında, otobüslere reklâm alma işini kendilerine ait bir başarı olarak takdim ettikten sonra, sözü kendilerinin ne kadar "renkli" bir dünyaya sahip olduklarına getirmişti. Danışmanımıza göre, dünya, artık, daha renkli bir görüntü nesnesi ve vatandaşlar da kişiliklerini bu görüntü nesneleri üzerinden ifade eden tüketiciler olmalıydı.

Böylesi örnekler çoğaltılabilir. İslamcı akımın yükselişte olduğu bir noktada magazinleşmeye ve tüketim kültürüne yönelmiş olması gerçekten incelenmeye değer bir olgu. Bu süreci etkileyen birçok etmenin yanında, İslamcılığın baştan beri özünde taşıdığı popülizmin bu gelişmedeki yeri incelenmeye değer. Sözgelimi, geçenlerde Zaman Gazetesinin bir yazarı, bir ölüm haberi ile ilgili olarak şöyle bir not düşmüştü: "Anadolu'nun kutsallarıyla kavgalı değildi." Bu, alabildiğince sorunlu bir ifade... İlk olarak, kutsal bir toplum ve bir toprağa indirgeniyor. Böylece evrenselci bir bakış açısı dışlanıyor. İkinci olarak, kültür eklektik bir biçimde gelişir ve bir toplumda yaşayan ve hatta birbiriyle çatışan bütün aktörlerin kültür içinde bir payları vardır. Bunun için bir kültürün tutarlı bir referans çerçevesi olarak alınması, kanımca, doğru bir yöneliş olmaz. Eğer burada sözü edilen İslami değerler ise, bunu ifade etmenin daha uygun bir yolu bulunabilir elbette. Yanlış anlaşılmasın: Biz burada kültürün eklektik olmasını değil, bir referans çerçevesi olarak alınmasını eleştiriyoruz. Tıpkı bir kişinin fikirlerinin mutlak bir referans çerçevesi olarak alınmasının eleştirilmesi gibi. Bizlerin düşünce ve inançları da, tıpkı toplumlarındaki gibi, kendi vardığımız düşünce ve inanç sentezini, kendi eklektizmimizi yansıtır ve bu kaçınılmaz bir durumdur. Geleneklerimizi ve kahramanlarımızı –ki her toplum geleneklere ve kahramanlara ihtiyaç duyar- belli bir referans çevresinde değerlendirebilmeli ve gerektiğinde de eleştirebilmeliyiz.

Türkiye'de laiklik, daha çok kamusal alanla ilgili olarak tartışılıyor. Kamusal alanın tanımı da alınan pozisyona göre değişiyor. Brown'ın çalışması ise dünyevileşme ya da dindarlaşmayı daha çok toplumsal ve bireysel alana yönelik olarak ele alıyor. Brown, bireyler ve toplumlar

nasıl laikleşirler sorusuna cevap arıyor. Nitekim Brown, Sanayi Devrimiyle birlikte devletin toplumu din üzerinden baskıladığı 18. Yüzyıl öncesine göre dinselikle bir azalmanın değil, tersine bir artışın olduğunu ileri sürüyor. Bu vurguyu da önemli bulmaktayız ve kendi tarihsel sürecimizi bir de bu açıdan okumakta yarar var.

İslam dünyasında ve İslamcılar arasında kamusal alanı, devlet üzerinden kontrol etme çabası var. Bu çaba beklenenin aksi sonuçlar verebilir. İslam dünyasındaki olaylara bir de bu açıdan bakmak gerekiyor. Geçtiğimiz günlerde İslam dünyasına yönelik olarak şöyle bir haberyorum okumuştum: İslam ülkelerinden birinde, sanırım Mısır, bir kişi Hristiyanlığa dönmek istiyor. Din adamları arasında hâkim görüş, bu kişinin Müslümanlığa geri dönmesi ve eğer geri dönmezse cezalandırılması yönünde. Esasen, bu cezalandırma yaklaşımını savunanlar, bu yaklaşımlarına, Kur'an'dan doğrudan bir delil getirmeyi de pek beceremiyorlar. Bazı internet siteleri okurları arasında bu konuyu tartışmaya açıyor. Okurların çoğuna göre de, başka bir dine geçmek isteyen bu kişi ya tövbe etmeli ya da cezalandırılmalı. Daha azınlıktaki bir grup ise, adamın serbest bırakılmasının İslami ilkelere daha uygun olacağı kanısında. Bir kadın okurun yorumu bana oldukça incelikli ve ilginç geldi. Bu kadın okur, Kur'an ayetlerine dayanarak İslam'da ifade özgürlüğünün var olduğunu belirttiikten sonra, daha da ileri gidip, ortaya ilginç bir soru atarak bir kaygısını ortaya koyuyor: "İnsanları İslam'a inanmaya zorlarsak, gerçek inançlarını gizleyen, ikiyüzlü kimselerden oluşan bir toplum oluşturamaz mıyız? Bu, iyilikten çok zarar vermez mi? Bu durumda, kimse İslam'ın ne olduğunu bilemeyecek ve İslam siyasal bir araç haline indirgenmiş olacaktır." Arkasından da şunları ilave ediyor: "Bizim, sadece ismen Müslüman olan, ancak kalben ve eylemleriyle Müslüman olmayan insanların sayısını artırmaya ihtiyacımız yok." Bir bilim adamı, bir tarihçi olan Brown'ın tanıtmaya çalıştığımız kitabında istatistiksel yaklaşımların indirgemeciliklerine karşı ortaya koyduğu eleştiri, inançların sayılara indirgenmesine karşı çıkan ve ikiyüzlülüğün rahatsızlık duyan samimi bir Müslümanın düşüncelerinde ancak bu kadar güzel karşılık bulabilirdi.

Brown'ın kitabı dünyevileşme / dindarlaşıma çatışmasını anlamak isteyenler için önemli bir çalışma. En azından konuya farklı bir bakış açısı ve farklı bir soluk getiriyor. Konuyla ilgilenenlerin ülkemizde çok güncel olan tartışmalara bir de bu açıdan bakmalarında fayda var.

İskoç asıllı bir İngiliz olan Callum G.Brown, Dundee Üniversitesi'nde Din ve Kültür Tarihi Profesörü. *The Social History of Religion in Scotland since 1730* (1730'dan Bu

Yana İskoçya'da Dinin Sosyal Tarihi), *The People in the Pews: Religion and Society in Scotland since 1780* (Kilise Sıralarındaki İnsanlar: 1780'den itibaren İskoçya'da Din ve Toplum), *Religion and Society in Scotland since 1707* (1707'den Bu Yana İskoçya'da Din ve Toplum), *The Death of Christian Britain: Understanding Secularisation 1800-2000* (Hristiyan İngiltere'nin Ölümü : Dünyevileşmeyi Anlamak 1800 – 2000), *The University Experience 1945-1975: An Oral History of the University of Strathclyde* (with A. McIvor and N. Rafeek) (Üniversite Deneyimi 1945-1975: Strathclyde Üniversitesinin Sözlü Tarihi (A. McIvor ve N. Rafeek ile birlikte)), *Postmodernism for Historians* (Tarihçiler İçin Postmodernizm), *Religion and Society in Twentieth Century Britain* (Yirminci Yüzyıl İngiltere'sinde Din ve Toplum) adlı kitapları var.

Yahya Kemal Beyatlı, 2 Aralık 1884 yılında Üsküp'te doğdu; asıl adı Ahmed Ağab'ır. İlk öğrenimini Üsküp'te; orta öğrenimini Selanik ve İstanbul Vefa idadilerinde tamamladı. 1903 yılında Paris'e giderek Siyasal Bilgiler Fakültesine girdi. 1912 yılında yurda döndükten sonra dil ve tarih konularında makaleler yayınladı. 1915 yılında Darülfünun (Üniversite) öğretim kadrosuna atandı. Kurtuluş Savaşının bitimine doğru (1923) Ankara'ya geçerek Hâkimiyeti Milliye gazetesinde başyazar oldu. Urfadan milletvekili seçildi (1923-1926). Daha sonra Varşova, Madrid elçiliklerine atandı. (1926-1931). Tekirdağ ve İstanbul milletvekili olarak 1935-1946 yılları arasında yeniden parlamentoya girdi. 1949'da Pakistan büyük elçisi iken emekliye ayrıldı.

1 Kasım 1958'de İstanbul'da öldü.

Bağdat mektupçularından Mustafa Zihni Paşa'nın oğlu olan **Babanzade Ahmed Naim** 1290/1872'de Bağdat'ta doğdu. Bağdat Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu (1894). Aynı yıl Hariciye Nezareti Tercüme Kalemî'nde çalışmaya başladı. Maarif Nezareti Tedrisat Müdürlüğü yaptı (1911-12), Galatasaray Sultanisi'nde Arapça okuttu (1912-14). 1914'te Maarif Nezareti Tercüme Dairesi azalığına getirildi. Bu daire bünyesinde kurulan İstilahat-ı ilmiye Encümeni'nin çalışmalarına katıldı, bu Encümen'in hazırlayarak yayımladığı Felsefe ıstılahları (İstilahat-ı İlmiye Encümeni tarafından kamus-ı felsefede münderic kelimat ve tabirat için vaz ve tedvini tensib olunan ıstilahat mecmuasıdır - Fransızcadan Türkçeye-1914) ve Sanat ıstılahları (İstilahat-ı İlmiye Encümeni tarafından sanayi-i nefisede mevcut kelimat ve tabirat için vaz ve tedvini tensib olunan ıstilahat mecmuasıdır, 1914) adlı kitapların hazırlanmasında büyük ve etkili emekleri geçti. Bu görevinin ardından Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde müderrisliğe başladı (1914-33). Felsefe, ruhiyat-ilmu'n-nefs (psikoloji), ahlak, mantık, ilm-i ma'bade't-tabia (metafizik) derslerini okuttu. Bu dersler için hazırladığı tercüme-telif notların bir kısmını daha sonraları kitaplaştırdı. Darülfünun'da bir ara Umum Müdürlük (rektör) görevinde de bulundu. 1933 Üniversite reformuyla yeni kurulan İstanbul Üniversitesi bünyesine, birçok arkadaşı gibi Ahmed Naim de alınmadı ve emekliye ayrıldı. 13 Ağustos 1934 günü sabah namazını kılarken secdede vefat etti. Ertesi gün Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

çöl ortasında bir şair mehmet akif

PEREN BİRSAYGILI

“Kim Müslümanların derdini kendine dert edinmezse onlardan değildir.”
(Hâdis-i Şerif)

*Genç istasyon memurunun
bu çağrısını işiten, o
tarihte 42 yaşında olan,
Mehmet Akif olacaktır. Bu
insanların, çölün kavurucu
sıcağı ortasında mahkûm
edildikleri sefalet, tanıklık
eden şairin, teessürü
sonsuzdur. Buraya kadar
tamam ancak Mehmet
Akif'in yolunu Hicaz
Demiryolu'nun ortasındaki o
istasyona düşüren sebep nedir*

Sene 1915. Hicaz Demiryolu'nun ortasında, etrafından kuş uçmaz kervan geçmez, küçük bir çöl istasyon binası. Ne bir yeşillik, ne nohut oda bakla sofa, üç-beş haneden oluşmuş da olsa bir yerleşim alanı, ne de başka bir uygarlık belirtisi...

İstasyon memuru, 1.Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle sürmekte olduğu 1915 senesinde, biri karnı burnunda olan iki hanımı ile beraber, bu harap istasyon binasında yaşamaya gayret eden, gençten bir adamcağız. Harap dedik ya, mübalağa edildiği sanılmasın; Katiyetle Harap! Zira yaşadıkları binanın her tarafından sefalet fişkırıyor, bırakın yatacak döşegi, oturacak üç minder parçası bile yok ve aile tek bir ot minder üzerine sığışmaya çalışıyor. Bunun dışında ne bir iskemle ne de masa..Savaş böyle mi acımasız olur , şu kuş uçmaz kervan geçmez çöl ortasında , böylesi bir sefalet mahkum bırakılmış garibanlar , sahi hangi medeniyetin ne tarafına tekabül eder , bilinmez.

Ve istasyon memuru bir gün bakmış ki hanımlarından biri eli kulağında doğum yapacak ancak bebeği sarıp sarmalayacak bir çaputları bile yok,

*Kurbanlar kesilecek ancak çöl
ortasında koyun, kuzu ne gezer.
Dedik ya, kuş uçmaz kervan
geçmez bu yerde, bırakın kesecek
kurbanı, etrafta kendiliğinden
bitmiş bir ayırık otuna bile
rastlamak mümkün değil.
Ancak, tüm şiddetiyle sürmekte
olan savaş ortasında sefalet
içinde yaşamaya çalışan, gariban
bir istasyon memuru ve biri
karnı burnunda, diğeri diş ağrısı
ile perişan iki hanımı.*

diğeri deseniz günler gecelerdir kahrolası bir diş ağrısı ile kıvrınmakta, genç istasyon memuru atmış kendini yıldızlı geceler altına ve başlamış söylenmeye:

Allah'ım, şu halimi görüp de bana yardım edecek bir kulun yok mudur?

Allah'ım yok mu ... Bir Allah'ın kulu...

Bir Allah'ın kulu...

Genç istasyon memurunun bu çağrısını işiten, o tarihte 42 yaşında olan, Mehmet Akif olacaktır. Bu insanların, çölün kavurucu sıcakta ortasında mahkûm edildikleri sefalet, tanıklık eden şairin, teessürü sonsuzdur. Bura-ya kadar tamam ancak Mehmet Akif'in yolunu Hicaz Demiryolu'nun ortasındaki o istasyona düşüren sebep nedir, aile ile karşılaştıktan ve gördüğü sefalet karşısında derin bir teessüre kapıldıktan sonra, bulacağı hal çaresi ne olacaktır? , merak ediyorsanız buyurun devamını okuyalım...

*Eserdi kumda yüzerken serin serin nefesin;
Akar sular gibi çağlardı her tarafta sesin!
İrâdem olduğu gündür senin irâdene ram,
Bir ân için bana yollarda durmak oldu haram.*

M. Akif

Necid Çöllerinden Medine'ye şiirinden

İstiklal Marşı şairinin hayatı hakkında az çok bilgi sahibi olan herkes, onun 1.Dünya Savaşı sırasında, Teşkilat-ı Mahsusa görevlisi olarak yaptığı seyahatlerden de mutlaka haberdardır. Bilindiği üzere M.Akif'in ilk seyahati Berlin'e olur. Almanların, savaş esnasında esir aldığı Müslümanlara karşı gösterdiği hakperest tutumun, Müslüman uluslara duyurulması gayesi ile davet ettiği heyet

içerisinde olması, bu heyetin azalarını tespit eden Teşkilat-ı Mahsusa tarafından özellikle istenilen M.Akif'in, İstanbul'a döndükten sonra yapacağı ilk seyahat ise yine özel bir görev ile bu sefer Arabistan yarımadasına olacaktır.

Arabistan seyahatinde Akif ile beraber olan yakın bir akrabası, seneler sonra Eşref Edip'in kaleme alacağı hatıralarda, kimi zaman 60 dereceye varan çöl sıcakta altında, büyük şairle geçirdiği günleri bakın nasıl anlatıyor.

"... Bir insanın asıl mahiyetini anlamak için onunla yol arkadaşlığı etmeli. Ben Akif'in yüksek ruhunu daha ziyade Arabistan seyahati esnasında anladım. O ne büyük adam! O ne fedakâr bir arkadaş! Zayıflara karşı sonsuz merhamet, şefkat! Hele haksızlığa karşı ne eğilmez baş! Faziletlerin fazileti! Kahramanların kahramanı!

Bazen yolumuzu kaybederiz. Çölün korkunç derinlikleri insana dehşet verir. Dikkat ederdim, acaba bir endişe kalbini sarar mı diye?. Fakat ona göre korku ne demek? O, çöllerin yüz yıllık bir erkânı harbi gibi öne düşer, gülererek, güldürücü fıkralar söyleyerek, endişeleri dağıtır, bir caddede gidiyor gibi kalpleri itminanla doldurur..."

Akif'in tek bir endişesi vardır: Osmanlının istikbali. Bunun için, çöl seyahati boyunca, ne vakit durup dinlenseler, dönüp yanındakilere: " Arkadaşlar, düşman şu boğazları geçerse, memleketin hali ne olur " diye sormaktan kendini alıkoymaz. Gerçekte de, özel vazife ile İstanbul'dan yüzlerce kilometre uzakta olan, M.Akif'in endişeleri süregelen Çanakkale harbi üzerinde yoğunlaşacaktır. Ve düşman hücumunu " Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya Kaç donanmayla sarılmış ufak bir karaya " dizeleri ile tarif edeceği Çanakkale mahşerinden gelen zafer haberi , büyük şair , viran istasyon binasında sefalet içinde yaşamaya çalışan aileye , pek de yakın bir mevkide olduğu esnada gelir.

M. Akif inanmamaktadır. Aldığı haber karşısında " Sahih mi? Allah aşkına doğru söyleyin... Mukakkak mı? " diye haykırır. Zaferin mutlak olduğunu işittiği vakit ise , " Yarabbim, sana binlerce milyarlarca kere şükürler olsun " der ve kendini tutamayarak adeta çocuklar gibi ağlamaya başlar.

"... Baktım, o kahraman Akif'in gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Sanki dünyalar ona verilmişti. Binbir tehlike karşısında ufak bir teessür alameti bile göstermeyen Koca Akif şimdi masum bir çocuk gibi ağlıyordu. O teessürünü belli etmezdi. Elemi de, sevincini de içine gömerdi. Ancak bu hadise karşısında kendisini tutamayarak gözyaşları döküldü..." " M. Akif, hem ağlamakta hem Allah'a şükretmek-

tedir. Önce ellerini havaya kaldırarak ; “ Allahım “ der!

“ Allahım, şu Çanakkale’de dövüşen kahramanları yazmadan canımı alma! “

Sonra, yanındakilere döner; “ Haydi arkadaşlar “ der.

“ Ne duruyorsunuz? Hani kurbanları kesmiyor muyuz? “

Kurbanlar kesilecek ancak çöl ortasında koyun, kuzu ne gezer. Dedik ya, kuş uçmaz kervan geçmez bu yerde, bırakın kesecek kurbanı, etrafta kendiliğinden bitmiş bir ayrık otuna bile rastlamak mümkün değil. Ancak, tüm şiddetiyle sürmekte olan savaş ortasında sefalet içinde yaşamaya çalışan, gariban bir istasyon memuru ve biri karnı burnunda, diğeri diş ağrısı ile perişan iki hanımı.

İşte Akif’in yolu, aldığı zafer haberinin ardından, bu istasyon binasına düşecektir. Henüz düne kadar, yıldızlı geceler altında, “Allahım bana yardım edecek bir Allah’ın kulu da mı yok” diye feryat eden, istasyon memuru tarafından karşılanırlar. Büyük şair, gördükleri dehşet verici manzara karşısında, allak bullak olmuştur. Önce, yanlarında bulunan, diş ilacını, eşinin ağrılarını dindirmesi için, istasyon memuruna bırakırlar, ardından bu harap binada biraz daha oturduktan sonra, çadırlarına dönerler.

Ancak...

Ancak, yaşadıkları teessür derindir. Henüz kısa süre önce alınan büyük zafer haberi ardından, çocuklar gibi ağlayan Akif’in yüzüne, bu kez tanıklık ettiği o sefaletin derin hüznü yerleşecektir. Yanındakine döner ve “ Arkadaş “ diye söze başlar.

“ Arkadaş, bu hamile kadıncağıza ve aileye yardım bir elzem. Ortada hayat tehlikesi var “

Yanındakiler de elbette onunla hemfikirdir ancak kendilerini “Ne yapılabilir ki?” diye sormaktan alıkoymazlar. M. Akif hiddetlenir ve başlar konuşmaya;

“ Görüyorsunuz ya, bunların felaketleri büyük. Bir diş ilacı bulunmayan bir yerde, yarın doğuracak kadının da doğacak çocuğun da hayatları tehlikede. Ben trene atlayayım. Şam’a gideyim. Bunlara ne lazımsa alıp getireyim “

Yanındakiler, Akif’e; “Aman yapma etme”, diyecektir. Şam dile kolay, şair ve arkadaşlarının bulunduğu yerden, trenle iki günlük yol. Yolda aktarması var , Şam’dan geri dönmesi var... Nereden baksanız en az beş günlük yol... Hem de ne yol! Aylardan beri zaten deve sırtında ve tehlike altında, doğru dürüst dinlenme fırsatı bulunmazsınız, sarsıla sarsıla, buralara varılmış... Şimdi tam da

biraz olsun istirahat fırsatı yakalamışken, o yorgunluğun üzerine, uykusuz geçecek beş gün daha... O nedenle: “Bu kadar yorgunluğun üzerine...” derler.

“Bu kadar yorgunluğun üzerine, henüz bir gece bile dinlenmeden, bu uzun yolculuğu nasıl yaparsın Akif? “Akif bu! Yapar mı yapar... Büyük şairin arkadaşlarına vereceği cevap, adına insanlık dediğimiz kalabalıklar için ders niteliğinde olacaktır.

“Yorgunluk falan mesele değil, ortada bir felaket var. Ah yoksulluk ne müşkül şeydir, bilir misiniz? Bu vaziyet karşısında, benim ciğerlerim parçalandı, trenle Şam’a gitmek birşey mi? Valla tıpış tıpış gider, tıpış tıpış gelirim. Benim yorgunluğumu hiç düşünmeyin “

Büyük şair hemen yola çıkar. Beş gün sonra geldiğinde, hali tam da bir Şam tüccarı gibidir. Beş gün beş gece eşya vagonunda seyahat etmiş ve doğum yapacak hanıma lazım olacak ne varsa temin etmeyi başarmıştır. Gözleri uykusuzluktan mahmur, omuzları yorgunluktan çökmüş ancak tıpkı Çanakkale zaferi haberini aldığı anda nasıl çocuk gibi mutluydu, yine tıpkı bir çocuk gibi mutlu ve huzurlu...

O halde, bu yazı da başladığı gibi bitsin...

“Kim Müslümanların derdini kendine dert edince mezse onlardan değildir.”

DEĞİNİLER/KİTAP

adalet ve kitap

İSMAİL DOĞU

Ülkemizde adalet konusundaki yayınlanmış telif ve tercüme eserler oldukça azdır. Bu çalışmaların bir kısmı konuyu metafizik bakış açısıyla, bir kısmı da siyasal bir yaklaşımla ele almışlardır. Batı düşüncesinin adalet anlayışı ve eleştirisi kapsamlı bir şekilde araştırma konusu yapılmamıştır. Aynı şekilde İslam düşüncesindeki siyasal adalet tartışmaları da, eleştiri süzgecinden geçirilerek değerlendirilme imkânını yakalayamamıştır.

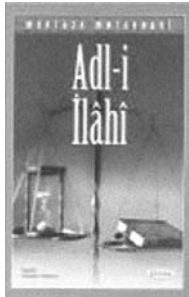
Biz bu tanıtım ve değerlendirme yazısında, baskı tarihleri oldukça eski olan ve önemli olduğunu düşündüğümüz 6 kitaptan söz edeceğiz. Bu kitaplardan üçü, ilahi adalet ve kötülük sorunu üzerinde yoğunlaşırken, bir diğeri adalet kavramının hem ilahi hem de siyasal yönü üzerinde durmuştur. Kalan iki kitap ise, adalet anlayışının siyasal alandaki tezahürü konusunu işlemiştir.

Adl-i İlâhî

Adl-i İlâhî adlı eser, İran İslam Devriminin oluşumunda etkin bir rol oynayan ve devrimden kısa bir süre sonra şehid edilen Murtaza

Mutahhari'nin, Hüseyiniyeyi İrşad'da verdiği derslerin düzenlenmesi ve zenginleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Eser önce İlâhi Adalet konusunun çerçevesini çizmiş sonra çözüm ve önerilerini sıralamıştır. Şerr (kötülük), ölüm, ceza ve şefaet konularına da değinen eser, daha çok Şii âlimlerin görüşlerine yer vermektedir.

Mutahhari, Hâkimlerden birinden

iktibas ettiği “konuşmanın başlıca yararı, sonunda araştırmaya başlama ve kesin bilgiye ulaşmak için şüphe ve tereddüt uyandırma” sözünden hareket ederek adl sorununun ilâhî yönünü ele almaktadır. Cebr ve ihtiyar konusunun, doğrudan doğruya “adl” konusunu da gündeme getireceğini belirten Mutahhari, ihtiyar ile adl, cebr ile de nefy-i adl arasında doğrudan bir ilişkinin olacağını vurgular. Adl’in, Rabbin fiilinin ölçütü olamayacağından, bilakis Rabbin fiilinin, adl’in ölçütü olacağından hareket eden Mutahhari, Allah’ın, adaletin ana kaynağı, ana kökeni olması gerekliliğini; “Allah’ın adil olanı yapar” denmesinin yanlış olacağını, bunun yerine “Allah’ın yaptığına adil olduğu”nu söylemenin doğru olacağını belirtir.

Eşari ve Mutezili yaklaşım şekillerine

de değinen Mutahhari, aralarındaki farkın sanıldığı gibi sünnet ve hadisi kabul edip etmemeden değil, aklın bağımsız olabildiği hususları kabul etme ya da etmemeye dayandığını söyler. Mutahhari, Mutezilenin sünnet karşıtı ve aklın karşısında sünneti değersiz / önemsiz görme iddialarının, Mutezileyi toplumsal açıdan zayıflatmaya yönelik bir eylem olduğuna parmak basarken, kimi oryantalistler tarafından bilerek ya da bilme-yerek Mutezilenin sünnet karşıtıymış gibi gösterilmesinin de bu anlayışı güçlendirdiğini ifade etmiştir. Bütün bunların adaletle ilişkili olarak konuya dâhil olan husün-kubuh gibi meselelerde ortaya çıktığını gösteren Mutahhari, zamanla bu konunun Tevhide ilişkin konulara kadar uzandığına işaret eder.

Birçok geleneksel soru(n)larla konu-

yu açımlayan ve kendince yaklaşımlar öneren Mutahhari, sonuçta geleneksel öğretiye yaslanır. Ancak bu yaslanma, basit bir tekrar niteliğinde de değildir. Hüseyin Hatemi'nin çeviri ve notlarıyla Mutahhari'nin Adli İlahî adlı bu eseri, İşaret yayınları arasında 1988 yılında basıldı. Konunun geniş bir şekilde ele alınması ve yazarın bir Şii alim olması hasebiyle bu çalışma, böylesi çetrefilli bir konuyla ilgilenenler açısından bir klasik eser niteliğindedir.

İslam Düşüncesinde 'İlahî Adalet' Sorunu (Teodise)

Kurgusunu Gazali'nin 'mümkün dünyaların en iyisi' ifadesinden yola çıkarak kuran bu kitap Eric L. Ormsby tarafından kaleme alınmıştır.

Müslüman ilahiyat bilimcileri arasında da çok az bilinen bu tartışma, aslah doktrini olarak bilinir. Bu anlayışın Batı'daki karşılığı, optimizimdir ve en tanınmış temsilcisi de Leibnitz'dir. Teodise terimini ilk kullanan da odur. Grekçe tanrı (teo) ile adalet (dike) kelimelerinden oluşan bu terim, genel ve özel anlamıyla, ilahî adaletin varlıktaki pek çok kötülük sebebiyle tehlikeye girmeden devam edeceğini gösterme çabasına delalet eder.

Gazali, 'bu dünya, mümkün dünyaların en iyisidir' der. Bu, varolandan daha üstün, daha güzel ve olgun bir yaratılış düzeni yoktur anlamına gelir. Doğal olarak da böylesi bir tartışmada, ilahî kudret ve imkân, ilahî irade ve zorunluluk, ilahî adalet ve yükümlülükten ibaret olan üç temel problemle karşı karşıya kalınmaktadır.

Adalet ve kudret, aslında teodisenin klasik ikilemini oluşturur; kötülük olgusu da, bu sıfatları tartışmanın içine çeker. Dolayısıyla David Hume'un meşhur dilemması ile tanışılmak zorunda kalınır: Tanrı, kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Yoksa gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor?

Bu meşhur dilemma, kitabın konusunu oluşturan mümkün dünyalar tartışmasında, "Tanrı, başka bir dünyayı (tabi ki daha iyisini) yaratmaya muktedir midir? Ya da başka bir açıdan sorulacak olunursa, bu dünya, O'nun yaratıcı kudretinin tam bir tezahürünü yansıtmakta mıdır?" şeklinde cereyan eder.

Böylesi önemli ve fakat üzerinde durulmamış hassas bir konuyu Ormsby, İslam düşüncesi ve batı düşüncesi çerçevesinden hareketle yapılan tartışmaları sağlıklı bir şekilde gündeme getiriyor. Tartışmaları açık ve doğru bir şekilde, mümkün olduğunca tarafların kendi ifadeleriyle yer aldığı bu eser, Metin Özdemir tarafından çevrilmiş ve Kitabiyat yayınları tarafından 2001 yılında basılmıştır. Bu tarz eserlerin yokluğu, eserin önemi ni daha da artırmaktadır.

Kötülük ve Teodise

Bu alandaki tek telif eser, Cafer Sadık Yaran tarafından hazırlanan bu çalışmadır. Eser, din felsefelerinde (Batı ve İslam) kötülük problemi ve teistik çözümler konusunu işlemiş ve 1997'de Vadi Yayınları arasında çıkmıştır.

Kötülüğün, insan ve toplum üzerindeki açmış olduğu derin acı ve yaralar

Tanrı'ya inanan kişilerde dahi, sorgulanmaya ve tanrının bu soruna el atması hususunda bir beklentiye neden olduğu tarih boyunca görülmektedir. Bu tür sorular genelde, kalıcı ve kronik bir boyuta ulaşmadan, kendi aklı ve vicdanını tatmin edecek şekilde çözüldüğü sanılmaktadır. Çünkü burada çözümden çok, sorundan uzaklaşma ve hikmetini Tanrı'ya havale etme söz konusudur. Bunun en önemli gerekçesi de, iman ve teslimiyettir. Aksi halde kişi, bu sorularla hiçliğe düşebilir.

Nitekim hayatta karşılaşılan dayanılmaz zulümler karşısında iyi bir tanrının var olduğundan şüpheye düşen ya da tanrının varlığını yadsıyan kişiler çıkmaktadır. Üstelik bu çıkışlar, azımsanmayacak boyuttadırlar.

Cafer Sadık Yaran, sorunun tarihsel arkaplanını, ilk kez Epikür'ün formüleştirdiği mantıksal kanıtlarla başlatarak, kötülük olgusunun metafiziksel, fiziksel ve ahlaki alanlarını, Batı ve İslam düşüncesindeki teodise sorununa yaklaşım biçimlerini ele almaktadır. Ayrıca eserde Teodiseler arası karşılaştırmalar da yapılmakta, konu ile ilgili önemli tespitlerde bulunulmaktadır.

Kötülük karşısında verilecek her cevabın kişiyi başka sorularla karşı karşıya bıraktığına değinen Yazar, konuya daha çok İslam düşüncesi geleneğinin bakış açısını yansıtacak biçimde yaklaşmakla birlikte, tarihsel değil, sorunsal olarak ele aldığı için redüksiyonist bir yaklaşımla geniş kapsamlı ve yaygınlık kazanmış teodiselerin hepsini bir arada inceleme imkânını yakalamıştır.

Soruna karşı bir çözüm arayanlara gelince, bu konu, salt bir felsefe ve hatta rasyonalite sorunu olarak ele alındığından, kötülük sorununun, herkesi tatmin edecek düzeyde tam olarak çözülebilecek bir sorun olmadığı söylenebilir. Kötülük var olduğu

ve insanlık acı çektiği müddetçe, tartışılmaya da devam edilecektir.

İslam'da Adalet Kavramı

Gerek klasik, gerek çağdaş, önemli fikir adamlarının kaleme aldığı eserleri sistematik bir incelemeye tabi tutan bu eser, İranlı yazar Macid Hadduri'ye aittir. 1991 yılında Yöneliş yayınları tarafından basılan bu eserin tercümesi Selahattin Ayaz'a aittir.

Yazar, İslam'da adalet kavramının gelişim sürecini ve toplumsal hayata yansıma biçimlerini, teolojik, felsefi ve ahlaki alanlardan başlatıp, siyasal, hukuki, sosyal düzenlemelere kadar geniş bir çerçeveden ele almıştır. Referans çerçevesini İslami toplum düzeninden alan Hadduri, adalet kavramının gelişimindeki süreklilik ve değişimleri kısa fakat özlü bir biçimde gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Ampirik idealist olarak nitelendirilebilen yazar, izafi bir kavram olarak gördüğü adaletin gerisindeki sosyal ve kültürel katmanlara son derece bağlı olduğu yaklaşımından hareketle, onun âli değerlerden mülhem olması gerektiğine kanidir.

Yazara göre adalete duyulan ihtiyaç son derece önemlilik arzeden ve bir o kadar da evrensel kabul edilen bir durum içermekte; ama iş, adaletin unsurlarına ve onu yeryüzünde tahakkuk ettirmenin yol ve yordamına gelince, anlaşmazlıklar baş göstermektedir.

Kitap, geçmişten günümüze İslam âlimlerinin adalet kavramına ilişkin düşüncelerinin, ilahi boyutundan

toplumsal yapısına kadar incelemesini yaparken, İslam dünyasında ve düşünce tarihinde adalet kavramına ilişkin “yabancı” unsurların menşesine inmemektedir. Bunun yerine eser, bu “yabancı” unsurların, İslami unsurlarla nasıl ahenk içinde var olabildiğini ve o sistemlerce nasıl mecz edilmiş olduğu ile ilgilenmektedir. Bunun yanında bir zenginlik olarak da, Müslüman düşünürlerin acil ihtiyaç ve beklentilere cevap vermeyi hedefleyen akıl yürütmeleri konusuna da değinmektedir.

Adaleti, esas olarak izafi bir kavram şeklinde değerlendiren Hadduri, ideal yahut mükemmel bir adalet anlayışının ancak bir rüyadan ibaret olacağını belirterek; pekala, şahsen ya da müştereken, zımnî mutabakat ya da resmi eylem yoluyla belli bir adalet standardının gelişimine elverecek şekilde bir kamu düzeninin kurulacağını iddia etmektedir.

İki Adalet Arasında

Solmaz Zel-yut Hünler, bu eserinde, liberal ve komüniteryan düşüncelerin çatışma alanını irdeleyerek iki farklı adalet anlayışı ve uygulamasını,

bu düşüncelerin iki önemli temsilcisinin bakışçılarından gözler önüne sermektedir. Bunlardan Rawls, liberal düşünceyi temsil ederken; MacIntyre ise komüniteryan düşüncenin çağımızın önemli ismi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başlangıçta yazar, zamanımızın karşılıklı –ve(ya) karşılıksız- meydan okumalar zamanı olduğundan hareketle, eseri kaleme almadan önce Aristote-

lesçiler ve Kantçılar gibi kalın bir hat ayırımını aklından geçirir, Bunun bir alt kümesi olarak da düşünülebilen liberaller ve komüniteryanlar ayırımı ile daha sınırlı bir çizgiye ulaştığını söyler. Ayrıca Hünler, bu meydan okumanın bir ilerleme idesi olabileceğini ifade eder.

Çalışmada ele alınan filozofların her ikisi de, bir erdem olarak gördükleri “adalet” arayışlarında, kimi disiplinler ayrımlara da meydan okumaktadırlar. Rawls, ekonomi ve politika bilimini içine alan bir söylemle yazarken; MacIntyre da, bilim, dil, sanat, din teorileri ve felsefelerini içine alan bir tarzda yazmaktadır. Rawls, “Nasıl seçim yaparız?” sorusunun cevabını vermeye çalışırken; MacIntyre, “Neden seçim yapamıyoruz?” sorusunun karşılığını bulmaya çalışır. Soru edatlarından anlaşılacağı üzere Rawls, nasıl sorusuyla formel bir tarzla uğraşırken; MacIntyre, niçin sorusuyla tözsel bir yaklaşım sergiler. Aşkın bir tümel arama Rawls’a ait iken, içkin bir tümel arama da MacIntyre tarafından uygulanmaktadır.

Bu iki önemli filozofun düşüncelerini inceleyen ve bir karşılaştırma yapan yazar, sonunda, hayatımızı en iyi şekilde nasıl yaşayacağımız ile ilgili olarak ilke ya da ilkeler kümesinin hiç birinin bize yanıt veremeyeceği kanısına varır. Hiçbir argümanın, insanı erdemli olmaya, adil olmaya ikna edemeyeceğine inanır. Buna karşın yazar, liberal teorilerin, haklarımızı ve aslında kozlarımızı sıralamaya çalışmasını da, bireysel ve toplumsal düzeyde hayatın birliğini zedelediğini de düşünmeden edemez. Tüm çetrefil yanlarına rağmen MacIntyre teorisi, yazara göre, bunlara dikkat çektiği için bir alternatif sunabiliyor. Bundan dolayı da MacIntyre teorisini, Rawls’ın teorisinden –daha tutarlı bir moralite talebiyle- başka bir alana dokunduğunu düşünerek tercih etme durumuna geliyor.

Adalet Devleti

İhsan Eliaçık'ın yazdığı bu kitap, her şeyden önce, adaletin kuramsal ya da uygulama biçimlerinden ziyade, devlet eliyle işletilmesi noktasında tarihsel bir gezi yaptıktan sonra, adalet üzerine dayalı bir devlet anlayışını dile getiriyor.

Yazar, Hz. Muhammed'e kadar gelen ve eski dünya olarak adlandırdığı siyasi birikimden, Hz. Muhammed'le başlayan ve "Yenidünya" olarak adlandırılan siyasi birikimin, bugüne kadar olan uzantısını ele alarak, tarih boyunca din-devlet düşüncesi ve aralarındaki ilişkisi üzerinde durmaktadır. Çağdaş İslam düşüncesine de bu vesileyle bakan yazar, cesurca bir hamle ile "Şii imamet mitolojisi" ile "Sünni Saltanat İdeolojisi"ni sorguluyor. Bu anlatım içinden kopuş

ve sıçrayışlara değinen yazar, bulduğu yenilikçi akımların izini sürerek "adalet" anlayışının devlet içindeki yansıması üzerinden kendine bir yol tutuyor.

Sık sık Kur'an'daki siyasal kavramlara da değinen yazar, devletin işletilme biçimi hususunda kesinliği olan ve aslında bütün uygulamaların üzerine bağlanması gerektiğine inandığı 4 maddeye eğiliyor: Adalet, emanet ve ehliyet, meşveret, marufu emr ve münkerden nehy. Geçmişten günümüze olan bütün siyasal ve sosyal birikimlerde ortak iyinin iktidarını arayan yazar, bu noktayı insanlığın vicdanında bularak, tarihsel gerilimleri bir sentez içinde buluşturmayı öneriyor.

Yakın tarih okuması da yapan yazar, din-devlet çatışması değil, diyalogu önerirken, buradan ortaya çıkacak olanın da, bir din ya da laik bir devlet anlayışı olmayıp, adaleti esas alan bir mekanizma oluşturacağına inanıyor; yeni ve başka bir Türkiye'nin imkânını da burada görüyor.

inanca düşünceye
emeğe saygı

OKUYUCULARIMIZIN DİKKATİNE

Bilirsiniz, bir ürünü hazırlamak yeterli olmuyor, o ürünü muhataplarıyla buluşturmak da gerekiyor. Yayın dünyasının en önemli sorunu budur: Kitap veya dergiyi okuyucusuyla buluşturabilmek. Zamanla yarıştıkları ve bir periyot içinde çıktıkları için, dergiler söz konusu olduğunda dağıtım konusu daha bir önem arz ediyor. Ülkemizde kitapevleri eski işlevlerini yitirdiğinden okuyucuların büyük çoğunluğuna ulaşmak mümkün olmuyor. Bu problem dergisini okumak isteyen okuyucuyu da sıkıntıya sokuyor. Çünkü dergisini bulamıyor.

Bu sorunu aşmanın en bilinen ve en etkili yolu abonelik sistemidir. Eğer siz de derginizi her ayın ilk haftasında adresinizde hazır bulmak istiyorsanız, abone olarak bu sorunu aşmamıza yardımcı olabilirsiniz. Abone olmak için ilgili hesaplardan birine, bir yıllık abonelik ücretini yatırarak, banka/posta çeki dekontuyla birlikte aşağıdaki abonelik formunu doldurup bize göndermeniz yeterlidir.

Bu formu, www.sözveadalet.com adlı web sayfamızdan da doldurup gönderebilirsiniz.

Dergimizin bir yıllık (12 sayı) abonelik ücreti: 70 ytl dir.

Öğrenci ve Öğretmenler için 60 ytl'dir

Yurt Dışı Aboneliği için 120 Euro

BANKA HESAPLARI:

Akbank İstanbul Gaziosmanpaşa Şubesi

Pastel İletişim Ltd. Şti. YTL. Hesap No: 0061035-2 - EURO Hesap No: 0061049-3

USD Hesap No: 0061048-5

Türkiye Finans Katılım Bankası İstanbul Gaziosmanpaşa Şubesi

İdris TUNÇBİLEK YTL. Hesap No: 99390479-1

PTT

İdris TUNÇBİLEK Posta çeki Hesap No: 5605726

ABONELİK FORMU

Adı Soyadı:..... Yaşı:.....

Mesleği:..... Tel:.....

e-mail:..... Ödenen Miktar:.....

Adres:..... Tarih:...../...../2008

İmza: